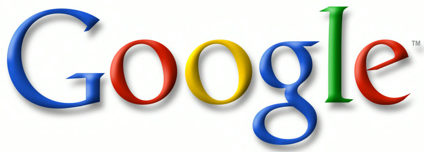

NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 06819390 7

ALGEMEENE
KERKELIJKE
GESCHIEDENIS,
DER
CHRISTENEN.

ALGEMEENE KERKELIJKE GESCHIEDENIS, DER CHRISTENEN,

DOOR

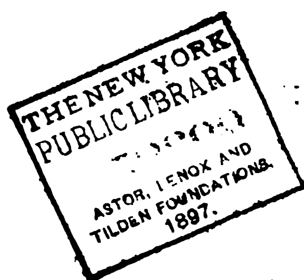
IJSBRAND VAN HAMELSVELD.

VIERDE DEEL.

MET PLAATEN.

TE HAARLEM BIJ
FRANÇOIS BOHN,
MDCCCI.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS.
1897.

INHOUD

VAN HET

VIERDE DEEL.

DERDE BOEK.

Bevattende het derde tijdperk, van de regeering van den Keizer KONSTANTYN den Grooten, in het begin der vierde eeuw, tot de opkomst van MOHAMMED, in de zevende eeuw.

EERSTE HOOFDSTUK.

Toestand van het Christendom en der Wereld — Staat der Geleerdheid, onder de Heidenen, Christenen, en Jooden. . Bladz. 1.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Geschiedenis der Christenen, onder de regeering van KONSTANTYN den Grooten. . 14.

DER-

INHOUD.

DERDE HOOFDSTUK.

Gefchiedenis der Christenen, na de dood van KONSTANTYN den Grooten, tot de dood van JULIÄAN. . . . . . . 248.

KER-

KERKELIJKE GESCHIEDENIS.

DERDE BOEK.

BEVATTENDE HET DERDE TYDPERK; VAN DE REGEERING VAN DEN KEIZER KONSTANTYN DEN GROOTEN, IN HET BEGIN DER VIERDE EEUW, TOT DE OPKOMST VAN MOHAMMED, IN DE ZEVENDE EEUW.

EERSTE HOOFDSTUK.

Toestand van het Christendom en der Wereld — Staat der Geleerdheid, onder de Heidenen, Christenen, en Jooden.

III BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 313.

Beschrijving van den toestand van het Christendom.

Daar wij een nieuw en merkwaardig Tijdperk aanvangen te beschrijven, in hetwelk de Christelijke Godsdienst de Godsdienst van den Staat, in het Romeinsche Keizerrijk, is geworden, en de hoogste magt der Keizers denzelven, met hunne bescherming, heeft begonnen te verwaardigen, zal het nodig zijn, dat wij vooräf een oog slaan op den toestand, waar in zich het Christendom, en de overige wereld, met betrekking tot den Godsdienst, zeden, en geleerdheid, met het begin van dit Tijdperk, bevond.

De Christenen, die zich, nu reeds drie eeuwen,

III BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 313.

in de wereld, staande gehouden, en, op eene zoo verbazende wijze, hadden vermenigvuldigd, niet alleen in alle de Gewesten van het Romeinsche Rijk, maar zelfs in *Persië*, en andere Oosterfche Landschappen, dat zij allerwegen aanzienlijke, en talrijke wel ingerichte, Gemeenten uitmaakten, hadden tot hier toe, in het hoofdzaaklijke, de eenvouwigheid hunner leere, en het wezenlijke van den Godsdienst van JESUS en zijne Apostelen, behouden, zonder aan menschlijke voorschriften en bepalingen onderworpen te zijn; hunne Heilige Boeken, de Schriften van het Nieuwe Testament, hielden zij, benevens die van het Oude Testament, voor de eenige bron van hunne wetenschap en geloof, in de Godsdienstleere; aan deze Schriften, die openlijk, en aanhoudend, in hunne Gemeenten werden voorgelezen, onderwierpen hunne Leeräars alle hunne voorstellen, alles wat zij leerden en schreven. Die zelfde eenvouwigheid heerschte ook nog, over het algemeen, in hunne Godsdienst-oefeningen. In hunne vergaderingen, in daar toe geschikte gebouwen, bijëengekomen, werden de Heilige Schriften gelezen, eene pligtvermanende Leerreden gehouden, gebeden, gezangen tot lof van God, en de plegtigheden van Doop en Avondmaal, gevierd. Hunne feestdagen waren, behalven den Zondag, weinige, en omtrent dezelve en andere omstandigheden van vasten enz., gebruikten en beweerden de onderscheidene Gemeenten hare vrijheid; de zedentucht werd zorgvuldig geöefend, en op deugd en godzaligheid, volgends de voorschriften van den Godsdienst, acht gegeven. Aan de Godlijke kracht der waarheid dezer een-

vou-

vrouwige leere, en aan den ijver der Christenen voor Godzaligheid, en voor hunnen Godsdienst, kan de verbazende voortgang van het Christendom alleen worden toegeschreven, door dezen toch werd zoodanige geestdrift in de gemoederen ontstoken, dat dezelve, in sommige gevallen en personen, zelfs te overdreven, tot Dweeperij oversloeg, waar van wij, in het voorgaande, voorbeelden ontmoet hebben. Trouwens, het was 'er zoo ver af, dat deze voortgang door eenige menschlijke magt of invloed bevorderd werd, dat het *Christendom*, integendeel, deze drie eeuwen lang, te kampen had, met de magt der Overheden, met den haat der Priesteren, met de vooröordeelen des volks, en zelfs met de scherpzinnigheid der Wijsgeeren, die allen tot één doel werkten, om dezen Godsdienst te keer te gaan, en zelfs, zo mooglijk, uit te roejen, waardoor derzelver belijders de zwaarste vervolgingen hebben moeten ondergaan, zonder dat ons eenige blijk voorkomt, dat de Christenen zich, met openbaar geweld of oproer, ooit tegen deze vervolgingen verzet, maar vele, dat zij die met onbegrijpelijke lijdzaamheid en standvastigheid ondergaan en doorgestaan hebben.

III BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 313.

Onze verbazing over dezen voortgang der Christenen moet nog toenemen, wanneer wij opmerken, hoe vele omstandigheden bij de Christenen zelve, van tijd tot tijd, wezenlijk nadeel aan hunnen Godsdienst toebrachten. Menschlijke geleerdheid en schranderheid, van welke men, in alle andere gevallen, het goeds voor eenig genootschap of samenstel zou verwachten, hoe zeer zij dienden, om de

III BOEK I Hoofdſt. na C. G. Jaar 313.

Heidenſche Bijgelovigheden ten toon te ſtellen, en de ſpitsvinnigheden der Heidenſche Wijsgeeren te wederleggen, ſtrekten te gelijk, om de eenvouwigheid der Christelijke leere en zedekunde te verbasteren. De Geleerden en Wijsgeeren, die het Christendom omhelsden, en beleden, lieten zich veelal verleiden, om de Christelijke leere, naar het één of ander ſamenſtel der Wijsgeerte, voornaamlijk naar dat van PLATO, te ſchikken, of daar uit, zoo zij waanden, op te helderen, waar door zij vele menschlijke begrippen bij de leerſtukken des geloofs voegden, en den geheel eenvouwigen voordragt van JESUS en zijne Apostelen in eene ſoort van Wijsgeerig ſamenſtel hervormden, waar uit verſcheidene dwalingen, onbeſtaanbaar met het waare Christendom, haren oorſprong genomen hebben.

De Leeraars en Opzieners der Christelijke Gemeenten, die, als Geestelijken, zich van de gemeene Leken begonnen te onderſcheiden, werden, naar mate het getal en aanzien der Christenen aanwies, meer hoogmoedig en heerschzuchtig; ſommigen beproefden zelfs, met ſtoutheid, de vrijheid der Chris-

[redacted]

tot zinlijke denkbeelden en begrippen, gaf aanleiding tot eene vermenigvuldiging van Kerkplegtigheden, en tot verscheidene bijgelovigheden, waar door men zich aan eene uitwendige vertoning van eene meer verhevene deugd vergaapte, terwijl de kracht der Godzaligheid door velen verwaarloosd werd, zoodat men, voornaamlijk, wanneer tijden van vrede en rust verädeming van vervolging vergunden, al spoedig over zedenbederf, en allerhande ondeugden, onder de Christenen hoorde klagen.

Ondertusschen werd dit zedenbederf, gelijk ook de *heerschzucht van sommige voorgangers* der Gemeenten, telkens, beteugeld en in toom gehouden, bij het uitbersten eener nieuwe vervolging, welke, terwijl zij de Christenen bedoelde te verdelgen, in de daad, dit uitwerkzel had, dat der Christenen geloof en liefde tot de vorige zuiverheid daar door terug gebracht, of ten minsten de verderflijke uitwerkzelen van het één en ander verhinderd werden.

Het was, bij zoodanigen toestand der Christenen, te duchten, dat, indien eens de Christen-Godsdienst eindelijk zegevierde, en de vervolgingen, die tot hier toe het uitbersten der heerschzucht en des Bijgeloofs wederhielden, geheel een einde namen, door de verändering van de gezindheid der regering, weldra het Christendom geheel gevaar zou lopen, om van zijne oorspronglijke zuiverheid en edeläartigheid, te verbasteren. Deze verändering gebeurde, in het begin der IVde eeuw,

III BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 313.

en de gevolgen daar van leerden spoedig, dat dit vooruitzicht meer dan te veel gegrond was.

Burgerlijke staat der wereld en des Romeinschen Rijks.

Het Romeinsche Keizerrijk, hetwelk lang, door binnenlandsche oorlogen en de invallen der barbaarsche volken, was geschokt geweest, stond, na de nederlage van MAXENTIUS en MAXIMINUS (*), onder de heerschappij van KONSTANTYN, die in het Westen, en LICINIUS, die in het Oosten regeerde, doch eenen oorlog tusschen deze twee Vorsten ontstaan zijnde, behaalde de dapperheid en krijgservarenheid van den eersten de overwinning, zoodat nu het geheele Romeinsche Keizerrijk met alle deszelfs uitgestrekte landschappen weder onder één opperhoofd, KONSTANTYN, veréénigd werd, die daarom den titel van *de Grooten* voert, en dien men, in de daad, als den hersteller van de majesteit des Romeinschen Rijks kan aanmerken, hetwelk hij, door zijne magt en zorg, beveiligde tegen alle invallen der nabuurige volken, om welke te beter in toom te houden, hij ook den zetel des Rijks van *Rome* naa *Byzantium* overbracht, welke stad, van toen af, naar zijnen naam, *Konstantinopolen* genoemd is geworden. Ten Oosten bleef de vrede met de *Persen*, wier Rijk door den Tigrisstroom van het Romeinsch gebied gescheiden was, geduurende zijne regering, ongestoord. Terwijl de overwinningen, die KONSTANTYN op de Noordelijke volken van *Germanië*, de *Gothen*, die een

(*) III. *Deel*, *Bladz.* 356 en 863.

een magtig rijk, van de zwarte zee af, langs den *Donau*, tot aan den *Theis*, gesticht hadden, de *Franken* en *Alemannen* aan den *Rhyn*, en de *Saxen* en *Friezen*, daar deze rivier zich in zee ontlastte, behaald had, het rijk van die zijde genoegzaam beveiligden.

III BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 313.

Heidensche Godsdienst.

Het aanzien en gezag van den *Heidenschen* Godsdienst, die tot nog toe de *heerschende*, of de Godsdienst van den Staat was, had, naarmate de Christelijke Godsdienst zich meer uitbreidde, veel van haar aanzien verloren, maar bleef echter nog steeds, ondersteund *door het burgerlijk gezag*, de vooröordeelen des volks, aanprijzing van hare oudheid, en verband met den welvaard des rijks, als ook door de pracht der uiterlijke Kerkgebaren, standhouden. Terwijl de Wijsgeeren hun best deden, om, door *Allegorische* Verklaringen, en door hunne spitsvinnige onderzoekingen, nopens de natuur, eigenschappen, en werkingen der Goden en Geesten, het ongerijmde en wanvoeglijke van dezen Godsdienst weg te nemen.

Wijsgeerte. JAMBLICHUS.

In de Wijsbegeerte, had de *Eclectische* of *Nieuw-Platonische* (*), bijzonder door het vernuft en de pogingen van PLOTINUS en PORFYRIUS (†), alle de oude leerstelzels, alleen de *Aristotelische* uitgezonderd, verdrongen, en den hoogsten bloeistand bereikt. Deze school had, onder de regering van KONSTANTYN, eenen grooten voorstander aan JAMBLI-

(*) Zie het II. *Deel*, *Bladz.* 319 volgg.
(†) III. *Deel*, *Bladz.* 213.

III BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 313.

JAMBLICHUS, eenen *Syriër*, die in Wijsgeerige en Meetkundige Geleerdheid uitmuntende, behalven de Griekſche, ook de Egijptiſche en Chaldeeuwſche Wijsgeerte beöefende. Deze wist zich zelven, door zijne ſtrenge zedenleere en dweeperijën, den naam te bezorgen, dat hij met geesten verkeering had, en door hun vermogen, wonderen kon verrichten. Men verhaalde van hem, dat men hem, onder het doen van zijn gebed, in de lucht had zien zweven, en eene ſchitterende gedaante aannemen; op een' anderen tijd zal hij twee beſchermgeesten van warme bronnen hebben opgeroepen. Hij heeft verſcheidene werken geſchreven, in eenen duiſteren en ruwen ſtijl, in welke hij het waggelend Heidendom zoekt te onderſchragen, zonder echter tegen het Christendom, waar uit hij zelfs verſcheidene zedenkundige voorſchriften overnam, openlijk haat te betonen; trouwens, de verandering der tijden en omſtandigheden raadden hem behoedzaamheid en voorzichtigheid aan (*). Hij ſchreef, in navolging van FILOSTRATUS en PORFYRIUS, eene *Levensbeſchrijving* van PYTHAGORAS, welken Wijsgeer hij, als wonderdoener, tegen over CHRISTUS en de Apostelen ſtelde. Deze Levensbeſchrijving van PYTHAGORAS door JAMBLICHUS is van LUDOLF KUSTER te *Amſterdam* 1707 in 4to uitgegeven. Voornaamlijk is zijn Werk *over de Verborgenheden* of *Mijſteriën* bekend geworwor-

(*) EUNAPIUS, *de vitis Sophist. p.* 37. *Baſil.* 1594. 4to. zelf een Wijsgeer van dezen aanhang, ſchrijft daar aan ook zijne opzetlijke duiſterheid van ſtijl toe.

worden, waar in hij eene hoogere wijsheid wil leeren, waar door de Christelijke nutteloos zou gemaakt worden, maar welk Werk, door duisterheid, grootendeels onverstaanbaar, en vol dweeperij is. Hij verklaart, in dit Werk, uit Egijptische, Chaldeeuwsche, en andere beginselen, inzonderheid, de *Theurgie*, of de geheime wetenschap van de werking der geesten, en de wijze, om met dezelve gemeenschap te krijgen, en daar door wonderdadige kunsten te verrichten; ten dien einde ontvouwt hij de kennis van God, Goden en *Demons*, de Voorzienigheid der Goden, gebeden, offeränden en soortgelijke onderwerpen. Dit Werk is door THOMAS GALE, in het oorspronglijk Grieksch met eene Latijnsche Overzetting, en geleerde Aantekeningen, te *Oxford* 1678. 8vo, in het licht gegeven. JAMBLICHUS overleed, omtrent het jaar 333, en liet zijnen Wijsgeerigen aanhang in zeer ongunstige omstandigheden, naardien deszelfs leden zich, uit vrees voor de Christenen, verborgen, en met vervolging gedreigd werden. Ten minsten, één van zijne vermaardste leerlingen, SOPATER, die zich aan het Hof van KONSTANTYN te *Konstantinopolen* waagde, om, indien mogelijk, den ijver van dien Vorst ten voordeele der Christenen, en tegen den Heidenschen Godsdienst, door zijne vertogen te lenigen, maakte hier door den haat der Hovelingen tegen zich gaande, en als tegenwinden den toevoer van granen naa de hoofdstad verhinderden, waar door duurte van levensmiddelen ontstond, en het volk riep, dat de toveraar

III BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 313.

SOPATER de wind had vastgekluisterd, was KONSTANTYN zwak genoeg, om hem ter dood te laten brengen, ten einde men hem niet verdenken zou, dat hij weder tot het Heidendom neigde.

Geleerdheid en kunsten.

De overige wetenschappen en kunsten waren, onder de Heidenen, thans sterk aan het afnemen; men had slechts eenige op zijn best middelmatig te noemen Geschiedschrijvers van de *Keizerlijke Geschiedenis*, (*Historiæ Augustæ Scriptores*,) VOPISCUS, LAMPRIDIUS, en JULIUS CAPITOLINUS. De oude Romeinsche Welsprekendheid werd door de *Oude Lofredenaren*, onder welken NAZARIUS thans de vermaardste was, nog geöefend, maar verbasterd, doordien men zich vergaapte aan spitsvinnigheden of gezwollenheid van uitdrukkingen en gedachten. De *beeldende* en *bootzende* kunsten kwijnden, en verloren van tijd tot tijd hare waarde, door het invoeren van eenen valschen smaak. Ook hadden zij in de laatste Heidensche Keizeren weinige begunstigers of aanmoedigers gevonden; de pracht van den Heidenschen Godsdienst had haar nog steeds voedzel gegeven, maar ook dit verminderde van tijd tot tijd, naar gelang van het verval van dezen Godsdienst. Allengs gingen zij, toen de voordelen en aanmoedigingen van den kant der Christenen begonnen toe te nemen, tot deze over, welke, ten dezen tijde, gelijk wij, in het voorgaande Deel, gezien hebben, reeds verscheiden geleerden mannen onder zich hadden. Zelfs begon de Dichtkunde onder hen te ontluiken, in welke CAJUS VETTIUS AQUILINUS JUVENCUS, die uit een voornaam

naam geslacht in *Spanje* afstamde, en aldaar bij eene Christelijke Gemeente den post van *Ouderling* bekleedde, omtrent het einde der regering van KONSTANTYN den Grooten, eenigen roem verwierf (*). Hij schreef de *Euangelie-Geschiedenis* in *vier Boeken*, Latijnsche zesvoetige Verzen. (*Historia Euangelica Libri* IV.) Hij volgt deze Geschiedenis, bijzonder naar het Euangelie van MATTHEUS, op den voet, en maar zelden veröorlooft hij zich eenige weinige bijvoegzelen, hoewel het hem niet geheel aan Dichterlijke bekwaamheid schijnt ontbroken te hebben; in zijne Voorrede belooft hij zich, in navolging van OVIDIUS, in het slot van zijne *Herscheppingen*, de onsterflijkheid van zijn Werk, welke de ondergang der wereld hem niet ontroven zal. Voorts matigt hij zich vele vrijheid aan, in het smeden van nieuwe woorden, en is tevens onächtzaam omtrent de maat der Lettergrepen. Zijn arbeid kon zeker veel nuts stichten, om de Heidenen met de Euangelie-Geschiedenis bekender te maken, men kan zelfs nog heden van denzelven eenig gebruik maken, om de toen heerschende uitlegging van sommige plaatzen te leeren kennen, als ook om 'er enkele verschillende lezingen uit op te zamelen, waar omtrent evenwel behoedzaamheid nodig is, omdat de Dichter nu en dan een ander woord tot opheldering gebruikt. GEORGE FABRICIUS heeft dit Dichtwerk, in zijne Verzameling van oude Christen-Dich-

(*) HIERONYM. *Catal. SS. Eccles. Cap.* 84. *Ep.* 84. *ad Magnum. Comment. in Matth. Cap.* 6.

III BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 313.

Dichters, (*Poetæ Veteres Ecclesiastici p.* 451. *sqq. Basil.* 1564 4to.) geplaatst; de beste en volledigste uitgave is van ERHARD REUSCH (*Frankf.* en *Leipzig* 1710. 8vo.) Nog heeft EDUARD MARTENE (*) de Dichtkundige Overzetting van het eerste Boek van MOSES, (*Liber in Genesin,*) van JUVENCUS het eerst in het licht gebracht, waarvan de vier eerste Hoofdstukken, onder den naam van TERTULLIANUS, ook wel van CYPRIANUS, reeds te voren gedrukt waren geweest. Een ander gedicht van JUVENCUS, hetwelk, waarschijnlijk, de *Kerklijke plegtigheden* beschreef, onder den Titel, (*Sacramentorum Ordo*,) is niet bewaard gebleven.

Staat der Jooden.

De toestand, in welken de *Joden* zich, in het begin van dit Tijdperk, bevonden, was niet ongunstig. Zij waren, in de meeste landen van het Romeinsche Rijk, voornaamlijk in het Oosten, als ook in *Persië*, zeer talrijk, en hadden het genot van vele burgerlijke en kerkelijke voorrechten. Hun *Patriarch* was het opperhoofd der overäl verstrooide natie, in alles, wat den Godsdienst en Wetenschappen betrof; ja zelfs in de uitöefening van het burgerlijk Recht, zoo ver het met de Romeinsche Regering, en derzelver omstandigheden bestaanbaar was. Aan dezen *Patriarch* gaven de Keizers zelve den titel van *Illustris* en *Clarissimus;* hem werd jaarlijks de schatting betaald, die de Jooden voormaals ten behoeve des Tempels te *Jerusalem* plagten op te brengen, en onder hem stond eene aanzien-

(*) *Nova Collectio vett. monum. T. IX. p.* 16. *sq.*

zienlijke menigte van Opzieners, Richters, en Leeraars, onder welke de *laager Patriärchen* behoorden, die over de Jooden in bijzondere Gewesten het bestuur hadden. Behalven hunne *Sijnagogen* en *Sijnedriën* hadden de Jooden ook nog verscheiden bloejende *Schoolen*, onder welke de voornaamste waren *Tiberias* in *Palæstina*, *Sora*, *Pumbeditha*, en *Nahardea* in *Babylonië*. De voornaamste oefening der Leeraaren op dezelve, die ten dezen tijde *Amoreën* genoemd werden, was de uitlegging der *Mosaïsche* Wet, en de verklaring der *Mischna*, waar uit de *Gemara*, of *Commentarius* over de *Mischna*, ontstaan is; evenwel verwaarloosden zij ook andere Wetenschappen niet geheellijk. Kort na het begin van dit Tijdperk, hadden de Jooden, onder andere geleerde Mannen, voornaamlijk, *Rabbi* HILLEL den Jongen, die omtrent het jaar 358 hunne Jaarrekening, of *Kalender*, in die orde bracht, waar in dezelve zich nog heden bevindt. Onder de regering echter van KONSTANTYN, kwamen reeds verscheiden Wetten uit, die de Jooden nauwer in hunne voorrechten bepaalden, ten einde hunne pogingen tegen te gaan, waar door zij zich onder de Christenen zochten uit te breiden, en voornaamlijk hunnen dikwerf betoonden haat tegen den Christelijken Godsdienst te beperken.

III BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 313.

TWEE-

TWEEDE HOOFDSTUK.

Geschiedenis der Christenen, onder de regering van Konstantijn *den Grooten.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

In dezen staat van zaken, gebeurde die groote verandering, waar van wij reeds hebben begonnen te spreken, waar door het Christendom de *heerschende* Godsdienst, in het Romeinsche Rijk, geworden is, zedert de Keizer KONSTANTYN *de Groote* openlijk het Christendom heeft omhelsd en beleden.

Godsdienst van KONSTANTYN.

KONSTANTYN, wiens Vader, KONSTANTIUS CHLORUS, den Christenen, in zijn gebied, reeds begunstigd, en zich hunnen vriend betoond had, openbaarde, toen hij zijnen Vader in het jaar 306 in de regering opvolgde, dezelfde goede gezindheid jegens hen, door hun vrijheid van Godsdienst-oefening te verleenen (*). Naar het schijnt, volgde hij het gevoelen van zijnen Vader, en geloofde in éénen op-

[redacted]

ſchrift van het jaar 311, hetwelk eigenlijk door GALERIUS, ten behoeve der Christenen, werd uitgevaardigd (*), maar voornaamlijk uit dat van het jaar 312, hetwelk zijnen oorſprong van KONSTANTYN had, en door hem en LICINIUS werd afgekondigd (†), waar in deze Vorſten, volgends LACTANTIUS (§), zeggen: „ Wij hebben, derhalvén, „ goedgevonden, dezen onzen heilzamen en op de „ allerbeste redenen gegronden wil vast te ſtellen; „ dat in 't geheel aan niemand de magt geweigerd „ worde, om de inzettingen of Godsdienst der „ Christenen te volgen of te verkiezen; maar dat „ het een' iegelijk vrijſta, zijne zinnen op dien „ Godsdienst te vestigen, welken hij voor zich den „ oirbaarſten vindt; opdat de *Godheid, wier dienst* „ *wij, met ongedwongen gemoederen, opvolgen*, ons „ in alles hare gewone gunst en goedertierenheid „ moge bewijzen." Deze Godheid, welke de Keizers zeggen, *met ongedwongen gemoederen* te dienen, is *de Godheid des Hemels, welke die ook zij*, gelijk zij zich een weinig te voren, in dat zelfde Bevelſchrift, hadden uitgedrukt.

Dus was dan KONSTANTYN, indien men wil, een *Deist*, die eene vrijheid van Godsdienst voorſtond, en uit dien hoofde ook de Christenen niet wilde vervolgd hebben; maar voor het overige volgde hij, in het eerst, den eeredienst van den Heidenſchen Gods-

(*) III. *Deel, Bladz.* 352.
(†) III. *Deel, Bladz.* 359.
(§) *De Mortib. Perſecutt. Cap.* 48.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Hij begunstigt de Christenen van tijd tot tijd meer, en wordt eindelijk een belijder van het Christendom.

Godsdienst, als zijnde den Heerschenden of den Godsdienst van den Staat; hij nam deszelfs plegtigheden waar, en vierde zelfs de wreede openbare schouwspelen, in welke hij, na eene overwinning op de *Franken* behaald te hebben, hunne gevangen Koningen voor de wilde beesten liet werpen.

Van tijd tot tijd echter, betoonde hij den Christenen meer gunst en genegenheid, voornaamlijk, na zijne overwinning over MAXENTIUS, in het jaar 312, hoewel hij, nog zeven of acht jaren na deze overwinning, in openbare Wetten, den Wichelaren vrijheid gaf, om hunne kunst, mids in het openbaar, te oefenen (*), ja, indien wij ZOSIMUS, eenen Heidenschen Geschiedschrijver, geloven mogen (†), leende hij, nog langen tijd, na het bezit des Rijksbestuurs verkregen te hebben, het oor aan deze Heidensche Wichelaren, en gaf hun, in vele gevallen, geloof. Eindelijk, ook LICINIUS, den laatsten Medekeizer, in het jaar 323 uit den weg geruimd hebbende, kwam KONSTANTYN meer openlijk voor den Christelijken Godsdienst uit, en gaf zoodanige verördeningen, door welke hij denzelven tot den *heerschenden* of den Godsdienst van den Staat maakte, ook gedroeg hij zich voorts zelf als een Christen, die dezen Godsdienst beleed, alhoewel hij, eerst op het einde van zijn leven, door den Doop, plegtig in de gemeenschap der Kerk is aangenomen.

Hoe

(*) *Cod. Theodos. Libr.* IX. *Tit.* 16. *Leg.* 1 en 2. en *Libr.* XVI. *Tit.* 10. *Leg.* 1.

(†) *Hist. Libr.* II. *pag.* 103. *Ed. Oxon.* 1679. 8vo.

Hoe zeer men, den ſtaat der wereld, en het beloop van zaken, menschkundig, nagaande, dit gedrag van KONSTANTYN zeer natuurlijk zal kunnen vinden, en in dit natuurlijke zou kunnen berusten, hebben nogthans, van eerſten af, de Geſchiedſchrijvers, zoo Christenen als Heidenen, die de daaden van KONSTANTYN hebben beſchreven, nader onderzoek gedaan naar de redenen van den overgang dezes Keizers, tot het Christendom, en, door hunne verſchillende berichten daarömtrent, voor later geleerden dit onderzoek min of meer noodzaaklijk gemaakt.

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Redenen van zijnen overgang tot het Christendom.

EUSEBIUS, een tijdgenoot van KONSTANTYN, die aan zijn Hof verkeerd, en gemeenzaam met den Keizer was, geeft ons, in zijne beſchrijving van het leven van dezen Vorst (*), een breedvoerig verhaal van een hemelsch gezicht en godlijken droom, welke voor KONSTANTYN de aanleidende oorzaak tot zijne bekeering en overgang tot het Chrſstendom zal geweest zijn. Zijn verhaal komt hoofdzaaklijk op het volgende neder. Toen deze Keizer, in het jaar 311, beſloten had, de Hoofdſtad *Rome* te bevrijden van de overweldiging van MAXENTIUS (†), en nu den togt ſtond te aanvaarden, maakte hij zwarigheid, uit hoofde der toverkunſten, waar van de Dwingeland hulp zocht, om, zonder den bijſtand van een hooger Wezen, den oorlog te ondernemen. Derhalven, overwegende, wel-

Verhaal van EUSEBIUS, aangaande het teken des kruis, door hem aan den hemel gezien.

(*) *Libr.* I. *Cap.* 26. volgg.

(†) Vergel. ons III *Deel*, *Bladz.* 356.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

welken God hij tot zijnen beschermer zou verkiezen, herïnnerde hij zich, hoe de meesten zijner voorzaten in de regering, die velę Goden gediend en vereërd hadden, door valsche voorzeggingen en Godspraken bedrogen, en eene ongelukkige dood gestorven waren; doch dat zijn Vader alleen, die, geduurende zijn geheele leven, den éénigen en allerhoogsten God had gediend, door dezen beschermd en met alle heil beschonken was — Ook was van die Vorsten, die met eene menigte Goden MAXENTIUS hadden beöorloogd, de één, (SEVERUS,) van zijn volk verlaten, ter dood gebracht, terwijl de andér, (GALERIUS,) met schande terug had moeten keeren. Deze overwegingen deden hem besluiten, om alleen den God zijns Vaders te vereëren. Dezen bad en smeekte hij dan, allerërnstigst, dat hij zich aan hem te kennen geven, en hem bij de tegenwoordige onderneming zijnen bijstand verlenen wilde.

„ Als de Keizer dus bad en ootmoedig smeekte," vervolgt EUSEBIUS (*), „ is hem een zeer vreemd godlijk wonderteken verschenen. Hetwelk, indien het door iemand anders verhaald was, niet gemaklijk zou aantenemen zijn. Maar, alzoo de zegevierende Keizer het aan ons, die deze Geschiedenis beschrijven, langen tijd daarna, toen wij met zijne verkering en vertrouwen verwaardigd waren, naauwkeurig heeft verklaard, en zijn verhaal met eeden bevestigd heeft, wie zou dan zwarigheid maken, om dit

(*) *L. c. Cap.* 28.

dit verhaal geloof te geven? voornaamlijk, omdat de volgende tijd een waar getuigenis aan hetzelve heeft bijgezet. Hij verhaalde dan, op den middag, als de zon naa het westen begon te hellen, met zijne eigene oogen, aan den hemel, het zegeteken des kruis, uit licht bestaande, boven de zon geplaatst, gezien te hebben, met dit bijschrift: *Overwin hier door!* welk gezicht hem en alle de krijgslieden, die hem op zekeren togt verzelden, en dit wonderteken ook aanschouwden, ten hoogsten ontstelde. Nog echter bleef de Keizer, gelijk hij zeide, onzeker, wat dit verschijnsel betekende. Hier over denkende en alles overleggende, kwam de nacht aan, in welken hem, in den slaap, de CHRISTUS van God verscheen, met hetzelfde teken, dat hij aan den hemel gezien had, hem gebiedende, eene afbeelding van dit, aan den hemel verschenen, teken te laten maken, en hetzelve tegen alle de raadslagen zijner vijanden als een beschermmiddel te gebruiken. Met den dageraad opgestaan zijnde, verhaalde de Vorst dit geheim aan zijne vrienden. Vervolgends de kunstenaars in goud en juwelen ontboden hebbende, beschreef hij de gedaante van het wonderteken met woorden, hun belastende, hetzelve van goud en edelgesteenten na te maken." Hetwelk wij, zegt EUSEBIUS (*), meermalen met onze oogen gezien hebben. Het was van de volgende gedaante: Een lange spies, met goud overtrokken, had een dwarshout, in de vorm van een kruis; bo-

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

(*) L. c. Cap. 30.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

boven op de punt van alles was eene kroon, van kostbare juwelen en goud saamgesteld, vastgemaakt. Daar op was het teken der heilzame aanroeping, zijnde de beide eerste letters van den Griekschen naam, Χριστος, in malkanderen gevlochten, hetwelk de Keizer naderhand ook gewoon was, op zijn' helm te dragen. Aan het dwarshout hong eene vierkante banier of standaard, van purper geborduurde zijde, met juwelen omzet, en met goud gestikt; hetwelk door zijnen schitterenden luister en onbeschrijflijk fraaje vertoning aller oogen tot zich trok. Boven hetzelve, onder het teken des kruis, zag men de borstbeelden van den Keizer en zijne Zoonen, van goud. Dit heil-aanbrengend teken voerde de Keizer overäl met zich, als een beschermmiddel, tegen alle de magt zijner vijänden, ook liet hij dergelijke naar dit voorbeeld vervaardige veldbanieren voor alle zijne legers vooruit dragen. Doch dit had naderhand plaats. Thans door het wonderbaar gezicht verbaasd, vastgesteld hebbende, geenen anderen God te vereeren, dan die aan hem verschenen was, ontbood hij de uitleggers zijner verborgenheden, welke hij vraagde: wie deze God ware, en wat de verschijning van dit teken beduidde? Deze verklaarden hem, dat het God was, de eeniggeboren Zoon van den éénen en eenigen God; en dat het hem verschenen teken het teken der onsterflijkheid zij, het zegeteken der overwinning, welke deze, weleer op aarde gekomen, over de dood behaald had. Tevens ontvouwden zij hem de redenen van deze zijne komst, en van zijne menschwording, naauwkeurig,

en

en alles wat hij onder de menſchen verricht had. KONSTANTYN gaf hun onderwijs gehoor, terwijl hij zich over de Godlijke verſchijning, die hem gebeurd was, verwonderde; en het één met het ander vergelijkende, werd hij in zijn gemoed verſterkt, zich verzekerd houdende, dat deze kennis hem van God zelven geleerd was. En nu begon hij zelf de Godlijke ſchriften te lezen, en terwijl hij de Prieſters van God tot zijne verkering toeliet, begreep hij den God, die hem verſchenen was, op het hoogst te moeten vereeren. In dit goed toeverzicht op Hem, trok *hij voorts tegen den dwingeland op*, om deszelfs woede uit te bluſchen.

Bericht van andere Schrijvers.

Het is, in de daad, opmerklijk, dat EUSEBIUS, of liever de Keizer KONSTANTYN, op wien EUSEBIUS zich beroept, en uit wiens mond hij dit bericht te boek ſtelt, de eenigſte getuigen is van dit wonderbaar gezicht aan den Hemel. Geen ander Kerklijk Geſchiedſchrijver, zulken uitgezonderd, die het verhaal van EUSEBIUS, letterlijk, overſchrijven, ſchijnt 'er iet van te weten. LACTANTIUS, insgelijks een tijdgenoot van den Keizer KONSTANTYN, wiens Zoon, KRISPUS, hij onderwees, ſchrijft blootlijk het volgende. „ Daags vóór den ſlag, werd „ hij, KONSTANTYN, vermaand, in den ſlaap, dat „ hij het *hemelsch teken van God* zou afmalen op „ de ſchilden zijner ſoldaten, en dus den ſlag be„ ginnen. Hij deed, gelijk hem bevolen was, en „ tekende CHRISTUS op de ſchilden, met de ſchuin„ ſche letter X, met de bovenſte punt een weinig „ omgebogen. Met dit teken gewapend, vat zijn

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

„ leger het geweer op." (*) SOCRATES, die omtrent honderd jaren later schreef, verhaalt het gezicht, genoegzaam met dezelfde woorden van EUSEBIUS, doch voegt 'er bij (†), dat de Keizer, zijne oogen niet recht vertrouwende, aan de omstanders gevraagd heeft, of zij hetzelfde met hem gezien hadden? ook was hij, door hun bevestigend antwoord, te meer, door het wonderbaar en godlijk gezicht, versterkt en bemoedigd geworden. Doch, SOZOMENUS (‡), die, ten zelfden tijde genoegzaam als SOCRATES, schreef, en het geheele verhaal van EUSEBIUS overschrijft, zegt in zijn eigen bericht, hetwelk vooräfgaat, dat de Keizer het teken des kruis, in *eenen droom*, aan den hemel heeft zien schitteren, en als hij daar over ontstelde, hadden hem Engelen, die bij hem stonden, gezegd: „ Hier door, ô KONSTANTYN! *zult gij overwinnen!*" PHILOSTORGIUS, insgelijks een Schrijver van denzelfden tijd, schrijft (§), volgends het uittrekzel bij FOTIUS, dat de overwinning op MAXENTIUS de oorzaak geweest is van den overgang van KON-

(*) LACTANT. *de Mort. Persec. Cap.* XLIV. Dat deze Schrijver, het teken, waar van hij spreekt, *Coeleste Signum Dei* noemende, daar mede op de *verschijning* van het kruis *aan den hemel*, zou gedoeld hebben, welk vermoeden VENEMA oppert, *Hist. Eccles. Tom.* IV. *pag.* 69 is zeker te ver gezocht. *Coeleste Signum* is eenvouwig de benaming van het teken van het kruis.

(†) *Hist. Eccles.* I. 1. (‡) *Hist. Eccles.* I. 3.

(§) *Hist. Eccles.* I. 6.

KONSTANTYN tot het Christendom, bij welke gelegenheid het teken des kruis, *tegen het Oosten* (*), ver uitgestrekt en ongemeen glansrijk aan den hemel gezien is; met eenen krans van starren rondom, in de gedaante van eenen regenboog, welke starren letters vormden, die deze Latijnsche woorden uitmaakten: *Overwin hier door!* III BOEK. II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Aanmerkingen over deze berichten.

Wij zullen ons niet bevreemden, dat de Heidenen, die omtrent den Christelijken Godsdienst ongelovig bleven, deze geheele Geschiedenis van het kruis, door KONSTANTYN, het zij dan wakend, of in den slaap, gezien, voor een verdichtzel of lozen vond, ten behoeve van het Christendom uitgevonden, aangezien hebben (†); aan den anderen kant hebben 'er de Christenen der volgende eeuwen, die dit gezicht, als eene onmidlijk beslissende uitspraak des hemels, in den twist tusschen het Christendom en Heidendom, aanmerkten, zoo veel werks van gemaakt, dat niemand hunner zich, eeuwen lang, verstout heeft, hetzelve in twijfel te trekken. Eindelijk heeft men, in de XVIIde eeuw, deze Geschiedenis, onpartijdig, begonnen te onderzoeken; en verscheidene geleerde mannen hebben 'er de waarheid van in twijfel getrokken, of wel geheel ontkend, onder

(*) Dus kan men deze woorden van PHILOSTORGIUS κατ᾽ ἀνατολὰς verstaan, welke SCHRÖCK *Kirch-Gesch. T.* V. S. 69. vertaalt: *in de Oosterlanden.*

(†) Dit bericht ons, in de daad, GELASIUS *van Cyzicum Volum. Actor. Concil. Nicæni L.* I. *C.* 4. *p.* 352. *Tom.* I. *Concilior.* HARDUINI.

der welken JO. HOORNBEEK (*), zich het eerst onbewimpeld verklaard heeft, hebbende vervolgends zeer vele navolgers gekregen, waar onder JAC. OISEL (†), JAC. TOLLIUS (‡), CHR. THOMASIUS (§), en GODFR. ARNOLD (**), ligtelijk de voornaamste zijn. Ook heeft het laatst de geleerde CHAUFEPIEE (††) alles wijdlopig en naauwkeurig onderzocht en ontwikkeld — Daarëntegen hebben anderen de waarheid van dit verhaal, met alle krachten, pogen te verdedigen, onder welken LE BEAU (‡‡), en nog later, de Benedictijner MATTHEUS JACUTIUS (§§) en de Abt DE VOISIN (***), verdienen genoemd te worden. Eenigen der voornaamste aanmerkingen, die van de ééne en andere zijde zijn aangevoerd, zullen den Lezer tot voorlichting kunnen dienen, in het bepalen van zijn eigen oordeel over dit onderwerp, hetwelk toch, met betrekking tot de waarheid van het Christendom zelve, van weinig aanbelang is.

Voor-

(*) *Comment. ad Bullam Urbani* VIII *de Imaginibus.*

(†) *Thes. Numism. antiq. p.* 463.

(‡) *Ad* LACTANT. *de Mort. Persecc. C.* 44.

(§) *Observatt. Hall. Tom.* I. *pag.* 380.

(**) *Kerk- en Kett. Hist.* IV. *Boek.* II. *Hoofdst. Bl.* 209.

(††) *Supplem. au Diction. de Baijle art. Quien de Neuvil.*

(‡‡) In zijne *Histoire du Bas Empire Tom.* I. *pag.* 142-153.

(§§) *In Sijntagm. quo adparentis Magno Constantino crucis historia complexa est universa. Romae* 1755. 4to.

(***) *Dissertation critique sur la vision de Constantin. Parys* 1774. 12.

Vooreerst is het merkwaardig, dat EUSEBIUS de eenigste Schrijver is, op wiens gezag het verhaal van het gezicht van het kruis bij dag steunt, daar alle de anderen, RUFFINUS zelf (*), niet van een gezicht, maar van eenen droom, spreken. Boven-dien verhaalt EUSEBIUS, welke in zijne Kerkelijke Geschiedenissen (†), waar hij 'er van had kunnen spreken, 'er geen enkel woord van rept, dit gezicht alleenlijk, in zijne levensbeschrijving van KONSTANTYN, welke, gelijk wij elders (‡) gezien hebben, echter meer naar eene Lofreden dan naar eene *eenvouwige Geschiedenis* gelijkt, uit den mond van dien Vorst, op die wijze, dat hij niet duister te kennen geeft, hoe hij zelf voor zich moeite heeft, om dit verhaal te geloven, hetwelk hij, alleen op het gezag van den Keizer, en deszelfs eed ter bevestiging, overneemt.

Redenen tegen de geloofwaardigheid van dit verhaal.

Ten tweeden; De Kerkelijke Schrijvers verschillen, niet alleen daar in, van het verhaal van EUSEBIUS, dat zij alleen van eenen droom spreken, maar ook komen zij niet overëen, ten opzichte van den tijd. Volgends EUSEBIUS, zal het gezicht aan KONSTANTYN gebeurd zijn in *Gallië*, of *Frankryk*, toen hij tot den krijgstogt tegen MAXENTIUS besloot, maar volgends anderen, zal hij zijnen droom gehad hebben, kort vóór den beslissenden veldslag in *Italië*, waar in MAXENTIUS geslagen werd.

Ten

(*) *Hist. Eccles.* IX. 9.

(†) *Hist. Eccles. L.* IX. *C.* 8, 9.

(‡) III. *Deel*, *Bladz.* 411.

Ten derden: Het moet ons bevreemden, dat EUSEBIUS het nodig vindt, zich op het gezag en den eed van Keizer KONSTANTYN te beroepen, bij eene gebeurenis, die, indien zij waarlijk plaats gehad heeft, zo al niet des Keizers geheele leger, hetwelk uit EUSEBIUS woorden niet blijkt, echter ten minsten het geleide, of de lijfwacht, welke de Vorst toen bij zich had, tot ooggetuigen zal gehad hebben. Indien waarlijk zulk een openbaar teken door velen gezien was, zou hetzelve niet eerst twintig jaren daar na door den Keizer verhaald, en met eenen eed hebben behoeven bevestigd te worden; dan zou LACTANTIUS, die zijn Werk eenige jaren vroeger dan EUSEBIUS, en dus nader bij den tijd des gebeurden wonders schreef, van hetzelve geweten, en niet slechts van eenen droom melding gemaakt hebben.

Ten vierden: Behalven dat wij, uit verscheidene voorbeelden, reeds gezien hebben, hoe ligtgelovig zelfs de Christenen, in dezen tijd, waren, omtrent gewaande of verdichte wonderwerken, verschijningen, of droomen, zoo brengt, in het bijzonder, het verhaal, nopens het gebed, door eenen Engel, in den droom, aan LICINIUS geleerd, kort vóór zijnen beslissenden veldslag met MAXIMINUS, hetwelk, in het volgende jaar na de overwinning van KONSTANTYN op MAXENTIUS, gebeurd zal zijn (*), en welk verhaal duidelijk een tegenhangzel of eene nabootzing is van het gezicht of wel den droom van KONSTANTYN, veel toe, om de geloofwaardigheid van

(*) Zie ons III. *Deel*, *Bladz.* 364.

van dit laatstgemelde te verzwakken. In de daad, even gelijk de Heidensche Wijsgeeren, in dezen tijd, den strijd met de Christenen ook voerden, door verdichte wonderwerken aan het ligtgelovig volk te verhalen, zoo schijnen de toenmalige Vorsten, insgelijks, van deze geneigdheid, om wonderwerken gretig aan te nemen, zich bediend te hebben, tot hun voordeel. Aan MAXENTIUS en MAXIMINUS worden dus toverkunsten en het te hulp roepen der Heidensche Goden aangetijgd, waar tegen KONSTANTYN het kruis, in een gezicht of droom, gezien, gelijk LICINIUS *het gebed, hem in den droom door eenen* Engel geleerd, gezet zal hebben.

Ten vijfden: De Grieksche trek van den naam van CHRISTUS, met deszelfs eerste letters, het zoogenoemde *Monogramma Christi* ☧, heeft den oorsprong geenszins van deze verschijning, en het gebruik, dat KONSTANTYN 'er vervolgends van maakte. Dit teken was bij de Christenen reeds van veel ouder oorsprong, gelijk JOAN BURKARD MENCKE (*) bewezen heeft.

Ten zesden: Ook strekt het, tot geene geringe verzwakking van de geloofwaardigheid van dit gezicht, en tot bewijs van de ligtgelovigheid dier tijden, dat de Geschiedschrijvers meermalen dit teken van het kruis laten verschijnen. Volgends NICEFORUS (†), zag KONSTANTYN het, ten tweedenmalen, toen hij, na zijne overwinning over LICINIUS, *By-*

(*) *Dissert. Academ. pag.* 85. *sqq.*
(†) *Hist. Eccles. L.* VII. *C.* 47.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Byzantium belegerde, ook met het omschrift: „door „ dit teken zult gij alle uwe vijänden overwinnen." En, voor de derde keer, in eenen oorlog, dien hij tegen de *Scijthen* voerde (*). Onder de regering van zijnen Zoon KONSTANTIUS, zal te *Jerusalem* het teken van het kruis insgelijks in de lucht gezien zijn (†), waar van ook een breedvoerig verslag gedaan wordt, in eenen Brief van CYRILLUS, toenmaligen Bisschop van *Jerusalem*, in de uitgave zijner Werken te vinden, aan den Keizer KONSTANTIUS zelven geschreven, doch welks echtheid, met reden, door VENEMA in twijfel wordt getrokken (‡); ook wanneer GALLUS, de neef van KONSTANTIUS, door dezen ter verdediging van het Oosten gezonden, terwijl de Keizer zelf tegen den Dwingeland MAGNENTIUS naa het Westen optrok, zijne intrede te *Antiöchië*, de Hoofdstad van *Syrië*, deed, zag men een balk of kolom in de lucht, dragende het teken des kruis, tot verbazing van alle de aanschouwers (§). Ja, eindelijk werd de zaak zoo gemeen, dat zelfs het teken des kruis aan bijzondere personen verschenen zal zijn, waar van SOZOMENUS ons een voorbeeld verhaalt (**). Zoodanige vermenigvuldiging van de verschijning van het kruis maakt zeker alle soortgelijke verhalen bij schrandere opmerkers verdacht.

Ten zevenden: Tegen den inhoud des verhaals zel-

(*) *L. c. C.* 49. (†) SOZOMEN. *Hist. Eccles. L.* IV. *C.* 5.
(‡) VENEMA *Hist. Eccles. Tom.* IV. *pag.* 70.
(§) SOCRATES *Hist. Eccles.* II. 28.
(**) SOZOMEN. *Hist. Eccles. Libr.* II. *Cap.* 3.

zelve, kunnen verscheidene bedenkingen gemaakt worden. Des Keizers Vader wordt in hetzelve op die wijze beschreven, als of hij een Christen geweest ware, en evenwel kent KONSTANTYN den God der Christenen niet? Het eerste is eene onwaarheid, en het laatste zou 'er, indien het eerste waar was, mede strijden. Is het te geloven, dat God zoodanig wonder, waar van geen voorbeeld tot hier toe in de Geschiedenis des Christendoms geweest is, tot deszelfs uitbreiding zou daargesteld hebben, daar zijne Voorzienigheid nu drie eeuwen in stilte ten behoeve van hetzelve werkzaam geweest was? dat CHRISTUS zelf aan eenen Vorst, althans niet beter dan andere, zou verschenen zijn, om hem de overwinning op zijnen vijänd te beloven, en hem te zeggen, dat hij het teken van het kruis op zijne vaanen zou laten malen? Is het geloofbaar, dat aan KONSTANTYN een teken zal verschenen zijn, welks beduidenis hij niet verstond, dan na daar over met anderen geraadpleegd te hebben? en welke dergelijke vragen hier meer kunnen gedaan worden.

Ten achtsten: Waar toe, vraagt men, kon toch dit gezicht anders dienen, dan om den eerbied voor het teken van het kruis in bijgelovigheid te veränderen; gelijk wij dan, in het vervolg, zien zullen, tot welke hoogte deze bijgelovigheid terstond daar op geklommen is? Hier zij het genoeg, aan te halen, het geen EUSEBIUS, gedeeltelijk weder uit den mond des Keizers zelven, verhaalt (*): De banier of

(*) *De Vita Constant.* *L.* II. *C.* 7, 8, 9.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

of standaard, met het kruis getekend, (het *Laborum*,) maakte des Keizers leger onverwinlijk. Wanneer eenig gedeelte van hetzelve door den vijand in het naauw gebracht was, werd deze banier daarheen gebracht, en terstond was de wanörde gelukkig hersteld. Ook had de Keizer vijftig kloeke, dappere, en godvruchtige mannen, uit zijne lijfwacht bepaaldelijk uitgelezen, die deze banier droegen en beschermden. Als ééns, bij eenen geweldigen aanval der vijänden, een schrik, en daar uit verwarring in het leger ontstond, gaf de geen, die toen deze banier droeg, ten einde zich uit het gevaar te redden, dezelve aan een' ander over; doch, naauwlijks was dit geschied, of hij werd door een' pijl getroffen, en stortte levenloos neder. Maar hij, die ze overgenomen had, bleef, in eene bui van schichten, die van alle kanten op den standaard gericht waren, veilig en ongekwetst, en zoo veilig waren deze vaandragers ten allen tijde.

Eindelijk, ten negenden: Daar men had moeten verwachten, dat KONSTANTYN, op zijn gebed, om zekerheid te mogen hebben, welken Godsdienst hij behoorde te volgen, met dit wonderverschijnzel verëerd zijnde, terstond den Christelijken Godsdienst, als den eenigen waaren, omhelsd zou hebben, om nu niet van zijne soldaten te spreken, die mede aanschouwers van hetzelve waren, en van welke men verders niets meer leest; evenwel, schoon het waar is, dat KONSTANTYN de volkomene overwinning op MAXENTIUS behaalde, welke dit teken hem

hem zou beloofd hebben, doch welke hij, ook zonder dit voorafgaand teken, kon behalen, waar toe verscheidene omstandigheden samenliepen, en alhoewel KONSTANTYN, na deze overwinning, meer en meer de Christenen openlijk begunstigde, bleef hij zelf, nog verscheidene jaren, de Heidensche gewoonten eerbiedigen, en zelfs, nadat hij zich daadlijk voor eenen Christen verklaard had, vindt men in zijn gedrag die groote verändering en verbetering niet, die men, indien hij, op eene zoo buitengewone wijze, van de waarheid van dezen Godsdienst ware overtuigd geworden, zou verwacht hebben. Hij bedreef zelfs, een Christen zijnde, wreedheden, niet min verfoeilijk, dan hij te voren, nog Heiden zijnde, gepleegd had.

Redenen voor die geloofwaardigheid.

Zoo vele en meer bedenkingen zijn tegen de geloofwaardigheid van dit wonderteken aangevoerd geworden, welke wel de ééne meer de andere minder gewigt hebben, maar nogthans, samengenomen, die geloofwaardigheid zeer verminderen. De onpartijdigheid, de hoogste wet voor eenen Geschiedschrijver, gebiedt, dat wij hier tegenöverstellen, de gronden, met welke anderen voor de waarheid van het verhaal van EUSEBIUS gestreden hebben: Zij zijn de volgende:

Vooreerst: EUSEBIUS beroept zich op het verhaal van Keizer KONSTANTYN zelven, hetwelk deze Vorst, met eenen eed, bevestigd heeft. Dit gezag, oordeelt men, genoegzaam te wezen, om alle twijfeling weg te nemen. Doch, men weet daartegen, dat KONSTANTYN, niet alleen ligtelijk zijne verhalen,

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

len, met eenen eed, bevestigde (*), maar ook dat hij, in sommige gevallen, niet zoo naauw gezet omtrent denzelven was, gelijk uit zijn gedrag omtrent LICINIUS bekend is. Zelfs, al wilde men de oprechtheid van den Keizer niet in twijfel trekken, kan men nog aanmerken, dat hij zich door zijne verbeelding misschien heeft laten misleiden, en daar hij dit verhaal, vele jaren nadat het geval zou gebeurd zijn, aan EUSEBIUS gedaan heeft, kan hij het wonderbare in de zaak zeer vergroot en opgeschikt hebben.

Ten tweeden: Dit verhaal, zoo als het bij EUSEBIUS gevonden wordt, is door niemand tegengesproken; eeuwen lang, heeft niemand aan de waarheid van dit gezicht van KONSTANTYN getwijfeld. Hier schijnt men niet in aanmerking te nemen, dat evenwel LACTANTIUS enkel van eenen *droom* gewaagt, en dus werklijk van EUSEBIUS verschilt. Het verhaal, uit den mond van den Keizer, gretig ontvangen door de Christenen, kreeg, onder de regering van zijne zoonen en opvolgers, in tijden, in welken men met het wonderbare verkuischt en vermaakt was, zoo veel eerwaardigheid, dat niemand ligtelijk bestaan kon, hetzelve in twijfel te trekken; zonder dat de korte regering van JULIAAN hier in aanmerking kan komen, welke, in zijne schriften, wel niet van dit wonder gewaagt, doch, naar het schijnt, om geene andere reden, dan, omdat hij het,

ge-

(*) Men zie 'er een voorbeeld van III. *Deel*, *Bladz.* 323. en 324.

gelijk wij van de Heidenen in het gemeen weten, voor eene fabel gehouden heeft.

Ten derden: Beroept men zich op verscheidene openbare gedenktekenen dezer gebeurenis, onder anderen op het opschrift van den Triumfboog van KONSTANTYN (*), waar in hij erkent, „dat hij en „ zijn leger, door eene Godlijke ingeving gedreven, den Staat van de onderdrukking eens dwingelands verlost heeft." Dus zijn ook penningen, en standbeelden, behalven de Keizerlijke hoofdbanier, of het *Labarum*, als mede feestdagen, in de Griekfche of Oosterfche Kerken, ter gedachtenis dezer gebeurenis verördend, gelijk men meent, zoo vele bewijzen voor derzelver waarheid. Dit alles echter bewijst, in de daad, niets meer, dan dat men het verhaal, eenmaal gelovende, op allerleie wijze, heeft trachten te vereeuwigen, terwijl, in den grond, toch alles alleen op het gezag van den Keizer nederkomt.

Eindelijk, vraagt men, indien dit verhaal van KONSTANTYN, hoe zeer met eenen eed of plegtige verzekering bekrachtigd, voor een' leugen verklaard zou worden, welke reden kon toch de Keizer hebben, om zoodanigen leugen te verdichten? Men kan daar voor niets bedenken, dan, of dat hij hier door den moed zijner soldaten heeft willen aanvuuren, of den Christelijken Godsdienst aanzien bijzetten; doch, daar zijn leger voor het grootste ge-

deel-

(*) *Ap.* GRUTER. *Infcript. Antiq. p.* CCLXXXII. N. 2.

III. BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

deelte uit zoogenoemde barbaren, of buitenlandsche krijgsbenden bestond, die in zijnen dienst getreden waren, en de Romeinen zelve, die zich in zijn leger bevonden, ten minsten wat het grootste getal betreft, Heidenen waren; kan men zich niet verbeelden, welken invloed het teken van het kruis op deze krijgslieden, tot opwekking van hunnen moed, zou hebben uitgewerkt; en ten opzichte van het Christendom, weten wij, dat hij zelf, hoe zeer hetzelve begunstigende, echter nog lang gedraald heeft, om het Christendom te belijden.

Deze zijn over en weder de voornaamste aanmerkingen, welke men over dit gezicht van KONSTANTYN gemaakt heeft. De kracht der redenen, welke het ongelooflijk maken, dat een zoodanig wondergezicht zou gebeurd zijn, als het verhaal van EUSEBIUS behelst, en aan den anderen kant, de hardheid, om het verhaal van KONSTANTYN, en zijnen eed, voor een' leugen te verklaren, hebben laater geleerden naar een middel doen omzien, om de eere van KONSTANTYN te handhaven. MOSHEIM heeft dus dit gezicht enkel voor eenen droom willen houden, tot welken de gevaarlijke oorlog, door KONSTANTYN tegen MAXENTIUS ondernomen, hem aanleiding had kunnen geven, en meent, dat KONSTANTYN, het geen hij in dien droom gezien had, een' geruimen tijd daarna aan EUSEBIUS verhalende, dit verhaal, met bijvoeging van eenige omstandigheden, op die wijze zal hebben ingericht, dat EUSEBIUS hem begrepen hebbe, als of alles dus, in waarheid,

en

en daadlijk, was voorgevallen (*). Niet zonder grond, echter, is op deze gedachten van MOSHEIM aangemerkt, dat deze onderstelling van eenen droom niet meer geloof kan verdienen, dan het gezicht van het kruis over dag in de lucht; alzoo het één zoo wel als het ander op hetzelfde gezag van KONSTANTYN steunt, terwijl 'er geene reden is, om hetzelve, in het ééne geval meer of min te laten gelden, dan in het ander. III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

De geleerde J. A. FABRICIUS (†), heeft nog eenen anderen weg ingeslagen, op welken hij, wat de hoofdzaak betreft, door VENEMA (‡), SCHRÖCK (§), en anderen gevolgd is. Deze schrijvers meenen, dat 'er toch iet moete gebeurd zijn, hetwelk KONSTANTYN heeft kunnen aanmerken en verhalen, als een wonderverschijnzel, te meer om dat men zelfs bij eenen Heidenschen Lofredenaar, NAZARIUS (**), spooren aantreft, van zekere luchtverschijnzelen, die KONSTANTYN gezien zal hebben. Het is, zegt hij, door geheel *Gallië* bekend, dat zich krijgsbenden in de lucht, en van den hemel nederdalende, vertoond hebben, aan welke alles verwonderlijk was, en wier wapentuigen een vrees-

(*) Zie MOSHEIM, *Nodige Opheldering en*, III. *Deel*, *Bladz.* 541. *Kerkel. Gesch.* II. *Deel*, *Bladz.* 15-18.

(†) In eene afzonderlijke Verhandeling, geplaatst in zijne *Biblioth. Graec. Vol.* VI. *pag.* 11. *sqq.*

(‡) *Hist. Eccles. Tom.* III. *pag.* 69.

(§) *Kerk. Gesch. T.* V. *p.* 76. volggl

(**) *Panegijr. Constant. Cap.* 14. *p.* 71. *Genev.* 1623. *4to.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

vreeslijk vuurigen glans van zich gaven; deze had men hooren zeggen: Wij trekken naa KONSTANTYN, wij komen hem te hulp." Zij denken dan, dat KONSTANTYN en die bij hem waren eenig luchtverschijnzel, eene bijzon, of kring of krans om de zon, of iet dergelijks gezien kunnen hebben, een natuurlijk verschijnzel, dat door de kracht der verbeelding, zoo van KONSTANTYN, als andere aanschouwers, als een gunstig voorteken der overwinning, aangemerkt, en van elk, naar zijne wijze van denken, is verklaard geworden, zoodat de Christenen daar in het teken des kruis, met de belofte van voorspoed door hetzelve, maar de Heidenen hemelsche hulpbenden, beschouwden. Eindelijk, vinden zij het natuurlijk, dat KONSTANTYN daar op, door die zelfde werking der verbeelding, in eenen droom het zelfde teken gemeend hebbe te zien, en het één en ander voor iet Godlijks en wonderbaars zal genomen hebben.

Ieder zal, ongetwijfeld, deze oplossing voor schrander, bestaanbaar, en gematigd keuren; evenwel kan men niet ontkennen, dat dezelve hare zwarigheden heeft, bijzonder, omdat EUSEBIUS duidelijk meldt van een omschrift, hetwelk KONSTANTYN om het teken des kruis gezien zal hebben: *Hier door zult gij overwinnen!* hetwelk men, niet zonder dwang, dus verklaart, dat EUSEBIUS hebbe willen zeggen: dat het kruis een beeld, van eenen kransnaamlijk, om zich had, hetwelk zoo veel betekende, als of 'er met leesbaar geschrift geschreven was: *Hier door zult gij overwinnen.*

De

De Lezer zal, door al het bijgebrachte, in ſtaat geſteld zijn, om zelf eene keuze te doen, en zijn oordeel te bepalen; voor mij zelven kan ik niet ontveinzen, dat het geheele verhaal mij verdacht blijft. Bij gelegenheid van groote omwentelingen, is het niet ongewoon, dat het gerucht melding doet van verſchijningen, of zeldzame gezichten, droomen: deze worden, voornaamlijk in ligtgelovige eeuwen, gretig aangenomen en verſpreid; zulk een tijd van omwentelingen was het begin der vierde eeuw; elk had ook den mond vol van vreemde voortekenen, wonderen, *verſchijningen* (*), en de Vorſten ſchikten zich naar deze algemeene ligtgelovigheid; en hoe kan het dan vreemd wezen, dat KONSTANTYN, insgelijks, een lopend gerucht, niet wel zelf uitgedacht, maar aangekweekt en door opſchikking en vergroting onderſteund kan hebben, hetwelk hem, bij de Christenen, als eenen gunſteling des hemels kon aanprijzen.

Wat de Heidenſche Schrijvers zeggen, van de reden

Hoe het ook met dit gezicht gelegen zij, en alhoewel men hetzelve niet moge houden voor eene reden van KONSTANTYN's overgang tot het Christendom; de reden, die de Heidenen daar van hebben opgegeven, is zeker de waare niet. Zij verhaal-

(*) Dus verhaalde men, dat, vóór den oorlog met LICINIUS, en de overwinning door KONSTANTYN op hem behaald, in ſteden, aan LICINIUS onderhevig, verſchijningen van krijgsbenden van KONSTANTYN gezien waren, als overwinnaars, in die ſteden intrekkende. EUSEB. *Vit. Conſt. Libr.* II. *Cap.* 6.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

dat KONSTANTYN zijnen Zoon KRISPUS en zijne Gemaalin FAUSTA eerst ter dood heeft laten brengen, nadat hij reeds eenige jaren openlijk als een Christen gehandeld had; zoo kan ten minsten het berouw daar over zijne verändering van Godsdienst niet te wege gebragt hebben. Ook weet men, dat de Heidensche Godsdienst, op zijne wijze, middelen van verzoening en zuivering, ook voor de zwaarste zonden, aan de hand gaf. HERKULES liet zich, door de geheime plegtigheden van de Godin CERES, zuiveren van gepleegde moord aan zijne kinderen. Ook kan men zich de Heidensche Priesters niet zoo onstaatkundig voorstellen, dat zij, in tijdsömstandigheden, waar in hun Godsdienst, van dag tot dag, oogschijnlijk, in achting en gezag, afnam, eenen zoo magtigen Vorst zouden getergd hebben, door hem af te wijzen, indien hij zich aan hunne plegtigheden van zuivering had willen onderwerpen.

Of KONSTANTYN enkel uit staatkunde een Christen geworden is?

In de twee laatst verlopene eeuwen, hebben verscheidene Geleerden, op voorgang van CHRIST. THOMASIUS (*), en BURCH. GOTTH. STRUVIUS (†), den overgang van KONSTANTYN tot het Christendom alleen aan staatkunde toegeschreven. Deze eerzuchtige Vorst, zegt men, die niets minder bedoelde, dan, na het uit den weg ruimen van alle Medekeizers, alleen de oppermagt des Romeinschen Rijks in zich te vereenigen, in aanmerking nemende, het groot aantal der Christenen, en hunne tot dweep-

(*) *Observatt. Hallens. l. c.*

(†) *Diss. Constantinus ex rationibus politicis Christianus.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

dweepzucht en geestdrift toe gaande trouwe en ijver voor hunne geloofsgenoten en beschermers, wilde zich van hunne genegenheid verzekeren, gelijk zij hem dan ook zoo krachtdadig onderfteunden, dat hij zijnen wensch daadlijk vervuld zag. Zijne mededingers, MAXIMINUS, MAXENTIUS, en LICINIUS, hadden, gelijk wij gezien hebben, insgelijks, pogingen aangewend, om de Christenen in hunne belangen over te halen, maar, dewijl zij hun woord, bij voorkomende gelegenheden, niet gestand deden, stelden deze geen vertrouwen in deze Vorsten. KONSTANTYN, *integendeel*, *nam geheel den schijn aan*, van zelfs een lid van hun genootschap te wezen, vleijdde hunne Geestelijkheid en Bisschoppen, aan welke hij inkomsten en voorrechten rijklijk schonk, en die hij met eerbied behandelde, terwijl de Christenen, in het gemeen, door hem eene gewenschte rust, vrijheid, en veiligheid genoten. Men kan niet ontkennen, dat 'er, in deze wijze van besluiten, veel schijnbaars is, doch, met dit alles, ontbreekt daar aan geschiedkundig bewijs. Men merke slechts op, dat KONSTANTYN's leger grootendeels uit Heidenen bestond, welke ook nog, in het geheele Romeinsche Rijk, de magtigste en talrijkste partij uitmaakten, dat hij, toen hij de hulp der Christenen meest nodig zou gehad hebben, wel hun begunstigde, doch hunnen Godsdienst echter nog niet aangenomen had, maar denzelven eerst, na het overwinnen der Medekeizeren, toen hij geenen mededinger meer had, heeft aangenomen, en van tijd tot tijd zich een' ijveriger vriend van de Christenen betoond,

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Eenvouwig voorstel van zijne verandering.

die ook nooit aan zijne oprechtheid getwijfeld hebben, en wier geestelijkheid hij, in zijne omstandigheden, niet nodig had te vleijen.

In de daad, gelijk wij reeds, in het begin, zeiden, wij hebben geene buitengewone verschijnselen, geene gezochte redenen, van een knagend geweten, of staatkunde ontleend, nodig, om van eene geheel natuurlijke en uit de omstandigheden eigenäartig voortvloejende gebeurenis, gelijk deze overgang van KONSTANTYN tot het Christendom blijkt geweest te zijn, rekenschap te geven. KONSTANTYN had reeds in zijnen Vader een voorbeeld, die aan zijn Hof, in zijn heir, en in alle standen van zijn Rijk, met een goed gevolg, van Christenen gebruik gemaakt, en aan de Christenen zijne gunst bewezen had; deszelfs regering was door geene oproeren noch inwendige bewegingen geschokt geweest, en hoe meer kennis KONSTANTYN van den Godsdienst der Christenen kreeg, hoe meer hij daar door, als ook door de ondervinding zelve, overtuigd werd, dat die Godsdienst, volgends deszelfs eigen wezen, strekte, om goede, en geruste Burgers aan den Staat te verschaffen; hij zag, dat het getal der Christenen, genoegzaam daaglijks, aanwies; hij had gezien, dat men te vergeefs, door middelen van geweld, dien voortgang had zoeken te stuiten; hij begreep, dat hij hun kon begunstigen, zonder de Heidenen te vervolgen, en dus aan alle zijne onderdanen genoegen geven; hunne geestelijkheid en opzieners, onder welken zich vele geleerde en waarlijk eerwaardige mannen bevonden, verëerden hem, overbodig, en

en verhieven, om ſtrijd, zijnen lof; dit alles moest hem noodzaaklijk, in zijne gunſtige denkwijze omtrent de Christenen, verſterken, en eindelijk ten vollen overhalen, om hunnen Godsdienst zelf te belijden, en dien tot den Godsdienst van den Staat te maken, uit al hetwelk wij beſluiten, dat deze Vorst, in zoo ver, te goeder trouw te werk is gegaan. Eene andere vraag is het, en niet ligt te beäntwoorden, of hij een waar *Christen* geweest zij, in den verhevenen zin van deze benaming, dat is een Christen, wiens hart en daaden geſtemd en gericht waren, volgends de leere en lesſen van dezen hemelſchen Godsdienst? Hier omtrent zal het verhaal van zijne volgende verrichtingen, tot hetwelk wij nu overgaan, ons misſchien opheldering geven kunnen (*).

KONSTANTYN begunſtigt de Christenen na de overwinning op MAXENTIUS.

Na de overwinning, in het jaar 312 op MAXENTIUS behaald, welke dwingeland in den *Tiber* verdronken was, liet KONSTANTYN te *Rome* een ſtandbeeld voor zich oprichten, houdende het kruis in de hand, met dit opſchrift: „ Door dit heilzaam „ teken, een overtuigend bewijs van waare dapper„ heid, heb ik uwe ſtad van het juk der dwing„ landij verlost en bevrijd; en den Raad en het „ volk van *Rome* in vrijheid herſteld hebbende, de „ alöude eere en luiſter wedergeſchonken (†).” Vervolgends gaf hij, ook op den naam van LICI- NI-

(*) Men vergelijke hier mede MOSHEIM, *Nodige Ophelderingen*, IIde *Deel*, *Bladz.* 507.

(†) EUSEB. *Vit. Conſtant. Libr.* I. *Cap.* 40.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

NIUS, die zijne vriendschap tegen MAXIMINUS nodig had, nog in hetzelfde jaar, en in het volgende 313 te *Milaan*, die beide openbare bevelschriften, van welke wij in het voorgaande *Derde Deel* (*), reeds gewaagd hebben. Voorts, bewees KONSTANTYN zijne milddaadigheid jegens de Christenen door hunne Kerken te vergroten, en die met rijke geschenken te veréeren (†).

LICINIUS vervolgt de Christenen.

De eensgezindheid tusschen KONSTANTYN en LICINIUS hield echter niet lang stand; nadat de laatstgemelde MAXIMINUS overwonnen, en door deszelfs dood, zich meester van zijne landen gemaakt had, brak tusschen hem en KONSTANTYN, reeds in het jaar 314, een burgerkrijg uit, die met eenen nadeeligen vrede voor LICINIUS eindigde, welke, van dien tijd af, in het jaar 319, de Christenen in zijne landen, of omdat zij te veel genegenheid voor KONSTANTYN hadden laten blijken, of door zijnen ijver

(*) *Bladz.* 359. Bij het gezegde aldaar moeten wij hier nog voegen, dat sommigen aan het woord αἱρέσεις, hetwelk anders *gezindten*, *aanhangen*, te kennen geeft, in het tweede bevelschrift voorkomende, de betekenis geven van *Conditio*, voorwaarde, en dus hetzelve uit LACTANTIUS verklaren, in dien zin, dat, in het eerste bevelschrift, de vrijheid der Christenen, niet zonder eenige bepalingen, zal geschonken zijn, welke bepalingen in het tweede opgeheven zijnde, nu die vrijheid *volkomen*, en *zonder eenige voorwaarde*, geschonken werd. Vergel. VENEMA *Hist. Eccles. Tom.* IV. *pag.* 347.

(†) EUSEB. *Vit. Constant. Libr.* I. *Cap.* 42.

ijver voor het Heidendom, van zelf daar toe aangespoord, begon te vervolgen. Eerst alle Christenen van zijn Hof verwijderende, vervolgends de soldaten, die in de steden bezetting hielden, indien zij weigerden te offeren, uit den dienst ontslaande, verbood hij eindelijk de Godsdienstige vergaderingen, ten minsten voor zoo ver vrouwen en mannen dezelve samen bijwoonden. Met dit alles niet voldaan, liet hij verscheiden Bisschoppen, aan welke hij, onder levensstraffe, verboden had, met anderen Kerkelijke vergaderingen te houden, vatten en ter dood brengen, dreef anderen in ballingschap, verbood, dat men de gevangenen in den kerker eenige hulp zou toebrengen, zoodat zij, zonder bijstand, daar in van honger versmachten moesten. Ook liet hij de Kerken der Christenen sluiten, en sommigen afbreken, en met den grond gelijk maken. Deze vervolging trof voornaamlijk de Christenen in de stad *Amasia* en andere steden in het landschap *Pontus*, ook werd zij, onder allerhande voorwendzels, meer dan met openbaar geweld, uitgeöefend, alzoo LICINIUS genoodzaakt was, KONSTANTYN te ontzien; tot dat de beide Vorsten, in het jaar 323, op nieuw, met malkanderen in oorlog geraakten (*). Wij behoeven ons zoo veel te min te verwonderen, over deze vervolging der Christenen, door LICINIUS, waar van zelfs een Heidensch Schrijver ge-

(*) EUSEBIUS *Hist. Eccles. Libr.* IX. *Cap.* 8. *sqq. Vit. Constant. Libr.* I. *Cap.* 51. *Libr.* II. *Cap.* 1. *sqq.*

III. BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

gewaagt (*), nadien hij, ook volgends getuigenis van den Keizer JULIAAN, hetwelk in dezen niet verdacht kan zijn, te boek staat, als een snood Dwingeland, tot allerleië zelfs de ongehoordste snoodheden geneigd (†). Evenwel schijnt het gerucht, vervolgends, deze vervolging merklijk vergroot te hebben, gelijk wij, bij voorbeeld, schijnen te kunnen opmaken, uit eene redenvoering van BASILIUS den Grooten, tot lof van *veertig Martelaren*, uit den krijgsstand, die in dezelve zullen omgekomen zijn, van welke EUSEBIUS niet alleen zwijgt, maar ook uitdruklijk zegt, dat de soldaten, die weigerden te offeren, alleenlijk van hunne eere beroofd, en afgedankt werden (‡).

Dood van LICINIUS.

LICINIUS, die, waarschijnlijk, ook uit staatkundige redenen, deze vervolging tegen de Christenen had ondernomen, alzoo hij oordeelde, dat zij niet anders wenschten en zochten, gelijk ons een Ker-

(*) AURELIUS VICTOR, *de Cæsar. Cap.* XLI. *pag.* 435. *edit.* ARNTZENII: *Licinio ne insontium quidem ac nobilium philosophorum servili modo cruciatus adhibiti modum fecere*, de zin van welke woorden is, dat deze wreedaart *onschuldige* en *voortreflijke Wijsgeeren*, met straffen voor slaven geschikt, vervolgd heeft. Wij weten toch, dat vele Heidenen de Christenen, ten dezen tijde, voor eenen aanhang van Wijsgeeren hielden.

(†) *Julian, Cæsares. p. m.* 202.

(‡) Men vergelijke VENEMA *Hist. Eccles. Tom.* IV. *pag.* 362.

Kerkelijk Geschiedschrijver (*) bericht, dan KONSTANTYN alleen tot Keizer te hebben, waar tegen hij zich door de magt der Heidenen zal getracht hebben te versterken, gelijk hij dan in eene aanspraak aan zijne soldaten verklaarde, den oorlog tegen KONSTANTYN ondernomen te hebben, om den ouden Godsdienst te wreken en te herstellen, belovende, indien hij de overwinning behaalde, alle de veráchters van den ouden Godsdienst geheel te zullen verdelgen (†), terwijl de Heidensche Priesters hem, door hunne Godspraken, van de overwinning verzekerden (‡), slaagde echter, in dezen oorlog, die in het jaar 323 eenen aanvang nam, zoo ongelukkig, dat hij zich, nog in datzelfde jaar, als een' gevangenen, aan KONSTANTYN moest overgeven. Deze beloofde hem, bij plegtigen eede, dat hij zijn leven zou sparen, doch liet hem kort daar na ter dood brengen, „naar het recht des oorlogs," zegt EUSEBIUS (§), of gelijk anderen, ter verontschuldiging van KONSTANTYN, voorwenden, omdat de soldaten den dood van LICINIUS eischten, of omdat KONSTANTYN hem nog voor een' gevaarlijk vijand hield, doch alle welke redenen zoodanige schending van den eed, en wreedheid tegen eenen Vorst, die, door het huwlijk met KONSTANTYN's Zuster, zijn zwager was, nooit verschonen kunnen. KONSTANTYN,

(*) SOZOMENUS *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 7.
(†) EUSEB. *Vit. Constant. Libr.* II. *Cap.* 5.
(‡) *Idem Libr.* II. *Cap.* 4.
(§) *De Vit. Constant. Libr.* II. *Cap.* 18.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

TYN, met de dood van LICINIUS niet vergenoegd, liet ook MARTINIANUS, die door LICINIUS tot *Cæsar* verklaard was, en zelfs den Zoon van LICINIUS, ook LICINIUS genoemd, een kind van elf jaren, van het leven beroven, behalven nog vele voorname lieden van LICINIUS aanhang. En deze wreedheden zijn te min te ontkennen, hoe zeer ook EUSEBIUS alle de schuld op LICINIUS poogt te schuiven, en aan de handelwijze van KONSTANTYN eenen glimp te geven, door hen voor te stellen, als lieden, die tegen God geöorloogd, en daar toe geraden hadden, dewijl *zij* vooräl niet voegden voor eenen Vorst, die, behalven het boven verhaalde wonder, en de geheiligde krijgsbanier, nog zoo groote vertoning van godsvrucht maakte, dat hij, in eene afzonderlijke tent buiten de legerplaats, God gewoon was te bidden, en zulks ook in den oorlog met LICINIUS deed, dat God hem met zijne bijzondere gunst en bekendmaking van zijnen wil zou bijstaan (*).

Zijne wetten ten voordeele van het Christendom, bijzonder der Geestelijkheid.

KONSTANTYN, eenmaal zich voor de Christenen verklaard hebbende, toonde zich zeer ijverig ten hunnen voordeele, door menigvuldige wetten en verördeningen, welke in het eerst wel de Heidenen, in de vrijheid van hunnen Godsdienst, gelijk KONSTANTYN uitdruklijk verklaarde, dat elk en een ieder zijner onderdanen deze vrijheid van Godsdienst, naar zijne eigene verkiezing, moest behouden, ongestoord lieten, en alleen de Christenen en bijzonder de

(*) EUSEB. *de Vita Constant. Libr.* II. *Cap.* 12.

de geestelijkheid begunstigden, maar in vervolg van tijd strenger werden, en meer strekkende, om den Heidenschen Godsdienst afbreuk te doen, en den Christelijken uit te breiden; terwijl door dezelve ook vele en gewigtige veränderingen in den toestand en inrichting van de Christelijke Kerk en derzelver Leeräaren en Opzieneren te weeg gebracht werden (*). Wij zullen eenigen der voornaamste van deze Wetten hier moeten bijbrengen, nademaal zij ons met de heerschende denkwijze van de Christenen, in deze en de volgende eeuwen, kunnen bekend maken.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Eéne zijner eerste merkwaardige verördeningen, ten behoeve der Christelijke Geestelijkheid, gaf, in het jaar 313, aan de rechtzinnige Leeräars in *Afrika*, vrijheid, van het bekleden van burgerlijke lastposten; opdat zij door dezelve niet zouden gehinderd worden, in het waarnemen van de pligten van hun ambt; welke vrijheid, (*immunitas*,) vervolgends tot alle Christen-Leeräars in het gantsche Rijk werd uitgestrekt. Maar als hier op vele rijke burgers zich onder de geestelijken lieten aanschrijven, om dit voorrecht met hun te genieten, verbood de Keizer, in het jaar 326, dat zulke burgers, die

De geestelijkheid vrij verklaard van burgerlijke lastposten.

(*) J. A. FABRICIUS *Lux salut. Euang. toti orbi exor.* *Cap.* 13. heeft deze Wetten verzameld; men vindt de meesten bij EUSEB. *Hist. Eccles.* X. 7. *sqq.* en in den *Cod. Theodos.* en *Iustinian.* zij zijn opgehelderd en verklaard door FRANC. BALDUINUS in een afzonderlijk werk: *Constantinus seu de Legg. Constant.* *Halle* 1727. 8. met eene Voorreden van N. H. GUNDLING.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

die tot dergelijke lastposten van *Decuriones*, *Curiales* enz., verpligt waren, niet in den geestelijken ſtand zouden overgaan, maar alleen minvermogenden, die, zegt hij, billijk van de rijkdommen der Kerk onderſteund mogten worden; ook mogten geene geestelijken in bediening geſteld worden, vóórdat 'er plaatzen door de dood van anderen waren opengevallen (*).

Milddadigheid van KONSTANTYN jegens de geestelijkheid en de Kerken.

Deze gemelde wet ſpreekt wel niet algemeen, oók is 'er geene uitdruklijke wet van KONSTANTYN voorhanden, welke de geestelijkheid vrij verklaart van het dragen der openbare belastingen, men mag nogthans uit de milddadigheid van dezen Vorst beſluiten, dat zij hier van, ten minſten gedeeltelijk, ontſlagen geweest zal zijn. Deze milddadigheid toch was zoo groot, dat zij wezenlijk den grond gelegd heeft tot de volgende onmetelijke rijkdommen der Kerken. Behalven vele geſchenken in geld, graan, en landerijën, wees hij, in elke ſtad, vaste inkomſten aan, voor de geestelijkheid aldaar, uit de gewone belastingen (†). In het jaar 321 gaf hij aan ieder de vrijheid, om, bij uiterſten wil, aan de rechtzinnige Kerk zoo veel van zijne goederen te vermaken, als hij goedvond (‡). Van deze bezittingen en derzel-

(*) EUSEB. *Hist. Eccl. L.* X. *C.* 7. *Cod. Theodos. Libr.* XVI. *tit.* 2. *de Episcop. Eccles. et Cleric. Leg.* 1, 2, 3, 6, 7.

(†) EUSEB. *Hist. Eccles. Libr.* X. *Cap.* 6. SOZOMEN. *Hist. Eccles. L.* I. *C.* 8. *L.* V. *C.* 5.

(‡) *Cod. Theodos. L.* XVI. *tit.* 2. *l.* 4. *Cod. Iuſtin. L.* I. *tit.* 2. *de SS. Eccleſiis etc. l.* 1. Deze wet, eigen-

zelver inkomsten, aan de Kerken geschonken, werd wel alleenlijk een gedeelte voor de geestelijkheid en de Bisschoppen, en het overige tot onderhoud der armen, weduwen, aan God gewijde maagden, en tot onderhoud, vergroting, en verfraajing der Kerken, bestemd, doch, daar de Bisschoppen en andere geestelijken 'er het bestuur van hadden, maakten zij 'er spoedig zoodanig gebruik, ook voor zich, van, als zij goedvonden. Spoedig nam ook de bijgelovige mening de overhand, van welke KONSTANTYN zelf niet vrij was, gelijk blijkt uit de redenen, door hem voor deze zijne milddadigheid gegeven, dat men bijzondere gunst van God verwierf, als men veel aan de Kerk en hare dienaren schonk, uit hoofde van hunne gebeden en zegeningen.

Andere voorrechten der geestelijkheid.

Onder andere eerbewijzen en voorrechten, met welke KONSTANTYN de Bisschoppen, in het gemeen, overlaadde, was ook dit, dat lieden, die een plijtgeding hadden, zich op de beslissing der Bisschoppen mogten beroepen, wier vonnis de stadhouders en hunne onderbedienden ten uitvoer moesten brengen (*). Dit steunde zeker op eene misduiding van PAULUS woorden, I. KOR. VI. 1-8. Onder-

genlijk, aan het volk van *Rome* gericht, is misschien alleen eene bevestiging en uitbreiding van deze vrijheid, welke de Kerken reeds zedert het jaar 312 schijnen gehad te hebben; gelijk GOTHOFREDUS gist *ad l. c. Cod. Theodos.* hetwelk echter ERNESTI *de Avaritia Eccles. Opusc. Theolog. p.* 557. niet waarschijnlijk vindt.

(*) SOZOMEN. *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 9.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

dertusschen is eene andere wet, welke KONSTANTYN insgelijks zal gegeven hebben (*), en waar door de Bisschoppelijke rechtbanken nog veel verder worden uitgestrekt, verdicht en van later tijd (†). Ook gaf KONSTANTYN, in het jaar 316, aan de Christenen dit voorrecht, dat meesters hunne slaven, zonder de gewone plegtigheden in acht te nemen, in de vergadering der Christenen, ten overstaan der geestelijken, hunne vrijheid schenken mogten; ja, indien een geestelijke aan zijnen slaaf de vrijheid wilde schenken, kon hij, volgends eene nadere wet, in het jaar 321, zulks doen, zonder eenige getuigen, schriftelijk, of met monde; wordende zoodanige vrijlating erkend, als wel en wettig (‡).

De oude Wetten tegen den ongehuwden staat afgeschaft.

De Romeinen hadden van ouds wetten, welke den ongehuwden staat, door zekere boeten, tegengingen, en het huwlijk bevorderden; sommigen derzelven, als de *Papische* en *Poppeïsche*, waren, om de bevolking des Rijks te bevorderen, vrij streng, als die niet alleen tegen ongehuwden, maar zelfs tegen getrouwde doch kinderloze mannen, zekere boeten bepaalden. Deze wetten stonden de neiging van vele Christenen, en hunne hoogächting voor den ongehuwden staat, die thans meer en meer onder hen veld won, te sterk in den weg. KONSTANTYN schafte dan de-

zel-

(*) *Cod. Theod. Tom.* VI. *P.* 1. *p.* 339. *sq. ed. Ritteri.*

(†) Dit heeft GOTHOFREDUS voldoende bewezen.

(‡) *Cod. Iustin. L.* I. *tit.* 13. *de his qui in Eccles. manumitt. l.* 1, 2. *Cod. Theodos. Libr.* IV. *t.* 7. *l.* 1. SOZOMEN. *l. c.*

zelve wetten, die reeds te voren zeer verzacht waren geweest, geheellijk af, houdende het daar voor, zegt SOZOMENUS (*), dat het dwaas ware, te denken, dat het menschlijk geslacht door den vlijt en zorg der menschen zou kunnen worden uitgebreid, als zijnde deszelfs vermenigvuldiging of vermindering alleen van eene hooger Voorzienigheid afhangende. Welke vrome maar weinig klemhebbende reden den Vorst, waarschijnlijk, door de Geestelijkheid aan de hand was gegeven, gelijk dan ook EUSEBIUS (†) hem, wegens de afschaffing dezer wetten, ten sterksten prijst. Zelfs vergunde KONSTANTYN, volgends SOZOMENUS, aan Christenen van beiderleië kunne, die ongehuwd bleven, de vrijheid, om, zelfs nog onmondig zijnde, hunnen uitersten wil te mogen maken, oordeelende, dat de gene, die zich alleen aan den dienst van God en eene gestrenge deugd toewijdt, ook in alle dingen verstandige en wijze maatregelen neemt.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Viering van den Zondag geboden.

De Christenen hadden, van eersten af, den Zondag, den eersten dag der week, waar bij vele gemeenten nog den *Zaturdag*, of *Sabbath*, voegden, gevierd en veréérd, echter is 'er geene blijk, dat deze veréëring bestaan hebbe, in eene volstrekte rust, en geheele staking van alle werk en bezigheid, maar thans, nu de Christenen, naar mate zij in waare godsvrucht en deugd verkoelden, des te ijveri-

(*) *Hist. Eccles. L. I. C. 9.*
(†) *De Vita Constant. L. IV. C. 26.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

-riger werden, omtrent uitwendige plegtigheden, voerde KONSTANTYN, in het jaar 321, door eene wet (*), eene strenger viering van den *Zondag* in: „ Alle Richters en ingezetenen der steden," dus luidt deze wet, „ook de werklieden in alle kunsten, „ zullen op den eerwaardigen Zondag rusten. Al„ leen mogen de landlieden, met alle vrijheid, den „ landbouw voortzetten, alzoo het vaak gebeurt, „ dat de landerijen en wijnbergen, op geenen an„ deren dag, zoo voegzaam bearbeid kunnen wor„ den. Dus behoort dit, door de hemelsche Voor„ zienigheid aangeboden, niet bij gelegenheid van „ een kort oogenblik, verloren te gaan." Kort daarna vergunde hij, dat men ook op den Zondag zijne eigene slaven in vrijheid kon ontslaan, omdat dit eene weldadige handeling was (†). Terwijl voorts de Christenen onder zijne soldaten verlof hadden, op den Zondag, ten einde hunnen Godsdienst te kunnen waarnemen, moesten de Heidensche soldaten naar buiten op het open veld trekken, en daar, op een gegeven teken, het volgende, door den Keizer voorgeschreven, gebed spreken: „ U alleen erkennen wij „ als God; U belijden wij, als Koning; U aan„ bidden wij, als helper; van U hebben wij de „ zege ontvangen; door U hebben wij de vijanden „ overwonnen. U danken wij voor het ontvangen „ goede; van U hopen wij het toekomende. U „ sme-

(*) *Cod. Justin. l.* III. *t.* 12. *de feriis l.* 3.

(†) *Cod. Theodos. L.* II. *t.* 8. *de feriis l.* 1.

„ smeken wij ootmoedigst, dat gij onzen Keizer „ KONSTANTYN, en zijne Godgeliefde Zoonen, bij „ een lang leven, gezond en overwinnende, bewa- „ ren wilt!" (*) De bewoordingen van welk gebed zeker niet streden met de denkbeelden van verstandige Heidenen omtrent het Opperwezen, zoodat zij aan Heidenen, zonder aanstoot, konden voorgeschreven worden. Nog verördende hij, dat men den Vrijdag insgelijks, door dergelijk stilstaan van allen arbeid, zou vieren, ter gedachtenis van het geen JESUS, op dien dag, geleden heeft (†).

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313 tot 337.

KONSTANTYN herstelt de Christenen in alle hunne bezittingen.

Na de dood van *LICINIUS*, in het jaar 323, openbaarde KONSTANTYN, van tijd tot tijd, zijne genegenheid voor de Christenen, duidelijker. Eéne zijner eerste zorgen was, de vervolging, die LICINIUS tegen de Christenen, in zijne Oostersche landen, had aangericht, te doen ophouden, en derzelver nadeelige uitwerkzelen te herstellen. Een aanschrijven des aangaande aan de Bestuurers van *Palæstina*, is ons door EUSEBIUS (‡), bewaard, waarbij KONSTANTYN beveelt, dat de Christenen, welke uit hun vaderland verdreven, of tot openbare landsdiensten veröordeeld, van hunne goederen beroofd, op eilanden gebannen, tot de mijnen en bergwerken verwezen, van eere en vrijheid ontzet, uit krijgsposten verstoten waren geworden, of die men, tot beschimping, onder de vrouwen had doen wol spin-

(*) EUSEB. *Vit. Constant. L.* IV. C. 19. en 20.

(†) EUSEB. *l. c. Cap.* 18. SOZOMENUS *Hist. Eccl. L.* I. C. 7.

(‡) *Vit. Constant. L.* II. C. 24. *sqq.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

spinnen en linnen weeven, of tot slaven en lijfeigenen gemaakt had, weder in hunne vrijheid en vorigen staat hersteld zullen worden, zoodat het hun vrij zal staan, een beroep, naar hunne vrije keuze, aan te vaarden. De nagelaten goederen van Martelaren en belijders zouden aan hunne naaste erfgenamen, of, indien deze ontbraken, aan de Kerk, waar toe zij behoord hadden, door de tegenwoordige bezitters, hersteld worden, uitgezonderd echter het vruchtgebruik, dat zij 'er van genoten hadden. Eindelijk moest ook de Keizerlijke kamer de verbeurd verklaarde goederen aan de Christelijke Kerken wedergeven.

Hij verbiedt den Heidenen het offeren.

Voorts stelde KONSTANTYN alöm, ten minsten voor het grootste gedeelte, Christenen aan, tot stadhouders en bestuurers der Provinciën (*). Aan die bestuurers en allen, die hooge waardigheden bekleedden, zelfs de *præfecti prætorio*, welke Heidenen waren, verbood hij te offeren; niemand mogt Beelden der Goden oprichten, wichelaarskunsten, en soortgelijke waarzeggerijën oefenen, noch offerdieren slachten (†). Doch, alhoewel EUSEBIUS dit, bij deze gelegenheid vermeldt, schijnt men dit verbod nogthans tot de later jaren van KONSTANTYN's regeering te moeten brengen, alzoo hij nog in de jaren 319 en 321 (‡), drie wetten had gegeven, in

(*) EUSEB. *Vit. Constant. L.* II. *C.* 44.

(†) EUSEB. *Vit. Constant. Libr.* II. *Cap.* 44, 45. *L.* IV. *C.* 23, 25. SOZOMEN. *Hist. Eccles. L.* I. *C.* 8.

(‡) *Cod. Theod. L.* IX. *t.* 16. *de malef. l.* 1, 2. *L.* XVI, *tit.* 10. *de Paganis l.* 1.

in welke hij de waarzeggerijën en wichelarijën vrijlaat, mids dat zij in het openbaar geschiedden; dus ook het offeren in de huizen, maar niet in de openbare Tempelen verbiedt. Gelijk ook LIBANIUS (*) verzekert, dat de Keizer de oefening van den Heidenschen Godsdienst ongestoord heeft gelaten, ja zelfs voegt ZOSIMUS (†) 'er bij, dat hij, ten dezen tijde, zelf dien Godsdienst nog toegedaan is geweest. Sommige geleerden hebben daaröm het bericht van EUSEBIUS tot huislijke offers, en tot zulke, die de Romeinsche Overheden in naam van den Keizer gewoon waren te offeren, willen verstaan. Doch de woorden van EUSEBIUS zijn al te duidelijk en algemeen, ook beroepen de Zoons van KONSTANTYN, als zij in het jaar 341, het offeren aan de Heidenen verbieden (‡), zich op de wet van hunnen Vader, waar uit duidelijk blijkt, dat deze zoodanige wet gegeven heeft, alhoewel dezelve niet streng zal ten uitvoer gebracht zijn, omdat nog te veel rijke en aanzienlijke lieden het Heidendom bleven belijden, dan dat hetzelve met geweld in éëns zou hebben kunnen uitgeroeid worden. Verders deelt EUSEBIUS (§), den Brief van den Keizer mede, aan hem, als Bisschop van *Cesaréën*, geschreven, gelijk soortgelijke aan andere Bisschoppen geschreven werden, met vrijheid en last, om de Christen-Kerken, die vervallen waren;

(*) *Orat. pro Templis gentilium.*
(†) *Hist. Libr.* II. *Cap.* 29.
(‡) *Cod. Theod. Libr.* XVI. *tit.* 10. *leg.* 2.
(§) *De Vit. Constant. Libr.* II. *Cap.* 46.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

tendom, of door de voorstellen van deze of gene geestelijken aangespoord, of om het volk genoegen te geven. Hoe het zij, KONSTANTYN deed de Tempelen der Heidenen sluiten (*), welke niet verder bezocht nog in stand gehouden wordende, van zelf, vervielen, hetwelk ook het lot was van anderen, van welke hij het dak deed afnemen, en het voorportaal omverwerpen (†). Sommigen, van welken bleek, dat 'er buitensporige wellust in bedreven was, liet hij geheel sloopen (§); ook zulken, van welke de Heidenen geloofden, dat de Goden 'er wonderen in deeden (**), of die op eenen grond stonden, welke voor de Christenen eerwaardig was geworden, bij voorbeeld, waar het ligchaam van CHRISTUS gemeend werd begraven te zijn, of waar ABRAHAM de drie Engelen onthaald had (††). Om deze Tempelen te slopen, was het ge-

zekere openbare offeränden, (*Lustrorum Sacrificia*,) toegelaten, maar de Heidensche Overheid misduïdde deze vergunning zoo zeer, dat, waar zij de magt in handen had, zij ook Christenen noodzaakte, die offeränden bij te wonen, hetwelk KONSTANTYN, bij eene nadere wet, onder straf van stokslagen, en eene zeer zware boete, verbieden moest. *Cod. Theod. tit. de Episcopis.* VENEMA *Hist. Eccles. Tom.* IV. *pag.* 348.

(*) EUSEB. *Vit. Constant. L.* IV. *C.* 23.

(†) *Idem Libr.* III. *Cap.* 54.

(§) *Idem Libr.* III. *Cap.* 55.

(**) EUSEB. *l. c. Cap.* 56. SOCRAT. *Hist. Eccl.* I. 18.

(††) EUSEB. *l. c. Cap.* 26, 53.

genoeg, eenige Hofbedienden afte vaardigen, die 's Keizers last ten uitvoer stelden, zonder de sterke hand van soldaten te behoeven (*). Evenwel erkent EUSEBIUS (†), dat men nu en dan, bij voorbeeld, bij den vermaarden Tempel van APOLLO te *Ægen*, soldaten gebruikt heeft. Nog werden vele Heidensche Tempels, op verscheidene plaatzen, door het gemeen omvergehaald, gelijk uit de klagten en verwijten der Heidenen, ten tijde van JULIÄAN, en vervolgends, blijken kan.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 437.

Op gelijke wijze beval KONSTANTYN nu en dan Heidensche *Afgodsbeelden* te verbranden (§), velen werden door het gemeen, voornaamlijk door lieden, die zelve onlangs Heidenen geweest waren, eigener gezag verbrijzeld (**). Beelden, die uit goud of andere kostbare metalen bestonden, werden, tot een voordeeliger gebruik, naa de munt gezonden (††). Van anderen, die met goud of zilver overtrokken waren, werd dit afgescheurd, en het houten blok aan deszelfs verëerers met spot overgelaten. Men beschimpte ze verders openlijk, op allerhande wijzen. Dan sleepte men ze met koorden bijëen, dan mismaakte men ze, en stelde ze aan het algemeen gelagch bloot. De Priesters werden

(*) EUSEB. *l. c. Libr.* III. *Cap.* 54.

(†) EUSEB. *l. c. Cap.* 56.

(§) EUSEB. *l. c. Cap.* 53.

(**) EUSEB. *l. c. Libr.* IV. *Cap.* 39.

(††) EUSEB. *Orat. de laud. Constant. Cap.* 9. SOZOMEN. *Hist. Eccles.* L. II. C. 5.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

den genoodzaakt, ze uit het binnenste Heiligdom des Tempels te voorschijn te brengen, en alzoo men daar ook doodsbeenderen en andere vuiligheden vond, haalde men die, insgelijks, tot beschaming der Heidenen, voor den dag (*). Evenwel behield de Keizer velen van deze beelden, die kunstwerken waren, welke hij tot versiering van zijne nieuwe hoofdstad *Konstantinopolen* bestemde (†), alhoewel anderen, die deze zelfde achting waardig waren, ongetwijfeld, door den ijver der Christenen vermorsfeld zullen zijn. Nog verbood KONSTANTYN, zijne eigene beeldenis in Heidensche Tempelen te plaatzen (§). Doch,

(*) EUSEB. *Vit. Constant.* *L.* III. *C.* 54, 57. SOZOMEN. *l. c.*

(†) EUSEBIUS *l. c.* SOCRATES *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 16. ZOSIMUS *Hist. Libr.* II. *Cap.* 31.

(§) EUSEB. *Vit. Constant. Libr.* IV. *Cap.* 16. SOCRATES *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 18. verhaalt juist het tegendeel: „ De Keizer," zegt hij, „ plaatste zijne eige„ ne beeldenissen in de Tempels." Doch, met recht heeft VALESIUS reeds deze plaats van SOCRATES voor bedorven verklaard, en volgends EUSEBIUS te verbeteren. De gissing van JO. WILH. HOFFMANN, (*Ruina Superstitionis paganæ p.* 18. *Viteb.* 1738.) dat SOCRATES door deze *eigene beelden* des Keizers zulke verstaan zou hebben, welke personen of gebeurenissen van den Christelijken Godsdienst verbeeldden, is geheel van waarschijnlijkheid ontbloot, alhoewel nogthans het bericht van CEDRENUS (*Compend. Hiss. p.* 272. *ed. Paris.*) dat de Keizer verscheidene Tempelen aan de Christenen tot hun gebruik heeft ingeruimd, zeer wel waar kan wezen.

Doch, behalven de gemelde, werden nog andere middelen door den Keizer in het werk gesteld, om het Heidendom afbreuk te doen. Dus ontnam hij aan de Tempelen de vaste goederen en inkomsten, die tot onderhoud der Priesteren en de kosten van den Godsdienst bestemd waren (*). Ook verbood hij, ten minsten in sommige Provintiën van het Oosten, de kampspelen, van welken de Christenen, met recht, eenen afkeer hadden (†), hoewel zij te *Rome*, alwaar het volk 'er zeer driftig op gezet was, nog lang na hem stand hielden. Somtijds liet hij geld onder de arme Heidenen uitdeelen, om hen tot het Christendom uit te lokken (§). Aan vlekken, in welke alle de ingezetenen het Christendom beleden, schonk hij het burgerrecht, en zijnen eigenen naam (**).

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Andere middelen om het Heidendom afbreuk te doen.

Indien wij ZOSIMUS (††) geloven, haalde deze behandeling der Heidenen KONSTANTYN den haat en de vervloekingen der inwoners van *Rome* op den hals, om welke te ontwijken, deze Heidensche Schrijver verhaalt, dat KONSTANTYN het besluit genomen zal hebben, om zijn Hof naa elders te verplaatzen, waar toe hij *Byzantium* uitkoos, hetwelk hij ongemeen vergrootte en verfraaide, en in het jaar

Hij vestigt zijn verblijf te Byzantium, welke stad Konstantinopolen genoemd wordt.

(*) EUSEBIUS *de Vit. Constant. Libr.* III. *Cap.* 1. LIBANIUS *Orat. pro templis gentilium.*

(†) *Cod. Theod. L.* XIV. *t.* 12. *de gladiatorib. l.* 1.

(§) EUSEB. *l. c. Libr.* III. *Cap.* 58.

(**) *Idem. l. c. Libr.* IV. *Cap.* 38.

(††) *Hist. Libr.* II. *Cap.* 29, 30.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

jaar 330 tot eene nieuwe ſtad inwijdde, noemende ze *Nieuw-Rome;* hoewel zij naar zijnen naam, naderhand, tot onze tijden toe, *Konſtantinopolen*, (KONSTANTYNS *Stad*,) genoemd is geworden. Zoo veel is waar, dat KONSTANTYN zich zelden te *Rome* ophield, en dat de Heidenen te *Rome* aan hunnen Godsdienst ſterk verkleefd waren, zoodat het één en ander tot des Keizers beſluit, om eene andere Hoofdſtad des Rijks te ſtichten, iet kan hebben toegebracht. Evenwel ſchijnen roemzucht, en ſtaatkunde, de waare redenen van deze onderneming aan de hand gegeven te hebben. Ondertusſchen wilde de Keizer, dat zijne nieuwe ſtad geheel eene Christelijke ſtad zou wezen, waaröm hij in dezelve den Heidenſchen eeredienst geheel afſchafte, de Tempelen in Christen-Kerken veränderde, en verſcheidene nieuwe en prachtige Kerken bouwde, terwijl hij de ſtad aan den God der Martelaren toewijdde (*).

Vele Hei-

De Heidenen, die buiten twijfel, ook van bijzondere Chris-

(*) EUSEB. *Vit. Conſtant. Libr.* III. *Cap.* 48. *ſqq. Libr.* IV. *Cap.* 58. SOCRAT. *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 16. SOZOM. *Hist. Eccles. Libr.* II. *Cap.* 3. ZOSIMUS (*L. c. Cap.* 31.) ſchijnt dit bericht wel tegen te ſpreken, daar hij verzekert, dat de Keizer te *Konſtantinopolen* twee Tempels geſticht, en daar in de beelden van twee Godinnen geplaatst heeft; maar uit zijne beſchrijving van één' derzelven blijkt genoeg, dat de Keizer deze Tempelen en Beeldèn tot ſieraad van zijne ſtad, en gedeeltelijk tot beſchimping van den Afgodsdienst, heeft laten ſtaan.

Christenen, door het voorbeeld van den Keizer, opgewekt, vele onäangenaamheden hebben moeten dulden, klaagden nu, op hunne beurt, over vervolging, die, hoewel zij het geweld en de bloeddorstigheid der Heidensche vervolgingen ver of na niet evenäarde, nogthans in de Christenen niet kan worden goedgekeurd. Echter verschoonde de ijver van KONSTANTYN nog de groote steden, in welke het Heidendom te diepe wortelen geschoten had, en waar men geweldigen tegenstand duchten kon. Ook dient voornaamlijk tot verschoning van dezen Vorst, dat hij *zijne schikkingen*, *in dit opzicht*, zelf niet, als eene vervolging, zal beschouwd hebben, dewijl hij niemand noodzaakte, zijne gevoelens te veränderen, maar alleen het Bijgeloof en de bedriegerijën der Heidensche Priesters openbaarde, en in het licht bracht, hetwelk, in de daad, ook dit gevolg had, volgends EUSEBIUS (*), dat de Heidenen nu met hunne eigene oogen eene daadlijke wederlegging van hunne dwaling zagen, en, tegen hunne verwachting, in de Tempels en beelden hunner Goden niet het geringste kenmerk van derzelver tegenwoordigheid vonden, waar door een groot aantal bewogen werd, om de leere van CHRISTUS te omhelzen, terwijl anderen, ten minsten, die Goden en plegtigheden thans bespotten, die zij voorheen zoo Godsdienstig vereërd hadden. De Heidenen begonnen nu ook meer den Christelijken Godsdienst te leeren kennen, lieten zich door de Bisschoppen of Munniken onderwijzen; ja 'er

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

denen gaan tot het Christendom over.

(*) *Vit. Constant.* L. III. C. 57.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

'er waren 'er, die zeiden, door dromen en wonderteekenen, tot het omhelzen van het Christendom bewogen te zijn (*); doch onder deze aankomelingen bevonden zich ook velen, huichelaars en bedriegers, die geene andere reden hadden van hunnen overgang tot het Christendom, dan om den Keizer te behagen en zijne gunst te verwerven (†); welk bericht van EUSEBIUS ons in ſtaat ſtelt, om den toeſtand des Christendoms van dezen tijd juist te beöordeelen, welke zich, uitwendig, en voor het oog, wel gelukkig vertoont, daar geheele ſteden, en menigten van duizenden Heidenen, zich tot het Christendom bekeerden; maar inwendig en wezenlijk gevaar liep, van verbastering, omdat, onder die duizenden zoo velen hunne Heidenſche Bijgelovigheden en voorôpgevatte gevoelens en meningen bleven behouden, en in het Christendom overbrachten, welke tot nieuwe Bijgelovigheden en Heidenſche gevoelens, onder eenen Christelijken naam, aanleiding gegeven hebben.

Wetten van KONSTANTYN tegen de Jooden.

Omtrent de Jooden was het genoegzaam evenéens geſteld; velen van dezelven beſloten, ten einde zich van 's Keizers gunst te verzekeren, zich te laten doopen, terwijl de overigen zich niet alleen aan de mishandelingen der gemeene Christenen, die hen als vijänden beſchouwden, en op des Keizers gezindheden ſteunden, vonden blootgeſteld, maar ook door verſcheidene wetten en verördeningen naauw bepaald wer-

(*) SOZOMEN. *Hist. Eccles. L.* II. *C.* 5.

(†) EUSEB. *Vit. Conſtant. L.* IV. *C.* 54.

werden. Zij waren gewoon, die genen, welke van hun tot de Christenen overgingen, met alle bitterheid te vervolgen, dit verbood KONSTANTYN, in het jaar 315, onder ſtraffe, dat hij, die zulk eenen met ſteenen werpen, of op eene andere wijze mishandelen durfde, op ſtaande voet, met alle zijne medepligtigen in het vuur geworpen en verbrand zou worden. Terwijl hij zulken, die tot de Jooden overgaan mogten, dezelfde ſtraffen met deze dreigde (*). Eenige jaren daar na verklaarde hij alle Joden, in ſteden wonende, en vermogen genoeg bezittende, verpligt tot de lastposten en dienſten, van welke zij te voren, door Keizerlijke wetten, vrij waren geſteld, evenwel vergunnende, dat twee of drie in elke ſtad daar van verder verſchoond zouden blijven; welke vrijheid de Keizer vervolgends uitſtrekte tot alle Leeräars en Opzieners der Jooden (†), en in 't gemeen tot allen, die in hunne Sijnagogen dienst deden (§). Verders verbood hij hun, Christenen tot ſlaven te hebben, dewijl het niet betaamde, dat de Verlosten des Heeren het juk der dienstbaarheid zouden dragen van hun, die de Profeeten en den Heere zelven hebben omgebracht. Zoodanige ſlaven moesten in vrijheid geſteld, en de Jooden,

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313, tot 337.

(*) *Cod. Theodos. L.* XVI. *tit.* 8. *de Judæis &c. L.* 1. *Cod. Iuſtin. L.* I. *tit.* 9. *de Judæis et Coelic. l.* 3.

(†) *Qui legi ipſi præſident, Archiſijnagogi, Patriarchæ, Presbijteri cet. Cod. Theod. t. eod. leg.* 2, 3.

(§) *L. c. leg.* 4.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

den, bij welke men hen vond, met geldboeten gestraft worden (*). Volgends CHRYSOSTOMUS (†), ondernamen de Jooden, onder de regering van KONSTANTYN, hunne stad *Jerusalem* en den Tempel weder op te bouwen, hetwelk de Keizer hen belette, latende een groot aantal van hun, als oproerigen, de ooren affnijden en brandmerken. Doch, dewijl men zeker weet, dat *Jerusalem* reeds lang te voren, als eene nieuwe stad, herbouwd was, en thans eenen Christen-Bisschop had, wordt dit bericht, met recht, als zeer verdacht, verworpen (§).

Groote veränderingen in het bestuur der Christen-Kerk. Gezag en invloed van KONSTANTYN.

De overgang van Keizer KONSTANTYN tot het Christendom, en zijn ijver voor deszelfs welvaart en uitbreiding, moest natuurlijk gewigtige veränderingen, ten opzichte van de uiterlijke inrichting en het bestuur der Christelijke Gemeenten, voortbrengen. De Christenen hadden, tot hier toe, als een genootschap, op zichzelven gestaan, zonder als zoodanig eenige betrekking tot de Burgerlijke magt te hebben, dan dat zij door dezelve zeer dikwijls waren vervolgd en hard behandeld; alleen hadden zij, eene enkele keer, doch als burgers, derzelver hulp

(*) EUSEB. *Vit. Constant. L.* IV. *C.* 27. *Cod. Theod. L.* XVI. *t.* 9. *ne Christianum mancipium Judæus habeat. leg.* I.

(†) *Homil. tertia advers. Jud. pag.* 433. *Opuscul. T.* I. *Francof.* 1698. *fol.*

(§) Vergelijk BASNAGE *Histoire des Juifs Tom.* VIII. *pag.* 115. *à la Haye* 1716. 12.

hulp ingeroepen, om eenen door hen afgezetten Bisschop, het Gemeentehuis, waar in de Bisschoppen woonden, en hetwelk aan de gemeente toekwam, te doen ruimen. Als Christenen maakten zij wel één genootschap uit, vereënigd door het zelfde geloof in JESUS, en door denzelfden regel van hun geloof en zeden, die in de Heilige Schriften vervat was; doch, verders genooten zij alle vrijheid, zoodat hun geloof aan geene menschlijke voorschriften onderworpen was, elke bijzondere gemeente bestelde hare zaken naar goedvinden, ook met betrekking tot de uiterlijke *Kerkplegtigheden*, feest- en vastendagen enz. Deze gemeenten hadden wel hunne Opzieners en Leeräars, wien het onderwijs, het bezorgen van de gemeene belangen der gemeente, en de handhaving en uitbreiding van het Christendom, door middelen van overreding, bijzonder was aanbevolen, doch even dit stond te gelijk aan alle de leden der gemeente vrij, die daar toe gelegenheid en bekwaamheid hadden, gelijk die ook in alle gewigtige voorvallen plagten gekend en geraadpleegd te worden. Deze gemeenten hielden, zoo veel mogelijk, naauwe verbindtenis en vereëniging met malkanderen, door brieven en afgevaardigden, malkanderen de gewigtigste gevallen en besluiten, omtrent Ketters en Dwaalleeräaren, mededeelende, maar voor het overige gelijke rechten behoudende; van tijd tot tijd echter, was, gelijk wij gezien hebben, het gezag der Bisschoppen en Geestelijkheid tot eene aanzienlijke hoogte geklommen: maar, wanneer nu Keizer KONSTANTYN den Christelijken Godsdienst

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

zoo ijverig voorstond, dat deze de Godsdienst van den Staat werd, kreeg dezelve ook op den Staat eene naauwer betrekking. Velen van de rechten, die de Bisschoppen en Geestelijkheid tot hier toe hadden uitgeoefend, gingen nu tot den Keizer over, die aan de Christenen niet alleen zijne bescherming verleende, maar ook ijverig deel nam in alles, wat voor hunnen Godsdienst gewigtig en nuttig kon wezen. Hij zocht alle onrust en tweedragt onder de Christenen bij te leggen, en de nadeelige gevolgen daar van voor te komen; hij gaf eene menigte wetten omtrent Godsdienstige en Kerkelijke aangelegenheden, begaf Kerkelijke ambten, zette Geestelijken af, en strafte hen, liet Kerkelijke twisten, onder zijne voorzitting, beslissen; met één woord, hij besteedde, in velerleie opzichten, magt, inkomsten, waakzaamheid en zorg, ten behoeve van de Christenen, naar zijn beste weten, dat hij omtrent dezelve had, of van de geestelijken ontving.

KONSTANTYN *Pontifex Maximus* en Bisschop der Christenen.

Zedert den Keizer AUGUSTUS, hadden deszelfs opvolgers zich den titel en het ambt van *Pontifex Maximus* of *Opperpriester*, door den Romeinschen Raad laten opdragen. Uit hoofde van dit ambt hadden de Keizers het opper-opzicht over alle Godsdienstige gebruiken en plegtigheden, en over alle de Priesters en andere personen, die tot den Godsdienst behoorden; dezen titel en dit ambt bezat ook KONSTANTYN, gelijk ook de volgende Christelijke Keizers, tot GRATIANUS toe, dezen eernaam gevoerd hebben. Behalven uit het bericht van ZOSI-

MUS

MUS (*), blijkt dit, ten opzichte van KONSTANTYN ook uit twee opschriften, die ter zijner eere in het jaar 325 zijn opgericht (†). Deze eertitel verpligtte hem niet tot eenige Afgodische handelingen, maar gaf den Vorst, zelfs bij de Heidenen, een eerwaardig aanzien, en tevens de magt, om omtrent den Godsdienst gewigtige bestellingen te doen. Op deze wijze, schrijft de Kerkgeschiedschrijver SOCRATES (§) te recht, dat, zedert de Keizers Christenen zijn geworden, „ de Kerkelijke zaken van hun af„ hingen, terwijl ook de grootste Kerkvergaderingen „ naar hunnen zin gehouden zijn, en nog, (zegt „ hij,) gehouden worden." Geern droegen de Christenen, zelfs de Bisschoppen en Geestelijken, aan dezen van hun geliefden Vorst, wiens Leeräars zij toch altijd bleven, en op wien zij zoo veel invloed hadden, deze aanzienlijke magt op. De Geestelijken hadden zich reeds lang den naam en rechten der Joodsche Priesteren begonnen aan te matigen, zij erkenden dus ligtelijk in den Christen-Keizer het recht en de magt in Kerkelijke zaken, gelijk de Joodsche Koningen die ook geöefend hadden, welke toch altijd, door het gezag der Priesteren, bepaald waren; en op deze wijze, werd KONSTANTYN,

(*) *Hist. Libr.* IV. *Cap.* 36.

(†) Men zie J. ANDR. BOSEN *Exercitatio posterior de Pontificatu Maximo Imperat. Rom. præcipue Christianorum pag.* 387. *ed. Walch.* alwaar deze opschriften uit GRUTERUS worden bijgebracht.

(§) *Libr.* V. *Hist. Eccles. Prooem.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

TYN, gelijk EUSEBIUS schrijft (*), „als een algemeen, „door Gods bestuur, (ἐκ Θεοῦ,) aangestelde Bisschop der Christenen." Dezen titel liet KONSTANTYN zich ook welgevallen. Op zekeren tijd, eenige Bisschoppen ter maaltijd onthalende, liet hij zich verluiden, dat hij ook zelf, in zekeren zin, Bisschop was: „Gijlieden," zeide hij tot de Bisschoppen, „in de dingen, die *binnen de Kerk* zijn, „(τῶν ἔσω τῆς Ἐκκλησίας,) maar ik ben in de dingen, die *uitwendig* zijn, (τῶν ἐκτὸς,) Bisschop, „van God aangesteld (†)." Overëenkomstig deze zijne woorden te werk gaande, had hij, voegt EUSEBIUS 'er bij, het opzicht over zijne onderdanen, die hij, met al zijn vermogen, aanspoorde, om een Godzalig leven te leiden. Dewijl dit gezegde enkel, als eene tafelreden van KONSTANTYN, verhaald wordt, zal men niet gemaklijk kunnen bepalen, wat de Vorst eigenlijk bedoeld hebbe, met zijne onderscheiding tusschen de *uitwendige* en *inwendige* zaken der Kerk, of hoe verre hij, eigenlijk, zijne rechten omtrent Kerkelijke zaken wilde uitgestrekt hebben. Genoeg is het, dat wij, uit zijne verrichtingen zelve, kunnen opmaken, dat dezelve vrij aanmerkelijk geweest zijn.

Algemeene Kerkvergaderingen door hem

In het bijzonder openbaarde hij deze zijne rechten, in het beschrijven en bestuuren van *Kerkvergaderingen*. Tot hier toe, hadden wel de Christenen, van tijd tot tijd, bij voorkomende gelegenheden, Kerkverga-

(*) *Vit. Constant. L.* I. *C.* 44.

(†) EUSEB. *Vit. Constant. L.* IV. *C.* 24.

gaderingen, van Bisschoppen, Ouderlingen, enz., gehouden, om te raadplegen over de gemeene belangen, of om ontstane twisten en verschillen over gevoelens of Kerkplegtigheden te onderzoeken, bij te leggen, of te beslissen. Doch, deze hadden zich enkel tot de gemeenten van één gewest, of van weinige nabuurige gewesten bepaald, en hadden ook geene verdere verbindende kracht, dan die zij door overreding en vrijwillige schikking verkregen. Maar thans behield KONSTANTYN zich het recht voor, om zulke vergaderingen te beleggen, en hunne besluiten te bekrachtigen, zonder welke bekrachtiging des Keizers zij geen gezag gerekend werden te hebben. Ook was deze eene groote verändering, dat KONSTANTYN *algemeene Kerkvergaderingen*, (*Sijnodi* of *Concilia Oecumenica*,) bijëen deed komen, tot welke alle Bisschoppen, of andere afgevaardigde Ouderlingen, van alle de gemeenten in het Romeinsche Rijk, (οικυμενη,) geroepen werden, die gezamenlijk hunne besluiten namen, welke, door des Keizers goedkeuring bevestigd, de kracht van wetten kregen, die nu alle gemeenten in alle de gewesten tot onderhouding en gehoorzaamheid verpligtten. Deze Kerkvergaderingen werden door de Keizers voortäan beschreven, en bijëengeroepen, door aanschrijving aan de *Metropolitanen* of Bisschoppen der hoofdsteden in de gewesten (*), welke te voren gewoon waren geweest, de Kerkelijke bijëenkom-

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

beschreven.

(*) RICHER *Hist. Concil. General. L.* I. *C.* 1. *p* 26.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

komsten te beschrijven, en daar op voor te zitten, welk recht van voorzitting zij ook nu nog bleven behouden, doch zoo, dat de Keizer, als Landvorst, en Opperhoofd der Kerk, zelf in persoon of door zijne wereldlijke afgevaardigden, tevens voorzat, en dus zijnen invloed in Kerkelijke zaken handhaafde.

Vermeerdering van het gezag der Bisschoppen.

Hoe groot de invloed van KONSTANTYN op de Kerkelijke zaken der Christenen, op deze wijze, zijn mogt, tevens echter nam het *gezag der Bisschoppen* in de Kerk, bij deze groote verandering, zichtbaar toe. Te vooren hadden de besluiten der Kerkvergaderingen, onder hunne voorzitting gehouden, alleen tot voorschriften gediend in hunne bijzondere gewesten, thans nu de Kerkvergaderingen *algemeen* werden, werden derzelver besluiten ook algemeen verbindend voor alle de gemeenten in het geheele Romeinsche Rijk, en door den Keizer bekrachtigd, kregen zij het aanzien van wetten. Het gezag van zoodanige algemeene Kerkvergaderingen was ook schijnbaar gewigtig. Alle, of ten minsten de voornaamste, Bisschoppen en Geestelijken kwamen bijëen, en raadpleegden over Kerkelijke twisten, gevoelens en andere belangen der Kerk, en deeden daar over uitspraak; deze uitspraken hadden dus het voorkomen, van het gevoelen der Christenen in het gemeen te wezen. Ook betoonde KONSTANTYN de hoogste achting voor de Bisschoppen, die hij *Vaders* noemde, en voor de Kerkvergaderingen, schrijvende, „ dat alles, wat in de heilige vergade-

„ rin-

„ tingen der Bisfchoppen gefchiedt, naar den God- „ lijken wil voltrokken wordt (*), en, in eenen Brief aan de Bisfchoppen, die eene Kerkvergadering te *Arelate*, (*Arles*,) gehouden hadden, fchreef hij reeds in het jaar 313 (†): „ Het oordeel der „ Priesteren moet aangezien worden, als of de „ Heere zelf, tegenwoordig zijnde, het oordeel „ velde. Want zij kunnen niet anders denken of „ oordeelen, dan zoo als zij door het onderwijs „ van CHRISTUS geleerd zijn." Ondertusfchen kon men op zoo talrijke vergaderingen niet altijd een volkomen vrij, onpartijdig, en welwikkend oordeel van elk der leden verwachten. De invloed van vermaarde, ijverige, welfprekende, en eerzuchtige Bisfchoppen moest zich dikwijls openbaren; zulke onder hen, die bij den Keizer bijzonder in gunst waren, boezemden hem hunne gevoelens in, en men kon veeläl den uitflag der Kerkvergadering, waar de meerderheid van ftemmen befliste, en vele leden bijöogmerken hadden, ligtelijk vooräf voorzeggen, wanneer men het gevoelen van zoodanige aanzienlijke Bisfchoppen kende. Dus won de Geestelijkheid, niettegenftaande de Keizer de bekrachtiging hunner befluiten voor zich behield, en hij fommigen nu en dan dreigde, en zelfs wel zijn ongenoegen deed ondervinden, zeer veel in magt en gezag, bij deze verändering.

Door deze verändering, gebeurde het ook, dat de Herbe-

(*) EUSEB. *Vit. Conftant. L.* III. *C.* 20.

(†) HARD. *Act. Concilior. T.* I. *p.* 268.

III BOEK II Hoofdst. KONSTANTYN C. G. Jaar 313. tot 337.

Bestuur der Kerk schikt zich naar het wereldlijk.

de wijze van het Kerkelijk bestuur zich begon te schikken naar de inrichting van het wereldlijk en burgerlijk bestuur des Romeinschen Rijks. KONSTANTYN, naamlijk, voerde, in het jaar 331, eene geheel nieuwe schikking in het bestuur van zijn Rijk in. Het voornaamste bewind der burger- en krijgszaken was tot hier toe in handen van twee Staatsdienaren geweest, *præfecti prætorio*, (Bevelhebbers der Lijfwachten) genoemd. Maar KONSTANTYN scheidde vooreerst het Burgerlijk bestuur van het bewind in krijgszaken af, stellende twee bijzondere algemeene Bevelhebbers over de soldaten aan, onder den titel van *magistri militum*. Aan het hoofd van het burgerlijk bewind stelde hij vervolgends vier, in plaats van de twee vorige staatsdienaren, onder denzelfden naam van *præfecti prætorio* aan, die naar *Italië*, *Gallië*, *Illyricum*, en het *Oosten*, den naam hadden, en aan elk van welken een zeker getal van gewesten, of kreitzen, ringen, (*dioeceses*,) toegewezen waren; deze hadden weder hunne bijzondere stadhouders, (*vicarii*,) onder zich, die in de hoofdstad van elk gewest hun verblijf hadden. De kreitzen waren elk in 120 Provintiën verdeeld, die van zekere *Opzieners* of *Voorzitters* bestuurd werden, onder den naam van *Præsides*, *Proconsules*, *Consulares*. Elke Provintie had hare hoofdstad, (*Metropolis*,) en somtijds meer dan éénè, die dan met den naam *prima*, *secunda*, *tertia*, werden onderscheiden. (*).

Naar deze inrichting van het burgerlijk bestuur, schik-

(*) ZOSIMUS *Hist. L.* II. *C.* 31, 32. heeft deze inrich-

ſchikte zich, van dezen tijd af, het beſtuur der Kerk. Reeds vóór lang hadden de drie Bisſchoppen van *Rome*, *Alexandrië* en *Antiöchië*, boven de anderen in aanzien uitgemunt, thans kwam hier de Bisſchop van *Konſtantinopolen* bij, welke vier Bisſchoppen, als 't ware, de vier Opperſtadhouders der Kerk werden, aan welke de gemeenten van verſcheiden kreitzen onderhorig waren; in elke kreitz was weder één Bisſchop de voornaamſte, als *Metropolitaan*, ſomtijds waren 'er meer. Dus ontſtond 'er eene ondergeſchiktheid, waar door alle de gemeenten vereënigd en verbonden werden, waar uit ook onderſcheiden Kerkelijke rechtsgebieden den oorſprong namen, doch hetwelk ook, door de heerschzucht der Bisſchoppen, twist over den rang en magt, en het invoeren van wereldlijke titels en waardigheden in de Kerk voortbracht (*).

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Onder alle Bisſchoppen en Geestelijken, trok de Bisſchop van *Rome* het grootſte voordeel, tot vermeerdering van zijn gezag, niet alleen in het gemeen, door den overgang van KONSTANTYN tot het Christendom, maar bijzonder door de verplaatzing van

Het gezag der Bisſchoppen van *Rome* neemt toe.

richting beſchreven, maar te gelijk gelaakt. Breeder bericht van dezelve, en de volgende veränderingen in de vijfde eeuw, vinden wij in een opſtel, van eenen ongenoemden: *Notitia dignitatum utriusque imperii, cum commentario Guid. Pancirolli Lugd. Batav.* 1608. *fol.* en in GRAEV. *Thes. Antiquit. Roman. T.* VII. *p.* 1309. *ſqq.*

(*) FR. SPANHEIM *Geogr. Sacra et Eccleſiaſt. Tom.* I. *Opp. pag.* 75. *ſqq.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

van den Rijkszetel van *Rome* naa *Konstantinopolen*. De Bisschoppen van *Rome*, die te vooren reeds, wegens het aanzien dezer stad, als de hoofdstad des Rijks, veel aanzien hadden, hadden, door de afwezendheid des Keizers, voor zich eene schoone gelegenheid, om dit aanzien en gezag verder uit te breiden, waar van zij ook niet verzuimden, naarstig gebruik te maken. Zij zouden zelfs, door de milddadigheid van KONSTANTYN, thans reeds, als wereldlijke Vorsten, gebied over de stad *Rome* bezeten hebben, indien de verhalen, die men daar van, in laater eeuwen, verspreid heeft, eenigzins grond van waarheid hadden.

Fabel van den doop van KONSTANTYN door den Roomschen Bisschop SYLVESTER.

Het verhaal, hetwelk wij bedoelen, is tweeledig: Volgends het eerste was KONSTANTYN, eene vervolging tegen de Christenen aangevangen hebbende, met melaatsheid gestraft. Op raad van eenige Heidensche Waarzeggers, was hij voornemens, ten einde zijne gezondheid weder te bekomen, eenige kinderen te laten ombrengen, wier bloed hem tot een geneesmiddel zou moeten dienen; maar nu verschenen hem de Apostelen PETRUS en PAULUS, die hij voor Goden hield, in eenen droom, hem belastende, den Bisschop SYLVESTER te ontbieden, die hem zeggen zou, wat hij, tot zijne genezing, doen moest. De Bisschop, ontboden zijnde, onderrichtte hem eerst, dat, deze geene Goden maar Apostelen van JESUS waren, en overtuigde hem hier van, door hem hunne beelden te vertonen, die hun volmaakt geleken, zoo als hij hen in den droom gezien had. Vervolgends onderwees de Bisschop hem, voor zijne zonden

den boete te doen, legde hem de handen op, en doopte hem, waar op de Keizer terstond van zijne melaatsheid genezen was. Dit zou gebeurd zijn in het jaar 324. Welke tijdsbepaling en zoo vele andere omstandigheden de valschheid van dit verhaal genoeg aantonen, waar van noch EUSEBIUS, noch iemand der oudste Kerkschrijveren, iet weet, die ons, gelijk wij gezien hebben, den Keizer, welke nooit beschuldigd wordt, de Christenen vervolgd te hebben, reeds 12 jaren te voren, als een' vriend der Christenen en zelven een' Christen, hebben doen kennen. Ook verhaalt EUSEBIUS uitdruklijk (*), dat KONSTANTYN zich eerst in het jaar 337, kort vóór zijne dood, te *Nikomedië* heeft laten doopen (†). De verdedigers van dit vertelzeltjen (§), hebben daar tegen geene bewijzen, dan eenige schriften van onzekere Schrijvers en onzekeren tijd, in welke zij zelve erkennen moeten, dat vele verdichtzelen voorkomen (**), ter-

(*) *Vit. Constant. Libr.* IV. *Cap.* 61.

(†) Dit wordt ook door de naastvolgende Kerkschrijvers bevestigd. Men vergelijke ook den Brief van de Kerkvergadering van *Ariminum* of *Rimini* bij SOZOMENUS *Hist. Eccles.* IV. 18. waar in deze Kerkvaders zeggen, dat KONSTANTYN *gedoopt zijnde uit de wereld in zijne rust is ingegaan.*

(§) BARON. *Annal. ad ann.* 323. *et* 324. SCHELSTRATEN *Antiq. Eccles. Illustr.* P. II. *Diss.* 3. *C.* 6. MATTHIAS FUHRMANN *Histor. Sacr. de Bapt. Constant.* M. *Rome* en *Weenen* 1742-1746. II Deelen in 4to.

(**) *Acta Silvestri, Liberii etc.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

terwijl zij, de geloofwaardigheid van EUSEBIUS en andere echte getuigen niet kunnende loochenen, de ellendige uitvlucht verzinnen, dat de Keizer zich tweemaal hebbe laten doopen. De eer der Roomsche Kerk scheen te vereischen, dat KONSTANTYN te *Rome* door den Bisschop dezer Kerk moest gedoopt zijn, ook scheen de eere van KONSTANTYN te vereischen, dat hij vroeger is gedoopt geweest, dewijl hij anders, tot het einde van zijn leven, de voorrechten van eenen Christen, en het Avondmaal, niet heeft kunnen genieten. Dus ontstond het vertelzeltjen in de V of VIde eeuw, en werd het eerst nageschreven door GREGORIUS *van Tours*; en eenige eeuwen daar na ook door de Grieken overgenomen (*).

Fabel van de gift van KONSTANTYN aan Paus SYLVESTER.

Dit eerste vertelzel heeft den grond gelegd tot een tweede, op hetwelk, voor een groot gedeelte, de geheele wereldlijke magt van den Stoel van *Rome* gegrond is, en hetwelk hier in bestaat; KONSTANTYN, van zijne melaatsheid, door den Doop, genezen zijnde, schonk, uit dankbaarheid, aan den Paus SYLVESTER, en zijne navolgers, zijn Paleis van *Lateraan* (†) te *Rome*, deze stad zelve, *Italië*, en alle de

(*) PAPEBROCH *Acta* SS. *Maji Tom.* V. *pag.* 14. PAGI *Crit. in ann. Baron. ad ann.* 323. *et* 324. TENZEL *Examen fab. Romanæ de dupl. baptism. Constant. in Excerec. select. P.* I. *p.* 302.

(†) Dit Paleis had den naam naar eenen Heiden LATERANUS, die door NERO ter dood gebracht is. HIËRONYM. *Epist.* 30. *Epitaph. Fabiolæ.*

de Westersche Provintiën des Rijks, de eerstheid boven alle Christen-Bisschoppen, eene gouden kroon, scepter, en andere sieraden, vele rechten en eerbewijzingen — Alles strijdig, met den aart en verrichtingen van KONSTANTYN, en met de Geschiedenis der volgende eeuwen, gelijk men 'er ook geen spoor van vindt, vóórdat de Roomsche Bisschoppen 'er zich, op het einde der VIIIste eeuw, eerst op beroepen, ten welken tijde, het verdichtzel, bij gelegenheid van het schenken van landen aan den Paus, toenmaal geschied, schijnt ontstaan te zijn (*). Toen bestond ook reeds de oorspronglijke giftbrief van KONSTANTYN, die vervolgends wijdlopiger en korter, in het Latijn en Grieksch, doch altijd van denzelfden inhoud verspreid is, maar zich, door het opstel, genoeg als onëcht verraadt. KONSTANTYN zal daar in onder anderen zeggen, dat de Roomsche Bisschop, door de geheele wereld, grooter magt heeft dan de Keizer zelf; dat de Keizer den stijgbeugel hield, als de Paus te paard steeg enz. dingen van welke men, in de VIIIste eeuw, nog naauwlijks iet wist. In de middel-eeuwen werd deze giftbrief geëerbiedigd, als de grondslag van alle wereldlijke magt der Pausen, zoo is zij dan ook in het Pauslijk Wetboek, doch waarschijnlijk, niet door GRATIANUS in de XIIde eeuw, maar eerst na hem, ingevoegd (†).

Ein-

(*) PETRUS DE MARCA *de Concord. sacerdot. et imper. Libr.* III. *Cap.* 16. MOSHEIM *Instit. Hist. Eccles. antiq. et recent. pag.* 298. *n. i.*

(†) *Decretal.* P. I. *Dist.* 96. *Cap.* 14.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Eindelijk was in de XVde eeuw LAURENTIUS VALLA stout genoeg, om dezen giftbrief en het geheele verhaal, met zoo veel kracht van bewijzen, aan te tasten, en van verdichting te beschuldigen, dat men daar bij naauwlijks iet meer voegen kan (*). Hij werd op het voetspoor gevolgd door ÆNEAS SYLVIUS, en andere geleerden, in de Roomsche Kerk. En met de Kerkhervorming stortte dit geheel verdichtzel voor altijd in (†), niettegenstaande nog in later tijd, BARONIUS en andere verdedigers van den Roomschen Stoel getracht hebben, iet ter verschoning van hetzelve in het midden te brengen, doch zonder één' enkelen schijn van bewijs te kunnen aanvoeren, dat de Kerk van *Rome*, vóór de VIIIste eeuw, dergelijke bezittingen gehad hebbe.

Vermeerdering van pracht en toenemen van Bijgeloof onder de

De bovengemelde veränderingen omtrent het bestuur der Christelijke Kerk, en het gezag der Bisschoppen, waren niet de eenige, noch zelfs de ergste gevolgen van de groote verändering in den uitwendigen toestand van het Christendom. Het toenemen van uiterlijke pracht in den Godsdienst en Kerk-

(*) Zijne Verhandeling staat in eene verzameling: *De Translat. Imp. Rom. ad German. etc. Matthia Flac. Illijr. auct. Basel.* 1566. 8vo. *p.* 265. *sqq.*

(†) LUTHER gaf over dit onderwerp eene verhandeling uit, onder den titel: *Einer aus den hohen Artickeln des Allerheiligsten Päptstlichen Glaubens, genannt Donatio Constantini* (*Wittenb.* 1537. 4to.) Men zie andere Schrijvers aangehaald bij FABRICIUS *Biblioth. Græc. Vol.* VI. *pag.* 4. *not. f.*

Kerkgebruiken, en het invoeren van het Bijgeloof, onder velerhande gedaanten, deeden hetzelve geheel van zijnen oorſprong verbasteren. De neiging tot het één en ander had zich reeds te voren, in deze en gene bijzonderheden, gelijk wij, in onze Geſchiedenis, gezien hebben, geöpenbaard; dit toch is de menschlijke aart, in Godsdienſtige zaken, dat zij, het geen door pracht of uiterlijke Godzaligheid in het oog valt, boven wezenlijke Godzaligheid van het hart, en deugdzaamheid van den wandel, ſtellen, en niet te vrede, met het geen eenvouwig en door God *zelven geöpenbaard en voorgeſchreven* is, menschlijke gevoelens en begrippen invoeren, en zich aan het voorkomen van het wonderbare vergapen. Thans nu de Christenen de beſcherming en gunst van den Oppervorst begonnen te genieten, en eene menigte van Heidenen en Jooden tot hunne gemeenſchap overkwamen, die hunne bijzondere gevoelens, vooröordeelen, en zucht voor het prachtige in den Godsdienst, medebrachten, nu de Vorst zelf 'er op gezet was, om luiſter aan denzelven mede te deelen, lieten de Bisſchoppen en andere *Leeräars*, in plaats van op de eenvouwigheid en den geestelijken zin van den Godsdienst aan te dringen, door eerzucht en verwaandheid begoocheld, zich dezen ijver voor uitwendige pracht en eigen uitgedachte Godsvrucht niet alleen welgevallen, maar prezen denzelven, en moedigden de Christenen daar toe aan, waar door deze ligtelijk in de verbeelding kwamen, dat zoodanige ijver voor het

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Christenen.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Navolging van Heidensche Godsdienstpracht en gebruiken.

uitwendige den waaren Godsdienst uitmaakte, ten minsten deszelfs plaats vervangen kon.

De les der voorzichtigheid had wel de Apostelen, bij de eerste oprichting en uitbreiding van de Christen-Kerk onder de Jooden, geleerd, om zich, in onverschillige zaken, naar hunne gebruiken te schikken, ten einde de Jooden te ligter tot de leere van het Euangelie te bewegen; op gelijke wijze waren zij te werk gegaan omtrent de Heidenen, zoodat PAULUS schreef, dat hij den Jooden een Jood, den Heidenen een Heiden, was geworden, om eenigen te winnen (*). Doch, in het één en ander geval, hadden zij altijd gezorgd, niets toe te laten, of over te nemen, het welk eenigzins met den geest van het Christendom onbestaanbaar was. Maar, zedert de tijden van KONSTANTYN, scheen het Heidendom in het Christendom, alleen met verändering van naam, over te gaan, en, als men het dus noemen mag, verchristelijkt te worden. De naam, gedaante, pracht, en gedeeltelijk zelfs de inrichting van de openbare vergaderplaatzen, werden van de Heidensche Tempelen ontleend, en allengs Altaren, beelden, waschkaarsen, wierook, kostbare kerkvaten, en eene staatlijke plegtigheid bij den eeredienst in-

(*) II *Korinth.* IX. 20. Wij hebben in ons III. *Deel*, *Bladz.* 227. een voorbeeld gevonden in GREGORIUS *den Wonderdoener*, die het volk zekere Heidensche gebruiken liet behouden, ten einde hen niet van het Christendom afkeerig te maken.

ingevoerd. Van Heidensche Feestdagen werden Christelijke gemaakt, en zelfs in de ambtskleding van Bisschoppen veel van de Heidenen overgenomen. Tot al hetwelk de zucht, om voor de Heidenen, die de eenvouwigheid van den Christelijken eeredienst meermalen beschimpt hadden, niet onder te doen, veel heeft toegebracht (*).

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Prachtige Kerken.

De spoedige vermenigvuldiging der Christenen vorderde reeds van zelf het stichten en vergrooten van hunne Godsdienstige gebouwen, doch de ijver van KONSTANTYN, die daar door blijken van zijne hoogachting voor den Godsdienst wilde geven, deed hem heerlijke gebouwen, van niet minder grootschheid en kunst, dan de Heidensche Tempelen vertoond hadden, bijzonder in zijne nieuwe Hoofdstad *Konstantinopolen*, stichten, aan welke ook dra de naam van *Tempelen* gegeven werd. Onder dezen was de voornaamste de Kerk, welke hij aan de gedachtenis der Apostelen toewijdde, en die EUSEBIUS ons breedvoerig beschreven heeft (†). Zij was ongemeen hoog, van binnen en buiten met marmer bekleed; het dak van binnen beschoten, en met goud overtrokken, maar van buiten gedekt met verguld koper, hebbende een traliewerk insgelijks van verguld ko-

(*) Het Werk van CONYERS MIDDLETON, omtrent de *overëenkomsten van het Pausdom met het Heidendom*, is bekend, en verdient hier nagelezen te worden. Men zie ook het *Specimen Histor. de Caussis Superstit. inter Christianos* van den Hoogleeräar G. BONNET. *Utrecht* 1753. 4to.

(†) *Vit. Constant. Libr.* IV. *Cap.* 58. *sqq.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

KONSTANTYN geeft het eerste voorbeeld van het begraven van dooden in de Kerk.

koper rondöm het dak. Deze Kerk had een groot voorhof, rondöm met gaanderijën en pilaren, en daar bij Keizerlijke zalen, baden, en vertrekkamers, als ook woningen voor de oppasfers der Kerk.

Bij deze Kerk had KONSTANTYN, volgends het bericht van EUSEBIUS, nog een bijzonder oogmerk; te weten, hij bestemde deze Kerk zich tot eene begraafplaats na zijn overlijden, „dewijl hij," gelijk de Geschiedschrijver zich uitdrukt, „in de kracht „zijnes overtreflijk geloofsvertrouwen voorzag, dat „zijne hut na de dood in dezelfde benaming met „de Apostelen deelen zou, opdat hij, naamlijk, „ook na zijn afsterven, deel zou hebben aan de ge„beden, welke daar, ter eere der Apostelen, zou„den gedaan worden. Derhalven twaalf kisten, „als heilige kolommen, ter eere en ter gedachtenis „der Apostelen, opgericht hebbende, liet hij zijne „eigene kist, in het midden derzelve, plaatzen — „gelovende, dat hij daar door de gedachtenis der „Apostelen voor zijne ziel zeer nuttig zou ma„ken." — Dus heeft KONSTANTYN in zijn' persoon het eerste voorbeeld gegeven van het Bijgelovig gebruik, om dooden in de Kerken te begraven. Het was, volgends de oude Romeinsche Wetten (*) verboden, een lijk binnen de stad te begraven of te verbranden. Deze wet kon alleen de zorg voor de gezondheid der ingezetenen bedoelen. Maar hoe veel meer gevaar loopt die, wanneer de dooden begraven worden in gebouwen, in welke vele menschen

(*) *Legg.* XII. *Tabb. Tab.* X.

fchen famenkomen, en hoe onvoegzaam is dit, voornaamlijk in gebouwen, die aan den dienst van God zijn toegewijd! en de aanleiding tot deze wanvoeglijkheid was een Bijgelovige eerbied van den Vorst, jegens de Apostelen, en de waan, dat zijne ziel nut zou trekken uit de deelneming aan het openbaar gebed. Ondertusfchen werd zijn voorbeeld van de volgende Keizers nagevolgd, en de Bisfchoppen beweerden weldra, dat de Priesterlijke waardigheid aan de Keizerlijke gelijk was, en zelfs op heilige plaatzen den rang boven dezelve had (*), en begeerden dus insgelijks in de Kerken begraven te worden, tot dat eindelijk dit voorrecht ook den overigen Christenen vergund is, om in de Kerken, of in eene gewijde aarde, op Kerkhoven, bij de Kerken, begraven te worden, naarmate zij in ftaat waren, om dit voorrecht te kunnen betalen.

III BOEK II Hoofdft. na C. G. Jaar 313 tot 337.

In laater tijd heeft men de ftichting van verfcheidene Kerken te *Rome*, en bijzonder van eene Doop-Kapel, (*Baptisterium*,) aldaar, doch zonder eenig bewijs, aan den Keizer KONSTANTYN toegefchreven. Zekerer gaat het, dat hij de Stichter is geweest van eene Kerk te *Jerufalem*, op de plaats van JESUS Opftanding, of boven het Heilige Graf van den Zaligmaker, welke Kerk, die alle anderen overtreffen moest, EUSEBIUS breedvoerig befchrijft (†). Een Beeld en Tempel van VENUS had tot hier toe deze heilige plaats ontreinigd; KONSTAN-

Kerk der Opftanding of van het H. Graf.

TYN

(*) SOZOMEN. *Hist. Eccles. Libr.* II. *Cap.* 34.

(†) *Vit. Conftant. Libr.* III. *Cap.* 21.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

TYN liet deze omverhalen, de ontreinigde aarde wegvoeren, en nu geloofde men, het Graf van JESUS te ontdekken in een hol of spelonk (*), en boven dit Graf werd deze Kerk, of eigenlijk twee Kerken, éêne bij het Graf, en eene andere nog grootere daar tegen over, gesticht, en met ongemeene pracht, in de tegenwoordigheid van vele Bisschoppen, te *Jerusalem* saamgekomen, onder gebeden, en redenvoeringen, ingewijd (†). Deze Kerk kreeg den naam van *getuigenis- of gedachtenisplaats der Opstanding van* CHRISTUS, waar in dezelve *beleden* en *geleerd* moest worden (§). Van dezen tijd af geraakte de naam *Ælia*, welke de herbouwde Stad, zedert ADRIANUS tijd, gedragen had, allengs buiten gebruik, wordende de naam van *Jerusalem* weder aangenomen.

Het vinden van het kruis door HELENA.

Met dit verhaal van EUSEBIUS, aangaande het stichten dezer Kerk, kan niet bestaan, het geen andere Schrijvers verhalen, van 's Keizers moeder HELENA, en het vinden van het Kruis van CHRISTUS door de- zel-

(*) In mijne *Aardrijksk. des Bijbels* II. *Deel*, *Bladz.* 150-160. is aangetoond, dat dit Graf van JESUS, hetwelk het Bijgeloof zoo vele eeuwen vereerd heeft, niet voor het waare Graf van den Zaligmaker kan erkend worden.

(†) EUSEB. *l. c. Libr.* IV. *Cap.* 43. *sqq.*

(§) Μαρτυριον, welke naam echter aan meer Kerken, bij voorbeeld, aan de bovengemelde der XII Apostelen, gegeven werd. EUSEB. *l. c. Cap.* 47. CYRILL. *Hieros. Catech.* XIV. *p.* 190. *edit. Melles.* SOCRATES *Hist. Eccles. Libr.* II. *Cap.* 26.

zelve, waar van wij een kort bericht moeten geven. HELENA, de moeder van KONSTANTYN, die, volgends EUSEBIUS (*), door haren Zoon tot het Christendom was overgebracht, wordt door dezen Geschiedschrijver ten hoogsten wegens hare Godsvrucht en ijver voor het Christendom geprezen. Van de ongemeene rijkdommen, die haar Zoon, welke zijne Moeder ongemeen achtte en beminde, haar geschonken had, maakte zij een zeer prijswaardig gebruik, door hare milddadigheid aan armen en ongelukkigen, ja aan geheele steden, zij woonde de Godsdienstige vergaderingen der Christenen zeer vlijtig bij, schoon wij, hetwelk opmerklijk is, niets lezen, of en wanneer zij gedoopt is geworden; zij bezocht *Palæstina*, en liet aldaar twee Kerken stichten, ééne boven de spelonk, waar in JESUS, te *Bethlehem*, volgends de overlevering, geboren, en ééne op den Olijfberg, van waar hij ten Hemel gevaren was; maar ook zal zij de Kerk der Opstanding boven het Graf van CHRISTUS hebben laten stichten, indien wij SOCRATES (†) geloven, welke stichting EUSEBIUS, een ooggetuigen, aan den Keizer zelven, gelijk wij gezien hebben, toeschrijft (§).

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

moeder van KONSTANTYN

Hoe het zij, men verhaalt dan, dat deze Vorstin *Pa-*

(*) *Vit. Constant. Libr.* III. *Cap.* 47.

(†) *Libr.* I. *Hist. Eccles. Cap.* 17.

(§) Men zie omtrent HELENA de berichten van EUSEBIUS *Vit. Constant. L.* III. *C.* 41-47. SOCRATES *L. c.* THEODORETUS *Hist. Eccles. L.* I. *C.* 18. Zeldzaam is het, dat EUSEBIUS ons niets van de afkomst van deze Princes ver-

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Palæstina, of het *Heilig Land*, gelijk men het begon te noemen, bezoekende, om daar op de plaatzen, waar JESUS geleefd had, en die door merkwaardige gebeurenisfen vermaard waren, haar gebed te verrichten, het Graf van CHRISTUS gezocht en eindelijk ontdekt zal hebben. Men vond in of bij hetzelve tevens drie kruisfen, zijnde het ééne van JESUS, de twee andere van de moordenaren, die met hem gekruist waren. In de onzekerheid, welk van dezen het waare kruis van CHRISTUS zijn mogt, bad de Bisfchop van *Jerufalem* MACARIUS, dat God zulks door een wonderwerk zoude aanwijzen. Eene kranke vrouw, die op haar uiterfte lag, werd bij de kruisfen gebracht, en de twee derzelven vruchteloos aangeraakt hebbende, bij het aanraken van het derde, terftond in vorige gezondheid herfteld, waar uit men het kruis van CHRISTUS erkende. Een deel

verhaalt, noch ook bepaaldelijk meldt, of zij de echte vrouw van KONSTANTIUS, en dus KONSTANTYN deszelfs echte en wettige Zoon, geweest zij, waaromtrent velen twijfeling hebben, gelijk dan ZOSIMUS (*Hist. Libr.* II. *p.* 672.) uitdruklijk fchrijft, dat zij niet de wettige vrouw van KONSTANTIUS geweest zij, en NICEFORUS (*Libr.* VII. *Cap.* 17, 18.) een omftandig bericht geeft, nopens de geboorte van KONSTANTYN, als de vrucht van eenen onwettigen minnehandel van KONSTANTIUS met HELENA, de dochter van zijnen Waard. Doch, daar tegen zijn weder vele andere bewijzen, voor de wettigheid van haar huwlijk met KONSTANTIUS. Men zie de Schrijvers der algemeene *Historie* XIII. *Deel*, *Bladz.* 599. volgg.

deel van hetzelve liet de Keizerin, in zilver beslagen, te *Jerusalem* blijven, waar het aan de Christenen kon vertoond worden, het andere deel zond zij den Keizer toe, welke gelovende, dat het eene stad eeuwig wel moest gaan, waar zulk een kleinood bewaard werd, hetzelve in zijn standbeeld, dat te *Konstantinopolen* op de markt stond, plaatste. Tevens met dit hout van het kruis had de Keizer de nagels of spijkers ontvangen, waar mede JESUS aan het kruis genageld was geweest, met deze liet hij zijnen helm en den toom van zijn paard beslaan, om in de gevechten beveiligd te wezen (*). Dus luidt het verhaal van SOCRATES (†): Doch, hoe zeer, na hem, ook SULPICIUS SEVERUS (§), THEODORETUS (**) enz., deze Geschiedenis der kruisvinding gewagen, en dezelve, in later tijd, met eenen feestdag gevierd is geworden, kunnen wij echter daar aan geen geloof geven, niet alleen, omdat EUSEBIUS, een tijdgenoot, 'er geheel van zwijgt, maar ook, ten opzichte van de ontdekking van JESUS graf, gelijk men meende, hier mede strijdige bijzonderheden verhaalt; ook heeft SULPICIUS SEVERUS, als een kenmerk van de echtheid van het kruis, de opwekking van eenen even overledenen per-

(*) Hier door zou de voorzegging ZACH. XIV. 20. letterlijk vervuld zijn, gelijk sommigen geloofden. CYRILLUS *Alexandr. Comm. ad Zachar. pag.* 812.

(†) *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 17.

(§) *Hist. Sacr. Libr.* II. *Cap.* 34.

(**) THEODORET. *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 18.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Eerbied voor het kruis.

persoon, hetwelk dit gantsche verhaal nog meer verdacht maakt (*).

Hoe zeer wij dit verhaal, als van laater uitvinding zijnde, geene geloofwaardigheid toekennen, zoo veel is echter waarheid, dat de eerbied voor het teken des kruis, thans reeds, tot Bijgelovigheid over begon te hellen; waar toe het voorbeeld van KONSTANTYN veel aanleiding gaf, die niet alleen het teken des kruis liet afbeelden op zijne banier en vaandels, en op de schilden zijner soldaten, maar die ook te *Konstantinopolen*, in den Voorhof van zijn Paleis, zijne beeldenis van wasch geboetzeerd, met het kruis boven zijn hoofd, liet plaatzen, en onder de voeten van hem en zijne kinderen, den boozen geest, in de gedaante van eenen draak, met pijlen doorstoken, en in den afgrond gestort wordende (†). Ook was in de voornaamste zaal van zijn Paleis het teken des kruis aan het dak, van goud, met juweelen omzet, te zien (§). Wanneer des Keizers beeldenis op penningen of op schilderijën werd afgebeeld, vertoonde zich ook altijd het teken van het kruis daar bij. Men mag aan dien eerbied voor het kruis ook toe-

(*) Men zou zich ten voordeele van hetzelve misschien beroepen op den Brief van CYRILLUS, Bisschop van *Jerusalem*, aan den Keizer KONSTANTIUS (*p.* 405. *ed. Melles*) doch aan de echtheid van denzelven wordt getwijfeld. Zie boven *Bladz.* 28.

(†) EUSEB. *Vit. Constant. Libr.* III. *Cap.* 3.

(§) EUSEB. *l. c. Cap.* 49.

toeschrijven, dat hij de kruisstraf voor altijd afschafte (*).

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Bedevaarten naa het H. Land.

Ook is dit waar, dat de Keizerin HELENA eene Godsdienstige reize of bedevaart naa *Palæstina*, als naa een *Heilig Land*, gedaan heeft, om daar hare Godsdienstige aandacht te oefenen (†); welke soort van Godsdienstige reizen of bedevaarten thans, niet zonder Bijgelovigheid, veelvuldig ondernomen werden. Wij hebben, in de eerste jaren der derde eeuw, wel een voorbeeld van eenen Bisschop gevonden, die derwaards gereisd was, om deze merkwaardige gewesten te bezichtigen (§), maar thans stelde men in zoodanige reizen eene bijzondere heiligheid, en geloofde, dat de gebeden, daar tot God gedaan, meer verwachting hadden, van te zullen verhoord worden; tegen de uitdruklijke leere van JESUS zelven. (JOÄNN. IV.) Ook begaven sommigen zich derwaards, om met het water van den *Jordaan* gedoopt te worden, dewijl JESUS in die rivier door JOÄNNES gedoopt was (**). Deze Bijgelovigheid nam zoodanig de overhand, dat GREGORIUS, Bisschop van *Nyssa*, tegen het einde dezer vierde eeuw, zich, met de beste redenen, nogthans geheel vruchteloos, hier tegen verzette (††).

Ein-

(*) Volgends bericht van SOZOMENUS *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 8.

(†) EUSEB. *Vit. Constant. Libr.* III. *Cap.* 42.

(§) Zie ons II. *Deel*, *Bladz.* 282.

(**) EUSEB. *Vit. Constant. Libr.* IV. *Cap.* 62.

(††) *Epist. de euntibus Hierosolijma.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Heilige Reliquien of overblijfzelen.

Eindelijk, de zucht, om Heilige *Reliquiën*, of overblijfzelen, van heilige perfonen of zaken, te verzamelen, en vervolgends te veréeren, begon insgelijks, kort na dezen tijd, in gebruik te komen. De oude Christenen, die hunnen Godsdienst in geest en waarheid deden beftaan, hadden met zulke kleinigheden en beuzelarijën niets op; hoe ligt hadden zij anders eene menigte van zulke gewaande Heiligdommen kunnen bijëenbrengen; zelfs nog in de befchrijvingen der nieuwe Kerken, door KONSTANTYN gefticht, komen bij EUSEBIUS zoo min *Reliquien*, als beelden voor; maar de Zoon van dezen Keizer, KONSTANTIUS, liet reeds in het jaar 359, volgends bericht van HIËRONYMUS (*), PHILOSTORGIUS (†) en anderen, de ligchamen van den Apostel ANDREAS, van den Euängelist LUKAS, en van TIMOTHEUS, van welke men voorgaf, dat de twee eerften in *Achaje*, maar deze laatfte te *Efeze*, ontdekt waren, naa *Konftantinopolen* in de Kerk der Apostelen overbrengen. Natuurlijk volgde hier op eene veréëring van zoodanige Heiligen, maar zeldzaam luidt het, dat de ligchamen der overige Apostelen, en andere *Reliquien*, eerst verfcheiden eeuwen na KONSTANTYN, gevonden zullen zijn, daar men, reeds in deze IVde eeuw, de lijken van fommige Joodfche Profeeten voorwendde ontdekt te hebben, en geloofde, dat deze en andere door Godlijke Openbaringen waren aangewezen; waaröm ook de Heidenen, des-we-

(*) *Chron. ad h. a.*
(†) *Hist. Eccles. Epitom. Libr.* III. *Cap.* 2.

wegens, de Christenen bespot hebben, gelijk de Keizer JULIAAN (*), en op het einde van deze eeuw, EUNAPIUS (†), die den Christenen, in het bijzonder, verwijt, dat zij de beenderen en hoofden van lieden verzamelden, die de overigheid, om hunne misdaden, ter dood had laten brengen, en dat zij deze als Goden aanmerkten, zich voor hen nederwierpen, en geloofden beter te worden, als zij bij derzelver graven ontreinigd werden. Onbegrijpelijk is dit, dat Christelijke Leeräars, wien het anders aan geene kunde en doorzicht ontbrak, gelijk, bij voorbeeld, een AMBROSIUS, zoodanige den Christenen onbetaamlijke bijgelovigheden, niet alleen niet tegengingen, maar, onbeschroomd, aanprezen (§).

Opkomst der Monniken.

In deze tijden valt ook de opkomst der *Monniken*, eene soort van menschen, welke voorwendden, den hoogsten trap van Christelijke Godzaligheid bereikt te hebben, door zich van de wereld af te zonderen, en alleen op zichzelven te leven, waar van zij ook den naam *Monniken*, (Μοναχοι van Μονος *alleen*,) voeren. Zij zijn tot onzen tijd toe overgebleven, en hebben, in verschillende eeuwen, veel goeds en kwaads gesticht; om alle welke redenen,

(*) *Ap.* CYRILL. *Alexandr. adv. Julian. Libr.* X. *p.* 335. *Tom.* VI. *Opp.*

(†) *In vita* ÆDESII *p.* 65, *Colon. Allobrog.* 1616. 8vo.

(§) Zie JOANN. DALEUS *Adversus Latinorum de cultus religiosi objecto traditionem disputatio Libr.* IV. *p.* 582-733. *Genevæ* 1664. 4to.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

nen, onze Lezers, met recht, eenig bericht van hun, te dezer plaats, verwachten zullen.

Wij hebben, in het voorgaande dezer Geschiedenis gezien, hoe reeds vroeg vele Christenen, door afzondering en onthouding, zich boven hunne Medechristenen eenen hooger trap van volmaaktheid verbeeldden te zullen bereiken, waar van zij *Askeeten*, *Continentes*, ook *Sancti*, genoemd werden (*), gelijk men zich al vroeg op het voorbeeld van den Profeet ELIAS en JOÄNNES *den Dooper* beriep, en vervolgends, met HIËRONYMUS (†), beweerde, dat de levenswijze der eerste Christenen geene andere geweest ware, waar toe men gebruik maakte van de berichten, die FILO *de Jood* ons van de *Therapeuten* geeft, welke men, ten onrechte, voor Christenen hield (§), en van eene verkeerde opvatting van LUKAS beschrijving, van den staat der eerste Christen-Gemeente te *Jerusalem*, die alles onder zich gemeen hadden. Ondertusschen, hoewel men aan de Monniken den naam van *Asketen* kan geven, uit hoofde hunner *afgezonderde* levenswijze, volgt echter daar niet uit, dat de *Asketen*, onder de eerste Christen Monniken geweest zijn; welke laatste eerst in deze vierde eeuw bekend zijn geworden (**). Te weten, de *Askeeten* brachten de

(*) Zie ons II. *Deel*, *Bladz.* 172.

(†) *De Viris. Illustr. Cap.* 11.

(§) Zie ons I. *Deel*, *Bladz.* 15.

(**) CASIANUS *de Coenobior. Institut. Libr.* II. *Cap.* 5. *et Collat. Libr.* XVIII. *Cap.* 5. zegt van de Egyptische

de *Kluizenaars* en *Woestijnbewoners*, en deze den *Monnikenstand* voort.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Gedurende de vervolging van den Keizer DECIUS had PAULUS van *Thebe*, dien men doorgaands den *Kluizenaar* bijnoemt, omdat men hem voor den Stichter houdt van het eenzaam Kluizenaarsleven onder de Christenen, zich naa het gebergte begeven, alwaar hij, zedert het jaar 251, in een hol of kluis, geheel van de menschlijke samenleving afgezonderd, zijn leven met bidden, bespiegelingen, vasten, en andere geestelijke oefeningen en kastijdingen des ligchaams, tot omtrent het jaar 340 doorbracht (*). In een ander gewest van Egijpte had zekere ANTONIUS insgelijks dit Kluizenaarsleven omhelsd, en werd daar in van anderen nagevolgd, die zich bij hem vervoegden, en met en onder welke hij zekere verbindenissen oprichtte, waaröm hij een *Monnik* en de Vader der *Monniken*, of van het *Monnikenleven*, met reden, genoemd is (†).

ANTONIUS de Kluizenaar en Vader der Monniken.

De-

sche Monniken verstaan te hebben, dat de Euangelist MARKUS, eerste Bisschop te *Alexandrië*, ook het eerst voorschriften of levensregelen voor Monniken zou opgesteld hebben. Doch, ligtelijk ziet men, hoe dit voorgeven der Monniken enkel zijnen grond daar in hebbe, om aan hunne levenswijze aanzien en oudheid te geven.

(*) Zie ons II. *Deel*, *Bladz.* 436.

(†) Wij hebben het leven van dezen ANTONIUS beschreven, door ATHANASIUS, Bisschop van *Alexandrië*, in de Werken van ATHANASIUS, en afzonderlijk uitgegeven, door HOESCHELIUS *Augsburg* 1611. in 4to. Deze

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 837.

Deze ANTONIUS werd in *Egypte* geboren, in hetzelfde jaar, toen PAULUS de Thebaan naa de woestijn vluchtte, dat is, in het jaar 250 of 251. In zijne jeugd wilde hij geene wetenschappen leeren, en ontweek toen reeds het gezelschap van andere kinderen. Hij bleef ook steeds alle geleerdheid verachten, waarom hem ook de Heidensche Wijsgeeren bespotten, aan éénen van welken, die hem vraagde, hoe hij zonder den troost van boeken leven kon? hij ten antwoord gaf, dat het Boek der natuur voor hem openlag, waar in hij, zoo dikwijls hij wilde, de woorden Gods lezen kon.

In den ouderdom van omtrent twintig jaren, begaf hij zich, alle zijne goederen aan de armen uitgedeeld hebbende, naa de woestijn, alwaar hij andere Christen Kluizenaars vond, welke hij bezocht, en wier bijzondere Godsdienstigheid, het ijverig bidden van den éénen, het veelvuldig waken van eenen anderen, en het geduld en lijdzaamheid van eenen derden, hij in zich trachte te vereënigen en natevolgen. Dra muntte hij in deze oefeningen van Godsvrucht zoo zeer uit, dat men hem den *geliefden van God* noemde. Maar nu poogde de Duivel hem van dezen goeden weg af te trekken, (zoo schrijft zijn Levensbeschrijver,) en verzocht hem,

levensbeschrijving is in het Latijn vertaald door den Bisschop EVAGRIUS. Men heeft wel getwijfeld, of deze levensbeschrijving niet van een' laater Schrijver is opgesteld, doch niet meer kunnen bewijzen, dan dat dezelve op eenige plaatzen vervalscht is geworden.

hem, op velerhande wijzen, voornaamlijk tot wel- lust. Doch, ANTONIUS wederſtond deze bekoringen, door zijn ligchaam nog harder te behandelen, wakende geheele nachten door, en ſlechts eenmaal daags etende, ja dikwijls maar ééns in twee of drie dagen. Water en brood waren zijn eenigſte voedzel, en de aarde was zijn bed. Eindelijk begaf hij zich naa het gebergte omſtreeks de Roode Zee, en koos een oud verlaten kasteel tot zijne woning, alwaar men hem alle half jaren brood verzorgde, zonder dat zich iemand zien liet. Dus twintig jaren geleefd hebbende, noodzaakte hem de menigte van lieden, die hem opzochten, en zijne levenswijze wilden navolgen, om in het jaar 305 weder te voorſchijn te komen. Thans begon hij wonderen te doen, zieken te genezen, en de booze geesten uit de bezetenen te verdrijven; door zijne vermaningen en aanſpraken veel goeds ſtichtende en velen bewegende, om het eenzaam leven te omhelzen, welke ſpoedig in het gebergte *eenzame woningen* oprichtten, (Μοναστηρια,) terwijl hij, als hun gemeene Vader, het opzicht over hen had. Nog had hij dit bijzonder, dat hij een ruw ſoort van hemd, en daar over eene ſchapenvacht droeg, en zijn ligchaam nooit waschte noch reinigde.

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Wanneer ondertusſchen MAXIMINUS, in het jaar 311; zijne vervolging tegen de Christenen vernieuwde, keerde ANTONIUS voor eene korte poos in de wereld terug. IJverig, om de eere van Martelaar te verkrijgen, verzelde hij, met andere *Monniken*, de

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

de Christenen, die in *Alexandrië* ter dood gebracht werden, en gehoorzaamde ook het Keizerlijk bevel niet, hetwelk alle Monniken gebood de stad te ruimen. Met dit alles zijn oogmerk niet kunnende bereiken, keerde hij naa zijne Woestijn terug, alwaar hij weder, ten behoeve der genen, die hem bezochten, verscheidene wonderen deed. De toeloop hem weder vervelende, nam hij, diep in de Woestijn, in een eng hol van eenen hoogen berg zijn verblijf, hier bebouwde hij, met eigene handen, om het onderhoud van anderen te kunnen missen, een klein stukjen land. Ook hier had hij dikwijls, gelijk men verhaalt, zwaren kamp met den Duivel, en ontving Godlijke verschijningen en openbaringen van toekomende zaken. Ondertusschen kwam hij van tijd tot tijd te *Alexandrië*, daar toe bewogen van menschen, die hem om zijne voorspraak bij de Overigheid verzochten, bij welke gelegenheden hij zich ten sterksten tegen de Ketterijën verzette, maar zijne zaken verricht hebbende, keerde hij terstond weder naa zijn verblijf, zeggende, dat, gelijk een visch niet buiten het water kan leven, dus ook een Monnik buiten de Woestijn en eenzaamheid zijn karakter verliest.

Dus tot het jaar 340 geleefd hebbende, werd hem, door een onmidlijk Godlijk bevel, belast, eenen Monnik, of eenzamen Christen op te zoeken, die nog vroomer was, dan hij zelf; deze was PAULUS de *Thebaan*, die zich reeds 90 jaren in een ander gedeelte der Woestijnen van *Egypte* ont-

hou-

houden had. ANTONIUS begaf zich terſtond op weg, en zie hier, wat HIËRONYMUS (*) ons van deze reis verhaalt: Onderweg ontmoette ANTONIUS een monſter, dat half mensch en half paard was, en hetwelk hem, in naam van eene menigte zijns gelijken om zijne voorbidding bij God verzocht. Eindelijk vond hij zijnen kluizenaar; wien eene rave gewoon was, brood te brengen, die nu voor hun beiden dubbel aanbracht. Deze Kluizenaar ontdekte nu aan zijnen vriend, dat het oogmerk zijner zending was, dat hij hem zou begraven; vervolgends hem verzoekende eenen mantel te gaan halen, hem van ATHANASIUS geſchonken, om zijn lijk, bij zijne dood, daar in te winden. Toen ANTONIUS met den mantel terug kwam, zag hij PAULUS geheel glinſterend, onder ſcharen van Engelen, Profeeten, en Apostelen, ten hemel varen, terwijl zijn ligchaam, in eene biddende geſtalte, op de knieën lag, hetwelk ANTONIUS ter aarde beſtelde, met behulp van twee leeuwen, die het graf maakten, voor welken dienst hij aan dezelven zijnen zegen mededeelde.

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 437.

Weder in zijn vorig verblijf teruggekeerd, leefde hij met twee zijner leerlingen, die hem bij zijne zwakheid ten dienſte ſtonden, nog tot het jaar 356, wanneer hij, in den ouderdom van bijna 105 jaren, de wereld verliet. Hij beval zijnen twee leerlingen, hem op eene plaats te begraven, waar niemand kennis van droeg. Nogthans heeft men 200 jaren daar na voorgewend, zijn lijk gevonden te heb-

(*) *Vita Pauli Erem.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

hebben, hetwelk eindelijk, in de Xde eeuw, naa *Vienne* in *Frankryk* gebracht is, alwaar men, gelijk overäl in de Roomsche Kerk, den heiligen man om zijne voorbede aanroept, bijzonder in zekere kwaal, die men, naar hem, *het St. Antoni's Vuur* pleegt te noemen.

Men heeft in eene duistere Latijnsche Vertaling *zeven Boeken* (*), die hij in de Egijptische taal zal geschreven hebben, welke in eenen vroomen stijl handelen, over de roeping der menschen tot zaligheid, de weldaaden van God, de menschwording van CHRISTUS, en over de middelen, om zich tegen des Satans listen te hoeden. Ook schrijft men hem eenen *Regel* toe, dien hij voor de Monniken zal opgesteld hebben (†), als ook nog eene *Predikatie* of *Leerreden*, tegen de heerschende ondeugden, en eene bijgevoegde vermaning tot bekering (§), behalven nog *twintig Arabische Brieven*, die ABRAHAM *Echellensis* onder zijnen naam te *Parys* 1641 en 1648 in 8vo. heeft uitgegeven. Doch, altijd bleef ANTONIUS een verächter van geleerdheid, hoewel niet ontbloot van vernuft, waar van het volgende, hetwelk ATHANASIUS in zijne Levensbeschrijving verhaalt, tot een voorbeeld kan strekken: Wanneer eens eenige Heidensche Wijsgeeren

(*) *In Biblioth. Max. PP. Tom.* IV. *pag.* 77. *sqq.*

(†) *In* L. HOLSTEN. *Codex regularum, quas SS. Patres Monachis et Virginibus Sanctimonialibus servandas praescripsere* P. I. *pag.* 1. *sqq. Romae* 1661. 4.

(§) *Biblioth. PP. Max. l. c.*

ren hem, wegens zijne ongeleerdheid, kwamen bespotten, vraagde hij hen: of zij het gezond verstand voor ouder erkenden dan de geleerdheid, en eene oorzaak derzelve? Als zij nu aan het gezond verstand het voorrecht moesten toekennen, vervolgde hij: „ Wel nu, dan heeft iemand, die gezond „ verstand bezit, geene geleerdheid van doen."

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Dus was dan *Egypte* het eigenlijk Vaderland der Monniken, die in het eerst, in de daad, dezelfde waren, met de *Kluizenaars*, of *Woestijnbewoners*, *Eremieten*, (van ερημος,) gelijk zij ook van hunne *afgezonderde* levenswijze *Anachoreeten*, (Αναχωρηται,) genoemd werden. Van hier werd deze levenswijze eerst overgebracht naa *Syrië* en *Palæstina*, door HILARION, wiens leven insgelijks door HIERONYMUS beschreven is (*). Deze man, uit *Palæstina* geboortig, legde zich, in den ouderdom van 15 jaren, te *Alexandrië* toe op de beöefening der wetenschappen, maar door het gerucht der Heiligheid van ANTONIUS gedreven, gaf hij denzelven in zijne eenzaamheid een bezoek, waar bij hij zoo met hem werd ingenomen, dat hij besloot zijn navolger te worden. Verzeld van eenige Monniken, keerde hij in het jaar 306 naa zijn Vaderland terug, en zijne vaderlijke goederen aan de armen geschonken hebbende, nam hij zijn verblijf, in de Woestijn, tusschen *Gaza* en *Egypte*, alwaar hij in eene ellendige hut, die hij zelf gesticht had, en waar in hij nooch

HILARION leerling van ANTONIUS.

(*) Uit dezen heeft SOZOMENUS zijne berichten overgenomen *Hist. Eccles. Libr.* III. *Cap.* 14. *L.* V. *C.* 15.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

noch recht op ſtaan, noch uitgeſtrekt liggen kon, woonde. Dus verkreeg hij dien roem van heiligheid, dat men ook geloofde, dat door hem vele wonderen verricht werden, ja men zegt, dat hij, op den reuk af, kon weten, aan welken boozen geest of ondeugenden eigenaar eenige zaak toebehoorde. Velen werden daar door opgewekt, om ook Monniken te worden, en als HILARION deze eens in hunne hutten bezocht, had hij meer dan 2,000 Monniken tot geleide. Om den toeloop des volks te ontwijken, begaf HILARION zich weder naa *Egypte*, alwaar hij eenen nacht in de kluis van ANTONIUS doorbracht, die onlangs overleden was; doch ſpoedig verliet hij ook dit land, omdat de Christenen hem te veel bezochten, en kwam eerst in *Sicilië*, vervolgends in *Dalmatië*, en eindelijk op het eiland *Cyprus*, alwaar hij, in het jaar 371, overleden is. Deze volgende bijzonderheid, welke HIËRONYMUS (*) verhaalt, verdient omtrent HILARION nog aangemerkt te worden: Geduurende een verblijf van 50 jaren in *Palæſtina*, heeft hij ſlechts ééne enkele keer de heilige plaatzen in en om *Jeruſalem* bezocht; hij wilde het voorkomen niet hebben, dat zij ze veráchtte, maar even min, als of hij God en zijne werkingen aan eenige bijzondere plaats verbond. Hier in had derhalven HILARION moeds genoeg, zich tegen eene toen heerſchende dwaling en bijgelovigheid te verklaren, hoe zeer hij zelf, in andere opzichten, geheel niet vrij was van Bijgeloof.

On-

(*) *Epist.* 13. *ed. Erasm.*

Ondertusschen nam het Monnikenleven in *Egypte* hand over hand toe, en kreeg spoedig zijn volle beslag, door het eigenlijk *Kloosterleven*, of het bijëenwonen van vele Monniken, op ééne plaats, onder eenen Opziener. Dit Kloosterleven werd door PACHOMIUS, insgelijks één' der eerste leerlingen van ANTONIUS, ingevoerd.

PACHOMIUS, stichter van het Kloosterleven.

Deze PACHOMIUS was, in het jaar 292 in het Egijptisch Landschap *Thebais* geboren, en werd, door eene hemelsche verschijning tot het Monniksleven aangemoedigd, en tevens door eene Openbaring geleerd, welke de rechtzinnige partij onder de Christenen was. Eerst leefde hij, van brood en zout, met PALÆMON, éénen der eerste navolgers van ANTONIUS, in de Woestijn, vervolgends ontving hij van God bevel, om zelf een Monnikkenverblijf te *Tabennesus*, een onbewoond vlek in *Thebais*, niet ver van den Nijl, of volgends anderen, te *Tabenna*, een Eiland in den Nijl, aan te leggen. Volgends een nader Godlijk bevel, nam hij in hetzelve vele Monniken aan, die zich aanboden, om onder zijn opzicht te leven. Dit ving hij aan in het jaar 325 of wat later, en toen hij in het jaar 348 overleed, liet hij eenige duizend Monniken na, die onder zijn opzicht stonden. Dit was het eigenlijk begin van het *gemeenschaplijk samenleven* der Monniken in gebouwen, die daar van den naam kregen, (Κοινοβιον, *Coenobium*, de Monniken zelve werden *Coenobiten* genoemd,) welke gebouwen naderhand in de Latijnsche Kerk, wegens het *opsluiten* der Monniken in dezelve, *Claustra*, *Kloosters*, genoemd

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

werden. Ondertusschen is het een misslag, wanneer sommige laater Schrijvers PACHOMIUS voor eenen stichter van *de eerste Orde van Monniken* houden. Alle de Monniken toch hadden, in het eerst, denzelfden hoofdregel, die hun eenzaamheid en afzondering, bidden en vasten voorschreef, en eenen of anderen arbeid, om hun leven te onderhouden. Meer behoeven wij hier, uit de Levensbeschrijving van PACHOMIUS, niet aan te voeren. Deze, gelijk alle de overige Levensbeschrijvingen van andere voor heilig gehouden mannen, van dezen en de naastvolgende eeuwen, zijn toch onderling aan malkanderen zeer gelijk, en melden ons dezelfde strengheid van levenswijze, gelijksoortige wonderwerken, of buitengemeene gaven, gelijk aan PACHOMIUS de gave zal geschonken zijn, om Latijn en Grieksch te spreken, hemelsche verschijningen en openbaringen, kamp met den boozen geest, en dergelijke.

Aanmerking over dezemannen en hunne wonderen.

Genoeg is het, uit het geen van deze eerste stichters der Monniken bijgebracht is, de volgende aanmerkingen af te leiden. Wat 'er ook zij van de goede mening dezer mannen en hunne oprechte zucht tot Godzaligheid, men zal nogthans nimmer hunne begrippen nopens de volmaaktheid der ziel, te verkrijgen, door het geheel betemmen en kwellen des ligchaams, eene dwaling, die reeds voorheen bij de Gnostieken, en bij vele *Mystische Asketen*, onder de Christenen, plaats had, en die uit het denkbeeld, dat men den oorsprong van het kwaad in de stoffe zoeken moest, ontstaan was, noch hunne geheele verach-

ting

ting van *gekeerdheid*, en onttrekking aan de famenleving, en de pligten daar mede verbonden, met den waaren Godsdienst van JESUS kunnen vereffenen, met welken geen eigenwillige Godsdienst bestaan kan. Deze afzondering en kwelling des ligchaams verwekte wel eerbied en roem van buitengemeene heiligheid, waar door velen het voorbeeld dezer mannen volgden, bijzonder in *Egypte*, in welk landschap de luchtsgesteldheid zelf eene neiging tot sombere zwaarmoedigheid, en dweeperij, ten allen tijde, plagt voort te brengen, maar had ook dra tot haar gevolg een *werkeloos ledig leven*, en eene eerzucht, om voor iet groots gehouden te worden, en zich een gezag en invloed aan te matigen, die gevaarlijk was voor den Staat, niet min dan voor de Kerk. De ligchaamskwelling, de eenzaamheid, en werkeloosheid, en daar uit ontstaande verzwakking en meerdere aandoenlijkheid der zenuwen, ontstelden de hersfenen, eene tot dweepzucht en geestdrijverij verhitte verbeeldingskracht, nog vermeerderd door de akeligheid der Woestijnen, verbeeldde zich dingen te zien en te vernemen, die in de daad niet dan in de hersfenen bestonden, en liet zelfs zich den roem van wonderwerken, tot welken één of ander geval, schoon in zichzelve natuurlijk, in eene zoo ligtgelovige, en met de zucht tot het wonderbare ingenomen, eeuw, bij eene onkundige en door den glans van zoo bijzondere heiligheid verblinde menigte, aanleiding gaf, ligtelijk aanleunen. Zie daar de oplossing van die bedenking, dat evenwel gelijktijdige Schrijvers, en zelfs in geleerdheid en achting uit-

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

uitmuntende Leeräars, gelijk bij voorbeeld HIËRONYMUS, deze wonderwerken te boek ftellen, en ze dus alle geloofwaardigheid fchijnen bij te zetten, welke nu, volgends de bovenftaande aanmerking, geheel tot niet verdwijnt. Men kan of mag ook geene wonderwerken verwachten, ter bevestiging en aanprijzing eener levenswijze, die zoo geheellijk met de redelijke zedenleere van het Christendom ftrijdig is. Doch, laat ons het Gefchiedverhaal vervolgen.

Regelen door PANCHOMIUS voorgefchreven.

Men heeft in eene Latijnfche Vertaling van HIËRONYMUS, met deszelfs Voorreden, eenen levensregel van den bovengemelden PACHOMIUS (*), doch aan welker echtheid getwijfeld wordt. Maar een korter levensregel, dien hem een Engel, op eene koperen tafel gefchreven, ter hand zal gefteld hebben, fchijnt hem toe te behoren, ten minften, men vindt 'er uittrekzels van, bij PALLADIUS (†), en SOZOMENUS (§), enz. (**). In dezen korten levens-

(*) Bij L. HOLSTEIN *Codex Regularum etc.* P. I. *pag.* 59-95. *ed. Rom.*

(†) *Histor. Lausiac. Cap.* 38. Welk Werk over de Woeftijnlers en Monniken verdient gelezen te worden.

(§) *Hist. Eccles. Libr.* III. *Cap.* 13.

(**) Bij voorbeeld bij CASSIANUS *de Coenobior. Inftitutis Libr.* IV. *Cap.* 1. *fqq.* Van PACHOMIUS heeft ook GENNADIUS *de Viris Illuftr. Cap.* 7. het één en ander, doch voornaamlijk zijne Levensbefchrijving, door eenen Monnik van zijn Klooster dertig jaren na zijne dood opgefteld, in de *Acta SS. a. d.* 14. *Maii*, van welke ook twee Latijnfche uittrekzels, doch die zeer van malkande-

vensregel komen onder anderen de volgende voorschriften voor: Elk Monnik zal, naar zijne krachten, eten, drinken, vasten en arbeiden. In ééne cel zullen drie Monniken samenwonen. Zij zullen allen in ééne kamer eten; zij zullen niet liggende, maar zittende, slapen; des nachts linnen klederen en altijd eene witte schapen- of geitenpels dragen; met een purperverwig kruis, behalven bij het genot van het H. Avondmaal, op den Sabbath en den Zondag, wanneer zij zich met eene wollen kap (κυκυλλιον,) moeten dekken. Dit moeten zij ook onder het eten doen, opdat zij malkanderen niet zien eten; ook mogen zij dan niet praten noch omkijken. Geen vreemde mag met hun eten, behalven een reiziger, dien zij herbergen. Alle de Monniken moeten in vier en twintig klassen verdeeld zijn, die elk met eene letter van het Alphabet benoemd worden, waaraan men tevens de eigenschappen van elk zal kunnen kennen. Dus heetten, bij voorbeeld, de eenvouwigen I, de verstandigen Z of Ξ. Indien iemand in hun gezelschap begeerde aangenomen te worden, moest hij eerst drie jaren lang harden arbeid verrichten. Eindelijk, zij moesten twaalfmalen in één etmaal, dat is, op bepaalde tijden van den dag, en des nachts, bidden; ook moest over tafel, na het voorzingen van eenen Psalm, gebeden worden. In den uitvoerigen regel, en

deren verschillen, in de verzamelingen van SARIUS en ROSWEYDE voorkomen. Vergel. TILLEMONT *Memoires T. VII. P. I. pag.* 291. *ed.* in 12.

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

en bij de boven aangehaalde Schrijvers ſtaan nog eenige bijzonderheden nopens de inrichting van het Klooster te *Tabenna* of *Tabenneſiis*, hetwelk, omtrent het midden der vijfde eeuw, alleen omtrent 5,000 Monniken bevatte. Deze Monniken waren zoo verdeeld, dat elk zijne dienſten had te verrichten, ſommigen zorgden voor de ſpijze, anderen voor de kranken, anderen bouwden den tuin en den akker, anderen maakten matten, of hadden eenig ander handwerk, zij ſtonden onder eenen Opziener, dien zij *Abbas*, *Abt*, of *Vader*, noemden. Doch, het is meer dan waarſchijnlijk, dat verſcheiden van deze en andere inrichtingen eerst in het begin der vijfde eeuw zijn ingevoerd, toen PALLADIUS en CASSIANUS deze Monniken leerden kennen. Eindelijk, om onze berichten van PANCHOMIUS te beſluiten, men heeft nog van hem ſchriftelijke *Vermaningen*, *Brieven*, en zoogenoemde *Myſtieke woorden* (*), waar in veel geheimzinnigs en raadzelächtigs, en naar eene geheime betekenis van het Griekſche Alphabet geſchreven, vervat is, hetwelk een Engel aan hem en aan eenen anderen Abt zal geleerd hebben. Dit,

[redacted]

ken, werd deze levenswijze door meer andere mannen, bijzonder in *Egypte*, voortgeplant. Dus legde AMON, op het *Nitrisch* gebergte, bij de *Skitische* of *Sketische* Woestijn, en in dezelve, gebouwen en woningen, ook enkele kluizen aan voor Monniken. Van hem verhaalt men, dat hij, schoon getrouwd, in eene bestendige onthouding met zijne vrouw geleefd hebbe, hetwelk men toen kuischheid noemde, even of de vervulling van de oogmerken des Scheppers in een eerbaar huwlijk met een waarlijk kuisch hart onbestaanbaar ware (*).

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337. — ding van het Monnikenleven in Egypte.

Nog behoren onder de leerlingen van ANTONIUS, om dezen tijd, in datzelfde land, de *oude* of de *groote* MACARIUS, SERAPION, PAPHNUTIUS, en andere Monniken en *Abten* in *Egypte*, die bij de oude Schrijvers *Vaders* genoemd worden; bijzonder PAULUS *de eenvouwige*, van wiens eenvouwigheid ANTONIUS misbruik schijnt gemaakt te hebben, door hem de onnutste dingen te laten doen, om zijn geduld te oefenen, tot loon voor welke diensten hij hem in wonderwerken overtreffen zou. PALLADIUS heeft van hem vele belagchelijke verhalen, bijzonder van zijnen twist met den Duivel in eenen Bezetenen.

Uit *Egypte*, *Syrië* en *Palæstina*, bracht EUSTATHI- In Armé-

(*) Men zie berichten van dezen AMON bij PALLADIUS *Hist. Lausiac. Cap.* 7. *sqq.* SOZOMENUS *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 14. en eene verzameling en vertaling, die aan RUFINUS wordt toegeschreven in zijne *Vitæ Patrum*, *in Rosweidii Vitis SS.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

nië, Italië en Gallie, bijzonder door MARTINUS of den Heiligen MAARTEN.

THIUS, Bisschop van *Sebaste* in *Armenië*, deze levenswijze van Monniken over naa *Armenië*, *Paflagonië* en *Pontus* (*), ja hij wilde in zijnen ijver alle Christenen tot soortgelijke onthouding en strengheid verpligten (†). Omtrent denzelfden tijd leerde ATHANASIUS, Bisschop van *Alexandrië*, die met eenige Monniken naa *Rome* gevlucht was, de Christenen aldaar het eerst het Monnikenleven kennen en navolgen, daar zij, tot hier toe, 'er weinig mede waren ingenomen (§). Ook maakte hij hetzelve in *Gallië* bekend, alwaar deze levenswijze vervolgends zeer werd bevorderd, door MARTINUS, of den H. MAARTEN, éénen der vermaardste wonderwerkers onder de Monniken, wiens leven SULPICIUS SEVERUS, zijn vriend, beschreven heeft (**). Deze MARTINUS was uit *Pannonië* geboortig, en werd in het jaar 334, het vijftiende jaar van zijnen ouderdom, genoodzaakt krijgsdiensten te doen, waar bij hij tot Bevelhebber bevorderd werd. Doch, toen reeds leefde hij met alle de gestrengheid van eenen Monnik; ook was hij, wegens zijne liefdaadigheid, beroemd, zoodat hijééns, voor eenen armen bedelaar, eene slip van zijnen mantel sneed, om dien daar mede te dekken, waar voor hem CHRISTUS, met die slip bekleed, in den droom verscheen, om deze zij-

(*) SOZOMENUS *Hist. Eccles. Libr.* III. *Cap.* 14.

(†) SOCRATES *Hist. Eccles. Libr.* II. *Cap.* 43.

(§) HIËRONYM. *ad Princip. epitaph. Marcellæ Tom.* I. *Opp. pag.* 77. *ed. Francof.*

(**) *De Vita B. Martini Liber, et Epistolæ.*

zijne daad te prijzen. Na eenige jaren den krijgsdienst verlaten hebbende, bouwde hij zich eene Monnikskluis bij *Milanen*, en naderhand op het Eilandjen *Gullinarië*, dicht bij de Kust van *Opper-Italië*, in de Ligurifche Zee, alwaar hij, met eenige oudften, zich van wortelen onderhield. Eindelijk werd hij, in het jaar 375, zeer tegen zijnen zin, tot Bisfchop van *Turonum*, (*Tours*,) in *Gallië* of *Frankryk*, verkozen, zonder echter op te houden, een Monnik te wezen. Hier ftichtte hij, niet ver van de ftad, een Klooster, of eene Kluis, waar bij 80 andere Monniken de hunne voegden, en met hem in gemeenfchap leefden. Nog ftichtte hij, in die oorden, verfcheidene andere Kloosters en Kerken, en plantte het Christendom gelukkig voort. Onder vele wonderwerken, waar door hij gezegd wordt, dooden opgewekt, en zieken, zelfs enkel door het aanraken van den zoom zijns kleeds, genezen te hebben, verkeerde hij met de Engelen, terwijl hij van de Duivelen hevig, doch altijd te vergeefs, gekweld werd. Toen hij, in het jaar 400 overleed, verzelden 2,000 Monniken zijn lijk ten grave. Wij zullen, in het vervolg, wanneer wij van SULPICIUS SEVERUS fpreken, nog het één en ander van hem moeten zeggen.

III BOEK II Hoofdft. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Niet alleen verkreeg zich deze levenswijze een groot aanzien, door de vertoning van Godzaligheid, maar ook door de overbodige aanprijzing der aanzienlijkfte Leeräaren van de Kerk, ATHANASIUS, BASILIUS, AMBROSIUS, CHRYSOSTOMUS, HIËRONY-

Aanzien der Monniken.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

MUS, en AUGUSTINUS. Zij werden wel, in het eerst, niet onder de geestelijken, (*clerici*,) gerekend (*), evenwel verkoos men al vroeg uit hen Bisschoppen, terwijl de Bisschoppen zich toelegden, om met hunnen stand het Monnikenleven te vereenigen; ook hebben wij boven gezien, hoe Keizer KONSTANTYN, ten hunnen behoeve, de oude wetten tegen den ongehuwden staat heeft afgeschaft. Volgends hunne eerste inrichting, leefden zij buiten de steden, zelfs nog in het jaar 390 gebood Keizer THEODOSIUS *de Groote* (†), dat zij in Woestijnen en eenzame plaatzen zich zouden blijven onthouden, alhoewel hij hun twee jaren daarna den vrijen ingang in de steden veroorloofde (§); omtrent dien zelfden tijd, vraagt HIËRONYMUS (**), eenen Monnik, wat hij in de stad te doen heeft, die niet eene woonplaats is van eenzame lieden, maar van vele menschen? Doch, spoedig gaven de Bisschoppen hun gelegenheid, om zich ook in de steden te vestigen. EUSEBIUS, Bisschop van *Vercellen*, was dus, omtrent het jaar 350, in de Westersche Kerk de eerste, die in de stad naar de voorschriften der Monniken leefde, en tevens, onder een aanhoudend vasten, zijne gemeente bestuurde. BASILIUS *de Groote* bracht hen

(*) HIËRONYM. *Epist. ad Heliodor. de laude vitæ solitaria.*

(†) *Cod. Theod. L.* XVI. *tit.* 3. *de Monachis l.* 1.

(§) *L. c. leg.* 2.

(**) *Epist. ad Paulinum de Institutione monachi.*

ken uit hunne Woestijnen, om hen tegen de Ketters te stellen (*), gelijk dit vervolgends meermalen gebeurde.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

'Er wordt behalven de tot hier toe gemelde Monniken, *Anachoreten*, en *Coenobiten*, nog eene derde soort, die in *Syrië*, en *Palæstina*, *Remoboth*, in *Egypte Sarabaiten* (†), genoemd werden, gemeld, rechte landlopers en omzwervers, welke met hun twee of drie samen woonden, het land doorreisden, en hun bestaan vonden, door versierde wonderwerken, of het verkopen van zekere heilige oliën; doch deze schijnen eerst tegen het einde van deze vierde eeuw opgekomen te zijn.

Monniken Sarabaiten.

De Monniken wilden zich geern den eernaam van *Christelijke Wijsgeeren* geven, gelijk reeds voorheen de *Askeeten* (§), gelukkig echter, dat zij niet onder de gewoone Leeräars der Kerk behoorden; door hunne dweeperij, en daar zij in het eerst alle ongeleerde lieden waren, zouden zij der Kerk nog ongelijk meer nadeel hebben toegebracht. Voor den Staat werden zij spoedig gevaarlijk bevonden, beide als *lediglopers*, en als *dweepers* of *geestdrijvers*. Zij bemoeiden zich met voorvallende zaken in Kerk en Staat, niet zonder oproerige gezindheden te laten blij-

De Monniken nadeelig voor den Staat geoordeeld.

(*) Gregor. *Nazianz. Orat.* XX. *pag.* 358. *Tom.* I. *Opp. Paris.* 1630. *fol.*

(†) Hieronym. *Epist.* 22. *ad Eustochiam*, cassian. *Collat.* XVIII. *Cap.* 4.

(§) Gregor. *Naz. Orat.* 3. *et* 9. chrysostom. *homil.* 17. *ad Antioch.* sozomen. *Hist. Eccl.* *L.* III. *C.* 14.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

blijken. Vele lieden begaven zich ook onder de Monniken, om vrij te zijn van het waarnemen van lastposten, (*Curiales*,) zoo als wij gezien hebben, dat velen zich onder de geestelijken met hetzelfde oogmerk deeden opschrijven; en, gelijk KONSTANTYN daartegen zorgde, zoo geboden ook de Keizers VALENTINIANUS en VALENS, kort na het jaar 370(*), dat zoodanige lediglopende huichelaars uit hunne schuilplaatzen opgezocht, en tot de gemelde diensten zouden genoodzaakt worden. Ja VALENS liet zelfs de Monniken, die geene krijgsdiensten wilden doen, op de dood af, met stokken slaan (†). De Heidensche Schrijvers spreken, over het algemeen, zeer veráchtelijk van de Monniken. ZOSIMUS (§) noemt hen lieden, die den Staat noch in den krijg noch tot een ander gebruik nuttig konden wezen; maar echter hadden zij, zegt hij, onder den schijn, van alles met de armen te deelen, een groot deel landerijën aan zich getrokken. EVAGRIUS (**) verzekert, dat zij wel, in het voorkomen, menschen waren, maar in de daad een zwijnenleven leidden, en vele schandelijke daaden bedreven. Het ging, zegt hij, zoo ver, dat elk, die een zwart kleed droeg, en alle menschen in morsfigheid overtrof, zich een willekeurig aanzien en gezag aanmatigde.

Oorsprong

De denkbeelden van eenen hogeren trap van Godza-

(*) *Cod. Theod. L.* XII. *t.* 1. *de Decurion. leg.* 63.

(†) HIëRON. *Chron. ad a* 375.

(§) *Hist. Libr.* V. *pag.* 325. *ed. Oxon. a.* 1679. 8.

(**) *Vit. Ædesii pag.* 64. *Colon. Allobrog.* 1616. 8.

zaligheid, door onthouding van het huwlijk, te zullen verkrijgen, hadden ook te voren reeds ingang gevonden bij Christen Maagden en Weduwen, welke zich, op deze wijze, aan God en den Godsdienst toewijdden, waar van wij, in het voorgaande van onze Geschiedenis, voorbeelden ontmoet hebben, doch deze waren door geene gelofte verbonden, en bleven bij hare familiën inwonen; zij konden ook, als zij wilden, een huwlijk aangaan, gelijk zij ook somtijds deeden, hoewel zij, in dat geval, zekere Kerkboete ondergaan moesten; allengs echter vereëenigden zij zich, om even als de Monniken met malkanderen, van het gewoel der wereld afgezonderd, naar zekere voorschriften te leven, sommigen in afgelegen oorden en woestijnen, anderen in steden; deze werden, in tegenstelling der eerstgemelden, die *Virgines Ecclesiasticæ* of *Canonicæ* heetten, omdat zij, als ten dienste der Kerk gewijd, in de Kerkenlijsten opgeschreven waren, *Ascetriæ*, *Sorores*, *Castæ*, *Virgines Sacræ*, *Monastriæ*, maar naderhand bijzonder *Nonnæ*, (*Nonnen*) (*) genoemd, met een woord, van Egijptischen oorsprong, hetwelk betekende, dat zij als *Moeders* behoorden geëerd te worden, gelijk deze naam, met eenige verändering, (*Nonnus*,) ook aan de Monniken gegeven werd. Zij hadden haren oorsprong insgelijks in *Egypte*, trouwens, in de Levensbeschrijving van ANTONIUS, komt reeds een *Maagdenhuis*, (παρθενιον) voor

der Nonnen.

(*) Dit woord komt het eerst voor bij HIËRONYMUS *Epist.* 22. *ad Eustoch.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

voor (*), waar in hij zijne Zuster liet opvoeden, die hij naderhand als Opzienfter van een aantal van zoodanige Heilige Maagden weder ontmoette (†). Spoedig echter breidden zij zich in de Kerk uit, zoodat 'er vele duizenden, na het midden dezer vierde eeuw, ook in de Westerfche Kerk gevonden werden. Zij verwierven, wegens haar moedig befluit, en den roem van heiligheid, eene groote achting; aanzienlijke Leeräars, bijzonder AMBROSIUS en HIËRONYMUS, prezen dezen Maagdelijken ftaat met overbodigen lof aan; de Keizerin HELENA bediende de Heilige Maagden, in eigene perfoon (§), en haar Zoon, de Keizer KONSTANTYN, beftemde voor haar en de heilige weduwen een jaargeld uit zijne eigene inkomften; zij waren ook bevrijd van alle ftaatslasten, en genoten nog andere voorrechten. Zij werden plegtig door de Kerk ingewijd, en met eerbewijzingen overladen, zonder dat iemand 'er aan dacht, hoe veel de bevolking van den Staat, en de burgerlijke en huislijke pligten, daar bij moesten lijden; zelfs fcheen de nuttigheid, welke foortgelijke inrichtingen, met bedachtzame bepalingen, konden aanbrengen, om der zwakke kunne, bijzonder in den hulpelozen ouderdom, eene veilige fchuilplaats te bezorgen, niet alleen tegen mishandeling en verachting, maar ook tot bevordering harer zaligheid, minder in aanmerking te komen, dan wel de uiterlij-

(*) ATHANAS. *Vit. Anton. pag.* 5.

(†) *Id. pag.* 74, 114.

(§) SOCRATES *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 17.

lijke schijn der zonderlinge Godsvrucht, die van Bijgeloof niet was vrij te spreken.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Scheuring van MELETIUS en de Meletiänen.

Dezelfde geestdrift, met welke men, tot buitensporigheid toe, eene volmaaktheid najaagde, die men zich met eene verhitte verbeelding had voorgesteld, openbaarde zich ook in de verschillen en oneënigheden, die deze eeuw en den leeftijd van KONSTANTYN en zijne opvolgers berucht gemaakt, en door de hevigheid, waar mede zij werden voortgezet, meer dan ééne *scheuring* veröorzaakt hebben: sommigen derzelven betroffen de geloofsleere, anderen alleen de Kerkelijke tucht, bijzonder omtrent de genen, die, in de laatste vervolgingen door DIOCLETIANUS, het Christendom verzaakt, en van hetzelve afgevallen waren; in het laatste geval beschuldigde men malkanderen, als *Scheurmakers*, in het eerste, als *Ketters*. Wij hebben reeds gezien, hoe de gevoelens der Christen-Opzieners en Leeräars in de Westersche Kerk verschilden, omtrent de behandeling der afgevallenen, onder de vervolging van DECIUS, en tot welke hoogte deze verschillen gedreven werden (*), maar in het begin dezer eeuw gaven dezelfde verschillende gevoelens, in *Egypte*, aanleiding tot eene scheuring, welke naar MELETIUS, derzelver stichter, de *Meletiaansche* genoemd wordt.

MELETIUS was Bisschop te *Lykon* of *Lykopolis*, in het *Egyptisch* Landschap *Thebais*, een voornaam Bisdom in *Egypte*, doch, in het Kerkelijke ondergeschikt

(*) III. *Deel*, *Bladz.* 11. volgg.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

geschikt aan den Bisschop of *Metropolitaan* van *Alexandrië*, wiens geestelijk rechtsgebied zich uitstrekte over geheel *Egypte*, *Thebais*, *Mareotis*, *Libyë*, *Ammoniace* en *Pentapolis*. Ten tijde der vervolging onder DIOCLETIANUS, omtrent het jaar 306, geraakte MELETIUS in verschil, met den Bisschop PETRUS van *Alexandrië* (*), over de behandeling der Christenen, die, in de vervolging, het geloof verzaakten, welk verschil zoo hoog liep, dat MELETIUS, met zijne aanhangers, eene afzonderlijke gemeente oprichtte, zich aan het gezag van den Bisschop van *Alexandrië* onttrok, en dien het recht betwistte, om in *Egypte* en de overige bovengemelde Landschappen, alle Bisschoppen alleen in te wijden. Alhoewel de geloofsleere in dezen twist niet gemengd, maar beiden MELETIUS en PETRUS voor rechtzinnige Leeräaren erkend werden, evenwel noemden zich de aanhangers van PETRUS *de Katholijke Kerk*, terwijl die van MELETIUS zich den naam gaven van *Kerk der Martelaren*. ATHANASIUS, naderhand Bisschop van *Alexandrië*, die de *Meletiänen* ook beschuldigde, dat zij ongeschikte Leeräars aanstelden, die naauwlijks uit het Heidendom waren overgekomen, stelt zelfs den naam van *Meletiänen* tegen over dien van Christenen (†), en

(*) Wij hebben van hem gesproken in ons III. *Deel*, *Bladz.* 375.

(†) *Apolog. Contra Arian. pag.* 140. *Opp. Tom.* I. *Vol.* I. *ed. Benedictin.*

en de Bisſchop PETRUS verklaarde hunnen Doop voor nietig en van onwaarde (*). III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Omtrent den waaren oorſprong en oorzaak van dezen twist, hebben wij twee geheel verſchillende berichten; het eerſte is van ATHANASIUS, tijdgenoot van MELETIUS, en die in *Egypte*, zelfs als Bisſchop van *Alexandrië*, geleefd heeft. Volgends zijn verhaal (†), zal MELETIUS, of MELITIUS, wegens verſcheidene misdaaden, maar voornaamlijk, omdat hij aan de Afgoden geöfferd had, door PETRUS van *Alexandrië*, op eene vergadering van Bisſchoppen, van zijn ambt afgezet zijn, en deze zal, zonder zich eenigzins te verdedigen, daar op in de Egijptiſche Kerk eene ſcheuring aangericht, en den Bisſchop PETRUS, zoo wel als zijne opvolgers, ACHILLAS en ALEXANDER, gelasterd hebben (§). Daartegen luidt het bericht van EPIFANIUS, die in het laatst der vierde eeuw, en in de nabuurſchap van *Egypte*, leefde, hier omtrent geheel anders (**). Volgends hem werd MELETIUS, benevens den Bisſchop PETRUS, en andere Martelaren, door den Keizerlijken Stadhouder in de gevangenis geworpen. Eenigen van

Oorſprong van deze Scheuring.

(*) SOZOMEN. *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 15.

(†) *Apol. Contra Arianos l. c. pag.* 177.

(§) Hier mede ſtemmen hoofdzaaklijk overëen SOCRATES *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 6. en THEODORET. *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 9. hoewel deze laatſte niets van het offeren heeft.

(**) *Panar. hæres.* 68. *pag.* 716. *ſqq. Tom* I. *ed. Petav. Colon.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

van deze gevangene Christenen, door pijnigingen of bedreigingen bezweken zijnde, lieten zich overhalen, om aan de Afgoden te offeren. Wanneer deze nu zich, met berouw en leedwezen, aan de standvastige belijders en Martelaars wendden, ten einde door Kerkenboete vergiffenis te ontvangen, ontstond deswegens een verschil van gevoelens. MELETIUS en vele anderen oordeelden, dat men hen niet tot de Kerkelijke boete moest toelaten, opdat anderen zouden leeren, zich standvastiger te gedragen; ten minsten voor als nog, oordeelden zij zoodanige toelating voor ondienstig, ook beweerden zij, dat zulken, die onder hen het Leeräar-ambt bekleed hadden, van deze waardigheid ontzet behoorden te worden. Maar PETRUS, die medelijdend, en als een algemeen Vader, was, oordeelde zachter over hen. „ Laat ons," zeide hij, „ dewijl zij zich bekeerd hebben, hen weder aannemen, en de Kerkelijke boete vergunnen; wij willen hen, noch die „ het Leeräar-ambt bekleed hebben, niet verwerpen, opdat zij niet, uit schaamte, en wegens „ dit uitstel moedeloos — geheel afvallen, zonder „ eenig middel van herstel te gebruiken." Hier uit ontstond scheuring, want, toen PETRUS zag, dat de vrienden van MELETIUS, zich tegen zijnen raad verzetten, hing hij, midden in de gevangenis, zijnen mantel op, als eenen scheidsmuur, en liet door eenen Diakon uitroepen: Wie het met mij houdt, kome hier tot mij, en wie met MELETIUS instemt, ga naa zijne zijde over! Hier op vervoegden zich de meeste Bisschoppen, Ouderlingen, en Monniken

bij MELETIUS; en flechts eenige weinigen kwamen tot PETRUS over. Van toen af verrichtte elke partij haar gebed en Godsdienst afzonderlijk; naderhand onderging PETRUS den Marteldood, terwijl MELETIUS met veel anderen tot de bergwerken verwezen werd.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Bij een zoo ftrijdig verhaal van deze zaak, door twee zoo aanzienlijke getuigen, behoeft het ons niet te bevreemden, dat de laater Kerkelijke Gefchiedfchrijvers verfchillen, aan wien men geloof zal dienen te geven. Terwijl fommigen niets durven beflisfen, verklaren zich de Roomschgezinde Schrijvers doorgaands voor ATHANASIUS (*), doch anderen, en zoo het fchijnt, met meer grond, ten minften wat de hoofdzaak betreft, voor EPIFANIUS (†). Trouwens, ATHANASIUS, Bisfchop van *Alexandrië*, was één der voornaamfte tegenpartijders der *Meletiänen*, die een ongunftig uitgeftrooid bericht omtrent hunnen ftichter ligtgelovig kan hebben aangenomen. Dat MELETIUS den Afgoden zou geöfferd hebben, heeft toch geheel geenen fchijn. De *Meletiänen* waren ftreng tegen de afgevallenen, PETRUS, gelijk wij elders breeder gezien hebben (§), zeer zacht en infchiklijk. Dit ftemt volkomen met het

(*) Ook helt hier toe over de geleerde ARCH. MACLAINE in zijne aanteek. op MOSHEIM *Kerkl. Gefch.* II. *Deel*, *Bladz.* 141.

(†) Hier toe behoren VENEMA *Hist. Eccles. Tom.* IV. *pag.* 343. en SCHRÖCK *Kirch-Gefch. Th.* V. S. 268.

(§) III. *Deel*, *Bladz.* 375.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

het verhaal van EPIFANIUS in. Ook weet men, dat MELETIUS zeer vele vrienden had, onder lieden, die door hunne heiligheid en ijver beroemd waren, onder anderen den vermaarden Monnik PAPHNUTIUS. Maar hoe ware dit te begrijpen, indien hij zich aan afval had schuldig gemaakt? De *Niceïsche* Kerkvergadering, welke ook deze scheuring ter harte nam, en 'er in haren *zesden* Kerkregel, (*Canon*,) uitspraak over deed, legt MELETIUS wel de scheuring, maar geene andere misdaad, te last (*). Ook dient dit voor de geloofwaardigheid van EPIFANIUS, in dit geval, dat deze Schrijver anders nooit gewoon is, van zulken, die hij voor Ketters en Scheurmakers houdt, zoo gunstig te spreken. Een Brief van vier Egijptische Bisschoppen (†), uit hunne gevangenis aan MELETIUS geschreven, levert hier insgelijks een bewijs op, ten voordeele van EPIFANIUS.

Voortgang en einde van dezelve.

Ondertusschen ondernam MELETIUS, zoo uit zijne gevangenis, als op zijne reize naa de bergwerken, niet alleen in *Egypte*, Bisschoppen, Ouderlingen, en Kerkendienaren aan te stellen en in te wijden, maar ook in de nabuurige gewesten (§), waarschijnlijk in de plaats van zoodanige geestelijken, die in de belijdenis van het geloof niet standvas-

(*) Zelfs niet in haren Brief, te vinden bij SOCRATES *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 9.

(†) Bij SCIPIO MAFFEI *Observaz. litter. T.* III. *p.* 11. *sq.*

(§) SOZOMEN. *Hist. Eccles. L.* I. *C.* 24. THEODORET. *Fabul. Hæret. L.* IV. *C.* 7. EPIPHAN. *l. c. pag.* 719.

vastig waren gebleven. Deze nieuw aangestelde geestelijken waren allen ijverige voorstanders van MELETIUS, terwijl PETRUS, en na zijne Marteldood, in het jaar 311, ook zijne opvolgers, ACHILLAS, ALEXANDER, en ATHANASIUS, ten sterksten werkten, om de rechten hunner waardigheid te handhaven. Eindelijk, trok zich ook de Kerkvergadering van *Niceë*, in het jaar 325, deze scheuring aan, en bepaalde, dat de Bisschop van *Alexandrië* deszelfs rechten zou behouden en uitöefenen, in zijn Kerkelijk rechtsgebied, zoo als de Bisschop van *Rome* in het zijne oefende, verders wilde de Kerkvergadering, dat MELETIUS binnen zijne stad blijven, en geene Leeräars meer wijden zou, ook zou hij enkel den naam van zijne waardigheid behouden. De door hem ingewijde Leeräars zouden erkend worden, doch zoo, dat zij den rang zouden hebben achter die, welke te voren door den Bisschop ALEXANDER waren ingewijd, ook zouden zij geene pligten van hun ambt verrichten, zonder voorweten der rechtzinnige Bisschoppen, die onder ALEXANDER stonden. Doch, na het overlijden der ouder Bisschoppen en Geestelijken, die bij de rechtzinnige Kerk gebleven waren, zouden zij door het volk op nieuw kunnen verkozen, en aan den Bisschop van *Alexandrië* ter bevestiging voorgesteld worden. Alleen zou dit omtrent MELETIUS zelven, dien men voor een' onrustig man hield, niet geöorloofd zijn.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

MELETIUS onderwierp zich aan dit besluit der Kerkvergadering, en stelde acht- en twintig door hem gewijde Bisschoppen aan den Bisschop ALEXAN-

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

ANDER ter bevestiging voor (*), maar zijne aanhangers weigerden daar in te berusten, en MELETIUS zelf, die kort daar na overleed, benoemde, in zijne plaats, zijnen vriend JOANNES tot Bisschop (†). MELETIUS was, ten opzichte van de leere, nooit van eenige onrechtzinnigheid verdacht, ja, schoon ARIUS in het eerst zijne partij was toegedaan (§), evenwel scheelde het zoo veel, dat MELETIUS deszelfs gevoelens zou hebben goedgekeurd, dat hij veeleër, volgends EPIFANIUS, die bij den Bisschop ALEXANDER zal aangebracht hebben. Maar, dewijl de *Meletiänen* en *Ariänen* even zeer partijën waren van den Bisschop van *Alexandrië*, floegen zij weldra de handen in één, behoudens nogthans hunne geloofsgevoelens, te meer, omdat zij, op voorspraak van EUSEBIUS, Bisschop van *Nikomedië*, van Keizer KONSTANTYN verkregen, dat zij afzonderlijke Godsdienstvergaderingen mogten houden, mids dat zij de *Ariänen* tot de Kerkgemeenschap toelieten (**). Als een gevolg van deze vereëniging der *Meletiänen* en *Ariänen*, kan men rekenen, dat zij hunne klagten tegen den Bisschop van *Alexandrië* vereënigd hebbende, deze op de Kerkvergadering te *Tyrus* in het jaar 335, veröordeeld, en daar op door den Keizer in ballingschap verzonden werd. Deze scheu-

(*) ATHANAS. *Apol. Contr. Arian. pag.* 187.

(†) SOZOMEN. *Hist. Eccles. Libr.* II. *Cap.* 21. THEODORET. *Libr.* I. *Hist. Eccles. Cap.* 26.

(§) SOZOMEN. *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 15.

(**) EPIFANIUS *l. c. pag.* 720.

ſcheuring, die door verſcheidene verkeerde driften, heerschzucht, onbuigzame hoofdigheid, en geestelijken hoogmoed, ontſtaan en voortgezet was, duurde dus, niettegenſtaande de pogingen der *Niceëſche* Kerkvergadering, tot in het begin der vijfde eeuw, wanneer wij nog vinden (*), dat de *Meletiänen* hunne bijzondere Kerken en vergaderingen hadden, tot zij eindelijk door den tijd, en door het ontſtaan van nieuwe geſchillen, in vergetelheid geraakt is.

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Dezelfde oorzaken bijna, als de ſcheuring der *Meletiänen* in *Egypte* veröorzaakt hadden, brachten de veel heviger, langduuriger, en geweldiger ſcheuring der *Donatisten* voort, welke de Kerken van *Afrika* lange jaaren beroerd heeft, en van vele ongeregeldheden, plundering en moorden, is verzeld geweest. Ook in deze ſpeelde eerzucht, twistzucht, trotsheid, en hardnekkigheid hare rol. De twist betrof ook hier geene artikelen van het Christelijk geloof, maar alleen de Kerkelijke tucht. De *Donatisten* worden ons overäl als *Scheurmakers*, (*Schismatici*,) maar niet als *Ketters* beſchreven. THEODORETUS (†), voegt hen wel, in het leerſtuk van de Drieëenheid, met de *Ariänen* ſamen, HIËRONYMUS (§) verhaalt ons wel, dat DONATUS van *Karthago*, in een Boek, hetwelk hij over den *Heiligen Geest* geſchreven had, gevoelens had voorgedragen, met die der *Ariänen* inſtemmende,

Scheuring der Donatisten.

(*) THEODORET. *Hæret. Fab. Libr.* IV. *Cap.* 7.
(†) *Hæret. Fab. Libr.* IV. *Cap.* 6.
(§) *Catal. SS. Eccles. Cap.* 93.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

de, te weten, hij zal, volgends AUGUSTINUS (*), daar in beweerd hebben, dat de Zoon van God, alhoewel van hetzelfde Wezen met den Vader, echter minder zij dan de Vader, en de Heilige Geest minder dan de Zoon; maar, behalven dat deze voorstelling vrij algemeen is, en op onderscheidene wijzen verklaard kan worden, zoo was dit in allen gevalle enkel het gevoelen van DONATUS, maar niet der *Donatisten*, gelijk AUGUSTINUS zelf van hun getuigt, dat 'er tusschen hen en de *Katholijken*, omtrent de Drieëenheid, geen verschil was, ja dat zij niet éénś geweten hebben, dat DONATUS zoodanige gevoelens had gekoesterd (†).

Oorsprong van deze scheuring.

Dan, wij moeten, ten einde de Geschiedenis dezer Scheuring voor onze Lezers duidelijker te maken, en de bron, of het voorwendzel der scheuring aan te wijzen, de zaak van wat hooger ophalen. De twisten, die reeds, ten tijde der vervolging, onder den Keizer DECIUS, ontstaan waren, hoe men de *afvallige* Christenen behoorde te behandelen, en die de aanleiding of het voorwendzel hadden gegeven tot de scheuring der *Novatiänen*, en nu onlangs tot die der *Meletiänen*, verschaften ook het voorwendzel tot deze scheuring der *Donatisten*, doch bijzonder met betrekking tot zulke Christenen, die, onder de laatste vervolging van DIOCLETIANUS, de Heilige Boeken aan de Heidenen hadden overgeleverd, en die daaröm van de overige Chris-

(*) *Hæres.* 69.

(†) *Epist.* 185. *et Contr. Crescon. Libr.* III. *Cap.* 38.

Christenen, *Traditores* (*Verraderlijke Overleveraars*) genoemd werden (*). In het jaar 305, of daaröm-trent, hielden elf of twaalf Bisschoppen, in de *Numidische* Stad *Cirta*, naderhand *Konstantina* genoemd, eene Kerkvergadering, om eenen Bisschop te verkiezen. Hier bevond men, dat 'er vijf of zes van hun zich aan deze overlevering schuldig gemaakt, ja dat zelfs één van hun zijner Zusters Zoon om het leven had gebracht. Deze Bisschoppen, desniettegenstaande, voor scheuring vrezende, besloten, hunne Medebroeders zacht te behandelen, en zonder Kerkelijke boete, aan elken derzelven zijne veräntwoording bij God over te laten. Dit geval bleef een' geruimen tijd geheim, tot dat OPTATUS, Bisschop van *Milevi* of *Milevum* (†), hetzelve, zestig jaren daar na, in het licht bracht, en aan de *Donatisten* verweet. Deze zochten vruchteloos de geheele Geschiedenis dezer Kerkvergadering als verdicht te loochenen, alzoo bij een gerichtelijk onderzoek de waarheid der zaak bleek (§), gelijk dan ook AUGUSTINUS de oorspronglijke stukken dezer vergadering, voor een groot gedeelte, in zijne schriften tegen de *Donatisten* heeft bijgebracht (**).

Ondertusschen waren deze zelfde Bisschoppen, kort daar na, omstreeks het jaar 311, bij gelegenheid

(*) Zie ons III. *Deel*, *Bladz.* 334.

(†) *De Schism. Donatist. Libr.* I. *Cap.* 14.

(§) AUGUST. *Brevic. Collat. Carthag. pag.* 387. *sqq.* *Tom.* IX. *Opp. ed. Bened. Antwerp.*

(**) *Contra Crescon. Libr.* III. *pag.* 305. *sqq.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

dat men bij deze inwijding hunne aankomst niet had afgewacht. Hier kwam nog het volgende bij: De Bisschop MENSURIUS had, ten tijde der vervolging, eenig goud- en zilverwerk, dat aan de Kerk behoorde (*), veiligheids halven, aan eenige Ouderlingen ter bewaring toebetrouwd; de nieuwe Bisschop CAECILIANUS vorderde dit, dewijl de vervolging een einde genomen had, terug, en noodzaakte zelfs deze Ouderlingen, welke dien schat geern behouden hadden, tot de teruggave, waar op ook dezen zich bij de misnoegden voegden. Op deze wijze, schrijft OPTATUS, baarde eerzucht deze scheuring, terwijl gierigheid dezelve aankweekte, en de toorn eener dweepzuchtige vrouw ze versterkte.

De Numidische Bisschoppen, ten getale van omtrent zeventig, door de misnoegden ontboden, en door het geld van LUCILLA ondersteund, kwamen vervolgends te *Karthago*, alwaar zij de verkiezing van CAECILIANUS in overweging namen, terwijl deze, met de bloem der gemeente, zich in de Hoofdkerk bevond, en te vergeefs eischte, dat, zo iemand eenig bezwaar tegen hem had, die opkomen en hetzelve inbrengen mogt, zelfs bood hij aan, zich door hen op nieuw te laten inwijden, waar

(*) De Kerken bezaten al vroeg zoodanig goud- en zilverwerk. Zoo had de Kerk van *Cirta*, ten tijde der vervolging van DIOCLETIAAN, twee gouden en zes zilveren bekers, en eenen zilveren kandelaar. AUGUST. *Libr.* III. *Contra Crescon. Cap.* 29.

waar op zekere PURPURIUS, dezelfde, van wien wij boven gezien hebben, dat hij schuldig gehouden werd, aan de moord van zijner Zusters Zoon, uitriep: *Laat hem maar hier komen, dan zullen wij hem de handen opleggen tot het Bisschopsämbt, en den kop inslaan, tot boete* (*). De geheele gemeente, zulke bedreigingen vernemende, hield CÆCILIANUS terug, om zich niet voor deze onstuimige vergadering te vertonen; waar op deze CÆCILIANUS veröordeelde, en MAJORINUS in zijne plaats tot Bisschop verkoos, eenen Voorlezer der Kerk te *Karthago*, en huisbedienden van LUCILLA, die gezegd wordt, de stemmen voor hem, met haar geld, gekocht te hebben. Nu was de scheuring voltooid. Men had twee Bisschoppen in *Karthago*, en in het overige *Afrika*, zoo ver het onder de Romeinen hoorde, verdeelden zich de gemeenten insgelijks, erkennende sommigen CÆCILIANUS, anderen MAJORINUS, als rechtmatigen Bisschop van *Karthago*, ook had men, naar het voorbeeld dezer stad, in verscheidene andere steden, insgelijks, twee Bisschoppen en twee Gemeenten. Op deze wijze geraakte geheel *Afrika* in rep en roer, doch in de overige werelddeelen, erkende men algemeen de wettigheid van CÆCILIANUS (†).

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Ondertusschen moet men, ten opzichte van deze Ge- Aanmer-

(*) *Exeat huc, quasi imponatur illi manus in Episcopatu, et quassetur illi caput de poenitentia.*

(†) OPTATUS. *Milevit. Libr.* I. *Cap.* 19, 20. AUGUST. *Ep.* 42, 44. *Brevic. Collat. pag.* 387-389.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Schrijvers over de Scheuring: Optatus Milevitanus en andere Schrijvers aangaande deze Scheuring.

Geschiedenis, altijd bedacht zijn, dat wij de berichten aangaande dezelve, alleen van den kant der *Katholijken*; dat is, der partijën van de *Donatisten*, hebben; terwijl de schriften van deze, eenige brokstukken uitgezonderd, verloren zijn geraakt. Zoo veel blijkt ons echter zeker, dat bij deze geheele zaak drift, geweld, en heerschzucht, de groote hoofdrollen gespeeld hebben; trouwens, bedreigde de tegenpartij van CAECILIANUS dezen, op eene oproerige wijze, zij klaagde op hare beurt, dat de *Katholijken*, reeds ten tijde van MENSURIUS, den gezien, dien zij toen, bij voorraad, tot hunnen voorganger hadden verkozen, vermoord hadden (*). De voornaamste Schrijver onder de Ouden, die ons deze scheuring verhaalt, is OPTATUS, Bisschop van *Milevi* of *Milevum* in *Numidië*, daarom *Milevitanus* genoemd, die, onder de de regering der Keizeren VALENTINIANUS en VALENS, omtrent het jaar 370 (†), een Werk geschreven heeft tegen de *Donatisten*, om tegen den *Donatistischen* Bisschop PARMENIANUS te bewijzen, dat zij, en niet de rechtzinnigen, eigenlijk de scheurmakers waren: Dit Werk voert den titel: *de Schismate Donatistarum adversus Parmenianum, Libri Sex*, (zes Boeken over de Scheuring der Donatisten, tegen PARMENIANUS.) Bij het zesde Boek voegde de Schrijver eenige Bijlagen, welke men naderhand het zevende Boek ge-

(*) AUGUST. *Epist.* 163. die echter dezen moord in twijfel trekt.

(†) HIERON. *Catal.* SS. *Eccles.* Cap. 110.

genoemd heeft. Van de gemelde zes Boeken bevat het eerste een geschiedkundig bericht van den oorsprong en voortgang dezer Scheuring. De beste uitgave van dit Werk is van DU PIN, *Parys* 1700 *folio*, in het jaar 1702 te *Amsterdam*, onder den titel *Antwerpen*, herdrukt. Daar in vindt men eene korte Geschiedenis der *Donatisten*, door den Uitgever, een bericht van de Afrikaansche Bisdommen, het werk van OPTATUS, met aanmerkingen van BALDUINUS, AUBESPINE, DU PIN enz., en eene gewigtige verzameling van oorspronglijke stukken, tot de Geschiedenis der *Donatisten* behórende, lopende van het jaar 303 tot 596. De andere voorname Schrijver, dien wij, bij deze Geschiedenis, moeten gebruiken, is de Kerkvader AUGUSTINUS, Bisschop te *Hippo Regius*, insgelijks eene stad van *Numidië*, een nog vinniger tegenpartijder en werklijk vervolger der *Donatisten*, welke, kort na OPTATUS, tegen hen eene menigte van Boeken geschreven heeft, die in het IXde Deel van zijne Werken, (Benedictiner uitgave,) bijëen te vinden zijn, doch bovendien houdt hij zich met hen in vele van zijne overige Werken, bijzonder in zijne Predikatiën en Brieven, onledig. Voornaamlijk is deze Schrijver ons nuttig, omdat hij ons nog vele brokstukken uit de schriften van *Donatistische* Leeräaren behouden heeft, waar uit wij, ten minsten, hun gevoelen verstaan en beöordeelen kunnen.

De *Donatisten*, die zich, in het eerst de partij van MAJORINUS schijnen genoemd te hebben, doch, dewijl deze niet lang na zijne verkiezing overleed, dien

Gevoelens der Donatisten.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

dien van DONATUS aannamen, het zij naar DONATUS, Bisschop van *Casa Nigra* in *Numidië*, die hunne zaak driftig voorstond, of gelijk zij zelve liever wilden, van DONATUS, dien zij tot opvolger van MAJORINUS, welke in het jaar 313 overleed, in het Bisdom van *Karthago* aanstelden; en die *de Groote*, ter onderscheiding, genoemd is geworden, gaven tot reden van hunne scheuring, de overhaaste en onregelmatige verkiezing van CÆCILIANUS, zonder dat men de *Numidische* Bisschoppen had afgewacht, waar door de inwijding van den eersten Bisschop van *Afrika* niet door den in rang naastvolgenden Bisschop had kunnen geschieden (*); maar bovendien beschuldigden zij niet alleen FELIX van *Aptunga*, die CÆCILIANUS had ingewijd, maar ook CÆCILIANUS zelven, dat zij als *Traditores* de Heilige Boeken aan de Heidenen hadden overgeleverd (†). Deze beschuldigingen werden van de andere partij ontkend, en ten opzichte der eerste aangemerkt, dat de *Numidiërs* geen recht hadden tot den eisch, dien zij deeden. En, in de daad, al ware ook de keuze van CÆCILIANUS en zijne inwijding te overhaast geschiedt, schijnt dit echter geene genoegzame reden tot eene zoo geweldige scheuring geweest te zijn. De *Donatisten* nogthans, die het kenmerk der waare Kerk niet zoo zeer in derzelver *algemeenheid*, waar op de Christenen anders sterk aandrongen, van waar deze ook, ter onder-

(*) AUGUST. *Brevic. Coll. pag.* 388.

(†) OPTAT. *Mil. L.* I. C. 19. AUGUST. *l. c. p.* 387.

derscheiding, in dezen twist, *Katholijken* genoemd worden, als wel in de *heiligheid* van derzelver leden stelden, beweerden, dat allen, die CÆCILIANUS aanhingen, aangemerkt moesten worden, als vervallen van de waardigheid en voorrechten van de ware Kerk, en beroofd van de gaven des Heiligen Geestes, waaröm zij zich van dezen verpligt waren te scheiden, gelijk zij zelfs, in het vervolg, toen de gemoederen meer en meer verhit waren geworden, de genen, die van de Katholijken tot hen overkwamen, herdoopten, en de Kerkelijken, waar zij meester werden, van hunne bedieningen ontzetten, of noodzaakten, om zich anderwerf te laten inwijden (*).

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

KONSTANTYN begunstigt CÆCILIANUS en laat zijne zaak te Rome onderzoeken.

Inmiddels, opdat wij den draad der Geschiedenis weder opvatten, was KONSTANTYN, na zijne overwinning op MAXENTIUS, in het jaar 312, Opperheer van *Afrika* geworden, waar na hij ook zich terstond de zaken van het Christendom in dit landschap ter hart nam. Hij erkende voor zich CÆCILIANUS, als wettigen Bisschop, wien hij ook schreef, verstaan te hebben, dat sommige woelzieke geesten de gemeenten, die tot de heiligste en rechtzinnigste Kerk behoorden, ontrustten, den Bisschop tevens bevelende, indien 'er zulke menschen waren, zich tot zijne bewindslieden te wenden, opdat zij gestraft konden worden (†). Hier op vervoegden zich de partijën van CÆCILIANUS aan den Keizer, met een ver-

(*) Men zie VENEMA *Diss. Sacr. Libr.* III. *Cap.* 7. *sqq. Hist. Eccles. Tom.* IV. *pag.* 333. *sqq.*

(†) EUSEB. *Hist. Eccles. Libr.* X. *Cap.* 6.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

verzoek (*), dat hij de twisten, tusschen hen en andere Bisschoppen in *Afrika* ontstaan, door Bisschoppen uit *Gallië*, die men voor onzijdig kon houden, wilde laten beöordeelen. Op dit verzoek, schreef KONSTANTYN aan MILTIADES Bisschop van *Rome*, en zekeren MARKUS (†), aan welke hij, benevens drie Bisschoppen uit *Gallië*, MATERNUS van *Colonia Agrippina* (*Keulen*,) RETICIUS van *Antissiodorum* (*Auxern*,) en MARINUS van *Arelate* (*Arles*,) en vijftien Bisschoppen van *Italië*, het onderzoek dezer zaak opdroeg, voor welke vergadering CÆCILIANUS en DONATUS Bisschop van *Casæ Nigræ*, elk met tien Bisschoppen van hunne partij, verschijnen moesten. In deze vergadering, te *Rome*, in het Lateraansch Paleis van de Keizerin FAUSTA gehouden, werd CÆCILIANUS eenparig van alle beschuldiging vrijgesproken, maar DONATUS veröordeeld, en uit de Kerkelijke gemeenschap gesloten; omdat hij sommigen voor de tweedemaal gedoopt, en afgevallen Bisschoppen de handen opgelegd, en reeds ten tijde van MENSURIUS, te *Karthago* onrusten verwekt had. Den overigen Bisschoppen van de partij van DONATUS, werd het verders vrijgelaten, zich weder met de Katholijken te vereënigen, in welk geval zij in de gemeenschap der Kerk hersteld zouden worden, terwijl in de gemeenten, waar twee Bisschoppen waren, die erkend zou worden, die de eerste ingewijd was geweest. Dit besluit

(*) OPTAT. *Libr.* I. *Cap.* 22.

(†) EUSEB. *Hist. Eccles. Libr.* X. *Cap.* 5.

sluit der vergadering werd aan den Keizer overgezonden, en door hem bekrachtigd (*).

De Donatisten beklaagden zich ten sterksten over deze uitspraak, voorwendende, dat hunne zaak niet behoorlijk en van te weinige Bisschoppen behandeld en beöordeeld was. Zij beriepen zich dan op den Keizer zelven, begeerende van hem zelven gehoord te worden. Euvel nam de Keizer deze handelwijze op, in eenen Brief aan den *Katholijken* Bisschop te *Rome*, hevig tegen de *Donatisten*, die hij werktuigen des Satans noemt, uitvarende, omdat zij zich van het vonnis der Bisschoppen, hetwelk zij naar de voorschriften van CHRISTUS hadden uitgesproken, en dat men houden moest, als ware het van God zelven geveld, even als de Heidenen, op eene hoogere rechtsbank beroepen hadden (†). De Donatisten beklagen zich over deze vergadering, en beroepen zich op den Keizer.

Niettegenstaande deze hevigheid, neigde de Keizer echter steeds tot zachtheid, en besloot, aan de begeerte der *Donatisten* in zoo verre te voldoen, dat hij eene *volledige Kerkvergadering*, (*Concilium ple-* Kerkvergadering te Arles.

na-

(*) OPTAT. *Libr.* I. *Cap.* 24, 25. AUGUSTIN. *Brevic. Collat. Carthag. p.* 385-389. *Ep.* 43. DU PIN. *Monum. Donatist. pag.* 181.

(†) VALESIUS meent, dat dit beroep op den Keizer en deszelfs Brief eerst gebeurd zij na de Kerkvergadering te *Arles*, waar van wij zoo aanstonds spreken zullen; en, in de daad, de oude berichten zijn hier omtrent duister en onzeker, alhoewel de zaak zelve zeker is. OPTAT. *Libr.* I. *Cap.* 25, 27. EUSEB. *Hist. Eccles. Libr.* X. *Cap.* 5. enz.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

narium) (*), te *Arelate*, thans *Arles*, in *Gallië* of *Frankryk*, bijëen deed komen; waar toe de Bisschoppen, uit alle zijne Staten, dat is, der Westersche Kerken, bij opene Brieven (†), opontboden werden, om, op 's Keizers kosten, naa *Arles* te reizen, alwaar zij ook op 's Keizers kosten onthaald en getoefd werden. Hier zegt men, waren 600 Bisschoppen tegenwoordig, velen zonden nogthans alleen in hunne plaats eenige Ouderlingen, gelijk de Roomsche Bisschop SYLVESTER. In deze vergadering, in het jaar 314, onder voorzitting van MARINUS, Bisschop van

(*) Dus schijnt AUGUSTINUS *de Baptismo Contra Donat. Libr.* II. *pag.* 66. *Tom.* IX. *Opp. Ed. Antwerp.* deze Kerkvergadering te noemen, alhoewel anderen meenen, dat hij hier van de Kerkvergadering van *Niceë* spreekt, omdat zij *concilium plenarium* in denzelfden zin nemen, als *oecumenicum*, hoedanig de vergadering te *Arles* niet geweest is. Doch *concilium plenarium*, eene *volledige* vergadering, wordt dezelve door AUGUSTINUS genoemd, in tegenstelling van de vergadering te *Rome* gehouden, die alleenlijk, gelijk wij nu zouden spreken, eene *Kerkelijke Commissie* geweest was.

(†) Men noemde zulke brieven *tractoriæ*, ook *diplomata*. Bij EUSEBIUS (*Hist. Eccles. Libr.* X. *Cap.* 5.) hebben wij het afschrift van zoodanigen Brief aan CHRESTUS, Bisschop van *Syracuse*, die daar bij ontboden wordt, met twee lieden van den *tweeden zetel*, dat is, *Diakonen*, en drie bedienden, om voor den eersten Augustus te *Arles* te wezen, waar toe hem een Lands rijtuig wordt toegestaan.

van *Arles*, gehouden, werd CAECILIANUS weder vrijgesproken, en de *Donatisten* veroordeeld — Wij hebben van deze vergadering nog 22 *Kerkregelen* of besluiten, in de *achtste* van welke de Kerkvergadering een einde maakt van den ouden twist tusschen de *Afrikaansche* en *Roomsche* Kerk, over het al of niet dopen der Ketteren, besluitende tegen de *Afrikanen*, dat, „ indien men, bij onderzoek, vindt, „ dat zoodanig iemand gedoopt is in den naam des „ Vaders, des Zoons, en des Heiligen Geestes, „ men hem niet doopen, maar alleen de handen „ opleggen zal." De *Afrikanen* gaven, waarschijnlijk, dit stuk thans te gemaklijker op, omdat de uitspraak der vergadering voor CAECILIANUS zoo gunstig was. Eén en ander van deze regelen ziet ook duidelijk op de verschillen met de *Donatisten*, zoo als bij voorbeeld de XIII. „ De genen, van welke „ gezegd wordt, dat zij de Heilige Schriften, of „ Kerkenvaten, of de namen van hunne Broederen „ aan de Heidenen hebben overgeleverd, heeft ons „ goedgedacht, dat voor zoo ver zulks uit de openbare Handelingen, (*acta publica*,) bewezen „ wordt, maar niet op een bloot gezegde, uit de „ orde der geestelijkheid geweerd zullen worden. „ Zo deze anderen hebben ingewijd, zal deze inwijding, indien zij anders onberispelijk zijn, van „ waarde blijven. enz." „ Doch die, volgends den „ XIV regel, hunne Christen Broeders valschlijk „ beschuldigen, die zullen, tot het einde toe, uit „ de Kerkelijke gemeenschap gesloten blijven."

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Verders besloot deze Kerkvergadering van *Arles* nog,

Besluiten

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

van deze vergadering.

nog, dat alle de gemeenten, door de geheele wereld, (men begrijpt, dat dit van het Westersch Keizerrijk te verstaan zal zijn,) het Paaschfeest op éénen en denzelfden dag vieren zullen, wordende den Bisschop van *Rome* verzocht, daar van jaarlijks, als naar gewoonte, aanschrijving te doen, 2.) Alle Kerkendienaars zullen blijven ter plaatze, waar zij ingewijd zijn. 3.) Wie, in vredestijd, wapenen tegen iemand gebruikt, zal uit de gemeenschap gesloten worden. 4, 5.) Paardemenners in de wedspelen, en spelers op den schouwburg zullen niet tot het Avondmaal toegelaten worden. 6.) Zieke Heidenen, die Christenen begeren te worden, zal men, door oplegging der handen, aannemen. 7.) Christenen, die tot eenig wereldlijk bestuur, (*Præsidatus*,) bevorderd worden, zullen schriftelijke getuigenis van hunne gemeenschap met de Kerk, (*Litteræ Ecclesiasticæ Communicatoriæ*,) ontvangen, doch onder opzicht van den Bisschop der plaats zijn, waar zij zich zullen onthouden, en als zij tegen de Kerkentucht handelen, uit de gemeenschap geweerd worden; desgelijks ook de genen, die eenig burgerlijk ambt willen bekleden. 9.) Men neemt den genen, die getuigschriften van Belijders, (*Confessores*,) medebrengen, dezelve af, en geeft hun getuigschriften van de gemeenschap der Kerk. 10.) Echte mannen, wier vrouwen zich aan overspel mogten schuldig gemaakt hebben, zal men, zoo veel mogelijk, raaden, om, bij het leven van die vrouwen, geen ander huwlijk aan te gaan. 11.) Gelovige jonge dochters, met Heidenen trouwende, zullen eenigen

tijd

tijd van het Avondmaal geweerd worden. 12.) Op deze straffe wordt ook aan de geestelijken het woekeren verboden. 15.) Dewijl de Kerkendienaars, (*Diakonen*,) hier en daar ondernamen het Avondmaal te vieren, (*offerre*,) wordt hun zulks hier, uitdruklijk verboden (*). 16.) Waar iemand, om eenige zonde, uit de gemeenschap geweerd is, daar zal hij om dezelve weder aanhouden, en ze weder verkrijgen moeten. 17.) Geen Bisschop zal eenen anderen in zijne rechten onderkruipen, of het gezag van zijn ambt krachteloos maken. 18.) De *Diakonen* in de steden zullen zich niet te veel aanmatigen, maar aan de Ouderlingen (of Priesters,) de eere laten, en niets dergelijks, zonder derzelver voorweten, doen. 19.) Aan vreemde Bisschoppen, die in eene stad komen, zal men ook toelaten, het Avondmaal te vieren. 20.) Niemand zal zich onderstaan, alleen eenen Bisschop in te wijden, maar daar toe zeven, ten minsten niet min dan drie, Bisschoppen, te hulp nemen. 21.) Uit hoofde van de Ouderlingen en Diakonen, welke de plaatzen, waar zij ingewijd zijn, verlaten, en zich naa elders be-

ge-

(*) De *Diakonen* werden thans als *dienaars* der Priesteren en Leeräaren aangemerkt; evenwel vinden wij, dat zij ook tot de Kerkvergaderingen werden toegelaten; en derzelver besluiten mede ondertekend hebben, gelijk de ondertekening van deze vergadering begint: *Chrestus Episcopus, Florus Diaconus ex Civitate Sijracusanorum, Provincia Siciliæ.* Doch dit vindt men ook van *Lezers* en *Bezwerers* (*Exorcisten.*)

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

geven, is goedgevonden, dat zij op die plaatzen dienst doen zullen, waar zij het opzicht hebben. Als zij, die verlatende, zich naa elders begeven, zullen zij afgezet worden. 22.) Afvallige Christenen, die zich niet aan de Kerk vervoegd, noch begeerd hebben boete te doen, op hun ziekbed om de gemeenschap verzoekende, zal dezelve niet gegeven worden, ten ware, dat zij, weder gezond geworden, vruchten, der bekeering waardig, voortbrengen (*).

De Donatisten door KONSTANTYN zelven veröordeeld, en CÆCILIANUS vrijgesproken.

Niettegenstaande de uitspraak dezer Kerkvergadering, bleven de *Donatisten*, in hunne Scheuring volharden, en niettegenstaande ook inmiddels een gerechtelijk onderzoek omtrent hunne beschuldiging tegen FELIX, Bisschop van *Aptunga*, ten zijnen voordeele uitgevallen, en hij onschuldig verklaard was (†), bleven zij bij den Keizer aanhouden, dat hij zelf hen hooren en oordeelen wilde. KONSTANTYN was hun, eindelijk, ook hier in te wille, en belastte de partijën, in het jaar 316, te *Rome* voor hem te verschijnen, doch, als CÆCILIANUS hier niet verscheenen was, om welke reden, of door welke verhindering, verklaart AUGUSTINUS niet te weten, werden zij, alhoewel de *Donatisten* aandrongen, dat de Keizer hem, afwezend, veröordeelen zou, vervolgends te *Milaan*, alwaar nu CÆCILIANUS ook verschenen was, door den Keizer gehoord, CÆCILIANUS werd vrijgesproken, en zijne beschuldi-

(*) Men zie deze Regelen bij HARDUINUS *Act. Concil. Tom.* I. *pag.* 259-170.

(†) AUGUSTIN. *Ep.* 88.

digers als lasteraars veröordeeld (*). De *Donatisten*, zoo dikwijls, en nu eindelijk door den Keizer zelven veröordeeld, bleven desniettegenstaande volhouden, beweerende, dat de Keizer zich door HOSIUS, Bisschop van *Cordua*, 's Keizers gunsteling, tegen hen had laten voorinnemen (†). Ook begonnen zij, die in het eerst zich op den Keizer beroepen hadden, hetwelk hun de *Katholijken* toen kwalijk hadden genomen, thans te roepen: *Wat heeft de Keizer met de Kerk te doen!* Gelijk het naderhand meermalen zich heeft toegedragen, dat men den invloed van het wereldlijk gezag heeft te hulp geroepen, of afgekeurd, naarmate men van hetzelve iet te hopen of te vreezen meende te hebben.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

KONSTANTYN, door dezen wederstand getergd, besloot hier op, strenger maatregelen ter hand te nemen, en liet in de jaaren 316 en 317 eenige harde wetten tegen hen uitgaan, waar door aan de *Donatisten* hunne Kerken ontnomen, en zelfs lijfs- en levensstraffen tegen hen vastgesteld werden (§). Zelfs noemen de *Donatisten* hunnen *Grooten* DONATUS eenen *Martelaar* (**). Echter schijnt 'er, gedurenren-

Harde wetten van den Keizer tegen de Donatisten.

(*) Men zie de Brieven van KONSTANTYN aangehaald bij AUGUSTIN. *Libr.* III. *Contra Crescon. Cap.* 71. zie ook zijne *Epist.* 43, 53. *Tom.* IX. *Opp.*

(†) AUGUSTIN. *Contra Epist. Parmen. Libr.* I. *Cap.* 4, 5. *Tom.* IX. *Opp. pag.* 10. *sqq.*

(§) AUGUSTIN. *Epist.* 88. *et* 105. *et Contra* PARMEN. *l. c.*

(**) Bij AUGUSTIN. *ad Donatistas post Collat. Cap.* 16. *Tom.* IX. *Opp. pag.* 403.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

rende de regering van KONSTANTYN, niemand der *Donatisten* ter dood gebracht te zijn, alleen werden sommigen in ballingschap verwezen, en onder hen SILVANUS, Bisschop van *Konstantina*, (eertijds *Cirta*,) in *Numidië*, als één der voornaamste stookebranden, en schuldig aan de overlevering der Heilige Schriften aan de Heidenen; van dit één en ander gaven de *Donatisten* de schuld aan de opstokingen van den Bisschop HOSIUS (*).

De wetten verzacht, en hunne ballingen terug geroepen.

Deze strenge behandeling duurde, tot in het jaar 321, zonder dat de *Donatisten* echter daar door verbeterd werden. In het gemelde jaar leverden zij een verzoekschrift bij den Keizer in, waar bij zij verklaarden, dat zij met dien *schelm*, *zijnen Bisschop*, (bedoelende CAECILIANUS,) nooit Kerkgemeenschap zouden houden, maar dat zij bereid waren, veel liever alles te dulden; tevens echter verzochten zij, om de terugroeping hunner Bisschoppen uit de ballingschap (†). KONSTANTYN, den twist moede, vergunde hun dit verzoek, maar verklaarde tevens in zijn aanschrijven aan den Stadhouder, (*Vicarius*,) in *Afrika*, dat hij de *Donatisten* verfocide, en hen voor slechte en onrustige lieden hield, maar hen nogthans liever aan het Godlijk oordeel en de straf van hunne eigene razernij wilde overlaten zij konden uit hunne ballingschap

(*) Gelijk PARMENIANUS doet bij AUGUSTIN. *Contra Parmen. Libr.* I. *Cap.* 8.

(†) *Gest. Collat. Carthag. pag.* 244. *in* DU PIN *Monum. Donatist. Augustin. Brevic. Collat. pag.* 392.

schap terug komen, en naar hun goedvinden leven (*).

De *Donatisten*, hier door op nieuw moed scheppende, breidden zich in *Afrika* steeds verder en verder uit, zelfs door middelen van geweld, waar bij de *Katholijken* niet zelden vrij wat te lijden hadden. Dit blijkt uit twee Brieven van KONSTANTYN, die nog voor handen zijn (†). In den eersten, houdende aan alle *Katholijke* Bisschoppen en Gemeenten in *Afrika*, verklaart de Keizer, alles aangewend te hebben, om den vrede der Kerk in *Afrika* te behouden, doch dat men thans alleenlijk van God hulp verwachten moest. Zoo lang, verzocht hij de *Katholijken*, geduld te hebben, geene wraak te oefenen, die alleen aan God toebehoort, en zich verzekerd te houden, dat het gene zij van de *Donatisten* ondergingen, bij God als het lijden van Martelaren werd aangezien. Op deze wijze zouden zij, voegt hij 'er bij, overwinnen, en deze aanhang zou allengs en van zelve ondergaan. De andere Brief is, waarschijnlijk in het jaar 330, aan de Bisschoppen van *Numidië* afgezonden. Uit denzelven blijkt, dat de *Donatisten*, waarschijnlijk bij de terugkomst van hunnen Bisschop SILVANUS, zich van de Hoofdkerk te *Konstantina*, met geweld, hadden meester gemaakt, en dezelve, niettegenstaande de herhaalde be-

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

De Donatisten breiden zich verder uit in Afrika, niet zonder geweld te oefenen.

(*) AUGUST. *l. c. pag.* 393. *ad Donat. post Collat. pag.* 416. Vergel. EUSEBIUS *Vit. Constant. Libr.* I. *Cap.* 45. alwaar hij dit zelfde schijnt te bedoelen.

(†) *In* DU PIN *Monum. Donatist. pag.* 188.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Zij houden eene Kerkvergadering.

bevelen des Keizers, niet weder wilden afstaan; waarömtrent de Keizer het geduld der *Katholijken* prijst, en hun belooft, dat zij aldaar eene andere Kerk bekomen, en hunne Kerkendienaars dezelfde burgerlijke vrijheden, als elders, genieten zullen.

Verders heeft KONSTANTYN, zoo veel wij weten, zich niet met de *Donatisten* bemoeid. „ Hij lagch„ te," zegt EUSEBIUS (*), „ met deze onlusten, „ welke door aandrijven van den boozen geest, of „ ten minsten van geheel onzinnige menschen, die „ meer medelijden dan straffe verdienden, gesticht „ werden." Zij leefden, het overige van zijne regering, in rust, en schijnen in vele gewesten van *Afrika* de overhand gehad te hebben. Omtrent het jaar 330, hielden zij, onder voorzitting van hunnen DONATUS, eene Kerkvergadering van 270 van hunne Bisschoppen, op welke zij, na eene beraadslaging, die 75 dagen duurde, een besluit namen, dat de overleveraars der Heilige Boeken, indien zij zich niet op nieuw wilden laten dopen, zonder nieuwen doop, weder zouden kunnen aangenomen worden. Een besluit, waar van de *Donatisten* naderhand zelve weder afgegaan zijn. Ten einde ook, zoo veel mogelijk, buiten *Afrika*, aanhangers te winnen, zonden de *Donatisten*, onder anderen eenen Bisschop naa *Spanje*, maar voornaamlijk, eerst Bisschoppelijke plaatsbekleders, (*interventores*,) doch ook vervolgends Bisschoppen, naa *Rome*, welke aldaar eene gemeente verzamelden, maar die enkel uit

(*) *De Vit. Constant. Libr. I. Cap. 45.*

uit *Afrikanen* beſtond, en in de ſtad niet geduld wordende, hare vergaderingen, buiten de ſtad, in het hol van eenen Berg hield, waaröm men hun den naam van *Berglieden*, (*Montenſes*) gaf, ook van *Rupitæ*, (Rotsbewoners, en *Carupitæ* of *Corrupitæ* Samenrotsbewoners,) welke gemeente, geenen opgang makende; ſpoedig geheel in verval geraakte (*).

III. BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

De voorſpoed der *Donatisten* in *Afrika* was bijzonder aan DONATUS *van Karthago*, door hen ook wel *den Grooten* genoemd, toe te ſchrijven. Deze man, die thans aan het hoofd van dezen aanhang was, heeft hetzelfde lot ondergaan, als zoo vele ſtichters en hoofden van Godsdienſtige aanhangen. Zijne partijën, de *Katholijke* Schrijvers, weten niet genoeg woorden te vinden, om zijnen hoogmoed, verwaandheid, en trotschheid te beſchrijven (†), hij zal zich van zijne aanhangers, als God, hebben laten verëeren, en gewild, dat zij zich, niet naar CHRISTUS, *Christenen*, maar naar hem DONATUS, *Donatisten* noemden. Zijne aanhangers integendeel kennen, in zijn lof te vermelden, geene palen, zij vergelijken hem met CHRISTUS zelven, en verzekeren, dat hij wonderen gedaan heeft (§). Ondertusſchen komen zijne beroemdſte partijën, met zij-

Eenige berichten van DONATUS.

(*) OPTAT. *Milev. Libr.* II. *Cap.* 4. AUGUST. *de Unico Bapt. Contra Petil. Cap.* 16. *de Hæres. Cap.* 69.

(†) OPTATUS *Libr.* III. *Cap.* 3. AUGUSTINUS, HIËRONYMUS enz.

(§) Bij AUGUSTIN. *Contr. Epist. Parmen. Libr.* II. *Cap.* 7. *de Unitate Eccles. Cap.* 19. *etc.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

zijne aanhangers, daar in overëen, dat hij een man geweest is, van uitstekenden geest, zeer werkzaam, schrander, en standvastig, onder de wederwaardigheden, die hem met de zijnen troffen. Hij bezat veel geleerdheid en welsprekendheid, en heeft vele Boeken geschreven, tot voortplanting van zijne gevoelens. Ook heeft men tegen zijne zeden en gedrag, zijnen hoogmoed en laatdunkendheid uitgezonderd, niets weten in te brengen (*).

Kerkvergadering te Ancyra in Galatiën.

De laatste vervolgingen onder DIOCLETIANUS, en zijne Medekeizeren, gaven ook aanleiding tot het houden eener Kerkvergadering, welke, in het jaar 315, gelijk men meent, te *Ancyra* in *Galatië* bijëenkwam, en wier handelingen door 18 Bisschoppen ondertekend zijn, waar van de eerste is VITALIS, Bisschop van *Antiochië*, dien men daarom voor derzelver Voorzitter houdt. Wij hebben van deze Kerkvergadering 24 Kerkregelen (†), wel-

(*) OPTAT. *Libr.* III, *Cap.* 3. AUGUSTIN. *de Hæres. Cap.* 69. HIËRONYM. *Catal. SS. Eccles. Cap.* 93. De Geschiedenis der *Donatisten* is, na het herstel der Wetenschappen, door verscheidene laater Schrijvers opzettelijk behandeld. Behalven DU PIN, van wien wij gesproken hebben, heeft men van VALESIUS, achter zijne uitgave van EUSEBIUS, eene Verhandeling, *de Schismate Donatistarum*, van TH. ITTIG eene *Historia Donatistarum*, als ook van H. WITSIUS, voornaamlijk WALCH, in het IVde *Deel* zijner *Geschiedenis der Ketterijen Bl.* 1-354.

(†) Bij HARDUIN. *Concil. Tom.* I. *pag.* 270. *sqq.* BEVERIDGE. *Pandect. Canon. Tom.* I. *pag.* 376. *sq.*

welke de Kerkentucht betreffen, doch bijzonder de Kerkenboete bepalen, voor die genen, die, geduurende de laatste vervolging, het zij door vrees, of door dwang, zich hadden laten overhalen, om aan de Afgoden te offeren, of de offermaaltijden der Heidenen bij te wonen. Wij zien uit dezelve, van hoedanige middelen de Heidenen zich bediend hebben gehad, om de Christenen daar toe te brengen, door gevangenis, pijniging, beroving van hunne goederen, door met geweld hunne handen te houden, daar den wierook in te leggen, en dan op het Altaar te strooijen, of door hun het offervleesch in den mond te steeken, en niettegenstaande hunne betuigingen, dat zij Christenen waren, te doen doorslikken. (*Reg.* 3.) Maar ook zien wij, hoe de Christenen zich, bij deze gelegenheid, onderscheidenlijk gedroegen. Sommigen woonden de offermalen wel te vrede en met hunne feestklederen bij, anderen, integendeel, gedwongen wordende, die bij te wonen, trokken rouwgewaad aan, en brachten ook wel hunne eigene spijze met zich; (*Reg.* 4 en 5.) doch 'er waren 'er, zelfs onder de Ouderlingen, die voorwendden, dat zij geweld geleden hadden, en die den schijn maakten, van standvastige belijders, (*Confessores*) geweest te zijn, zonder dat zij, in de daad, eenig geweld geleden hadden. (*Reg.* 1 en 2.) Tegen dit alles worden, door deze *Heilige Kerkvergadering*, gelijk zij zichzelve noemt, onderscheidene Kerkelijke straffen bepaald. Voords worden, ten opzichte van andere gevallen, insgelijks, bepalingen gemaakt, bij voorbeeld; Wanneer

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

neer *Diakonen*, bij hunne inwijding, verklaren, *dat* zij niet kunnen, noch verkiezen, ongetrouwd te blijven, zullen zij, omdat hun dit ééns vooräl van den Bisschop vergund is, wanneer zij vervolgends trouwen, evenwel hun ambt behouden. (*Reg.* 10.) Maar, als zij hun voornemen verzwegen, of bij hunne inwijding op zich namen, ongehuwd te blijven, moeten zij hun ambt verlaten, als zij naderhand komen te trouwen. Dus blijkt het, dat de geestelijken toen nog vrouwen namen, schoon men liever zag, dat zij ongehuwd bleven. Op gelijke wijze, komen in andere *Regelen* blijken voor, van de hoogächting voor den ongehuwden Staat, en bijzonder, dat men van een tweede huwlijk ongunstige denkbeelden had. Wij leeren nog uit *Reg.* 1. dat de *Ouderlingen* het Avondmaal bedienden en predikten, (*προσφερειν η ὁμιλειν, offeren en prediken*,) zoodat, met deze spreekwijze, *offeren*, het plegtig bedienen van het Avondmaal reeds benoemd werd, terwijl de *Diakonen*, (volgends *Reg.* 2.) het *brood* en den *drinkbeker* bij het Avondmaal aan de gemeente toereikten, en haar tot het gebed opriepen, (*ἀρτον η ποτηριον ἀναφερειν η' κηρυσσειν*,) *Reg.* 5. wordt het genieten van het Avondmaal genoemd, *προσφορα*, (eene offerbrenging,) omdat, bij hetzelve, de leden der Kerk eenige gave brachten, welke een *offer* genoemd werden. *Reg.* 6. wordt de Paaschdag de *groote dag* genoemd, en *Reg.* 13. wordt gewaagd van *Land-Bisschoppen*, (*Χωρεπισκοποι*,) aan welken het niet toegestaan wordt, Ouderlingen of Diakonen in te zegenen. De 14de

Re-

Regel verdient eindelijk nog onze aanmerking: „De III
„ Ouderlingen en Diakonen, die in hun ambt zijn BOEK II
„ en zich van *vleesch* onthouden, (uit zekere bij- Hoofdst.
„ gelovige schroomvalligheid,) zullen hetzelve proe- na C. G.
„ ven, en kunnen dan, indien zij willen, zich Jaar 313.
„ daar van onthouden. Maar wilden zij ook geen tot 337.
„ moes, waar bij vleesch gekookt of gestoofd is,
„ eten, en over het geheel aan dezen Regel niet
„ gehoorzamen, moesten zij van hun ambt afstaan."
In den 19den *Regel* verbieden de Vaders op nieuw, dat jonge Christinnen, onder den naam van *Zusters*, bij mansperfonen inwonen. Eindelijk in den 24sten of laatsten *Regel* bepalen de Vaders, in een geval, waar bij iemand de Zuster zijner aan hem verloofde Bruid onteerd, en vervolgends zijn huwlijk met zijne Bruid voltrokken hebbende, oorzaak geweest was, dat de onteerde zichzelve verhong, dat hij, en allen, die in deze zaak gemoeid waren, eene Kerkenboete van 10 jaaren, naar de gewoone graden, ondergaan zullen.

Kort vóór of na de gemelde Kerkvergadering te *Ancyra* in *Galatië*, in het jaar 314 of 315, werd, gedeeltelijk door dezelfde Bisschoppen, en onder voorzitting van denzelfden VITALIS, Bisschop van *Antiöchië* (*), nog eene Kerkvergadering gehouden,

(*) Indien men op de ondertekening van beiden genoegzaamen staat kan maken. Men vindt verders de Kerkregelen van deze, gelijk van de voorgaande Kerkvergadering, in den *Codex Canon. Eccles. Universæ*, en bij HARD. *Act. Conc. T.* I. *p.* 281. en BEVERIDGE *Pand. Canon. T.* I. *p.* 402.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

den, te *Nieucaesarea*, welke insgelijks voor de Kerkentucht gezorgd, en daaromtrent 13 of 14 *Regelen* heeft vastgesteld. Zij zijn de volgende: *Reg.* 1. Wanneer een Ouderling of Priester trouwt, wordt hij afgezet. Indien hij hoererij of echtbreuk bedrijft, zal hij uit de Kerkgemeenschap gesloten worden, en als een Leek, boete moeten doen. *Reg.* 2. Wanneer eene vrouw twee broeders trouwt, wordt zij, voor haar leven, uitgesloten; doch in doods nood belovende, dat zij, in geval zij mogt opkomen, haar huwlijk zal verbreken, zal zij tot de boete worden toegelaten. Doch, wanneer man of vrouw in deze echtverbindenis komen te sterven, zoo heeft de boete voor de overblijvende partij groote zwarigheid. *Reg.* 3. Men weet wel, hoe lang die genen boete moeten doen, die meer dan ééns trouwen. Doch, hun wandel en geloof kunnen dezen tijd verkorten. *Reg.* 4. Wanneer iemand met lust is bevangen tot eene vrouw, maar zijne begeerte niet volbracht heeft, schijnt hij door de genade bewaard te zijn. *Reg.* 5. Een Onderwijzeling, (*Catechumenus*,) eene zonde begaande, zal een *knielend* boeteling worden, en zijne zonde laten; maar gaat hij voort met zondigen, dan zal hij geheel uit de gemeente geworpen worden. *Reg.* 6. Eene zwangere vrouw zal men, op haar verzoek dopen (*). Zij heeft hier in niets gemeen met het ge-

(*) In het oorspronglijke φωτιζεσθαι *verlicht* worden, gelijk de doop φωτισμος bij sommige oude Schrijvers heet, of *verlichting*.

gene geboren wordt; dewijl elk bij zijne belijdenis zijnen eigenen vrijën wil betonen moet (*). *Reg.* 7. Een Ouderling mag niet bij de Bruiloft tegenwoordig zijn van lieden, die een tweede huwlijk aangaan. *Reg.* 8. Wanneer iemand aan echtbreuk schuldig is, terwijl hij nog Leek was, kan hij niet tot den Kerkedienst bevorderd worden. Gebeurt dit, nadat hij is ingewijd, moet hij van die vrouw scheiden, of zijn ambt verliezen. *Reg.* 9. Wanneer een Ouderling, die te voren in het ligchaam gezondigd heeft, tot de geestelijke orde bevorderd wordt, en belijdt, dat hij vóór zijne bevestiging gezondigd heeft, mag hij het Avondmaal niet bedienen, maar blijft voor het overige, behoudens zijne overige naarstigheid, in zijn ambt. Want de voorige zonden, gelijk vele menen, worden bij de oplegging der handen vergeven. Doch, indien hij zelf niet belijdt, en het niet openlijk kan bewezen worden, zoo zal men hem aan zijn eigen geweten overlaten (†). *Reg.*

(*) Het schijnt, dat sommigen zwarigheid gemaakt hebben, eene zwangere vrouw te dopen, omdat men dus onzeker was, of men niet op deze wijze hare vrucht te gelijk doopte? en die dan geboren wordende geächt moest worden, reeds gedoopt te zijn. Neen! zegt de vergadering, dat de moeder gedoopt wordt, gaat het kind niet aan. Het komt bij den Doop aan op den vrijën wil en belijdenis des genen, die gedoopt wordt.

(†) Het schijnt, dat de Bisschoppen liever hadden, dat zulk iemand zijne belijdenis voor zich hield.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Reg. 10. Insgelijks zal een Diakon, zich in dit geval bevindende, onder de lager *Oppassers der Kerk* geplaatst worden. *Reg.* 11. Geen Ouderling zal, vóór hij 30 jaren bereikt heeft, worden ingewijd, alschoon hij zulks ook waardig ware. Want, onze Heere JESUS is eerst in zijn 30ste jaar gedoopt, en heeft toen eerst begonnen te leeren. *Reg.* 12. Wanneer iemand op zijn ziekbed gedoopt is, kan hij niet tot Ouderling bevorderd worden, nademaal zijn geloof en belijdenis meer eene zaak van nood, dan de vrucht van een godvruchtig voornemen, schijnt te wezen. Evenwel kunnen zijn in 't vervolg bewezen ijver en geloof, als ook gebrek aan bekwame lieden, hier eene uitzondering maken. *Reg.* 13. Den Bisschoppen en Ouderlingen ten platten lande is het niet geöorloofd, in de Stads Kerken het Avondmaal te bedienen, indien de Bisschoppen en Ouderlingen der stad zelve tegenwoordig zijn. Doch als deze niet tegenwoordig zijn, kan het toegelaten worden. *Reg.* 14. De Landbisschoppen zijn naar het voorbeeld der 70 leerlingen ingesteld. Voords zijn zij mededienaars der Kerk, en als zoodanig kunnen zij het Avondmaal bedienen, en uit hoofde van hunne zorg voor de armen, behooren zij in eere te worden gehouden. *Reg.* 15. Volgends de eerste instelling, moeten 'er in eene stad, hoe groot die ook zij, niet meer dan zeven Diakonen wezen. Waar van men zich uit de Geschiedenis der Apostelen overtuigen kan.

Aanmerking over

Wij kunnen, na het bijbrengen van deze Kerkelijke besluiten, ons niet onthouden, van deze aanmer-

merking, dat, hoe geächt ook zoodanige Kerkvergadering bij de Christenen waren, en hoe zeer derzelver ijver voor het behoud der Kerkentucht, met betrekking tot de zeden, prijswaardig zij, evenwel hare besluiten niet alle even gewigtig zijn, en dikwijls blijken geven, van de gebrekige uitleg- en oordeelkundige vermogens van hare leden, zoodat het geen wonder is, dat, wanneer zoodanige Kerkvergaderingen, wat men 'er ook van verwachtte, gehouden werden, om verschillen bij te leggen, of leerstellige vragen te beslissen, zij zelden aan het oogmerk voldeeden, maar zeer dikwijls de verschillen vermeerderden, dewijl men zich aan hare uitspraken weigerde te onderwerpen. Wij hebben daar van de voorbeelden gezien, in de scheuring der *Meletiänen* en *Donatisten*; maar nog meer openbaarde zich dit in de hevige en rampzalige twisten met de *Ariänen*, die, in deze eeuw, ontstonden, en door ons thans moeten beschreven worden, welke geleerd hebben, dat Kerkvergaderingen, Geloofsbelijdenissen, Keizerlijke wetten en vervolgingen, geene voldoende middelen zijn, om Kerkelijke twisten en verschillen over gevoelens een einde te doen nemen.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337. — de Kerkvergaderingen.

Daar ik thans het verhaal aanvange van den felsten twist, dien de Christenen tot hier toe onderling gevoerd hadden, welke zoo schroomlijke en ergerlijke gevolgen heeft na zich gesleept, den twist met de *Ariänen* naamlijk, zal het nodig zijn, de zaken wat hooger op te halen.

Oorsprong der Ariäansche verschillen.

De Christenen, die de *éénheid* van het Godlijk Wezen, als het groote hoofdstuk van den waaren Gods-

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Godsdienst, beleden, en tegen het Veelgodendom der Heidenen, met recht, beweerden, verklaarden tevens, volgends hunne Heilige Schriften, JESUS, den Zoon van God, als God, en den Heiligen Geest, benevens den Vader, gelijk zij, in den naam van den Vader, den Zoon, en den Heiligen Geest, gedoopt werden. In de geloofsbelijdenissen, in welke hunne leere begrepen was, ten dienste van de bijzondere leden der Kerk, had men zich tot hier toe eenvouwig aan de letter der Heilige Schriften gehouden, en wanneer de Leeraars onderzoek begonnen te doen, naar de wijze, op welke men begrijpen moest, dat JESUS Gods Zoon en God genoemd werd, werden die gevoelens afgekeurd, en als dwalende verworpen, welke JESUS vernederden tot een bloot mensch, of hem niet van den Vader onderscheidden; maar voor het overige verklaarden de Leeraars, ook de Wijsbegeerte, bijzonder van PLATO, te hulp roepende, elk op zijne wijze, met alle vrijheid, de wijze van het Godlijk bestaan des Zoons van God, en zedert TERTULLIANUS, waren de bewoordingen van *wezen*, *persoon*, *eenheid van wezen en drieheid van personen*, in gebruik gekomen (*), en bij de Oostersche Kerken, bijzonder, het woord *eenswezens*, (ὁμοούσιος,) op den *Zoon van God* toegepast, alhoewel niet zonder tegenspraak van anderen (†), ja zelfs van eene geheele Kerkvergadering

(*) Zie II. *Deel*, *Bladz.* 374.

(†) DIONYSIUS *van Alexandrië* bij voorbeeld, zie ons III *Deel*, *Bladz.* 160.

ting (*), omdat men vreesde, dat dit woord het *persoonlijk* onderscheid tusschen God den Vader en den Zoon wegnam; steeds echter bleef men het hier in ééns, dat deze leere alleenlijk naar de uitspraken der Heilige Schrift beöordeeld moest worden. Van tijd tot tijd werd men oplettender op de gevoelens der Leeraaren omtrent dit stuk, hetwelk nu en dan twijfeling en moeilijkheid veröorzaakte, dewijl het ligtelijk kon gebeuren, dat iemand, het één uiterste willende vermijden, gevaar liep, in een tegenövergesteld te vervallen — (†) En juist zoodanig was thans de oorsprong der *Ariaansche* verschillen. Terwijl ARIUS, Ouderling te *Alexandrië*, zijnen Bisschop eene dwaling toeschreef in de leere, omtrent JESUS, Gods Zoon, werd hij zelf, van eene tegenövergestelde, nog grooter dwaling, of Ketterij, beschuldigd.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313 tot 337.

ARIUS, (ΑΡΕΙΟΣ,) naar wien de *Ariaanen* den naam hebben, was geboortig, uit *Libyë* (§). Een tijd lang, de partij van MELETIUS aangekleefd hebbende, vereenigde hij zich weder met den Bisschop PETRUS van *Alexandrië*, door wien hij tot *Diakon* verkozen werd, doch de handelwijze van den Bisschop met de *Meletiaanen* afkeurende, werd hij door PETRUS in den ban gedaan, maar van den nieuwen Bisschop ACHILLAS, die op het einde van het jaar

Berichten nopens ARIUS.

311

(*) Die van *Antiöchië*, aldaar *Bladz.* 249.

(†) Wij hebben 'er een voorbeeld van gezien in den gemelden DIONYSIUS III. *Deel*, *Bladz.* 160.

(§) EPIFAN. *Hæres.* 69. *p.* 727. *T.* I. *Opp. Ed. Colon.*

III BOEK II Hoofdst. in C. G. Jaar 313. tot 337.

311 verkozen was, weder in de gemeenschap der Kerk aangenomen zijnde, werd hij door denzelven Ouderling gemaakt, ook was hij in zeer groote achting bij deszelfs opvolger, den Bisschop ALEXANDER (*). Als Ouderling had hij zijne bijzondere gemeente, welke, naar éénen zijner voorzaten, de Kerk van BAUCALIS heette; en voor welke hij, gelijk zeer vele Ouderlingen ten dezen tijde, met toestemming en onder opzicht van hunne Bisschoppen, deden, openlijk de Heilige Schriften verklaarde (†). EPIFANIUS beschrijft ons ARIUS, als een lang man, van een ernstig en deftig gelaad, die in zijn geheele voorkomen aan eene bedrieglijke slang gelijk was, vriendelijk en innemend in den omgang, en daar door in staat, om iederëen door vleijerij aan zijne zijde te trekken. Dus erkent de Keizer KONSTANTYN (§), dat ARIUS zacht en aangenaam was in gezelschap; maar tevens beschrijft hem de Keizer als een uitgeteerd, bleek, slordig en mager man, van een lelijk gelaad, niet door zorg en kommer, maar door de woede der hartstochten dus uitgemergeld. Zijne vijanden beschuldigen hem van nijd, hoogmoed, valschheid, twistzucht, en wat dies meer is, doch niemand ontkent zijne geleerdheid en ervarenheid, bijzonder in de kunst, om te redentwisten; ook erkent

(*) SOZOMEN. *Hist. Eccles.* I. 15.

(†) EPIFAN. *Hæres.* 68, 69. THEOD. *Hist. Eccl. L.* I. *C.* 2.

(§) In eenen Brief, die hem toegeschreven wordt in *Gelasii Cijziceni Acta Concil. Nic. ap.* HARDUIN. *Act. Concil. Tom.* I. *pag.* 454. *sqq.*

kent men, dat hij, bij zijne besprâaktheid en ijver voor den Godsdienst, voor het uiterlijke ook goede zeden in zijn gedrag vertoonde. Van zijne geleerdheid dragen zijne schriften getuigenis, onder welke zijn voornaamste Werk is, het gene hij *Thalia*, (Θαλεια, *eene heerlijke maaltijd*) noemde, en dat hij, in laater jaren, tot voortplanting van zijne leerstellingen, geschreven heeft. ATHANASIUS, die 'er verscheidene plaatzen uit heeft aangehaald (*), SOCRATES (†) en SOZOMENUS (§), vergelijken allen den stijl van dit Werk met den dartelen stijl der gedichten van SOTADES, een' Dichter, die van dartele en onkuissche onderwerpen gezongen heeft; niet, omdat dit Werk van ARIUS in gebonden stijl geschreven zal zijn, waar van geene blijk voorhanden is, maar omdat hij den titel en vele dichterlijke uitdrukkingen van SOTADES zal ontleend hebben. Hoewel ARIUS ook *liederen* en *gezangen* voor schippers, molenaars, en reizigers, naar elks omstandigheden, heeft opgesteld (**), waar van FOTIUS zegt, dat hij, door dit middel, meer aanhangers voor zijne godloze gevoelens zocht te winnen. Behalven deze zijn 'er nog eenige kleine opstellen van ARIUS voor-

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

(*) *Orat.* II. *Contra Arian. pag.* 136, 137. *Sijn. Nic. Decreta Contra Hær. Arian. p.* 413. *de Sijnodis Arimini et Seleuciæ p.* 680. *T.* I. *Opp. ed. Commel.* 1600. *fol.*

(†) *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 9.

(§) *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 21.

(**) ATHAN. *l. c. Decret. Sijn. Nic.* PHILOSTORG. *Hist. Eccles. Epit. Libr.* II. *Cap.* 2. *pag.* 9. *ed. Gothofr.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

voorhanden, welke, in 't vervolg dezer Geschiedenis, zullen voorkomen.

Aanleiding en oorsprong der Ariaansche verschillen.

Omtrent het begin en de onmiddellijke aanleiding tot de verschillen met ARIUS, omtrent het jaar 320, komen de Kerkelijke Schrijvers, alhoewel niet in de bijzonderheden, echter in de hoofdzaak, overeën. SOCRATES (*) verhaalt ons desäangaande het volgende: „ Op zekeren dag sprak ALEXANDER, Bis„ schop van *Alexandrië*, in tegenwoordigheid zijner „ Ouderlingen, eenigzins roemzuchtig, (φιλοτιμοτε„ ρον,) over de H. Drieëenheid, beweerende, „ (φιλοσοφων,) dat 'er in de Drieheid ook eene „ Eénheid plaats hebbe. ARIUS — meenende, dat „ de Bisschop de leere van SABELLIUS den *Libyër* „ invoerde, week, uit twistzucht, af, tot een ge„ voelen, dat regelrecht tegen dat van den *Libyër* „ overstond, en ging, naar het schijnt, met hevig„ heid, het geen van den Bisschop gezegd was, „ te keer, aanmerkende: „ Indien de Vader den „ Zoon *gegenereerd* heeft, dan heeft de gegeneereer„ de een begin van bestaan; waar uit openbaar is, „ dat *het ééns was, dat hij niet Zoon was* (†), en „ waar

(*) *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 5.

(†) ἠν ὁτε ουκ ἠν υἱος. Men lette hier op, dat de *Ariänen* niet wilden gezegd hebben, ἠν καιρος, ὁτε ουκ ἠν υἱος. „*Daar was ééns een tijd, wanneer hij niet Zoon was.*" Want zij beweerden, dat de Zoon van God bestond *vóór allen tijd*, en αχρονως *zonder tijd*, en nogthans schreven zij eene *eerderheid* aan den Vader toe. ATHANAS. *Orat.* II. *in Arianos.*

„ waar uit noodzaaklijk volgt, dat hij zijn bestaan III
„ heeft, uit de dingen, *die niet zijn*. (ἐξ οὐκ BOEK
„ ὄντων.") II
Hoofdst.
SOZOMENUS (*), verhaalt de zaak een weinig na C. G.
anders, zoodat ARIUS het eerst tot hier toe onge- Jaar 313.
hoorde stellingen zal voorgedragen hebben, te we- tot 337.
ten, „ dat de Zoon van God geworden is, uit de „ dingen, die niet zijn; dat het ééns geweest is, wan„ neer hij niet was; dat hij, naar zijnen vrijen wil, „ zoo wel voor het kwaad als voor de deugd vatbaar „ zij; een schepzel en maakzel;" en meer dergelijke stellingen. Sommigen, die hem gehoord hadden, berispten den Bisschop ALEXANDER, dat hij zulke nieuwigheden tegen de geloofsleere gedoogde. Doch deze vond goed, aan beide de partijen over deze zwaare vragen hunne verklaring vrij te laten, en liet, om die reden, opdat het niet schijnen mogt, als of hij, door dwang, en niet door overtuiging, hen van dezen twist terug wilde houden, hen, in tegenwoordigheid van andere Leeraaren, voor zich redentwisten, om dan de beslissende uitspraak, als Richter, te doen. Hier verdedigde ARIUS zijne gevoelens, terwijl zijne tegenstrevers beweerden, dat de Zoon van God *eenswezens*, (ὁμοούσιος,) en *gelijkeeuwig*, (συναΐδιος,) met den Vader zij. Eene tweede vergadering werd vervolgends vruchteloos gehouden. Zoo lang de vraag betwist werd, wankelde ALEXANDER, dan het ééne, dan het andere deel prijzende. Maar vervolgends verklaarde hij zich vol-

(*) *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 15.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

volstrekt tegen ARIUS, hem tevens bevelende, zijne gevoelens te laten vaaren. Met SOCRATES schijnt THEODORETUS (*), meest overëentekomen, en insgelijks het begin der twisten van de leerstellingen van ALEXANDER af te leiden, welke door ARIUS werden tegengesproken; terwijl EPIFANIUS (†) nader komt aan SOZOMENUS. Hoe het zij, zoo veel is zeker, dat men te *Alexandrië* leerde, dat *de Vader* en *Zoon éénswezens zijn*, en dat ARIUS, zich hier aan stoorende, deze wijze van voorstellen openlijk heeft tegengesproken, welk tegenspreken die gevolgen had, welke de geheele Christen-Kerk, ja zelfs den Staat, geduurende eenen vrij aanmerklijken tijd, in rep en roer gesteld hebben.

Indien wij sommige Kerkelijke Geschiedschrijvers geloven, zal eene personeele vijändschap tusschen den Bisschop ALEXANDER en den Ouderling ARIUS, de waare bron dezer verschillen geweest zijn. Trouwens, aan dezen laatsten schrijft THEODORETUS (§) afgunst en nijd jegens den Bisschop toe, omdat hij zelf, na het overlijden van den Bisschop ACHILLAS, in het jaar 313, hoop had opgevat, tot deszelfs opvolger te zullen verkozen worden; doch, volgends PHILOSTORGIUS (**), die zelf een *Ariäan* was, had ARIUS, toen hij in aanmerking kwam tot het Bisschops-ambt, veeleer edelmoedig de zaken

zoo

(*) *Haeret. Fab. L.* IV. *C.* 1. *Hist. Eccl. L.* I. *C.* 2.

(†) *Haeres.* 69. *Cap.* 3. *sqq.*

(§) *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 2.

(**) *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 3.

zoo bestuurd, dat de keuze op ALEXANDER was uitgevallen. Veiligst zullen wij kunnen berusten, in het gene Keizer KONSTANTYN over den oorsprong van den twist schrijft, in eenen Brief aan ALEXANDER en ARIUS, bij EUSEBIUS (*): „ Ik hoor, „ dat de twist, op deze wijze, een begin genomen „ heeft: Gij, ALEXANDER., hebt de Ouderlingen „ gevraagd, wat elk van hun van zekere plaats, in „ de Wet geschreven, of liever van zeker nutte- „ loos vraagstuk, gevoelde? En gij, ARIUS, hebt „ onbedachtzaam openlijk uit gezegd, het gene gij „ nooit had behoren te denken, of ten minsten, „ indien gij het dacht, liefst hadt moeten verzwij- „ gen. Op deze wijze is tusschen ulieden oneenig- „ heid ontstaan, de onderlinge gemeenschap ver- „ broken, het heiligste volk in twee partijën ge- „ scheurd, en van de overëenstemming van het ge- „ meenschappelijk ligchaam afgezonderd." ——

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Opgave der betwiste gevoelens, uit eenen Brief van ALEXANDER.

De stellingen, over welke de twist gevoerd werd, kunnen wij niet beter en onzijdiger, hetwelk toch de groote pligt van den Geschiedschrijver is, voordragen, dan met de eigene woorden van de beide hoofden van denzelven, te weten, ALEXANDER en ARIUS. De eerste schrijft in zijnen rondgaanden Brief aan alle de Bisschoppen der Katholijke Kerk, bij SOCRATES (†), daarömtrent het volgende: „ Het gene ARIUS en de zijnen, tegen de Heilige „ Schriften, uitgevonden hebben, bestaat in het „ vol-

(*) *De Vita Constant. Libr.* II. *Cap.* 69.

(†) *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 6.

III Boek II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

„ volgende: God is niet altijd Vader geweest, „ maar ééns was God nog niet Vader. Het woord „ van God was niet altijd, maar is geworden uit „ de dingen, die niet zijn. Want hij, die God „ is, heeft hem, die niet was, uit het gene niet „ was, gemaakt, daaröm was hij ook ééns niet. „ (ην ποτε, ὁτε ουκ ην.) Want de Zoon is een „ schepzel en maakzel. Hij is noch, naar het we- „ zen, aan den Vader gelijk, noch het waarächti- „ ge en natuurlijke Woord des Vaders, (λογος,) „ noch deszelfs waare Wijsheid; maar hij is één „ der gemaakte en geworden dingen; doch onëi- „ genlijk, (καταχρηςικως,) heet hij *Woord* en „ *Wijsheid*, zijnde hij zelf door het eigen *Woord* „ van God, en de *Wijsheid*, die in God is, ge- „ worden, door welke God, gelijk alles, dus ook „ hem, gemaakt heeft, waaröm hij ook van natuur „ veränderlijk is, gelijk alle redelijke wezens. Hij „ is het vreemde, en onderscheidene, en van Gods „ wezen afgezonderde Woord. Ook is de Vader „ onzichtbaar en onuitspreekbaar voor den Zoon, „ want de Zoon kent den Vader niet volmaakt en „ naauwkeurig, noch kan hem volmaakt beschou- „ wen. Want de Zoon kent zelfs zijn eigen we- „ zen niet, zoo als het is. Trouwens, hij is, om „ onzen wil, gemaakt, opdat God ons door hem, „ als door een werktuig, (οργανον,) zou schep- „ pen; zoodat hij geheel niet bestaan zou, indien „ God ons niet had willen scheppen. Als iemand „ hen vraagde, of het Woord van God veränderen „ kon, gelijk de Duivel veränderd was? hebben

„ zij

„ zij niet geschroomd, deze vraag met ja te beänt-„ woorden; want hij is van eene veränderlijke na-„ tuur, zijnde geworden en veränderlijk." Dus, zegt de Bisschop, daar zij bestaan de *Godlijkheid* des Woords weg te nemen, zijn zij erger dan alle voorgaande Ketterijën, en naderen aan den *Antichrist*, waaröm zij ook van de Kerk openlijk afgescheiden en in den ban gedaan zijn. Eindelijk, haalt de Bisschop eenige bewijzen aan, in zijnen Brief, ter wederlegging van deze gevoelens: „ Wie, zegt „ hij, die JOANNES hoort zeggen: *In het begin* „ *was het woord*, zal hen niet veröordeelen, die „ beweeren: *ééns was hij niet?* Wie, die deze „ woorden uit het Euängelie hoort: *Eeniggeboren* „ *Zoon*, en *door hem zijn alle dingen geworden*, „ zal hen niet haaten, die beweeren, dat de Zoon „ één der gemaakte dingen is? — Hoe kan hij zijn „ uit de dingen, die niet zijn, (ἐξ οὐκ ὄντων,) daar „ de Vader zegt: *Mijn hart heeft een goed woord* „ *uitgegeven*, (*Ps.* XLV.) en *uit den baarmoeder* „ *des dageraads heb ik u gegenereerd?* (*Ps.* „ CX.) (*). Hoe kan hij ongelijk zijn aan het „ wezen des Vaders, die het volmaakte *beeld* en „ *afschijnsel* des Vaders is, en die zegt: *Wie mij* „ *gezien heeft, heeft den Vader gezien?* Indien „ de Zoon het *Woord* en de *Wijsheid* des Vaders „ is, hoe kan hij dan ééns niet geweest zijn? Dit „ zou hetzelfde zijn, als of men zeide: dat God „ toen zonder *Woord* of *Rede*, (ἄλογον,) en zon-„ der

(*) Beide naar de Vertaling der LXX.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

„ der *Wijsheid* geweest zij." De onveranderlijkheid van den Zoon van God bewijst hij uit het gezegde van JESUS: *Ik ben in den Vader, en de Vader, in mij. Ik en de Vader zijn één.* En bij den Profeet: *Ziet, dat ik die ben, en ik word niet veränderd.* „ Dit gezegde kan men wel tot den Vader brengen, maar geschikter behoort het tot den Zoon, die mensch wordende, niet veränderd is, gelijk PAULUS zegt: JESUS CHRISTUS *is gisteren, en heden, dezelfde, en in eeuwigheid.* Hij is niet om onzen wil geworden, dewijl PAULUS schrijft: *Om wien, en door wien alle dingen zijn.* De Vader wordt volmaakt door Hem gekend, trouwens, hij verklaart zelf: *Gelijk de Vader mij kent, zoo ken ik den Vader* " enz.

In eenen anderen Brief aan eenen Bisschop, die insgelijks ALEXANDER heet, waarschijnlijk van *Konstantinopolen*, toen nog *Byzantium* (*), schrijft onze Bisschop, dat eenige heersch- en geldzuchtige lieden, door den Duivel aangestookt, zijne gemeente ontrust hebben; dat ARIUS en ACHILLAS het snood gedrag van COLLUTHUS (†), die van het Christendom een' koophandel gemaakt had, nog over-

(*) Gelijk ook gelezen wordt in het Opschrift van het vierde *Hoofdst.* des eersten Boeks der *Kerkgesch.* van THEODORETUS, alwaar deze Brief bijgebracht wordt.

(†) COLLUTHUS was een Leeraar in eene bijzondere Kerk te *Alexandrië*, die zeldzame gevoelens voordroeg, Ouderlingen voor geld inwijdde, en eenen aanhang vormde, doch welke spoedig te niet gegaan is. ATHANASIUS *Apol.*

overtroffen. Deze hebben roofholen gesticht, (de Bisschop bedoelt ongetwijfeld de Kerken, in welke zij leerden,) in welke zij met hunne aanhangers vergaderingen hielden, en CHRISTUS, maar ook hem, (den Bisschop,) lasterden, zij ontkenden de *Godheid* van CHRISTUS, beweerende, dat hij aan alle anderen gelijk is. Dit zochten zij te bewijzen, door het opzamelen van die plaatzen, welke van zijne menschwording, (οικονομια,) en vernedering, om onzen wil, spreken. Onder anderen leerden zij, dat God hem niet daaröm, als zijnen Zoon, had uitverkozen, omdat hij van natuur iet uitmuntends bezit boven anderen, maar omdat hij vooruit wist en voorzag, dat hij, door vlijt en oefening der deugd, nooit tot het kwaad zou afwijken, zoodat, indien bij voorbeeld PAULUS en PETRUS denzelfden ijver hadden aangewend, zou zijn Zoonschap van hun Zoonschap niets onderscheiden geweest zijn. Dit, en de andere bovengemelde, stellingen wederlegt ALEXANDER, vervolgends in dezen Brief, bij welke gelegenheid, hij schrijft, ,, dat 'er geen *afstand*, (διαςημα) ,, is, tusschen den Vader en den Zoon, alzoo onze ,, ziel, zelfs door geene enkele gedachten, zich ,, zoodanig iet verbeelden kan. — De onverklaar- ,, bare bestaanlijkheid, (ὑποςασις,) des Eeniggebo- ,, ren van God gaat zelfs het begrip der Engelen ,, te boven, weshalven hij meent, dat men iemand ,, niet onder de Godvrezenden mag rekenen, die ,, de-

Apol. II. *pag.* 570, 614, 616. *Tom.* I. *Edit.* *Commel.* EPIFAN. *Heres.* 69. *Cap.* 2.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

„ deze verborgenheid verder bestaat haar te vorschen, welke alleen aan den Vader bekend is. — Te zeggen, dat de Zoon ééns niet geweest is, zal ongerijmd zijn, omdat de Zoon alles, ook den tijd zelven, geschapen heeft. Neen, de Zoon was *altijd* Zoon, gelijk de Vader *altijd* Vader, die den Eeniggeboren Zoon, niet in den tijd, noch in tijdsverloop, (ἐκ διαστήματος,) noch uit de dingen, die niet zijn, *gegenereerd* heeft. — Waar uit blijkbaar is, dat het Zoonschap van onzen Zaligmaker niets gemeen heeft, met het Zoonschap der gelovigen, omdat het in de Natuur en het Wezen van God zijnen grond heeft: *Onze Heer is van natuur de Zoon des Vaders.*" Verders merkt de Bisschop aan, dat de leere van ARIUS en ACHILLAS, reeds van EBION, ARTEMAS, PAULUS *van Samosata*, en LUCIANUS, voorgedragen, maar ook in dezen door de rechtzinnige Kerk veroordeeld is. „ Wij behoeven evenwel," vervolgt de Bisschop, „ geene *twee ongegenereerde Wezens* te stellen; die onkundigen verstaan niet, dat 'er een groot onderscheid is tusschen den *ongegenereerden* Vader, en de dingen, die door hem uit niet geschapen zijn, zoo redelijke als redeloze; tusschen welken de *Eeniggeboren Natuur in het midden staat*, door welke de *Vader van Gods Woord* alles uit niet geschapen heeft, terwijl de Zoon niet *uit niet*, maar *uit den Vader* geboren is, op eene onbegrijpelijke en onverklaarbare wijze, alleen daar in *minder dan* de Vader, dat hij niet *ongegenereerd* is. — Men moet dus aan den

,, *ongegenereerden* Vader zijne *eigene waardigheid* III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.
,, bewaren, door te zeggen, dat hij *geene oorzaak*
,, van zijn bestaan heeft. Doch aan den Zoon
,, moet men de hem toekomende eere geven, door
,, hem eene *generatie* van den Vader *zonder begin*
,, toe te kennen, — zoodat wij alleen godvruchtig
,, en eerbiedig van hem zeggen: *Hij was, al-*
,, *tijd, en vóór alle Eeuwen.* — Eindelijk sluit de Bisschop, met eene korte geloofsbelijdenis, waar in hij ook belijdt *éénen Heiligen Geest — ééne en alleen Katholijke Kerk — de Opstanding der Dooden,*
,, waar van JESUS CHRISTUS, onze Heer, de eer-
,, steling is, die waarlijk, en niet in schijn, het lig-
,, chaam heeft omgedragen, uit de *Godbarende,*
,, (Θεοτόκος,) MARIA, die, tot uitdelging der zon-
,, den, onder de menschen verkeerd heeft, gekruist
,, en gestorven is, doch zonder eenige verminde-
,, ring zijner Godheid, zijnde weder opgestaan uit
,, de dooden, opgenomen ten Hemel, en zittende
,, ter rechtehand der Hoogheerlijkheid."

Gelukkig zijn wij in staat, om den Lezer nu, van den anderen kant, een uittrekzel uit twee Brieven van ARIUS zelven mede te deelen, waar in hij zijne gevoelens voordraagt, door welker vergelijking met die van den Bisschop ALEXANDER hij in staat zal gesteld wezen, om onpartijdig over dezen twist te oordeelen, die zulke schroomlijke gevolgen heeft voortgebracht. De eerste Brief van ARIUS is gericht aan EUSEBIUS, Bisschop van *Nicomedië* (*). Na zich

Uit Brieven van ARIUS.

(*) Hij staat bij THEODORET. *Hist. Eccl. L.* I. *C.* 5.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

zich in dezen Brief over de harde mishandelingen en vervolgingen, hem en zijnen vrienden door den Bisschop ALEXANDER aangedaan, beklaagd te hebben, omdat zij hem niet konden toestaan, dat God altijd en de Zoon altijd is; te gelijk Vader, te gelijk Zoon; dat de Zoon altijd ongegenereerd met God bestaat, dat hij altijd gegenereerd, ongegenereerd-gegenereerd, is. Dat God noch in gedachten, noch in een *stip*, vóór den Zoon is; dat hij altijd God, altijd Zoon, en dat de Zoon uit God zelven is, gaat ARIUS dus voort: „ Maar wat wij zeggen en gevoelen, hebben wij geleerd, en leeren zulks nog, te weten: De Zoon „ bestaat niet ongegenereerd, ook is hij, op geenerleië wijze, een deel van den ongegenereerden, „ noch uit eenige onderwerpelijke stoffe; maar hij „ bestaat, door den wil en raad van God, vóór de tijden en eeuwen, *volkomen God*, (πληρης Θεος,) de „ eeniggeborene, onveränderlijke; doch hij was niet, „ vóórdat hij gegenereerd, of wel geschapen, of „ bestemd of gegrondvest werd, want hij was niet „ ongegenereerd. Wij worden vervolgd, omdat wij „ gezegd hebben: De Zoon heeft een begin, maar „ God is zonder begin! daaröm worden wij vervolgd, als ook, omdat wij gezegd hebben, dat „ hij is uit de dingen, die niet zijn. Doch dus „ spraken wij, dewijl hij geen deel van God is, „ noch uit eenige onderwerpelijke stoffe. Daaröm „ worden wij vervolgd." — Nog gewaagt ARIUS, in dezen Brief, van drie Bisschoppen, die hij *Ketters* en *ongeleerden* noemt, die den Zoon van God eene *oprisping*, (ερυγη, PSALM XLV. 2.) een *uitwerp-*

werpzel, (προβολη,) en eenen *mede-ongegenereerden* noemden, en welke aanstootlijke namen meer waren. „ Welke Godloosheden, " zegt ARIUS, „ wij niet kunnen aanhooren; alschoon de *Ketters* „ ons duizend dooden dreigen mogten. " Zijn tweede Brief houdt aan den Bisschop van *Alexandrië* zelven (*). In dezen verklaart hij, zoo voor zich, als in den naam der Ouderlingen en Kerkendienaren, als ook van eenige Bisschoppen, welke het met hem hielden, zijn gevoelen volledig, brengende den Bisschop, dien hij *zaligen Vader* noemt, (μακαριε παπα,) onder het oog, dat zij deze leere hunner Vaderen van hem zelven geleerd hadden. „ Wij „ kennen," zegt hij, „éénen God, die alleen on„ gegenereerd, alleen eeuwig, alleen zonder begin, „ alleen waarächtig God is, alleen onsterflijkheid „ heeft. — die *vóór eeuwige tijden*, (προ χρονων „ αιωνων,) *eenen eeniggeboren Zoon gegenereerd*, „ en door denzelven ook de werelden of eeuwen, „ en alles, wat is, gemaakt heeft. Hij heeft hem „ gegenereerd, niet in schijn, maar waarlijk, en „ *door zijnen eigenen wil* tot daadlijk bestaan ge„ bracht, onveränderlijk en zonder afwisseling, *een* „ *volkomen Schepzel van God*, maar *niet als één* „ *der overige Schepzelen*; eenen gegenereerden, maar „ niet als andere gegenereerden; niet een *uitwerp*„ *zel*, zoo als VALENTINUS geleerd heeft; *niet een*

III BOEK II. Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

deel

(*) Men vindt dien bij ATHANASIUS *de Sijnod. Arim. et Seleuc. pag.* 682. *sqq. Tom.* I. *Opp. Edit. Commel.* EPIFANIUS *Hær.* 69. *Cap.* 7. enz.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

deel des Vaders van hetzelfde Wezen, (μέρος ὁμοού-
„ σιον τοῦ πατρὸς,) volgends MANICHEUS; noch gelijk
„ SABELLIUS, die de Eenheid scheidt, en van eenen
„ *Zoonvader* spreekt; noch, gelijk HIERAKAS, een
„ licht van licht, of twee fakkels uit éénen; ook
„ niet zoodanig, als of hij, die te vooren bestond,
„ eerst naderhand gegenereerd, of tot Zoon bestemd
„ was geworden: alle leerstellingen, welke gij zelf,
„ in de Gemeente, of in de vergadering der Lee-
„ raren, meermaleh verworpen hebt. Maar, hij is
„ door Gods wil, vóór de tijden en eeuwen, ge-
„ schapen; hij heeft het leven en bestaan van den
„ Vader ontvangen, die hem ook te gelijk de Heer-
„ lijkheid heeft medegedeeld. Want, toen de Va-
„ der hem de heerschappij over alles overgaf, heeft
„ hij zichzelven niet beroofd, van het geen hij,
„ zonder *generatie*, in zich heeft: Dewijl hij de
„ bron van alles is. Daar zijn dus *drie bestaan-*
„ *lijkheden*, (of personen, ὑποστάσεις,) God, die
„ de oorzaak van alle dingen is, is geheel alleen
„ zonder begin. De Zoon is, zonder tijd, van
„ den Vader gegenereerd, en vóór de eeuwen ge-
„ schapen en gegrond: hij was derhalven niet,
„ vóórdat hij gegenereerd werd. Hij heeft zijn be-
„ staan alleen van den Vader. Hij is niet eeuwig,
„ en met den Vader noch te gelijk eeuwig, noch
„ te gelijk ongegenereerd; ook heeft hij zijn bestaan
„ niet te gelijk met den Vader, gelijk sommigen
„ zeggen, die twee ongegenereerde grondwezens
„ invoeren. God is derhalven eer, dan zijn Zoon,
„ gelijk wij u zelven in de Gemeente hebben hoo-
„ ren

„ ren heeren; hij is zijn oorsprong, en hooger dan „ hij. Als men de schriftplaatzen, *uit hem, uit de baarmoeder, ik ben uit den Vader uitgegaan,* „ met sommigen zoo verstaan wilde, als of de Zoon „ een deel van hetzelfde wezen van den Vader, of „ een uitwerpzel zij, dan moest de Vader saamgesteld, deelbaar, en veränderlijk, ja zelfs een ligchaam wezen, en ligchaamlijke veränderingen „ lijden."

In zijn Werk THALIA genoemd, heeft ARIUS zich vervolgends nader verklaard, gelijk uit ééne en andere plaats van hetzelve, die nog overig gebleven is, blijkt. In ééne derzelven (*) zegt hij, onder anderen: „ God alleen heeft niemand zijns gelijken — Hij, die geen begin heeft, heeft den Zoon „ tot een begin der Schepping gemaakt, hem gegenereerd, en als Zoon aangenomen. Deze heeft, „ naar zijn eigen bestaan, niets Godlijks ten eigendom; hij is God niet gelijk, noch met hem van „ hetzelfde wezen — Daar is eene Drieheid, maar „ van ongelijke heerlijkheid — Toen de Zoon nog „ niet was, was de Vader alleen God." In twee andere plaatzen uit hetzelfde werk (†), komen nog de volgende gezegden voor: „ Toen God ons wilde scheppen, heeft hij *éénen* gemaakt, en hem „ het Woord, den Zoon, en de Wijsheid, genoemd, „ opdat hij ons door hem zou voortbrengen. Daar „ is derhalven eene *dubbele Wijsheid*; eene aan

„ God

(*) Bij ATHANASIUS *de Sijnod. Arimin. et Seleuc.* p. 680.

(†) Bij ATHANAS. *Contra Arian. Orat.* II. p. 137.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

„ God eigene, en met hem bestaande, door welke „ ook de Zoon gemaakt is, die, wanneer deze „ Wijsheid hem was medegedeeld, daar van bloot„ lijk de *Wijsheid* en het *Woord* genoemd is. Ge„ lijk er ook, behalven den *Zoon*, een *ander* „ *Woord in God is*, welk de Zoon deelächtig ge„ worden zijnde, *uit genade Zoon en Woord* ge„ noemd wordt — Dit *Woord* is *niet de waare* „ *God*, hoewel het *God* genoemd wordt, doch al„ leen wegens de medegedeelde genadegaven. Dit „ *Woord* is, *in alles*, *van het Wezen en de Eigen*„ *schappen des Vaders onderscheiden*, en hem on„ gelijk: het behoort tot de gemaakte en geschapene dingen, waar van het zelf één is — De „ Zoon kent en begrijpt den Vader niet, *hij kent* „ *niet eens zijn eigen Wezen. Het Wezen des Va*„ *ders*, *des Zoons*, *en des Heiligen Geestes*, is *van* „ *Natuur gedeeld*, gescheiden, en afgezonderd, van „ malkanderen onderscheiden, en zonder gemeenschap „ met malkanderen. Deze *drie zijn malkanderen ge*„ *heellijk*, en in het oneindige *ongelijk*, zoo wel in „ Wezen, als in Heerlijkheid."

Aanmerkingen over dezen twist, en oordeel van KONSTANTYN.

Op deze wijze zochten, aan weerskanten, deze Leeraars der Christenen eene Leere, die uit haren aart, gelijk zij ook van weerskanten bekenden, tot de verborgenheden en geheimen behoort, duidelijk en verstaanbaar te maken. In het eerst, waren zij, misschien, niet zoo ver van malkanderen verwijderd, als zij zich verbeelden, maar, als zij, door de drift van tegenspreken, malkanderen, met tegenwerpingen en zwarigheden, bestreden, verwijderden zij zich, hoe langs hoe meer.

meer. Hun verſchil betrof in het eerst, niet zoo zeer de Godheid van Gods Zoon, dien ARIUS uitdruklijk eenen *volkomenen God*, (πληρης Θεος,) noemt, terwijl ALEXANDER daartegen van eene *middennatuur* ſpreekt; waar door de Zoon tusſchen den ongegenereerden Vader, en de door hem uit niet geſchapene dingen, als de *Eeniggeboren*, in het *midden* ſtaat. Maar hun verſchil betrof de *wijze* van het *beſtaan* des Zoons van God, en *zijne generatie* van den Vader. Ruwe en onvoegzame uitdrukkingen, en onoordeelkundige uitleggingen van ſommige Schriftplaatzen, ergerden den ſchranderen ARIUS. ALEXANDER zelf drukte zich ſomtijds zoo uit, dat zijne uitdrukkingen kwalijk overëengebracht kunnen worden, met het geen naderhand als de rechtzinnige leere erkend is geworden. Toen hij, de tegenſpraak van den Ouderling ARIUS niet kunnende verdragen, denzelven gebood, *zijn geloof en gevoelen te veränderen*, ſloeg het ſmeulend vuur van twist in ligterlaaje vlam ten dake uit, terwijl ARIUS de generatie van Gods Zoon bevatbaarer willende maken, dan de Heilige Schrift zelve daar van geſproken had, en daar toe *Platoniſche* denkbeelden, en Wijsgeerige kunstwoorden te hulp roepende, en volſtrekt niets toegevende, in verſcheidene willekeurige en onbeſtaanbare ſtellingen, van het leerbegrip der Christenen afweek. – Merkwaardig is het oordeel, hetwelk de Keizer KONSTANTYN zelf, in het eerst, over deze verſchillen, velde, in zijnen Brief aan de beide twistende Leeräaren, van welken wij boven (*), gewaagd hebben, in welken hij

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

(*) *Bladz.* 165.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

hij hun zegt: „ Elk uwer dan schenke den ande- „ ren vergeving, en volge het geen *uw Medediensť- „ knecht*, (dus noemt de Keizer zich zelven,) u- „ lieden raadt. En wat is dit? Het voegde van „ eersten af niet, over zoodanige onderwerpen te „ vragen, of, gevraagd wordende, te antwoorden; „ Trouwens, dergelijke twistvragen, hoedanigen gee- „ ne noodzake der Wet gebiedt, maar de jokerig- „ heid naar twist, uit nutteloze ledigheid, voor- „ stelt, alschoon zij tot zekere oefening des ver- „ stands gedaan worden, moeten wij nogthans lie- „ ver binnen ons verstand besluiten, en niet ligte- „ lijk in de openbare vergaderingen voordragen, „ noch onvoorzichtig aan het oor des volks ver- „ trouwen. Want hoe weinigen zijn 'er, die de „ gantsche kracht van zoo groote en moeilijke za- „ ken naauwkeurig begrijpen, of naar waarde ver- „ klaren kunnen? En, indien al iemand geächt „ werd, dit ligt te kunnen doen, hoe klein een ge- „ deelte des volks zal hij wel overreden? of wie „ zal zich, bij de spitsvinnigheden van zulke vra- „ gen, genoegzaam voor eenen gevaarlijken val „ kunnen wachten? Men behoort derhalven, in „ zoodanige zaken, de woordrijkheid te beteugelen; „ opdat niet, of door onze zwakheid van verstand, „ waar door wij het voorgestelde niet in staat zijn „ te verklaren, of door de onvatbaarheid der toe- „ hoorers, die, het geen gezegd wordt, niet naauw- „ keurig kunnen vatten, door één van deze beiden „ het volk onvermijdelijk, of tot lastering, of tot „ scheuring vervalle." — Naar deze lofwaardige

ge-

gevoelens van den Keizer, is noch van de ééne, noch van de andere zijde, geluisterd, integendeel, bij de toenemende hevigheid, werden de verschillen, die in het eerst, door vredelievendheid, hadden kunnen geschikt worden, zoo ernstig, zoo gewigtig, dat zij onmogelijk konden bijgelegd worden. ——

Voortgang der verschillen. ALEXANDER doet ARIUS in den ban.

Beiden, de Bisschop ALEXANDER, en de Ouderling ARIUS, deden spoedig hun best, om, door prediken en schrijven, aanhangers voor hunne gevoelens te verkrijgen; en het gelukte den laatsten, dat zeer vele Christenen te *Alexandrië*, in het overige van *Egypte*, en in de nabuurige landen, zijne mening omhelsden, waar onder EPIFANIUS, behalven verscheidene Bisschoppen, 700 gewijde Maagden, zeven Ouderlingen, en twaalf Kerkedienaren, in *Alexandrië* alleen, telt. Doch, de Bisschop nam weldra krachtiger maatregels. In het jaar 321 eene vergadering van bijna honderd Bisschoppen, uit *Egypte* en *Libyë*, te *Alexandrië* bijëengeroepen hebbende, zette hij ARIUS van zijn ambt af, en deed hem, met zijnen gantschen aanhang, in den ban. Onder dezen aanhang begreep hij ook EUSEBIUS, Bisschop van *Cæsarea*, de Bisschoppen van *Tyrus*, *Berytus*, *Lydda*, *Tripoli*, en verders de meeste Oostersche Bisschoppen (*); ook zond hij rondgaande Brieven aan zeer vele buitenlandsche Bisschoppen, waar in hij

(*) Dit verhaalt ARIUS, in zijnen boven *Bladz.* 171. gemelden Brief aan den Bisschop van *Nikomedië*.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

hij rekenschap van den twist gaf, en hen drong, om daar in deel te nemen (*).

Gevolgen daar van. EUSEBIUS van Nikomedië trekt zich de zaak van ARIUS aan.

Schoon de veröordeeling van ARIUS, door zijnen Bisschop, op eene gehouden Kerkvergadering, niets ongewoons was, echter had de onderneming van ALEXANDER, waar door hij buitenlandsche Bisschoppen mede in de zaak betrok, zeer onäangename gevolgen, want, alhoewel sommige Bisschoppen, op zijne rondgaande Brieven, zijn gedrag en gevoelens goedkeurden, en van hem begeerden, de *Ariänen* niet weder tot de gemeenschap der Kerk aan te nemen, anderen echter namen hem zeer kwalijk, dat hij zich vermeten had, buiten zijn rechtsgebied te gaan, terwijl velen van het volk te *Alexandrië*, oordeelende, dat ARIUS te hard behandeld was, zich tot zijne partij vervoegden. Deze schrandere Ouderling zond ook eene geloofsbelijdenis aan verscheidene buitenlandsche Bisschoppen, met een nevensgaand verzoek, ten blijke van zijne vredelievendheid, om hunne voorspraak bij ALEXANDER, of een beter onderricht omtrent het geloof. Hier door werden vele eerwaardige en kundige Bisschoppen overgehaald, om zich, ten voordeele van ARIUS, bij ALEXANDER te vervoegen; doch als deze zich onverbidlijk betoonde, namen zij zijne weigering als eene belediging op, en werden des te ijveriger voorspraken van

(*) EPIFANIUS *Hæres.* 69. *Cap.* 3. SOCRATES *Hist. Eccles.* I. 6. SOZOMENUS *Hist. Eccles.* I. 15. THEODORET. *Hist. Eccles.* I. 2-5.

van ARIUS. Onder deze laatsten was één der voornaamsten EUSEBIUS, Bisschop van *Nikomedië*, een oud vriend van ARIUS, en voormaals zijn medeleerling, bij den Martelaar LUCIANUS (*), een man in grooten roem van geleerdheid, en gezien aan het Keizerlijk Hof, alwaar hij bijzonder de achting genoot van 's Keizers Zuster KONSTANTIA, weduwe van LICINIUS. Het was dus geen wonder, dat deze EUSEBIUS ARIUS, die naa *Palæstina* gereisd was, en zich ook vervolgends naa *Nikomedië* begaf, zijnde, volgends zijn schrijven aan EUSEBIUS (†), uit *Alexandrië* verdreven, gunstig ontving, en niet alleen zijne leere, *dat de Zoon van God, vóór zijne Generatie van den Vader, niet bestaan hebbe*, goedkeurde (§), maar zich ook, in eenen Brief aan PAULINUS, Bisschop van *Tyrus* (**), dien hij, met eenen tot hier toe voor Bisschoppen ongewonen titel, *Heer*, (δεσπότης,) noemt, breedvoeriger verklaarde, en dien tevens verzocht, dit aan ALEXANDER mede te deelen, opdat hij tot andere gevoelens komen mogt.

Terwijl ALEXANDER naar geene voorstellingen hoorde, om ARIUS weder in de gemeenschap zijner gemeente aan te nemen, werd, te *Nikomedië* in *Bithynië*, eene Kerkvergadering door EUSEBIUS gehouden (††), en

Kerkvergadering in Bithynië.

(*) EPIFAN. *Hæres.* 69. *Cap.* 9.

(†) Bij EPIFANIUS *Hæres.* 69. *Cap.* 3.

(§) Bij ATHANAS. *de Sijnod. Arim. et Seleuc. p.* 683.

(**) Bij THEODORET. *Hist. Eccles.* I. 6.

(††) SOZOMENUS *Hist. Eccles.* I. 15.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

en besloten, den Bisschoppen aan te schrijven, om met ARIUS, en de zijnen, als rechtzinnigen, Kerkelijke gemeenschap te houden, en op nieuw te trachten, om ALEXANDER insgelijks tot vredelievende gezindheden te bewegen. Op een verzoek van eenige afgevaardigden van ARIUS, om verlof te mogen hebben, dat zij, hoewel niet meer dan *Ouderlingen*, echter Godsdienstige vergaderingen zouden mogen houden, hetwelk te *Alexandrië*, gelijk wij gezien hebben, niet ongewoon was, kwamen de Bisschoppen van *Palæstina*, PAULINUS, Bisschop van *Tyrus*, EUSEBIUS, van *Cæsareë*, en PATROFILUS, van *Scythopolis*, en anderen, insgelijks bijéen, en besloten, aan ARIUS en de zijnen hun verzoek toe te staan, mids dat zij aan den Bisschop van *Alexandrië* onderworpen blijven, en bij hem om herstelling in den vrede der Kerk aanhouden zouden. Maar de zaken waren te ver verlopen; het volk verkoos, genoegzaam in alle steden en dorpen, partij, en de verbittering, waar mede men jegens malkanderen te werk ging, was zoo groot, dat de Heidenen openlijk, in hunne schouwspelen, de Christenen deswegens bespotteden (*).

[redacted]

behoorden zich, zegt de Keizer, met malkanderen te verzoenen, dewijl zij geen verſchil hadden over een voornaam hoofdſtuk der Wet, noch eene nieuwe leere in den dienst van God invoerden, maar, in de daad, van één gevoelen waren. Het was onbetaamlijk, dat zij over niets beduidende zaken twisten, en tevens een zoo talrijk volk van God zouden regeeren. Wijsgeeren van eene zelfde gezindte, alhoewel in ſommige bijzondere ſtellingen verſchillende, bleven nogthans vereënigd, om de gemeenſchap der gezindte, hoe veel te meer behoorden zij, dienaars van den grooten God, in de belijdenis van denzelfden Godsdienst eensgezind te blijven?" Hij merkt het, als iet laags en gemeens aan, dat Broeders tegen Broeders, om eenen armhartigen woordenſtrijd, te veld trokken, en onëenigheid in de gemeenten ſtichtten; dit verraadde meer eene kinderachtige onkunde, dan de wijsheid van Priesteren en ſchrandere mannen. „Laat ons," roept de Keizer uit, „ ons zelven verwijderen van de verzoekingen des „ Duivels! Onze groote God, en de gemeene Heiland „ van allen, heeft aan allen een gemeen licht ontſtoken. Vergunt mij, zijnen dienaar en vereërer, dat ik, onder zijn opzicht, dit goede werk „ tot ſtand moge brengen, opdat zijn volk, door „ mijne aanſpraak en dienst, en vermaning, weder „ tot de gemeenſchappelijke ſamenkomſten vergaderd „ worde." — Hij merkt aan, dat zij over mingewigtige zaken konden verſchillen, en hunne gevoelens voor zich houden, maar des te vaster moeſten blijven bij de gemeene vriendſchap, het geloof der

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

waarheid, en de veréering van den Godsdienst. Hij vermaant hen, om bij het ééne geloof aangaande God en zijne Voorzienigheid te volharden, en voorts de oude vriendschap te vernieuwen; hij dringt zijne voorstellen aan, met de betuiging, dat hem, op deze wijze, geruste dagen en onbekommerde nachten wedergegeven, en het leven gerust en aangenaam gemaakt zal worden; daar hij anders zal moeten zuchten, en tranen storten, en zijne overige dagen niet genoeglijk zal kunnen doorbrengen; en ten besluit bericht hij hun, voornemens geweest te zijn, daar hij reeds te *Nikomedië* gekomen was, de Oostersche gewesten te bezoeken, maar dat de tijding van hunne verdeeldheden hem zijne verdere reize had doen staken, opdat hij niet zou genoodzaakt zijn, met eigene oogen te aanschouwen, het gene hij, zonder harteweé, niet had kunnen hooren. „ Opent mij," zoo eindigt deze Brief, „ den weg „ naa het Oosten, door uwe eensgezindheid, dien „ gij mij door uwe onderlinge verschillen gesloten „ hebt. Vergunt mij, dat ik ulieden en al het ove- „ rige volk blijde en vrolijk aanschouwen, en voor [redacted]

naa *Egypte* gezonden. Maar, alle zijne pogingen, om vrede te ſtichten, waren, zoo wel als de Brief van KONSTANTYN, zonder eenige vrucht (*). Integendeel, hij maakte, volgends het bericht van SOCRATES (†), bij deze gelegenheid, de vraag nopens het onderſcheid tusſchen *Wezen* en *Perſoon*, in de Godlijke Drieëenheid, eerst recht levendig, ook woonde hij, volgends ATHANASIUS (§), eene Kerkvergadering te *Alexandrië* bij, op welke COLLUTHUS (**) werd afgezet, en, gelijk ſommigen geloven, ook de zaak der *Ariänen* ter tafel gebracht werd. Vooräf zou ook reeds, indien wij FILOSTORGIUS (††) geloven mogen, wiens verhaal echter verward is, op eene Kerkvergadering te *Nikomedië*, tusſchen den Bisſchop van *Alexandrië*, die derwaards zal gekomen zijn, en HOSIUS, met de andere Bisſchoppen, vastgeſteld zijn, dat men CHRISTUS *eenswezens*, (*ὁμοούσιος*,) *met den Vader* behoorde te noemen, op welk woord, gelijk wij zien zullen, de Rechtzinnigen, in het vervolg, met allen ijver aandrongen, en het tot een kenmerk der rechtzinnigheid maakten. Hoe het zij, niettegenſtaande alle de pogingen des Keizers, namen de onlusten in *Egypte* meer en meer de overhand, die door

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

(*) EUSEB. *l. c. Cap.* 73. SOCRAT. *Hist. Eccles.* I. 7, 8. SOZOMEN. *Hist. Eccles.* I. 16.

(†) *Hist. Eccles.* III. 7.

(§) *Apol.* II. *Tom.* I. *Opp. pag.* 614.

(**) Zie van dezen boven *Bladz.* 168.

(††) *Hist. Eccles. Epit.* I. 7.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

door de twisten met de *Meletiänen*, welke nog steeds voortduurden, te meer werden aangevuurd. In de meeste steden, zegt EUSEBIUS (*), waren Bisschoppen tegen Bisschoppen, Gemeenten tegen Gemeenten, verdeeld, ja zoo ver vergat zich het gemeen, dat het de openbare standbeelden van den Keizer op sommige plaatzen mishandelde. Bij dit alles waren de gemoederen ontrust, door het oud verschil over den dag van het Paaschfeest, hetwelk niet zelden onäangename gevolgen had.

Kerkvergadering van Nicea.

Eindelijk, besloot de Keizer KONSTANTYN, of uit zichzelven, of gelijk waarschijnlijk is, op voorstel der Bisschoppen, die aan zijn Hof zich bevonden, eene algemeene Kerkvergadering, (*Oecumenica Synodus* of *Concilium*,) saam te roepen, ten einde den vrede der Kerk te herstellen, door een einde te maken van de twisten met de *Ariänen* en *Meletiänen*, en te gelijk den dag van het *Paaschfeest*, ééns vooräl, voor het geheele Christendom te bepalen. De Keizer bestemde de stad *Nicea*, hoofdstad van *Bithynië*, een landschap in *Klein-Asië*, tot de plaats, waar deze vergadering zou gehouden worden. Hij liet, allerwegen, aan de Bisschoppen van zijn Rijk, aanschrijvingsbevelen afgaan, met belofte, van met openbare rijtuigen, en op 'slands kosten, te zullen heen en weder reizen, en onthaald worden; ook maakte hij de verdere nodige schikkingen, die, tot het houden dezer vergadering, veröischt werden, zonder dat wij iet lezen, gelijk naderhand verhaald is geworden,

(*) *De Vit. Constant.* III. 4.

den, als of de Keizer, na bekomene toestemming, en op gezag van den tegenwoordigen Bisschop van *Rome*, SILVESTER, deze vergadering zou belegd hebben, alschoon de Vorst, gelijk wij boven zeiden, den raad en het gevoelen van aanzienlijke Bisschoppen kan en zal ingewonnen hebben, en verders zijne bevelen, door de *Metropolitanen*, aan derzelver onderhorige Bisschoppen zal hebben doen toekomen (*).

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Te *Nicea* kwamen dan de Bisschoppen, in het 20ste jaar van KONSTANTYN'S regering, in het jaar 325, bij malkander, ten getale van 318, gelijk men gemeenlijk telt (†). De meesten van deze waren Bis-

Bisschoppen aldaar vergaderd.

(*) Het voorgeven van het gezag van den Roomschen Bisschop omtrent deze Kerkvergadering is strijdig met alle de oudste Geschiedschrijvers, die alleen van den Keizer gewagen. EUSEB. *Vit. Constant.* III. 6, 9. SOCRAT. *Hist. Eccles.* I. 18. SOZOMEN. I. 17. THEODOR. I. 7. De *Handelingen* van de *zesde algemeene* Kerkvergadering te *Konstantinopolen* in het jaar 680, zeggen wel, dat KONSTANTYN en SILVESTER deze *Niceïsche* Kerkvergadering belegd hebben. Doch, behalven dat zij veel te laat in tijd zijn, om hier te kunnen gelden, tegen het getuigenis der oude Schrijveren, kunnen zij ook verstaan worden, in dien zin, als in den Tekst gemeld wordt.

(†) Dit getal heeft ATHANASIUS *Epist. ad Africanos. Tom.* I. *Opp. pag.* 718. EUSEBIUS telt 'er 250, *de Vit. Constant.* III. 8. Later Arabische Schrijvers geven een getal van meer dan 2,000 Bisschoppen op, bij SELDENUS *Comment. ad Eutijch. Origg. Alexandr. pag.* 71. *Lond.* 1642.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Bisschoppen der Oostersche Kerken, en hoe zeer de vergadering *algemeen* heet, maar het oogmerk van den Keizer, echter waren 'er geene Westersche Bisschoppen, behalven HOSIUS; doch van wegen den Roomschen Bisschop SILVESTER, die door ouderdom belet werd (*), verscheenen twee Ouderlingen, VITUS en VINCENTIUS. Ook verscheen ARIUS, benevens omtrent twintig Bisschoppen zijne vrienden, onder welke EUSEBIUS van *Nikomedië*, THEOGNIS, van *Nicea*, en MARIS van *Chalcedon*, de voornaamste waren, mannen, die zeer schrander geacht werden in het redentwisten, op deze vergadering, tegen welken de Bisschop ALEXANDER zijnen Diakon ATHANASIUS had medegebracht, die, naauwlijks ouder dan 30 jaren, zich echter reeds in deze twisten had doen kennen.

Ook Heidensche Wijsgeeren.

Volgends verhaal van SOZOMENUS (†), lieten zich ook eenige Heidensche Wijsgeeren bij deze Kerkvergadering tegenwoordig vinden. Sommigen uit nieuwsgierigheid, om den Christelijken Godsdienst nader te leeren kennen, anderen, met oogmerk, om, door spitsvinnige vragen en tegenwerpingen, zaad van tweedragt onder de Christen-Leeräaren te strooijen. Eén van dezen, die in bespraaktheid

1642. 4to. Misschien zullen hunne woorden van de Ouderlingen en Kerkendienaren moeten verstaan worden, welke de Bisschoppen verzelden. En deze allen werden op 's Keizers kosten onderhouden.

(*) EUSEB. *Vit. Constant.* III. 7.

(†) *Hist. Eccles.* I. 18.

heid uitmuntte, fpotte met de Bisfchoppen, die hem, fchoon zij in de Rederijkkunde niet onërvaren waren, niet tot ftilzwijgen konden brengen. Eindelijk, ftond een oud ongeleerd Bisfchop, die te voren een *Belijder*, (*Confesfor*,) geweest was, op, en daar toe verlof van de vergadering, die zijnen wege bekommerd was, verkregen hebbende, fprak hij den Wijsgeer dus aan: „ Wijsgeer! hoor mij „ in den naam van JESUS CHRISTUS! Daar is één „ God, die hemel en aarde, al het zichtbare en „ onzichtbare, gefchapen, die alles door de kracht „ van zijnen Zoon voortgebracht, en door de hei„ ligheid van zijnen Heiligen Geest bevestigd heeft. „ Dat Woord nu, hetwelk wij Gods Zoon noe„ men, heeft, uit medelijden jegens de dwalingen, „ en het dierlijk leven der menfchen, wel uit eene „ vrouw willen geboren worden, onder de men„ fchen leven, en voor hen fterven. Eens ech„ ter zal hij, als een Richter over alles, wat in „ dit leven gefchied is, komen. Dat dit zoo is, „ geloven wij, zonder veel omflag van geleerdheid. „ Doe derhalven geene vergeeffche pogingen, om „ op eene wederlegging te denken, van het gene „ het geloof als waar aanneemt; of de aart en wij„ ze naar te fporen, hoe dit gefchieden of niet ge„ fchieden kan. Maar, indien gij gelooft, zoo „ antwoord mij op mijne vraag." De Wijsgeer, door deze aanfpraak onthutst en bedremmeld, antwoordde: Ik geloof! Tevens God dankende, dat hij overwonnen was, en bekennende, dat deze fchielijke veranderingdoor God zelven in hem gewerkt was, terwijl hij

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

hij de overige Wijsgeeren vermaande, zijn voorbeeld te volgen. SOCRATES (*), dezelfde Geschiedenis verhaalende, zegt, dat deze Christen een bloote Leek was, die den Wijsgeer onder het oog bracht, dat de kracht van het Christendom niet bestond in dubbelzinnige spitsvinnigheden, maar in geloof, godzaligheid, en deugd. In de daad, het kortste en eenvouwigste voorstel der hoofdleer van het Christendom heeft zoo veel edels en schoons in zich, dat het ons niet behoeft te bevreemden, dat het zelfs bij eenen schranderen Wijsgeer eenen plotslijken indruk veröorzaken kon. Hoe gelukkig zou het geweest zijn, indien de Christenen zich altijd bij deze eenvouwigheid gehouden hadden!

De vergadering verklaart zich grootendeels tegen ARIUS.

De Bisschoppen, die de vergadering te *Nicea* uitmaakten, waren voor een gedeelte kundige en geleerde mannen, anderen waren eerwaardig door ouderdom en godzaligheid, anderen waren in de kracht hunner jaren, sommigen echter nog jong in de bediening, zoo beschrijft EUSEBIUS (†) hen aan ons, en zeker, niemand kan geloven, dat alle deze lieden, of zelfs het grootste gedeelte, met de nodige bekwaamheid, en geschiktheid, tot een bedaard, onpartijdig, en behoorlijk onderzoek, van een zoo verheven leerstuk, als het tegenwoordig verschil uitmaakte, begaafd zullen geweest zijn. Ook verklaarde, in de daad, het grootste gedeelte der Bisschoppen, zich terstond tegen ARIUS, toen deze zijne leerstellingen op nieuw voordroeg, dat naamlijk

(*) *Hist. Eccles.* I. 8. (†) *Vit. Constant.* III. 9.

lijk de Zoon van God uit niets, of uit de dingen, die niet zijn, voortgebracht, en een fchepzel van God is, die niet altijd beftaan heeft, en vatbaar was tot ondeugd zoo wel als tot deugd (*).

III BOEK II Hoofdft. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Keizer KONSTANTYN, zelf te *Nicea* gekomen zijnde, ontving terftond bij zijne aankomst verfcheidene verzoekfchriften, van Bisfchoppen, die klagten en bezwaren tegen malkanderen inbrachten. Den volgenden dag kwam de vergadering bijëen, in eene zaal van het Keizerlijk Paleis (†). De Keizer, verzeld van zijne Hovelingen, binnentredende, rezen de leden op, door welker midden de Vorst naa een' vergulden zetel ging, die aan het hooger einde geplaatst was, op welken hij, door de Bisfchoppen daar toe met eenen wenk verzocht wordende, zijne plaats nam, waar na ook de leden nederzaten. Vervolgends hield de Bisfchop, die naast 'sKeizers rechtehand zat, het zij EUSEBIUS van *Cæfarea*, of EUSTATHIUS, van *Antiöchië* (§), eene aanfpraak aan den Keizer, met dankzegging tot

De Keizer is zelf op de vergadering tegenwoordig.

(*) SOCRATES *Hist. Eccles.* I. 8, 9. SOZOMEN. *Hist. Eccles.* I. 17, 19.

(†) Anders fchijnt zij hare vergadering in eene Kerk gehouden te hebben, EUSEB. *Vit. Conftant.* III. 7. ten zij οικος ουκ]ηςιος bij dien Schrijver hier de Hofkapel betekene.

(§) Hierömtrent verfchillen de Schrijvers. EUSEBIUS noemt geen' naam *l. c. Cap.* 11. THEODOR. *Hist. Eccles.* I. 7. noemt EUSTATHIUS, wien ook änderen gevolgd zijn. SOZOMENUS *Hist. Ecclet.* I. 18. fpreekt van EUSEBIUS. Men zie VALESIUS *ad* EUSEB. *l. c.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

tot God, voor de weldaaden, aan en door dezen Vorst bewezen; waar na de Keizer zelf, in eene uitgewerkte rede, zijn genoegen betuigde, de Bisschoppen hier verzameld te zien, en hen met veel nadruk tot herstelling van eendragt en vrede in de Kerk vermaande (*), en om hun te toonen, hoe zeer onäangenaam hunne verschillen hem waren, liet hij alle de verzoekschriften, die wederzijdsche klagten behelsden, in aller tegenwoordigheid verbranden, zeggende: CHRISTUS *beveelt, dat hij, die voor zichzelven vergeving begeert, ook zijnen Broeder vergiffenis schenke* (†), of volgends SOZOMENUS (§): „ Deze beschuldigingen behoren tot den „ dag des grooten oordeels, wanneer alles van den „ algemeenen Richter geöordeeld zal worden. Maar „ voor mij, die een mensch ben, voegt hét niet, „ mij zelven het gerichtelijk onderzoek daar over „ aan te matigen, dewijl het Priesters zijn, die be„ schuldigen, en Priesters, die beschuldigd worden; „ welke zich zoo niet behooren te gedragen, dat „ zij van anderen zouden moeten geöordeeld wor„ den. ”

Wie voorzitter op de vergadering geweest zij?

Na deze aanspraak en prijswaardige verrichtingen, liet de Keizer het verder behandelen der Kerkelijke verschillen, aan de *Voorzitters* der vergadering over. Dus spreekt EUSEBIUS (**), ten blijke, dat bij beurt-

(*) EUSEB. *l. c. Cap.* 10-12.
(†) SOCRATES *Hist. Eccles.* I. 8.
(§) *Hist. Eccles.* I. 17.
(**) *Vit. Constant.* III. 13.

liet hij alle de verzoekschriften, — — in aller tegenwoordigheid verbranden.

IV. D. Bladz. 192.

beurtwisseling, meer dan ééne Bisschop in de vergadering heeft voorgezeten. Natuurlijk kwam, volgends de toenmalige Kerk-inrichting, het voorzitterschap toe aan de *Metropolitanen*, die hier twee in getal tegenwoordig waren; EUSTATHIUS van *Antiöchië* en ALEXANDER van *Alexandrië*. De eerste wordt door THEODORETUS (*), als de eerste Bisschop op deze vergadering, beschreven, en van den laatsten zegt de vergadering zelve, in eenen Brief (†), dat hij het voornaamste aandeel aan alle hare verrichtingen gehad heeft. Laater Schrijvers hebben beweerd, dat HOSIUS, Bisschop van *Corduba*, het voorzitterschap hebbe bekleed, waar bij men, nog laater, gevoegd heeft, dat hij zulks verricht hebbe, in den naam van SILVESTER, Bisschop van *Rome*; doch, het één en ander was strijdig met de Kerkelijke gewoonte van die tijden, de ouder Schrijvers weten 'er niets van, en SILVESTER had twee Ouderlingen afgezonden, om zijne plaats te bekleden. Dit alleen blijkt ons, dat HOSIUS, over het geheel, grooten invloed op den geest en verrichtingen dezer vergadering gehad heeft, doch waar van de reden te zoeken is in het groot aanzien, waar in hij bij den Keizer stond (§). Ondertusschen bleef de Keizer zelf het oppertoezicht over de Kerkvergadering steeds houden. Hij woonde

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

(*) *Hist. Eccles.* I. 6.

(†) Bij SOCRATES *Hist. Eccles.* I. 9.

(§) ATHANAS. *Apol. ad Constantium pag.* 547. *ad Solitarios pag.* 648. *Tom.* I. *ed. Comm.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

de de onderhandelingen der twistende Bisſchoppen bij, hoorde de hevige verwijtingen, die zij malkanderen deeden, geduldig aan; en vergat nooit, hen tot vrede en eendracht te vermanen. Ten dien einde hielp hij dan de ééne dan de andere partij, ſommigen bracht hij door redenen, anderen door bidden, anderen door lofſpraken, op zijne zijde, en allen behandelde hij, met zoo vele zachtmoedigheid, dat hij eindelijk zijn doel ſcheen bereikt te hebben, door eene eensgezindheid te bewerken (*). Bijzonder drong hij ſteeds bij hen aan, dat zij toch alle verſchillen over de leere enkel naar het getuigenis der Profeeten, Euängelisten, en Apóstelen, beſlisſen zouden (†).

Geloofs-belijdenis door de Ariänen, en door EUSEBIUS van Cæsarea overgelegd.

Ondertusſchen, gelijk wij reeds begonnen te zeggen, nam alles ſpoedig zoodanigen keer, dat men de veröordeling der *Ariänen*, met grond, te gemoet kon zien, waaröm EUSEBIUS, Bisſchop van *Nikomedië*, derzelver voornaamſte ſteun, in het geheim, door verzoekſchriften bij den Keizer, zich in zijn ambt poogde te behouden (§), terwijl hij, en zijne vrienden, aan de Kerkvergadering eene geloofsbelij-

[redacted]

overgelegd, had een gunstiger onthaal (*). Wij hebben daar van een volledig bericht, in eenen Brief van EUSEBIUS zelven, aan zijne Gemeente te *Cæsareä* (†), waar in hij haar meldt: dat hij eene geloofsbelijdenis opgesteld, en der vergadering, in 's Keizers tegenwoordigheid, heeft voorgelezen, van den volgenden inhoud: „ Gelijk wij het onderwijs van „ onze voorgangeren, de Bisschoppen, ontvangen „ hebben, toen wij nog onderwijzelingen waren, „ en gedoopt zijn geworden; gelijk wij uit de Hei„ lige Schrift geleerd zijn, en zoo wel in ons ambt, „ als Ouderling en als Bisschop, geloofd, en ande„ ren geleerd hebben; zoo geloven wij ook thans, „ en

(*) Men heeft getwist, of deze geloofsbelijdenis niet dezelfde met de bovengemelde zij, en dus het verhaal van EUSEBIUS, in zijne eigene zaak, in twijfel getrokken. Doch, zonder genoegzamen grond. Het is waar, dat EUSEBIUS van *Cæsareën* in zoo ver een vriend van ARIUS was, dat hij geloofde, dat deze te hard van zijnen Bisschop behandeld was, en dat hij het verschil niet zoo groot beschouwde, of men zou, indien men wilde, hetzelve vreedzaam hebben kunnen beslissen. Deze vredegezindheid deed hem steeds den middenweg houden tusschen de partijën, maar had ook ten gevolge, dat ijveraars hem naderhand als eenen *Ariäan* beschouwd, en ongunstig van hem geöordeeld hebben. Vergelijk ons III. *Deel*, *Bladz.* 396.

(†) Bij ATHANAS. *de Decret. Sijn. Nic. Tom.* I. *Opp.* P. 1. *pag.* 238. SOCRATES *Hist. Eccles.* I. 8. en THEODORET. *Hist. Eccles.* I. 12.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

„ en leggen hier mede ons geloof over, hetwelk dit „ is: Wij geloven in éénen God, den Almagtigen „ Vader, den Schepper van al het zichtbare en on„ zichtbare, en in éénen Heere JESUS CHRISTUS, „ het Woord Gods, God uit God, licht uit licht, „ leven uit leven, den Eeniggeboren Zoon, den „ Eerstgeborenen vóór alle schepzel, die vóór alle „ eeuwen uit God den Vader gegenereerd is; door „ wien alle dingen gemaakt zijn; die, om onze za„ ligheid, vleesch geworden, onder de menschen ge„ leefd en geleden heeft, op den derden dag weder „ opgestaan, en tot zijnen Vader opgevaren is, en „ in heerlijkheid weder komen zal, om levenden en „ dooden te oordeelen. Wij geloven ook in éénen „ Heiligen Geest. Wij geloven, dat elk van dezen „ is, en bestaat; (ειναι και υπαρχειν;) dat de Va„ der waarächtig Vader, de Zoon waarächtig Zoon, „ de Heilige Geest waarächtig Heilige Geest is; ge„ lijk ook onze Heere gezegd heeft: Gaat, onder„ wijst alle volken, en doopt hen, in den naam „ des Vaders, des Zoons, en des Heiligen Geests." Niemand, dus luidt het bericht van EUSEBIUS, wedersprak deze belijdenis, en de Keizer zelf keurde ze goed, maar verlangde alleenlijk, dat het enkele woord *éénswezens*, (ὁμοουσιος,) 'er zoude worden ingelascht, welk woord hij tevens zoo verklaarde, dat daar door geene scheiding of afzondering van den Vader te verstaan, noch het woord, in eenen ligchaamlijken zin te nemen, maar op eene Godebetaamlijke, hoewel onbeschrijflijke, wijze, te verklaren zij.

Uit

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

De Kerkvergadering stelt eene geloofsbelijdenis vast.

Uit het bovenstaande zou men ligtelijk vermoeden, dat de Keizer, reeds vooräf, met de meeste Bisschoppen overëengekomen was, dat men, in dit verschil met ARIUS, het woord ὁμοούσιος, (*éénswezens,*) nodig had, en vaststellen moest, alhoewel ons anderszins de meermalen door ons aangehaalde Geschiedschrijvers, als ook ATHANASIUS (*), verzekeren, dat de Kerkvergadering, zonder de geringste overhaasting, en met het zorgvuldigst onderzoek, alles behandeld, en niet dan door de uitvluchten en kunstgrepen der *Ariänen* genoodzaakt, vastgesteld hebbe, dat de Zoon van God *eenswezens met*, of *uit het wezen des Vaders*, zij, dewijl de *Ariänen* toegaven, dat hij *uit God is*, gelijk zij ook bereid waren, met de *Katholijken* te zeggen: *Het Woord is de waarächtige kracht, en het beeld des Vaders, en dien in alles, zonder het geringste onderscheid, gelijk, en onveränderlijk, altijd, en onäfscheidbaar in den Vader*, maar deze uitdrukking en bewoordingen in eenen anderen zin, overëenkomstig met hunne gevoelens, verklaarden. — Eindelijk kwam de vergadering tot een besluit, omtrent de leere des geloofs, hetwelk, bij meerderheid van stemmen, werd opgemaakt, en waar bij de volgende *geloofsbelijdenis*, ter staving van de rechtzinnige leere tegen de *Ariänen*, werd vastgesteld: „ Wij geloven „ in éénen God, den Almagtigen Vader, den „ Schepper aller zichtbare en onzichtbare dingen; „ en

(*) *Synod. Nic. Decret. pag.* 415. *sqq. Tom.* I. *edit. Commel.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

„ en in éénen Heere JESUS CHRISTUS, den Zoon
„ van God, den Eeniggeborenen, die uit den Va-
„ der, *dat is, uit het Wezen des Vaders*, gegene-
„ reerd is; God uit God, licht uit licht, den
„ waarächtigen God; die *gegenereerd*, niet *ge-*
„ *maakt*, die *éénswezens* (ὁμουσιος) *met den Vader*
„ is, door wien alle dingen gemaakt zijn, zoo het
„ gene in den Hemel, als dat op Aarde is; die,
„ om ons menschen, en om onzer zaligheid wil,
„ niedergedaald, vleesch en mensch geworden
„ is, en geleden heeft, ten derden dage weder
„ opgestaan, en ten Hemel gevaren, van waar hij
„ komen zal, om de levenden en dooden te oor-
„ deelen. En in den Heiligen Geest. Maar, die
„ genen, welke zeggen: *Het was ééns, dat hij*
„ *niet was*; en: *hij was niet, eer hij gegenereerd*
„ *was; en hij is uit niet ontstaan*; of, die bewee-
„ ren, dat hij *uit eene andere Zelfstandigheid*,
„ (ὑποςασεις,) of *een ander Wezen*, (ουσια,) of,
„ dat hij *geschapen*, of *veränderlijk*, of *aan afwis-*
„ *seling onderworpen* is, dezen vervloekt, (αναθε-
„ ματιζει,) de Heilige, Katholijke, en Apostolische
„ Kerk (*)."

Aanmerkingen over dezelve.

Elk ziet, dat deze geloofsbelijdenis nagenoeg overeenkomt, met die, welke EUSEBIUS had overlegd; de éene en andere heeft, wat de hoofdzaak betreft, ouder geloofsbelijdenisfen ten grondslag; alleen heeft de Kerkvergadering van *Niceë*, ten einde zich dui-

(*) SOCRATES *Hist. Eccles.* I. 8. Vergel. C. R. WALCH *Biblioth. Symbb. Vett. pag.* 76. *sqq. Lemgoviæ* 1770. 8.

duidelijk tegen de leerstellingen van de *Ariänen* te verklaren, 'er de nadere bepaling, *uit den Vader*, *dat is*, *uit het Wezen des Vaders*, en het Woord, *éénswezens*, bijgevoegd, zonder dat men haar daarom kan beschuldigen, eene nieuwe leere te hebben willen invoeren, dewijl dit woord enkel dienen moest, tot eene nadere verzekering der leere tegen andere uitleggingen, gelijk dan ook ATHANASIUS zelf, naar wien men de *Katholijken*, in laater tijd, *Athanasiänen* heeft begonnen te noemen, op dit woord zoo vast niet wilde staan, indien slechts een ander van dezelfde betekenis kon uitgedacht worden; trouwens, dus schrijft hij (*): Indien de *Ariänen* voor dit woord bang waren, mogten zij heel eenvouwig zeggen en denken: *de waarächtige Zoon*, *de Zoon van natuur*. (αληθως υιος, φυσει υιος.) Ook gaven de *Katholijken* genoegzame verklaring van dit woord, om alle dubbelzinnigheid weg te nemen, dat zij door hetzelve niet eene *eenheid van soort* (*Unitas Specifica*,) maar eene *éénheid van getal* (*Unitas Numerica*,) ten aanzien van het Godlijk Wezen, wilden uitdrukken; en gelijk wij gezien hebben, het Woord was niet geheel nieuw, maar reeds te voren bij Christen-Leeräaren gebruikt geweest. Hoe zeer, op deze wijze, de Kerkvergadering, wegens het gebruik van dit woord, kan veröntschuldigd worden, wenschlijk echter ware het, indien de geloofsbelijdenis in duidelijke en eenvouwige schriftuurlijke liever, dan in Wijsgeerige bewoordingen, die het begrip van den gemee-

(*) *Epist. ad Africanos pag. 724. Tom. I.*

IIIe BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

meenen Christen te boven gaan, had kunnen opgesteld worden.) Ook stuit die *vervloeking* van de *Ariäansche* gevoelens, in eene Christelijke geloofsbelijdenis, voornaamlijk daaröm, dewijl zij alleen dienen kon, om de gemoederen te verbitteren, maar geenszins om ze te verbeteren of te overtuigen.

Merkwaardig gedrag van EUSEBIUS van *Cæsarea*.

Wij kunnen niet nalaten, het gedrag van EUSEBIUS, Bisschop van *Cæsarea*, omtrent de geloofsbelijdenis, door de Kerkvergadering te *Nicea* vastgesteld, hier te gewagen, waar door hij dezelve niet dan schroomvallig, en na het opperen van verscheidene bedenkingen en zwarigheden, aannam en ondertekende. Zijn eigen verhaal daarömtrent, in zijnen Brief aan zijne Gemeente, luidt dus: „ Toen „ de geloofsbelijdenis werd voorgelezen, hebben wij „ de bewoordingen, *uit het Wezen des Vaders*, en „ *éénswezens met den Vader*, niet zonder onder„ zoek gelaten. Hier uit ontstonden allerhande vra„ gen en antwoorden, en de betekenis dezer spreek„ wijzen werd naauwkeurig ontvouwd. De Bis„ schoppen stonden toe, dat de woorden, *uit het* „ *Wezen*, moesten betekenen, dat de Zoon wel uit „ den Vader, maar niet als een deel des Vaders, „ bestond. In dezen zin, die met de godzalige „ leere overëenkomt, hebben wij ook aan deze „ woorden onze toestemming gegeven. Zoo heb„ ben wij ook de uitdrukking, *éénswezens*, om het „ vreedzaam oogmerk, dat wij altijd in het oog hou„ den, en om den waaren zin niet te missen, niet „ verworpen. Insgelijks hebben wij de woorden: „ *Gegenereerd, niet gemaakt*, aangenomen. Alzoo

„ zij

„ zij zeiden, dat het woord *gemaakt* eene alge- III BOEK II Hoofdst.
„ meene benaming van alle ſchepzelen is, die door na C. G.
„ den Zoon gemaakt zijn, en aan welke de Zoon Jaar 313.
„ toch geheel niet gelijk is; zoodat hij ook niet tot 337.
„ iet gemaakts, noch aan de door hem gemaakte
„ dingen gelijk, maar van een beter wezen is, dan
„ alle ſchepzelen. Dat *dit Wezen uit den Vader ge-*
„ *genereerd is*, leert het Godlijk woord; zonder
„ dat deze wijze van verborgene *generatie*, of *ge-*
„ *boorte*, met woorden uitgedrukt, of van eenig
„ ſchepzel begrepen kan worden. Dus is men ook,
„ na de woorden, *dat de Zoon éénswezens met den*
„ *Vader is*, zorgvuldig onderzocht te hebben,
„ overëengekomen, dat dit niet op eene ligchaam-
„ lijke wijze; noch zoo als het van ſterflijke dieren
„ gezegd wordt; noch van eene ſcheiding des we-
„ zens; noch van eene affnijding of afzondering
„ van het wezen en de kracht des Vaders, te ver-
„ ſtaan zij; alzoo de ongegenereerde natuur des
„ Vaders niets van dit alles veröorlooft. De uit-
„ drukking, *éénswezens met den Vader*, behoort
„ dus opgevat te worden, dat de Zoon van God
„ volſtrekt geene gelijkheid heeft met gegenereerde
„ ſchepzelen; maar alleen aan den Vader gelijk, en
„ ook niet uit eene andere Zelfſtandigheid of We-
„ zen, maar uit den Vader zij." EUSEBIUS voegt
hier bij, dat dit woord in deze leere van God en
zijnen Zoon reeds door oude en vermaarde Bis-
ſchoppen gebruikt, en te *Nicea* door allen, niet
zonder onderzoek, in den gemelden zin was aange-
nomen. Ook bericht hij, dat hij den bijgevoegden

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Kerkelijken Ban had aangenomen, voor zoo ver daar door alleen verboden werd, uitdrukkingen te gebruiken, die niet in de Heilige Schrift stonden, en zoodanigen zegt hij, zijn deze: dat de *Zoon gemaakt*, of *geworden*, *is uit de dingen*, *die niet zijn*, ook: *dat het éêns geweest is*, *dat hij niet was*, ook: *hij was niet*, *vóór dat hij gegenereerd was*, terwijl allen belijden, dat de Zoon van God toch, vóór zijne geboorte in het vleesch, bestaan heeft. Ook verklaart EUSEBIUS, nooit zoo geleerd te hebben. Nog meldt hij, dat de Keizer zelf, door een bijzonder bewijs, aangetoond hebbe, dat de Zoon van God, naar zijne Godlijke geboorte, vóór alle tijden bestaan hebbe: „ Trouwens, vóór „ dat hij werklijk (ενεργεια) gegenereerd was, was „ hij, in kracht, of ten aanzien der mooglijkheid, „ (δυναμει,) in den Vader, zonder gegenereerd te „ zijn, nademaal de Vader altijd Vader is: zoo als „ hij ook altijd Koning en Heiland, en ten aan„ zien der mooglijkheid, alles is, en ook altijd op „ dezelfde wijze gesteld is." Eindelijk, meldt EUSEBIUS aan zijne Gemeente, dat zij hier uit zien zou, hoe behoedzaam hij in twijfelen en toestemmen geweest zij; dat hij tot het laatste oogenblik heeft tegengestaan, zoo lang 'er nog iet aanstootlijks in het schriftelijk ontwerp gevonden werd; hetwelk hij, ten laatsten, zonder twistzucht had aangenomen, na opgemerkt te hebben, dat hetzelve met de door hem overgeleverde geloofsbelijdenis overëenkwam — Elk Lezer zal, uit dit merkwaardig bericht, zelf oordeelen, hoe allen, die de *Nicëische* geloofsbelijdenis onderteken-

den,

den, juist in alles, met betrekking tot derzelver zin en uitlegging, niet overëenkwamen, als ook, dat de Keizer zeer veel heeft toegebracht, om de gemoederen te verzachten, en te verëenigen, hoewel men 's Keizers bewijs, door EUSEBIUS gewaagd, met de rechtzinnige leere der Kerkvergadering naauwlijks zal kunnen rijmen. „ Maar de Keizer had," zegt SCHRÖCK (*), „ten minsten iet treffends en schijn„ baars gezegd, en in zoodanig geval, doen vaak „ zelfs zeer onrijpe invallen van lieden van aanzien „ hunne werking."

Nog andere Bisschoppen weigeren de geloofsbelijdenis te onderschrijven.

Behalven EUSEBIUS van *Cæsarea*, weigerden nog zeventien andere Bisschoppen, vrienden en begunstigers van ARIUS en zijne leere, de geloofsbelijdenis der vergadering te onderschrijven (†), van welke echter de meesten zich eerlang tot de ondertekening bewegen lieten, uitgezonderd vijf: EUSEBIUS van *Nikomedië*, THEOGNIS van *Nicea*, MARIS van *Chalcedon*, THEONAS van *Marmarica*, en SECUNDUS van *Ptolemais*, welke met de uitdrukking, *éénswezens*, den spot dreven, alzoo men volgends hunne gedachten, dezelve alleen kon gebruiken van zaken, die door deeling, uitvloejing, of afzondering, uit een ander waren, hetwelk men van den Zoon van God niet zeggen kon. De drie eerstgemelden namen echter vervolgends de geloofsbelijdenis aan, waar toe 's Keizers bedreiging van verbanning waarschijnlijk veel zal hebben toegebracht. Ook erkent

FI-

(*) *Kirch-Gesch. Th.* V. S. 349.
(†) SOZOMEN. *Hist. Eccles.* I. 20.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

FILOSTORGIUS (*), dat deze *Ariäansche* Bisschoppen, die, naar EUSEBIUS van *Nikomedië*, *Eusebiänen* genoemd worden, alleen in schijn het leerstelzel der Kerkvergadering aangenomen hebben, terwijl zij, in plaats van het woord ὁμοουσιος, (*éénswezens*,) het bijna evenëens klinkend woord ὁμοιουσιος, (*gelijkwezens*,) zich eigen maakten; eene kunstgreep, die hun door 's Keizers Zuster, KONSTANTIA, aan de hand zou gegeven zijn.

Arius wordt gebannen. Strengheid van den Keizer KONSTANTYN, tegen de Ariänen.

ARIUS was dus, met de beide gemelde Bisschoppen, THEÖNAS van *Marmarica*, en SECUNDUS van *Ptolemais*, alleen blijven staan (†), en werd door de vergadering (§), benevens deze beide Bisschoppen, uit de gemeenschap der Kerk gesloten, en zelfs benevens verscheidenen van zijne aanhangers, door Keizer KONSTANTYN, naa *Illyrië* gebannen. Zoo streng gedroeg zich deze Vorst, die zoo vele gematigdheid, vóór het begin der Kerkvergadering, te kennen had gegeven, nadat dezelve hare geloofsbelijdenis had vastgesteld. Hij gebood zelfs, dat de Schriften en Boeken van ARIUS en zijne vrienden, overäl, waar men ze ontdekte, zouden verbrand worden, onder bedreiging van doodstraffe, jegens de genen, die overtuigd werden, die te hebben willen

(*) *Hist. Eccles. Epit.* I. 9.

(†) HIËRONYMUS (*Dialog. Adv. Luciferian. Cap.* 7.) verhaalt, dat ARIUS zelf het geloof der Kerkvergadering zou aangenomen hebben, bedoelende misschien die geloofsbelijdenis, welke ARIUS naderhand aan den Keizer heeft aangeboden, waar van wij, in het vervolg, spreken zullen.

(§) Volgends haren eigenen Brief bij SOCRAT. *H. E.* I. 9.

len verbergen. Welke onbeſtaanbaarheid, de Schrijvers te laten leven, en zulken met de dood te dreigen, die hunne ſchriften verbergden! Nog belastte de Keizer, dat, dewijl ARIUS den godlozen wijsgeer, en vijänd van het Christendom, PORFYRIUS, in het beſtrijden van den Christen-Godsdienst, was nagevolgd, men zijne aanhangers, tot hunne ſchande, voortäan *Porfyriänen* zou noemen (*) — Zeker eene handelwijze, den Vorst, maar voornaamlijk den Christen-Vorst, onwaardig, en een ſlecht voorbeeld voor volgende eeuwen, in welke, onder voorwendzel van Ketterij, zoo menig uitmuntend en nuttig Boek ten vuure gedoemd, en door ſcheld- en ſchimpnamen haat en bitterheid tusſchen Christenen en Christenen geſticht en duurzaam gemaakt is. Van deze neiging tot ſtrengheid in denzelfden Vorst, die te vooren de beide partijën tot vrede en gematigdheid vermaand had, kan naauwlijks eenige reden gevonden worden, ten zij men die te zoeken hebbe, in 's Keizers buitenſporige hoogächting en eerbied voor deze Kerkvergadering, daar hij meende, dat, het geen drie honderd Bisſchoppen hadden goedgekeurd, Gods wil en gevoelen zelve was, dewijl de Heilige Geest in de harten van zoo groote mannen woonde, en hun den Godlijken wil verklaarde (†). Trouwens, bij rechtzinnigen muntten de leden dezer vergadering uit, „in waarheid des geloofs, „grondige geleerdheid, godzaligheid, en heiligheid „des

(*) SOCRAT. *Hist. Eccl.* I. 9. SOZOMEN. *H. E.* I. 21.
(†) SOCRATES I. 9.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

„ des levens;" zij, die van het tegengesteld gevoelen waren, beschouwden hen niet in zoo gunstig licht. SABINUS, een Bisschop van de partij van MACEDONIUS, die naderhand te voorschijn kwam, belacht de *Niceäsche* Bisschoppen, als eenvouwige en ongeleerde lieden, waar op SOCRATES (*), die zijne gezegden aanhaalt, alleen deze aanmerking maakt, dat, alhoewel zij ook onkundig mogten geweest zijn, zij nogthans van God en door de genade van zijnen Heiligen Geest verlicht waren, en dus van de waarheid niet konden afdwalen. Zoo zeer begon toen het hoog gevoelen voor de Kerkvergaderingen reeds de overhand te nemen, als heilige en van Gods Geest bestuurde vergaderingen, wier besluiten even daarom onfeilbaar waren.

Uitspraak der vergadering over de Meletiänen.

De verschillen met ARIUS en zijne aanhangers, door het bepalen der geloofsbelijdenis, beslist zijnde, werden de andere onderwerpen, om welke deze Kerkvergadering bijëengeroepen was, ter tafel gebracht en afgedaan. Het besluit, omtrent de *Meletiänen* genomen, en deszelfs gevolgen, hebben wij, reeds in het voorgaande (†), gemeld; na hetzelve lag de oude twist over het *Paaschfeest* aan de beurt, omtrent de *Paaschmaaltijd*, welke jaarlijks door de Christenen ter gedachtenis van JESUS dood, gehouden werd, en het daar op volgende *Paaschfeest*, ter gedachtenis van zijne Opstanding.

Schikking om-

De Christenen in *Syrië* en *Mesopotamië*, vierden de gemelde maaltijd, en vervolgens het eigenlijke Paasch-

(*) *Loco citato.* (†) *Bladz.* 125.

Paaschfeest, nog op denzelfden tijd, op welken de Jooden hun Paaschlam eten; terwijl alle de andere Gemeenten eene andere tijdsbepaling volgden. Dit scheen zeer onvoegzaam, bijzonder dat de Christenen hier in de gewoonte der ongelovige Jooden volgden (*). Thans bepaalde de Kerkvergadering, dat overal omtrent het houden van het Paaschfeest eenheid zou plaats hebben; dat men hetzelve in 't vervolg altijd zou vieren op den Zondag na de eerste volle Maan van de Lente dag- en nacht-evening; doch indien deze volle Maan op eenen Zondag inviel, zou men het Feest acht dagen verschuiven, ten einde niet te gelijk met de Jooden Paaschfeest te houden (†). Twee Schrijvers der vijfde eeuw, CYRILLUS van *Alexandrië* (§), en LEO *de Groote*, Bisschop van *Rome* (**), berichten, dat de vergadering de bepaling van het Paaschfeest door Starrenkundige berekeningen aan den Bisschop van *Alexandrië* hebbe opgedragen, omdat in deze stad de Wiskundige Wetenschappen van ouds af in bloei waren. Wij hebben echter van zoodanig besluit der

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

trent den tijd van het Paasch-feest.

(*) KONSTANTYN in eenen Brief aan de gemeenten, wier Bisschoppen niet op de Kerkvergadering verscheenen waren, bij EUSEB. *Vit. Constant.* III. 18. THEODORET. *Hist. Eccles.* I. 10.

(†) EPIFANIUS *Hæres.* 70. *Cap.* 9. Vergel. den Brief der Kerkvergadering aan de Egyptische Gemeenten bij SOCRATES *Hist. Eccles.* I. 9.

(§) *Epist.* 46. *ad Marcian.*

(**) *In* BUCHER. *doctr. temp. pag.* 481.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

der Kerkvergadering geene zekerheid, schoon dit waar is, dat men in volgende tijden zelfs van *Rome* zich naa *Alexandrië* wendde, als men den tijd van het Paaschfeest naauwkeurig wilde weten. HIËRONYMUS (*) schrijft ook aan EUSEBIUS van *Cesarea* het opstellen van eenen Tijdcirkel, (*Cijclus*,) *van negentien jaren*, (*Enneadecaëteris*,) toe, welken men anders den *Maancirkel*, (*Cijclus Lunæ*,) gewoon is te noemen, omdat, na verloop van zoo vele jaaren, de nieuwe en volle Manen weder op denzelfden dag van het jaar plaats hebben, waar uit naderhand het zoogenoemde *Gulden-Getal* ontstaan is, doch EUSEBIUS (†) zelf geeft de eere dezer uitvinding aan ANATOLIUS, die omtrent het einde der derde eeuw leefde. Dewijl echter deze tijdcirkel niet terstond algemeen gevolgd, en vervolgends nog gebrekig tot het berekenen van den tijd des Paaschfeests bevonden werd, bleef 'er nog steeds verschil omtrent dien tijd over, zelfs onder de genen, die de voorschriften der Kerkvergadering gehoorzaamden; ook waren 'er nog steeds Christenen, die, niettegenstaande het besluit der Kerkvergadering, bij hunne oude gewoonte bleven, en het Paaschfeest, ten zelfden tijde met de Jooden, vierden. Deze zijn, in het vervolg, door Kerkvergaderingen en Kerkelijke Schrijvers (§), onder de Ketters gerekend, en met eenen bijzonderen schimpnaam,

(*) *Catal.* SS. *Eccles. Cap.* 61.

(†) *Hist. Eccles.* VII. 32.

(§) *Concil. Constantinop.* I. *Can.* 7. EPIFAN. *Hær.* 50, *et* 70.

naam, (Τεσσαρεσκαιδεκατιται, *Quartadecimani*, als zeide men *Veertieners*, omdat zij hun Paasschen met de Jooden naar den 14den dag der Joodsche Maand *Nisan* bepaalden,) beschimpt geworden; ook noemde men hen, omdat zij hun *Paasschen* vroeger hielden, πρωτοπασχιται, *Vroege Paaschvierers*. Het duurde tot aan de negende eeuw, eer alle verschil omtrent dit onderwerp geheel weggenomen, en de Christenen, in het vieren van den Paaschdag, eenparig waren (*).

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Eindelijk, heeft deze Kerkvergadering *twintig* Kerkregels, (*Canones*,) vastgesteld, omtrent de Kerketucht, Kerken-orde, en de Leeraars (†), wier inhoud wij kortlijk hier moeten mededeelen. De *eerste Regel* laat toe, dat Christenen, die uit hoofde van eenige ongesteldheid, of door de Barbaaren, ontmand zijn, nogthans in den geestelijken stand blijven kunnen, maar niet, die zichzelven ontmand hebben. De *tweede* Regel verbiedt, bekeerde Heidenen spoedig te dopen, of terstond na den Doop tot

Kerkregels door deze vergadering vastgesteld.

(*) Men vergelijke BINGHAM, *Origg. Eccles. Vol.* IX. *pag.* 93. *sqq.*

(†) Dit getal van Kerkregels, die nog in het Grieksch voorhanden zijn, wordt ook erkend door THEODORET. *Hist. Eccles.* I. 8. enz. 'Er zijn nog wel 80 of 84 andere in het *Arabisch*, die bij de Oostersche Kerk, bij de *Jakobiten*, *Nestoriänen* enz., hoog geschat worden, doch zij zijn niet echt. Men zie BEVERIDGE *Pandect. Canon. Tom.* I. *pag.* 68. en HARDUIN *Act. Concil. Tom.* I. *pag.* 319.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

tot Leeräaren te verkiezen enz. De *derde* verbiedt den *geestelijken*, vreemde vrouwspersonen bij zich in huis te hebben. Eene blijk, dat het oude misbruik, van zoogenaamde *Zusters* bij zich te doen inwonen, nog bij velen van hun gevonden werd. De *vierde* Regel wil, dat een Bisschop door alle de Bisschoppen zijner Provintie, of ten minsten in gevalle van verhindering, door drie van hun, met schriftelijke toestemming der overigen, zal ingewijd worden. Ook zal alles, wat Kerkelijke zaken in eene Provintie betreft, onder het gezag en met goedkeuring van den *Metropolitaan*, behandeld worden. De *vijfde* Regel is merkwaardig; volgends denzelven, mogen zulken, die door eenen Bisschop uit de Kerkgemeenschap uitgesloten zijn, door geene andere Gemeente aangenomen worden. Doch, tweemalen in het jaar zal in elke Provintie eene Kerkvergadering gehouden worden; de ééne voor de *veertigdaagsche vasten*, en de andere in den Herfst. In dezelven zullen zoodanige uitsluitingen onderzocht en, gegrond bevonden wordende, bevestigd worden. Uit dezen Regel zien wij, hoe de Bisschoppen en Gemeenten der Provintiën van elkanderen onäfhanglijk waren, en dat men van de handelingen der Bisschoppen een beroep open had op de Kerkvergadering. Het *veertigdaagsche vasten*, waar van gewaagd wordt, bestond waarschijnlijk hier in, dat vele Christenen, tot gedachtenis van JESUS veertigdaagsche vasten, en tot voorbereiding tegen het Feest zijner Opstanding, geduurende de veertig dagen vóór dit Feest, zich tot Zonne-ondergang van spijze ont-

onthielden, waar bij echter de tusſchen beiden komende Zondagen werden uitgezonderd, als op welke niet gevast mogt worden. Doch, dit was geen algemeen gebruik, alzoo 'er, omtrent hetzelve, tot de vijfde eeuw toe, alle vrijheid plaats had (*). In den *zesden* Regel bepaalt de Kerkvergadering het volgende: „ De oude gewoonte in *Egypte*, *Libyë*, „ en *Pentapolis*, zal vervolgends blijven, dat de „ Bisſchop van *Alexandrië* het Kerkelijk rechtsgebied over alle deze landen hebbe; zoo als de „ Bisſchop van *Rome*, insgelijks, volgends het oud „ herkomen, over de Gemeenten van zekere landen „ heeft. Op gelijke wijze, zullen ook de Kerk te „ *Antiöchië*, en de Kerken in de overige Gewesten, „ hare voorrechten houden. Over het algemeen is „ het openbaar, dat de groote Kerkvergadering den „ genen, die, zonder goedkeuring van den *Metropolitaan*, Bisſchop geworden is, geen Bisſchop „ wil laten blijven. Doch, indien eene eenparige, „ en naar Kerkelijke Wetten gedane Bisſchops-verkiezing, alleen door twee of drie uit twistzucht „ wordt tegengeſproken, dan zal het gevoelen der „ meesten gelden. " Men ziet duidelijk, dat de twist met MELETIUS, die op de rechten van den Bisſchop van *Alexandrië* inbreuk gedaan had, aanleiding gegeven heeft, tot dezen *Regel*, welke dus zorgde voor de Rechten der *Metropolitanen*, zoo der grootere, die naderhand *Patriärchen* genoemd zijn,

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

(*) SOCRATES *Hist. Eccles.* V. 22. SOZOMENUS *Hist. Eccles.* VII. 19.

zijn, van *Rome*, *Alexandrië*, en *Antiöchië*, als ook der mindere *Metropolitanen*, of Hoofdbisschoppen, der bijzondere Provintiën (*). Met den zesden Regel heeft ook de *zevende* verband, in welken de vergadering aan den Bisschop van *Ælia*, (*Jerusalem*,) een zeker voorrecht toestaat, hetwelk een oud gevoelen en gebruik in hem erkende, nogthans zonder benadeeling van de waardigheid der Hoofdkerk van het Gewest, welke te *Cæsarea* was. Te weten, de Gemeente, of Kerk te *Jerusalem*, was

(*) Niets is eenvouwiger, dan dat dit de zin van dezen Regel is, en dat het voorbeeld van den Bisschop van *Rome* in denzelven bijgebracht wordt, omdat deze, even als die van *Alexandrië*, insgelijks Kerkelijk rechtsgebied over meer Provintiën had. RUFINUS *Hist. Eccles.* I. 6. verklaart het dus reeds, door een bijvoegzel in zijne overzetting van dezen Regel, van de *Ecclesiæ Suburbicæ*, of de *Regiones Suburbicæ*, de landschappen, die onder den Stadhouder van *Rome* stonden. Al vroeg echter is deze Regel, door ijverige voorstanders van het gezag des Roomschen Bisschops, in oude Latijnsche Overzettingen, zoo verminkt, dat de eerste rang toch aan dien Bisschop mogt worden toegekend. Zie CHR. KORTHOLT *Comment. de Ecclesiis Suburbicariis Leipzig* 1730 en 1731. 4to. FRED. SPANHEM. *Diss. ad Can.* VI. *Nicænum de Æqualitate Vett. Metropoleon in Dissert. Lugd.* B. 1697. 8vo. Zelfs Roomschkatholijke Schrijvers erkennen den waaren zin van dezen Regel, EDMOND RICHER, J. LAUNOI, DU PIN, enz. Vergel. VENEMA *Hist. Eccles. Tom.* IV. *pag.* 169.

was steeds onder de Christenen aangezien en geëerbiedigd, als de *Moeder van alle de overige Kerken*, daaröm werd aan derzelver Bisschop, alhoewel die van *Cæsarea*, als *Metropolitaan*, de voorzitting had op de Provintiale Kerkvergaderingen, nogthans bij zekere gelegenheden een voorrang toegestaan, waar van deze Bisschoppen dat gebruik hebben gemaakt, dat zij allengs de waardigheid van *Patriärch* ontvangen hebben. — De *achtste* Regel maakt eenige schikkingen omtrent de *Novatiänen*, die nog overig en meer met den naam van *zuiveren*, (*καθαροι*,) bekend waren. Men zou hen, indien zij tot de *Katholijke* Kerk wilden wederkeeren, aannemen, mids onder schriftelijke belofte, dat zij zich in de Kerkentucht, omtrent tweemaal getrouwden en afgevallenen van het geloof, naar het gevoelen en de oefening der Kerk schikken, en dus met zoodanige lieden de Kerkelijke gemeenschap, op hunne boete, oefenen zouden. Hunne geestelijken zouden in dien stand kunnen blijven, hunne Bisschoppen, in plaatzen, waar een *Katholijke* Bisschop was, als Ouderlingen, of als Opzieners eener Gemeente ten platten lande, erkend worden; zelfs zou zoodanig Bisschop, met bewilliging van den Katholijken Bisschop, den titel van Bisschop kunnen blijven voeren. Keizer KONSTANTYN, die zoo geern alle Christenen schijnt te hebben willen vereënigen, had den toenmaligen Bisschop der *Novatiänen*, ACESIUS, te *Nicea* ontboden; als nu de beslissing omtrent de geloofsleere, en het vieren van het Paaschfeest, tot stand was gekomen, vraagde de Keizer aan dezen Bisschop, of

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

dit ook zijn gevoelen was? Hij antwoordde: Alszins! alzoo het één en ander, reeds van de tijden der Apostelen af, bij de Christenen is aangenomen geweest. En waaröm, vervolgde de Keizer, zondert gij u dan van onze gemeenschap af? Als nu de Bisschop op deze vraag de bekende reden opgaf, dat zijne partij de genen, die eene doodzonde, na den Doop, begaan, uit de gemeenschap der Kerk uitsloot, hen wel tot boete vermaande, maar de vergeving der zonde alleen van God liet verwachten, zeide de Keizer boertende: „Richt dan een' ladder op, langs welken gij alleen ten Hemel kunt klimmen (*)." Misschien heeft dit geval gelegenheid gegeven, om de vereeniging met de Kerk voor de *Novatiänen* door den bovengemelden Regel gemaklijker te maken, ook hield de voornaamste aanleiding tot hunne scheuring, met het ophouden der Heidensche vervolgingen, te gelijk op. — De meeste overige Kerkregelen, in de vergadering te *Nicea* vastgesteld, betreffen de Kerkelijke tucht. Volgends den IX, X, en XIden, worden geestelijken, die zwaare zonden begaan hadden, vóór hunne inwijding, of afvallig geweest waren van den Godsdienst, van het Leeräar-ambt ontzet, en andere Christenen, die zich aan afval hadden schuldig gemaakt, tot korter of langer Boete verwezen; geen stervende nogthans zal, indien hij zulks begeert, van den laatsten en noodzaaklijken *teerkost*, (ἐφόδιον, *Viaticum*,) beroofd, dat is, hem zal het Avondmaal, hoewel niet

(*) SOCRAT. *Hist. Eccl.* I. 10. SOZOMEN. *Hist. Eccl.* I. 22.

niet zonder eenig onderzoek van den Bisfchop, niet onthouden worden. Vervolgends wordt verboden, dat eenig Bisfchop, Ouderling, of Kerkendienaar, van de ééne Gemeente naa eene andere verplaatst worde; ook worden geestelijken met afzetting van hunne waardigheid bedreigd, die woeker plegen, of laage winften zoeken; insgelijks wordt den *Diakonen* verboden, den *Ouderlingen* het Heilig Avondmaal, dat zij toch niet inzegenen kunnen, aan te reiken, of hetzelve vóór hun, of vóór den Bisfchop, wiens dienaaren zij zijn, te nemen; zij zullen het van dezen of van éénen der Oudften ontvangen, en bij den Godsdienst niet onder de Ouderlingen gaan zitten, alles op ftraffe van hun ambt te verliezen. — De *negentiende* Regel bepaalt, dat de *Pauliciänen*, of aanhangers van PAULUS *van Samosata*, als zij zich met de *Katholijken* vereenigen willen, weder gedoopt, en hunne geestelijken, op nieuw, ingewijd zullen worden. Eindelijk, wordt in den *twintigften* Kerkregel geboden, dat ieder een op den Zondag, en van Paafchen tot Pinkfteren, zijn gebed in de Gemeente ftaande verrichten moet, omdat de gewoonte van fommigen, om zulks op dien tijd knielende te doen, ftrijdig geacht werd tegen het oud gebruik.

III BOEK II Hoofdft. na C. G. Jaar 313. tot 337.

De vergadering ftond ook op het punt, om eenen Kerkregel te befluiten, volgends welken alle Bisfchoppen, Ouderlingen, en andere geestelijken, die getrouwd waren, zich van alle verkeering met hunne echte vrouwen onthouden zouden. Reeds werden de ftemmen opgenomen, wanneer PAFNUTIUS, een Bisfchop

PAFNUTIUS verzet zich tegen het verbieden van het huwlijk aan de

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

——

geeſtelijken.

ſchop in het *Egyptisch* landſchap *Thebaïs*, een eerwaardig en zoo godzalig man, dat hij ook gezegd wordt, wonderen verricht te hebben, wien in de vervolging der Heidenen een oog was uitgeſlagen, waaröm Keizer KONSTANTYN hem zoo hoog achtte, dat hij hem dikwijls bij zich liet komen, en hem op dat oog kuste, oprees, en met verheffing van ſtem beweerde, dat men der geeſtlijkheid geen zoo zwaar juk moest opleggen, dat het huwlijk eerlijk onder allen, en het huwlijksbed onbevlekt zij; dat men, door overgedrevene ſtrengheid, de Kerk niet moest benadeelen, dewijl allen niet in ſtaat waren, eene zoo ſtrenge onthouding te verdragen; bij zulk een gebod, zou de eere van menige echte vrouw gevaar kunnen lopen, terwijl hij integendeel de verkeering met de echte vrouw kuischheid noemde. PAFNUTIUS zelf leefde ongehuwd, was, van zijne jeugd af, in een Klooster opgevoed, en door zijne kuischheid beroemd. Zijne redenen maakten derhalven des te meer indruk, en de vergadering beſloot, met eenparige ſtemmen, den geeſtelijken, in dit opzicht, alle vrijheid te laten, om te handelen, zoo als zij [redacted]

19den Junij 325, tot den 25sten Augustus des zelfden jaars, en dus eenige dagen meer dan *twee Maanden* geduurd had. — Jammer is het, dat men, behalven de bovengemelde Kerkregels en eenige Brieven, die bij de Geschiedschrijvers voorkomen, geene *Acta*, of Handelingen, van haar overheeft, waar in wij den loop van hare verrichtingen naauwkeurig zouden kunnen nagaan (*); zelfs kan men geenen staat maken, op de lijsten der ondertekenaren van hare besluiten, die nog voorhanden zijn (†), schoon wij uit EUSEBIUS (§) weten, dat alle Bisschoppen, die dezelve aannamen, ze ook ondertekend hebben. Na het aflopen der vergadering, onthaalde de Keizer KONSTANTYN, bij gelegenheid van het vieren van het twintigste Verjaringsfeest zijner regeering, alle de leden der Kerkvergadering op eene plegtige maaltijd, hen vermanende, om den vrede en eensgezindheid, die nu, zoo hij meende, hersteld was, voortäan heilig te onderhouden (**), ook bekrachtigde hij hare besluiten, door eene plegtige wet (††). Daarënboven schreef de Kei-

der vergadering worden door den Keizer bevestigd.

(*) Die, welke men laater, als zoodanig, heeft uitgegeven, zijn niet echt, zelfs niet de oudste verzameling van GELASIUS van *Cyzicum*, omtrent het einde der vijfde eeuw. Men zie verders de nieuwer Schrijvers, zoo Roomschgezinden als Protestanten, genoemd en aangehaald bij SCHRÖCK *Kirch-Gesch.* V. *Th.* *S.* 366.

(†) Onder anderen bij HARDUIN. *Act. Concil. Tom.* I. *pag.* 311. *sqq.* (§) *Vit. Constant.* III. 14.

(**) EUSEB. *l. c.* III. 15.

(††) THEODORET. *Hist. Eccles.* II. 4.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Keizer aan de gemeente van *Alexandrië*, en in het gemeen aan alle andere, om hen tot het waarnemen van het gene te *Niceë* besloten was, te vermanen, gelijk hij ook, ten dien einde, verscheidene bevelen afvaardigde en werkzaam was; ook erkent de vergadering zelve, in haren Brief bij SOCRATES (*), den invloed en het gezag van den Keizer. Op deze wijze werden de besluiten dezer vergadering, welke buitendien als eene *Algemeene Kerkvergadering* geächt werd, allengs bij alle de Gemeenten der Christenen erkend, gelijk zij dat gezag ook in de volgende eeuwen behouden heeft; zonder dat wij eenige echte blijk hebben, als of de goedkeuring van SILVESTER, Bisschop van *Rome*, daar toe zou gevorderd zijn geweest, en als of deze eerst het gezag der Kerkvergadering bevestigd hebbe (†).

Gevol-

Het was 'er echter ver af, dat deze Kerkvergade-

(*) *Hist. Eccles.* I. 9.

(†) Men heeft wel eenen Brief der vergadering aan den Bisschop van *Rome*, waar in zij hem om zijne bekrachtiging verzoekt, en het antwoord van den Bisschop op denzelven: Ook zal hij te *Rome*, in tegenwoordigheid van den Keizer, eene bijzondere vergadering gehouden, en daar op de besluiten der *Niceësche* bevestigd, en nog nieuwe wetten bij hare besluiten gevoegd hebben, bij HARDUINUS *Act. Concil. Tom.* I. *pag.* 343, 527. enz., doch, de onëchtheid van het één en ander is zoo duidelijk en tastbaar, dat zelfs Roomsch Katholijke geleerden dit hebben erkend. Zie DU PIN *Nouv. Biblioth. des Auteurs Eccles. Tom.* II. *pag.* 318, 319.

dering aan de oogmerken van den Keizer, om vrede en eensgezindheid onder de Christenen te stichten, voldaan zou hebben. Zij was naauw geëindigd, en ARIUS gebannen, of 'er ontstonden nieuwe bewegingen te *Alexandrië*, alwaar de aanhang van ARIUS zeer sterk was, en zich bovendien nog vervolgends met de *Meletiänen*, (*) vereenigde. De Keizer liet wel eenige *Ariänen*, die in deze hoofdstad van *Egypte* onlusten stookten, bannen, maar deze, ten Hove gekomen, werden daar door de beide Bisschoppen, EUSEBIUS van *Nikomedië*, en THEOGNIS van *Niceä*, vriendelijk ontvangen, welke zich met hun in alles vereenigden (†), en benevens MARIS, Bisschop van *Chalcedon*, indien wij FILOSTORGIUS (§) geloven mogen, aan den Keizer te kennen gaven, dat zij berouw hadden, de geloofsbelijdenis van *Niceë* onderschreven te hebben; ja SOZOMENUS voegt 'er zelfs bij, dat zij eenen Hofbedienden omkochten, om hunnen naam op de lijst der ondertekenaren uit te schrappen. Zij hadden het het meest geladen op het woord *éénswezens*; „indien mijn kleed, voor mijne „oogen, in twee stukken gescheurd werd," zeide EUSEBIUS eens tegen den Keizer, „zal ik nooit zeg„gen, dat deze beide stukken éénswezens zijn." Het gevolg hier van was, dat KONSTANTYN de bei-

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

gen dezer vergadering. De Eusebiänen gebannen.

(*) Boven *Bladz.* 126.

(†) SOZOM. *Hist. Eccl.* II. 21. THEOD. *Hist. Eccl.* I. 20.

(§) *Fragm. Hist. Eccles. in* NICETÆ *Choniat. Thes. Orthod. Fidei Tom.* V.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

beide eerstgemelde Bisschoppen, nog in hetzelfde jaar 325, naa *Gallië* bande, en in hunne plaats andere Bisschoppen aanstelde, hetwelk hij met eenen Brief aan de Gemeente te *Nikomedië* bekend maakte (*), gelijk hij, ten dien tijde, nog meer Brieven, tegen ARIUS en zijne aanhangers, schreef (†), welke hij openlijk in de steden beval voor te lezen, en die scherp, en zelfs schimpend en spottend, aan de vrienden van ARIUS nieuwe straffen dreigde. Hetwelk, in de daad, den Keizer weinig eere aandoet.

Zij worden, gelijk ook ARIUS, uit hunne ballingschap terug geroepen en hersteld.

Doch naauwlijks waren drie jaren verlopen, of de Keizer werd gunstiger jegens deze Bisschoppen, en jegens ARIUS zelven, gezind. ALEXANDER, Bisschop van *Alexandrië*, kort na het scheiden der Kerkvergadering van *Niceë*, overleden zijnde, werd ATHANASIUS, wien hij, vóór zijne dood, daar toe had aangewezen, en die door zijnen ijver tegen de *Ariänen* uitmuntte, tot zijnen opvolger verkozen, doch, alzoo de *Meletiänen* en *Ariänen* de wettigheid dezer verkiezing bestreden, vernieuwden zich de onlusten in *Alexandrië*, en de partij der *Ariänen* beurde onverziens het hoofd weder op (§): In het jaar 328 of 329, riep de Keizer de beide Bisschoppen, EUSEBIUS en THEOGNIS, uit hunne ballingschap terug, hen in hunne Bisdommen van *Nikomedië* en *Niceë* herstellende. Waarschijnlijk was de invloed van 's Keizers Zuster KONSTANTIA, bij

(*) Bij THEODORET *l. c.*

(†) SOCRATES *Hist. Eccles.* I. 9.

(§) SOZOMEN. *Hist. Eccles.* II. 17.

bij welke EUSEBIUS altijd in gunst gestaan had, hier toe zeer behulpzaam, ja de *Ariänen* (*) strooiden zelfs uit, dat deze Vorstin, door een Godlijk gezicht, of in eenen droom, overtuigd was geworden van de rechtzinnigheid en onschuld dezer Bisschoppen. Men vindt van hun eenen Brief (†), aan de voornaamste Bisschoppen, uit hunne ballingschap geschreven, in welken zij zich beklagen, dat zij, *onverhoord* veröordeeld zijnde, hunne ballingschap met geduld zouden verdragen, maar dat zij dit niet langer mogen dulden, dat zij als onrechtzinnigen werden aangezien, daar zij nooit eenige Ketterij waren toegedaan, en de geloofsbelijdenis hadden aangenomen, en zelfs de bewoording *éénswezens*, maar dat zij geweigerd hadden, het banvonnis tegen ARIUS te onderschrijven, omdat zij die dwalingen niet in hem hadden kunnen vinden, over welke hij beschuldigd was geworden (§). Inzonderheid beroepen

(*) Volgends SOZOMEN. *Hist. Eccles.* III. 19.

(†) Bij SOCRATES *Hist. Eccles.* I. *Cap.* 14. en SOZOMENUS *Hist. Eccles.* II. 16.

(§) TILLEMONT *Memoir. pag.* 357. *Tom.* VI. *Ed. fol.* heeft de echtheid van dezen Brief, doch zonder genoegzame reden, in twijfel getrokken. Ondertusschen is met hunne verklaring in dezen Brief niet overëen te brengen het verhaal van SOZOMEN. *Hist. Eccles.* III. 19. dat zij van den Keizer terug geroepen, en toen gevraagd zijnde, waarom zij van het *Niceїsche* geloof, dat zij ondertekend hadden, waren afgegaan, zouden geäntwoord hebben, dat hunne ondertekening alleen geschied

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

pen zij zich daar op, dat ARIUS zelf, die de hoofdschuldige scheen te zijn, wederöm hersteld was geworden, en zich gezuiverd had, waaröm het ongerijmd zou wezen, indien zij zwegen, en dus zichzelven zouden schijnen te veröordeelen. De aanleiding en wijze, door en op welke ARIUS weder in de gunst van den Keizer gekomen, en door denzelven hersteld was geworden, waar van deze Bisschoppen hier gewagen, wordt dus door SOCRATES (*) en SOZOMENUS (†) verhaald. Zeker *Ariäansch* Ouderling, die bij de Prinses KONSTANTIA zeer in gunst stond, aangemoedigd door de *Eusebiänen*, had haar verzekerd, dat de Kerkvergadering ARIUS onrecht gedaan, en hem veröordeeld had, wegens zaken, die hij nooit geleerd had. Dit geloofde KONSTANTIA, doch durfde 'er haren Broeder den Keizer niet over spreken, tot dat zij, op haar sterfbed, van hem deze laatste weldaad verzocht, dat hij dezen Ouderling, als een' godzalig en rechtzinnig man, in zijne gunst wilde aannemen. De Keizer, dit verzoek zijner Zuster toegestaan hebbende, werd van dezen zelfden geestelijken, tot zijne bevreemding, onderricht, dat ARIUS het-

schied was, uit vreeze, dat de Keizer, indien zij zich met de andere Bisschoppen niet vereënigden, den Christelijken Godsdienst misschien voor onzeker houden, dien weder verlaten, en deszelfs aanhangers vervolgen zou, te meer daar hij nog slechts onder de Leerlingen van denzelven behoorde.

(*) *Hist. Eccles.* I. 25. (†) *Hist. Eccles.* II. 27.

hetzelfde leerde, als de Kerkvergadering van *Niceë*, en dat hij gereed was, zulks in 's Keizers tegenwoordigheid, ten allen tijde, te belijden. Op deze voorwaarde, beloofde de Keizer hem weder te zullen herstellen, en hem reeds te voren verlof gegeven hebbende, om ten Hove te komen, schreef hij hem nog eenen eigenhandigen Brief, in welken hij hem zijnen *geliefden Broeder* noemt, hem ten Hove ontbiedt, en daar toe van een lands rijtuig vergunt gebruik te maken. Hier op verscheen ARIUS, met zijnen vriend EUZOJUS, gewezen Ouderling te *Alexandrië*, die te gelijk met ARIUS, door den Bisschop ALEXANDER, was afgezet, ten Hove, in het jaar 330, alwaar zij aan den Keizer de volgende geloofsbelijdenis overleverden:

„ Aan den Godvruchtigsten, en Godbeminnendsten, onzen Heere, den Keizer KONSTANTYN, „ ARIUS, en EUZOJUS. Gelijk uwe Godelievende „ Godvruchtigheid, Heer Keizer, bevolen heeft, „ zoo verklaren wij, bij dezen, ons geloof, en belijden schriftelijk voor God, dat wij, en de genen, die met ons zijn, dus geloven, gelijk hier „ na volgt: Wij geloven in éénen God, den Almagtigen Vader, en in den Heere JESUS CHRISTUS, zijnen Zoon, uit hem vóór alle eeuwen geworden, God het Woord, door wien alle dingen „ gemaakt zijn, die in den Hemel, en die op Aarde zijn, die nedergedaald en vleesch geworden is, „ geleden heeft, opgestaan, en ten Hemel opgevaren is, die weder zal komen, om te oordeelen, „ levenden en dooden, en in den Heiligen Geest,

„ en

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

„ en de wederopstanding des vleesches, en het leven der toekomende eeuw, en het Koningrijk der „ Hemelen, en in ééne Katholijke (algemeene) Kerk „ welke zich uitstrekt van het ééne tot het andere „ uiterste der Aarde. Dit geloof hebben wij uit de „ Heilige Euangeliën ontvangen, daar de Heere tot „ zijne Leerlingen zegt: Gaat! onderwijst alle volken, hen doopende in den naam des Vaders, en „ des Zoons, en des Heiligen Geestes. Indien wij „ dit niet alzoo geloven, en waarlijk den Vader, „ Zoon, en Heiligen Geest aannemen, gelijk de „ geheele Katholijke Kerk, en de Schriften leeren, „ welke wij in alles geloven, is God onze Richter, nu en in het toekomend oordeel. Daaröm „ smeken wij uwe Godvruchtigheid, Godgeliefdste „ Keizer, dat gij ons, die Kerkelijken *zijn*, en het „ geloof en den zin der Kerk, en der Heilige „ Schriften, houden, door uwe vredelievende en „ godzalige Godvruchtigheid, weder vereënigt met „ onze Moeder, te weten, de Kerk, met opheffing „ van alle ijdele vragen en twisten; opdat wij en „ de Kerk, in vrede levende, gezamenlijk plegtige „ gebeden voor uwe vreedzame regeering, en voor „ uw geheele geslacht, tot God uitstorten mogen."
De Keizer, die zoo zeer naar vrede en eensgezindheid onder de Christenen haakte, en dezelve dan door zachtheid, dan door strengheid, had zoeken te bevorderen, was ingenomen met deze geloofsbelijdenis, welke, alschoon zij terstond bij de rechtzinnigen verdacht was, als kunnende de woorden derzelve ligtelijk in den *Ariäanschen* zin verklaard wor-

worden, terwijl de bepalingen der Kerkvergadering waren voorbijgegaan, evenwel zoo nabij met de rechtzinnige geloofsbelijdenis scheen overëenteſtemmen, en vergunde ARIUS vrijheid, om naa *Alexandrië* te keeren, alwaar echter de Bisſchop ATHANASIUS hem weigerde in de gemeenſchap der Kerk toe te laten, gelijk wij zoo aanſtonds nader zien zullen.

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313 tot 337.

De aanhangers van ARIUS, dus eenige ruimte gekregen hebbende, begonnen ſpoedig deze gunst van het Hof tegen de Rechtzinnigen te misbruiken. EUSTATHIUS, Bisſchop van *Antiöchië*, één der Voorzitters op de *Niceïſche* Kerkvergadering, was één der eerſten, die hunne wraak bezuurde. Deze had het eerst en veel tegen de *Ariänen* geſchreven, onder anderen een Werk van *acht Boeken*, waar van ſlechts eenige Brokſtukken overig zijn (*), als ook nog eenige Brokſtukken over de *Opſchriften der Pſalmen*, behalven dit heeft men hem eene *aanſpraak aan den Keizer* KONSTANTYN, en eene *verklaring der Scheppingsgeſchiedenis* toegeſchreven, doch welke niet voor echt kunnen gehouden worden. Het eenigſte Werk, dat nog geheel van hem overig is, is *een onderzoek tegen* ORIGENES, *over de Toveresſe te Endor*, door ALLATIUS uitgegeven, waar in hij het gevoelen van ORIGENES wederlegt, dat deze Tooveresſe waarlijk den geest van SAMUËL uit het Rijk der dooden zou hebben opgeroepen. — Op eene Kerkvergadering te *Antiöchië*, in het jaar 331,

De Ariänen vervolgen de rechtzinnigen, en zetten EUSTATHIUS Bisſchop van Antiöchië af, die gebannen wordt.

(*) FABRICIUS *Biblioth. Gr. Vol.* VIII. *pag.* 170. *ſqq.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

331, werd deze Bisschop door EUSEBIUS van *Nikomedië*, die ook EUSEBIUS van *Cæsarea*, en andere Oostersche Bisschoppen, in zijn belang had overgehaald, beschuldigd van de dwalingen der *Sabelliänen*, hetwelk, zegt SOCRATES (*), thans vrij gewoon werd, dat men, over de bewoording *éénswezens*, in het duister streed, zonder recht te weten, waaröm men malkanderen verketterde, beschuldigende men malkanderen over en weder, van *Ariänerij* of *Sabelliänerij*. Doch, EUSTATHIUS werd bovendien van hoererij beschuldigd, en op den eed van een ontuchtig vrouwspersoon, dat met geld daar toe was omgekocht, veröordeeld, en van zijn ambt afgezet. Te vergeefs wendde de Bisschop zich tot den Keizer, die het vonnis der Kerkvergadering bevestigde, en EUSTATHIUS, met zijne Ouderlingen en Kerkedienaren, naa *Thracië* bande, alwaar hij omtrent het jaar 360 overleden is (†). Alle de Schrijvers, die ons van dezen man bericht geven (§), FILOSTORGIUS uitgezonderd, zijn *Katholijken*, en beschouwen hem derhalven als eenen Martelaar voor het geloof, terwijl zij zijnen ijver, geduld, geleerdheid en welsprekendheid, prijzen; ondertusschen kan de *haat tegen de Ariänerij*, waar over zij hem zoo bijzonder roemen, hem in zeke-

(*) *Hist. Eccles.* I. 23.

(†) CHRYSOST. *Laudat.* EUSTATHII *Tom.* I. *Opp. ed. Ducæi Francof. pag.* 577. THEODOR. *Hist. Eccl.* III. 4.

(§) HIëRONYMUS, SOZOMENUS, ATHANASIUS, enz.

kere opzichten te driftig en onverdraagzaam gemaakt, en daar door zijn ongeluk veröorzaakt hebben (*).

III BOEK. II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Oproerige bewegingen te Antiöchië wegens het afzetten van EUSTATHIUS.

Het afzetten van EUSTATHIUS, door de Kerkvergadering, gaf aanleiding tot hevige onlusten, te *Antiöchië*, te meer, omdat de redenen van deze strengheid alleen in algemeene bewoordingen vervat waren, want, schrijft de Kerkgeschiedschrijver SOCRATES, bij deze gelegenheid (†), „de Bisschoppen zijn wel gewoon, de genen, die zij afzetten, met scheldwoorden te overladen, en van godloosheid te beschuldigen, maar niet de redenen dezer godloosheid te melden." Als men derhalven, in het jaar 331, tot de verkiezing van eenen nieuwen Bisschop overging, wilde een deel der Gemeente EUSTATHIUS weder hebben, terwijl een ander gedeelte EUSEBIUS PAMFILI, Bisschop van *Cæsarea*, verkoos. Zoo hoog liepen deze onlusten, dat men bereids van weêrskanten naar de wapenen greep, toen de bescheidenheid van EUSEBIUS, die voor deze keuze bedankte, zich op de Kerkelijke wetten en gebruiken beroepende, en de tusschenkomst van den Keizer, door het zenden van eenen aanzienlijken staatsdienaar naa *Antiöchië*, en een eigenhandig schrijven aan de Gemeente aldaar, en aan de vergaderde Bisschoppen, om hen tot vrede te vermanen, en de gevolgen van zoodanige onrusten voor

(*) Men vergelijke DU PIN *Nouv. Biblioth. des Aut. Eccles. Tom.* III. *pag.* 26. *sqq.*

(†) *Hist. Eccles,* I. 24.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Vervolgingen tegen ATHANASIUS.

voor te stellen, de drift bedaarde, zoodat men zich vereenigde, om EUFRONIUS, eenen *Kappadocischen* Bisschop, te verkiezen, waar mede de rust hersteld geraakte (*).

Hetzelfde lot, als EUSTATHIUS, trof ook andere Bisschoppen, die de *Eusebiänen* voor hunne vijanden hielden. De zwaarste storm berstte los tegen ATHANASIUS. Deze ijveräar voor de rechtzinnigheid wilde EUSEBIUS van *Nikomedië*, niettegenstaande deszelfs verzoek, niet in zijne Kerkelijke gemeenschap aannemen, ook weigerde hij volstrektlijk, het Keizerlijk bevel te gehoorzamen, en ARIUS te herstellen. Daar dit den Vorst moest mishagen, hielden de *Eusebiänen*, versterkt door de *Meletiänen*, dit voor een gunstig tijdstip, om ATHANASIUS hunnen wrok te doen ondervinden. Zij beschuldigden hem dan bij den Keizer, dat hij den *Egyptenaren* eene soort van schatting, eigener gezag, had opgelegd, bestaande in het opbrengen van linnenkléderen voor zijne Gemeente; vervolgends, dat hij eenen oproermaker met geld ondersteund, in eene Kerk den Heiligen Beker in stukken geslagen, en de afschriften der Heilige Boeken verbrand, zich met hoererij bevlekt, en eenen *Meletiäanschen* Bisschop ARSENIUS vermoord had. De Keizer, eerst zijnen Broeder DALMATIUS afgezonden hebbende, om

(*) EUSEB. *de Vita Constant.* III. 59-62. alwaar hij ook den Brief des Keizers aan hem aanhaalt, waar in deze hem prijst, omdat hij voor het Bisdom van *Antiöchië* bedankt had. SOCRAT. *Hist. Eccl.* I. 24. SOZOM. II. 19.

om deze beschuldigingen gerechtelijk te onderzoeken, beriep vervolgends, ten zelfden einde, eene Kerkvergadering naa *Cesarea*, die in het jaar 333 gehouden werd, doch op welke ATHANASIUS, dewijl hij de vergaderde Bisschoppen voor zijne vijänden hield, weigerde te verschijnen. De Keizer, hier over verstoord, gebood hem scherplijk, zich in eene, op nieuw te *Tyrus* in het jaar 335 beschrevene, Kerkvergadering, tegenwoordig te laten vinden, waar aan hij, hoe ongeern ook, gehoorzaamde. Om de orde en rust onder de menigte der tegen malkanderen verbitterde geestelijken te bewaren, had de Keizer ook gevolmagtigden derwaards gezonden. Op deze vergadering werden de beschuldigingen tegen ATHANASIUS vernieuwd, die op sommigen terstond antwoordde, omtrent anderen tijd en dag verzocht. Hoe zeer nu, onder anderen, twee beschuldigingen openlijk bleken valsch te zijn, de ééne van hoererij met een vrouwspersoon, hetwelk, daar zij een' ander voor ATHANASIUS aanzag, met de daad toonde, dezen zelfs niet eens te kennen, en de andere van den moord van ARSENIUS, dewijl die zelf levende op de vergadering verscheen, evenwel was ATHANASIUS, niettegenstaande alle zijne standvastigheid, ontroerd, daar hij zelfs zulken, die hij voor zijne vrienden gehouden had, onder zijne beschuldigers beschouwde, en ook zag, dat men de getuigenissen zijner openlijke vijänden, *Ariänen* en *Meletiänen*, tegen hem liet gelden, en dat de Bisschoppen zich bijna allen van eersten af tegen hem verklaard

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337

klaard hadden; derzelver drift tegen hem liep zelfs zoo hoog, dat 's Keizers gemagtigden het voorzichtigst achtten, hem heimlijk te laten wegbrengen, zorgende, dat men hem nog aanvallen en vermoorden zou. Eenige Bisschoppen, naa *Alexandrië* gezonden, om ééne der ingebrachte beschuldigingen op de plaats zelve te onderzoeken, zonden een bericht over, dat zij ATHANASIUS schuldig gevonden hadden, waar op, niettegenstaande de Ouderlingen van *Alexandrië*, en verscheidene Ouderlingen van het landschap *Mareotis*, in eenen Brief aan de Kerkvergadering, die nog voor handen is, de beschuldiging wederlegden, en aantoonden, dat het onderzoek partijdig geschied was, en ook de 47 *Egyptische* Bisschoppen, die met ATHANASIUS op de Kerkvergadering gekomen waren, de *Eusebiänen* streeken en listen aantijgden, om hunne oogmerken te bereiken, ATHANASIUS, eindelijk, door de vergadering van zijn ämbt ontzet werd, welke hem tevens verbood, naa *Alexandrië* te keeren, opdat hij daar geene onlusten mogt stichten, tevens allen Bisschoppen aanschrijvende, dat zij hem uit de Kerkelijke gemeenschap zouden uitsluiten. Als gronden van hun gedrag gaven de Vaders op: dat hij 's Keizers bevel, om te *Cesarea* te verschijnen, niet gehoorzaamd, en eene menigte aanhangers te *Tyrus* medegebracht had, om daar opschuddingen te verwekken; verders, dat hij dan geweigerd had, op de beschuldigingen te antwoorden, dan de Bisschoppen smaadlijk bejegend had, dan, ingedaagd zijnde, niet had willen verschijnen;

als

als ook, dat de kwade behandelingen der Kerkelijke vaten genoegzaam bewezen was (*).

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Kerkvergadering te Jerusalem. ARIUS wordt hersteld.

ATHANASIUS, dus veroordeeld zijnde, begaf zich naa *Konstantinopolen*, alwaar hij zich op des Keizers uitspraak beriep, welke inmiddels de Bisschoppen, die te *Tyrus* vergaderd waren, belast had, naa *Jerusalem* te reizen, en aldaar de inwijding der prachtige, door hem ter gedachtenis van JESUS Opstanding gebouwde Kerk, bij te wonen, na het eindigen van welke plegtigheid zij, in het jaar 335, aldaar eene talrijke Kerkvergadering hielden; alwaar ook ARIUS (†), en zijn vriend EUZOJUS verscheenen, met een aanschrijven van den Keizer aan de Bisschoppen, dat zij derzelver geloofsbelijdenis onderzoeken, en hen gunstig beoordeelen zouden, het zij zij te vooren, door nijd, onderdrukt waren, of nu hunne dwalingen afgelegd hadden. Zij vonden, in de daad, bij de vergadering een goed onthaal, en werden weder in de gemeenschap aangenomen, waar van

(*) Men vergelijke EUSEB. *Vit. Constant.* IV. 42, ATHANAS. *Apolog. Secunda pag.* 613. *sqq.* SOCRAT. *Hist. Eccles.* I. 27-32. SOZOMEN. *Hist. Eccles.* II. 10, 22, 25. THEODOR. *Hist. Eccles.* I. 29. EPIFAN. *Haeres.* 68. *C.* 17.

(†) VALESIUS *Observ. Eccles. Libr.* II. *Cap.* 2. *ad Calc. Hist. Eccles.* SOZOMENI en *Not. ad.* SOCRAT. *Hist. Eccles.* I. 33. meent, dat deze ARIUS onderscheiden moet worden van dien, naar wien de *Arianen* genoemd worden. Met hem stemt ook VENEMA in *Hist. Eccles. Tom.* IV. *pag.* 276. Doch de bewijzen voor deze onderscheiding komen mij niet voldoende voor.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

van de vergadering tevens in eenen Brief aan de Bisschoppen en andere Geestelijken van *Egypte* kennis gaf, met verzoek, om dit voorbeeld te volgen. Men kan uit dit besluit der vergadering weder opmaken, hoe veel invloed het gevoelen en gezag des Keizers op dezelve, waar het toch niet aan partijën van ARIUS ontbrak, gehad hebbe (*).

ATHANSIUS wordt naa Triers in Gallië gebannen.

De klagten en bezwaren, welke ATHANASIUS bij den Keizer had ingebracht, werkten echter zoo veel uit, dat de Vorst aan de Bisschoppen, die de vergadering te *Tyrus* hadden uitgemaakt, eenen scherpen Brief zond, en hen wegens hunne ongestuimigheid en twistzucht strenge verwijtingen deed, hen tevens naa *Konstantinopolen* ontbiedende, opdat hij de beide partijën zou kunnen hooren; verscheidenen van deze Bisschoppen, door dezen Brief verschrikt, keerden naa hunne Bisdommen terug, maar EUSEBIUS van *Nikomedië*, steunende op zijnen invloed ten Hove, begaf zich naa de hoofdstad, alwaar hij den Keizer onder het oog bracht, het zij waar of valsch, dat ATHANASIUS gedreigd had, te zullen beletten, dat, vervolgends, van *Alexandrië* geen koorn meer naa *Konstantinopolen* zou gezonden worden, gelijk jaarlijks pleegt te geschieden, welke beschuldiging den Keizer zoo zeer ontrustte, dat hij ATHANASIUS naa *Treviri*, (*Triers*,) in *Gallië* bande; alhoewel openlijk werd voorgewend, dat de Keizer hier toe enkel om de rust der Kerk besloten had, de-

(*) ATHANAS. *Apol.* II. *pag.* 621. EUSEB. *Vit. Constant.* IV. 43. SOCRAT. I. 33. SOZOMEN. II. 27.

dewijl ATHANASIUS volstrekt bleef weigeren, met ARIUS en zijne vrienden, Kerkelijke gemeenschap te onderhouden (*).

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Doodvan ARIUS.

ARIUS was, na zijne wederaanneming door de Kerkvergadering te *Jerusalem*, naa *Alexandrië* gekeerd; maar zijne aankomst in deze stad, reeds te onvrede, over het lot van haren Bisschop, gaf aanleiding tot nieuwe onlusten, waaröm de Keizer hem in het jaar 336 naa *Konstantinopolen* ontbood, alwaar EUSEBIUS van *Nikomedië* alle pogingen, zelfs met bedreigingen, bij den Bisschop dier hoofdstad, ALEXANDER, aanwendde, opdat hij ARIUS zou toelaten in de gemeenschap der Kerk; zelfs gebood de Keizer, nadat ARIUS de geloofsbelijdenis van *Niceë*, of eene gelijkluidende, ondertekend, en op 's Keizers voorstel zelfs bezwóren had (†), den Bisschop uitdruklijk, den eerstkomenden Zondag, ARIUS, zonder tegenspreken, als een ledemaat zijner Gemeente aan te nemen. De Bisschop, dit gebod met de uiterste ontsteltenis vernemende, bad God, dat hij, eer dit gebeurde, hem, of ARIUS, uit dit leven wilde nemen. Op den volgenden Zondag, begaf zich ARIUS, met eenigen zijner aanhangeren, naa de Kerk, waar hun wensch vervuld zou worden.

On-

(*) ATHANAS. *Apolog.* II. *pag.* 622. SOCRAT. I. 34, 35. SOZOMEN. II. 28.

(†) Het algemeen gerucht onder de *Rechtzinnigen* zeide, dat hij den Keizer bedrógen, en eigenlijk gezworen had, op eene geloofsbelijdenis, volgends zijne stellingen, die hij bij zich had.

III Boek. II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Onder weg door den nood gedrongen, begaf hij zich in een gemeen heimlijk gemak, alwaar hij eene schielijke dood stierf, en, gelijk sommigen zeggen, zijne ingewanden uitstortte. Dus verhalen genoegzaam eenparig alle de Schrijvers van dien, en den naastvolgenden tijd, de dood van ARIUS (*), zoodat men daar aan naauwlijks twijfelen mag. Doch, wanneer ATHANASIUS, en anderen, die hem gevolgd zijn, deze schielijke dood van ARIUS, als eene bijzondere straf van God, op het gebed van den Bisschop ALEXANDER, beschouwen, welke Bisschop ook daar voor God plegtig in de Gemeente zal gedankt hebben, kan men niet zoo ligtzinnig hunne gedachten toestemmen. Immers, behalven dat sommigen, volgends SOZOMENUS, deze schielijke dood, als een gevolg van eene voorgaande onpaslijkheid of kwaal hebben aangezien, terwijl anderen dezelve aan de overmatige vreugde van ARIUS over zijne wederäanneming toeschreven, zoo zijn 'er meer voorbeelden van soortgelijke wijze van dood, onder anderen is de Paus ANASTASIUS II., op het einde der vijfde eeuw, op dezelfde wijze overleden (†); en het is over het geheel bedenklijk, eene dergelijke gebeurtenis, die natuurlijk kan zijn, bovennatuurlijk te noemen, en voor eene Godlijke straffe te verklaren (§). Welk recht heeft

(*) ATHANAS. *Epist. ad Serap. de Morte Arii. Tom.* I. *pag.* 522. SOCRAT. *Hist. Eccles.* I. 37, 38. SOZOMEN. *Hist. Eccl.* L. I. 29, 30. THEODOR. *Hist. Eccl.* I. 15.

(†) PLATINA *in Vita ejus.*

(§) VENEMA *Hist. Eccles. Tom.* IV. *pag.* 277.

heeft ATHANASIUS, deze dood van ARIUS met die van den verrader JUDAS te vergelijken, en niets aan te merken, op de bede van den Bisschop ALEXANDER, of wel die bede als heilig, en daarom van God verhoord, te roemen? De aanhangers van ARIUS beweerden daartegen, dat zijne vijanden hem door toverkunsten uit den weg geruimd hadden; en zelfs in onze eeuw hebben schrandere mannen gegist, dat hij misschien door vergift zal omgekomen zijn. Laat ons, zonder zulke vermoedens, die toch geene zekerheid hebben, of zoodanige oordeelvellingen te wagen, ons zelven vergenoegen, met het gene gebeurd is: ARIUS is eene schielijke dood gestorven, waar van de oorzaak ons onbekend is.

Gevolgen van de dood van ARIUS.

De dood van ARIUS was de laatste aanmerklijke gebeurenis, in de *Ariäansche* woelingen, die ten tijde van KONSTANTYN plaats had; doch met dezelve waren de twisten niet geëindigd; immers, alhoewel ATHANASIUS verzekert, dat zeer vele *Ariänen*, op dezelve, tot de Rechtzinnigen zijn overgegaan, hunne hoofden bleven nogthans volharden; en de verwarringen, die vervolgends hebben plaats gehad, terwijl uit de bron der *Ariäansche* nog weder geduurig nieuwe voortkwamen, hebben voldoende bewezen, dat de Kerkvergadering van *Niceë*, welke KONSTANTYN gehoopt had, dat een middel zou wezen, om de gemoederen te vereenigen, ten dezen opzichte, niets uitgewrocht, noch ter voorkoming van verdere geschillen, over de betwiste stukken, iet toegebracht

heeft

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

heeft (*). Indien wij ATHANASIUS (†) en SOCRATES (§) geloven, zal de Keizer KONSTANTYN, door het bericht van de onverwachte dood van ARIUS, meer overtuigd zijn geworden van de waarheid van het *Niceïsche* geloof, als ook dat ARIUS een meinëdige en Dwaalleeraar geweest was. Evenwel wilde hij van de herstelling van ATHANASIUS niet hooren. Te vergeefs schreef hem ANTONIUS, de Vader der Monniken, ten voordeele van ATHANASIUS, hem biddende, dat hij de lasteringen der *Meletiänen* geen geloof wilde geven; te vergeefs paarden de Geestelijkheid, en de gewijde Maagden te *Alexandrië*, hare voorbede met die van ANTONIUS, terwijl de Gemeente aldaar openlijk, in hare vergaderingen, God, om 's mans herstelling bad. Aan de Geestelijkheid gaf de Keizer volstrekt een weigerend antwoord; aan de Gemeente verweet hij onverstand en ligtzinnigheid; aan ANTONIUS schreef hij, dat hij de uitspraak der Kerkvergadering moest handhaven, dat, alschoon ook deze of gene Bisschop zich door drift mogt laten overheerschen, men zulks echter niet kon verwachten van zoo vele verstandige en godzalige mannen, als op dezelve bijëen waren gekomen; bovendien beschreef de Keizer ATHANASIUS, als hoogmoedig en verwaand, lasterziek, en een' stichter van partijschap en oproer. Nogthans, ten ein-

(*) Zie J. H. SEMLER *Hist. Eccles. Christ. Selecta Capita Tom.* I. *pag.* 158-163.

(†) *Ad Episcop. Ægypti et Libyæ Disp.* I. *pag.* 130.

(§) *Hist. Eccles.* I. 38.

einde zijne onpartijdigheid en zijne zucht tot vrede te tonen, verwijderde de Vorst te gelijk den Bisschop JOANNES, dien men te *Alexandrië* tot opvolger van MELETIUS verkozen had, van daar, niettegenstaande de vergadering te *Tyrus* dezen in zijne waardigheid bevestigd had (*). Ten laatsten evenwel, werd KONSTANTYN bewogen, in het jaar 337, om ATHANASIUS uit zijne ballingschap terug te ontbieden, doch de uitvoering van dit voornemen werd door 's Keizers dood verhinderd (†), van welke wij de volgende bijzonderheden, bij de Kerkelijke Geschiedschrijvers, vinden.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

KONSTANTYN wordt kort vóór zijne dood gedoopt. Hij sterft.

De Keizer, zedert eenigen tijd onpaslijk geworden, had zich naa *Helenopolis* laten brengen, om de baden te gebruiken; als hij zijn einde voelde naderen, schrijft EUSEBIUS (§), oordeelde hij het tijd te zijn, om zich van alle zijne begane overtredingen te reinigen, gelovende, dat, wat ook een mensch te vooren misdreven mogt hebben, zulks van de ziel werd afgewasschen, door de kracht der onuitspreeklijke woorden, en het zaligend waterbad des doops. Knielend bad hij derhalven, in de Kerk, Gode zijne zonden belijdende, om derzelver vergeving, en werd daar het eerst verwaardigd met de vergeving derzelve, door de oplegging der handen, dat is, hij werd plegtig en eigenlijk, onder de *Catechume-*

nen

(*) SOZOMEN. *Hist. Eccles.* II. 31.
(†) *Id. l. c. Libr.* III. *Cap.* 2.
(§) *Vit. Constant.* IV. 61.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

nen of *Leerlingen* aangenomen. Van *Helenopolis* zich naa *Nikomedië* hebbende doen vervoeren, waarschijnlijk met oogmerk, om zich verder naa *Jerusalem* te begeven, alwaar hij voornemens was, zich in den *Jordaan* te laten doopen, voelde hij zijne krachten zoo verminderen, dat hij aan de Bisschoppen, die bij hem waren, zijn verlangen te kennen gaf, om, zonder verder uitstel, het onsterflijk makend teken en zegel des Doops te ontvangen, belovende, indien God zijn leven nog mogt rekken, zich, in het vervolg, geheellijk met Gods volk te vereenigen, in de Kerk, met alle de gelovigen, aan de openbare gebeden deel te nemen, en zich aan die levensregelen te zullen onderwerpen, welke Gode betaamlijk zijn. Op dit verzoek en belijdenis ontving de Keizer, onder de gewone plegtigheden, en met het nodig onderwijs, den Christelijken Doop, en waarschijnlijk ook vervolgends het Heilig Avondmaal, van EUSEBIUS Bisschop van *Nikomedië*. Gelijk de Dopelingen gewoon waren, trok de Keizer witte klederen aan, en wilde nu het Keizerlijk Purper niet meer dragen. Groot was zijne blijdschap, zijne dankbaarheid aan God, en zijn verlangen naar de dood; gelijk hij dan ook spoedig zijnen wensch magtig werd, daar hij zijn leven eindigde, op den Pinksterdag, den 22sten Meij des jaars 337, omtrent den middag, in het 66ste jaar van zijnen ouderdom, het 31ste jaar van zijne regeering. Zijn lijk werd, gelijk hij bij zijn leven besteld had, naa *Konstantinopolen* gebracht, en in de

Kerk

Kerk der Apostelen, die hij zelf gesticht had, nadat de lijkdienst plegtig over hem gevierd was, begraven (*). III BOEK II Hoofdst.

Dit was het einde van den eersten Christen-Keizer, wien, waarschijnlijk reeds bij zijn leven, de eernaam van de *Groote* gegeven is; doch over wiens lof of laster de oordeelen van zijne tijdgenoten en der nakomelingschap zeer verschillende zijn geweest; hetwelk ons niet kan verwonderen, dewijl zijn overgang van de Heidenen tot de Christenen hem gewis bij de eersten zoo sterk in achting doen daalen, als bij de laatsten natuurlijk doen rijzen moest. Van wêerskanten, gelijk dit de aart der menschen is, verviel men, in het beöordeelen van dezen Vorst, tot uitersten, en misdeed tegen de wetten van billijkheid en onpartijdigheid. De Heidensche Schrijver ZOSIMUS en de Keizer JULIÄAN, die zijn Broeders Zoon was, hebben 's Vorsten karakter met zwarte verwen afgeschilderd, en hem heerschzucht, wreedheid, weelde en dartelheid, te last gelegd, de eerste berispt gestadig alle de verrichtingen van dezen Keizer, en laat geene van zijne daaden, zonder opmerking, voorbij; doch beiden ontdekken zij, te gelijk, overäl hunnen haat tegen den Christelijken Godsdienst, en hunne zucht voor het Heidendom, waar bij JULIÄAN nog zijnen bijzonderen wrok voegde, wegens het gene hij van de Zoonen van KONSTANTYN ondergaan had. Andere min partijdige Heidensche Schrijvers stemmen daar in overëen, dat

na C. G. Jaar 313. tot 337.

Karakter van KONSTANTYN volgends de Heidensche Schrijvers.

(*) EUSEB. *Vit. Constant.* IV. 62-70.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

dat zij hem groote deugden en hoedanigheden toekennen, en beschrijven hem, als een' uitmuntend legerbevelhebber, een' bekwaam staatsman, een' groot aanmoediger en begunstiger van geleerdheid en geleerden, en zelf een groot liefhebber van lezen, schrijven, en letteröefeningen. AURELIUS VICTOR (*) zegt: „ In de eerste tien jaaren gedroeg „ KONSTANTYN zich als een voortreflijk Vorst, de „ tien volgende, als een roover, en de laatste „ tien, gelijk een kwistpenning;" zijnde dezelfde beschuldiging, die ook ZOSIMUS inbrengt, dat KONSTANTYN, meester van het rijk geworden, eenen gierigen aart betoond, en zijne onderdanen met zwaare lasten en schattingen bezwaard heeft, welke hij aan gunstelingen zonder verdiensten of aan nutteloze gebouwen verspilde, waarschijnlijk doelende op 's Keizers gunst en milddaadigheid jegens de Christelijke Bisschoppen, en op de Kerken, door hem gesticht. „ EUTROPIUS (†), noemt hem een' „ groot man, die alles poogde uit te werken, wat „ hij eenmaal bij zichzelven had voorgenomen, „ en staande naar het oppergebied der wereld. — „ Maar door trotsheid op zijnen voorspoed is hij „ min of meer van zijne innemende zachtheid verän„ derd. — In zijnen eersten regeeringstijd met de „ beste, maar in den laatsten tijd met de middelma„ tige Vorsten te vergelijken." — En hij besluit, dat KONSTANTYN eene *vergoding* waardig is geweest (§).

Bij

(*) *De Cæsar. Ep. Cap.* 41. (†) *Hist. Rom.* X. 5.
(§) *Meruit inter Divos referri l. c. Cap.* 8.

Bij de Christenen werd KONSTANTYN met de grootste en zelfs buitenspoorige lof vereërd; EUSEBIUS in zijne *Levensbeschrijving*, in zijne redenvoering aan den Keizer, bij het vieren van zijn dertigjaarig regeeringsfeest, en in andere schriften gaat, in het melden van zijnen lof, niet zelden de paden te buiten, en zelfs zoo ver, dat hij schrijft, dat zijne deugden naar waarde alleen door Hem kunnen vermeld worden, die de onsterflijke God, en Gods Woord zijnde, aan zijne gezegden geloof kan bijzetten (*). In de vijfde eeuw begon men hem, als eenen *Heiligen*, te beschouwen, en vervolgends als zoodanig te vereëren. In de *Grieksche* en in de *Koptische* Kerken in *Egypte* heeft men bijzondere feestdagen aan zijne gedachtenis toegewijd, en de laater Grieksche Schrijvers geven hem gewoonlijk den eernaam van *den Apostolischen* (†).

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Zijn lof bij de Christenen.

In de daad, KONSTANTYN heeft zich, gelijk, uit het gene wij van hem verhaald hebben, blijkbaar is, bij de Christenen zeer verdienstelijk gemaakt, daar alle zijne pogingen, geduurende zoo vele jaaren, daar op doelden, om hunnen Godsdienst eere en aanzien te geven, te beveiligen en uit te breiden. Zijne wetten en verördeningen omtrent de Heidenen en Jooden, zijn ijver, om, op alle mooglijke wijze, hunne inwendige verdeeldheden te heelen, en eendragt onder hen te bewaren, of te herstellen, waar omtrent

Aanmerkingen tot besluit.

(*) EUSEB. *Vit. Constant. Prooem. Libr.* I. *Cap.* 2.

(†) Men zie de *Acta SS. Antwerp. ad d.* 21. *Maii pag.* 13. *sqq.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

bied en deftige ligchaamsgebaarden. Gemeenlijk begon hij deze redenvoeringen met het bestrijden der Afgoderij, verklaarde vervolgends de Godlijke voorzorg en regeering, toonde, hoe noodzaaklijk de verlossing der menschen geweest, en op welke wijze zij voltrokken was, en besloot met nadruklijke voorstellen, van het Godlijk oordeel, tot afschrik der Godlozen. Wij hebben nog ééne van deze Redenvoeringen, door den Keizer, in het Latijn opgesteld, en vervolgends, op zijn bevel, in het Grieksch vertaald, die doorgaans als eene Bijlage achter zijne Levensbeschrijving door EUSEBIUS geplaatst, den titel voert, van *Redenvoering aan de Gemeente der Heiligen.* Deze Redenvoering is zeer lang, en bevat een algemeen denkbeeld van het Christendom, en eene wederlegging der Heidensche dwaling, beide vrij gegrond en grootendeels wijsgeerig; de Keizer houdt zich, onder anderen, in dezelve bezig, met de vervulling der *Sibyllynsche* Voorzeggingen, en van den vierden Herderszang van VIRGILIUS, welke hij, gelijk sommige Christenen van dien tijd, voor echt en voor eene voorzegging hield, in JESUS aan te toonen; hij stelt het *Paradijs* van ADAM buiten deze wereld; hij noemt wel CHRISTUS God en Gods Zoon, en den Heiland der menschen, maar stelt deszelfs bestemming op de wereld hoofdzaaklijk daar in, dat hij den Afgodsdienst vernietigen, de menschen van het kwaad bevrijden, en tot alle deugden opleiden, hen die door zijn voorbeeld leeren, daar door vertrouwen en geloof in zich verwekken, en de menschen dus gelukzalig maken zou. Doch, van JESUS dood

om

om de zonden van het menschdom, en de daar door verworvene gerechtigheid voor God, spreekt de Keizer geen woord. Men kan het ondertusschen den Vorst niet ten kwaade duiden, dat hij zoo lang redende, want hij zelf hoorde de langste Redenvoeringen der Bisschoppen zelfs staande aan; en als eens EUSEBIUS eene buitengewoon lange Redenvoering, die hij voor hem in zijn Paleis hield, daaröm wilde afbreken, of den Keizer bewegen wilde, om te gaan zitten, wilde hij noch het één noch het ander toelaten (*). Vergeefs brengt men tegen dit alles in, dat hij evenwel den titel en het kleed van *Pontifex Maximus*, of Opperpriester, naar de gewoonte der vorige Heidensche Keizeren, heeft blijven dragen, wij hebben daar, bij eene andere gelegenheid, reeds opheldering van gegeven (†). Even min kan men daar uit, dat de Keizer eerst op het laatst van zijn leven een *Catechumenus*, (leerling,) geworden is, en den doop ontvangen heeft, een bewijs ontleenen, dat hij het niet oprecht met het Christendom zou gemeend hebben. Het begrip nopens de afwassching der zonden door den Doop, hetwelk men te ver uitstrekte, en de vreeze, dat men, na den Doop weder in zonde vallende, niet ligtelijk vergeving ontvangen zou, had reeds te vooren bij vele Christenen ten gevolge, dat zij den Doop zoo lang uitstelden, als zulks welvoeglijk kon geschieden, en in dit begrip stond ook KONSTANTYN, gelijk wij hem zelven aan de

(*) EUSEB. *Vit. Constant.* IV. 33.
(†) *Bladz.* 70.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

de Bisschoppen hebben hooren verklaren; daarenboven, was hij 'er op gezet geweest, om in den *Jordaan* gedoopt te worden, omdat JESUS in die rivier gedoopt was, hoedanige begeerte ook andere Christenen plagten te koesteren, gelijk men misschien uit eene plaats van TERTULLIANUS (*), zou mogen besluiten. Zonder reden hebben eindelijk sommigen beweerd, dat KONSTANTYN als een *Ariäan* gestorven zij, omdat hij naamlijk door EUSEBIUS van *Nikomedië* gedoopt is geworden (†); doch, deze Bisschop werd thans door den Keizer voor rechtzinnig gehouden, en niets was natuurlijker dan dat hij zich door den Bisschop der plaats, waar hij zich bevond, liet dopen. Ook blijkt duidelijk uit zijn geheele gedrag, dat hij de *Niceäsche* Kerkvergadering heeft willen handhaven, maar de rustverstoorers en onruststookers van weêrskanten, zoo Ariänen als Rechtzinnigen, in teugel heeft zoeken te houden. Doch, die vlek blijft het karakter van dezen Vorst bezoedelen, dat hij, niet alleen tegen zijne beloften, en eed, LICINIUS en deszelfs nog onmondigen Zoon (§), maar ook zijnen eigenen Zoon CRISPUS, eenen Prins van zeer goede verwachting, op eene losse beschuldiging van deszelfs Stiefmoeder, de Keizerin FAUSTA, in het jaar 326, ter dood heeft gebracht, en weder, toen hij de waarheid der zaak verstond, FAUSTA zelve in eene hee-

(*) *De Baptismo Cap.* 19.

(†) HIËRONYM. *Chron. ad a.* 437. en anderen.

(§) Zie boven *Bladz.* 47.

heete badstove heeft doen verstikken, wordende met haar nog verscheidenen van hare vrienden uit den weg geruimd. Hier kan, ter zijner ontschuldiging, zoo weinig worden gezegd, dat EUSEBIUS liever verkozen heeft, 'er geheel van te zwijgen, op welken grond van het stilzwijgen van EUSEBIUS, EVAGRIUS (*) het geheele geval heeft geloochend, hetwelk echter niet alleen uit de Heidensche, maar ook uit Christen Schrijveren, bekend is (†). Dit alleen kan men aanmerken, dat KONSTANTYN, te vooren geneigd tot wreedheid, blijkens zijne behandeling, jegens de door hem gevangene *Frankische* Koningen, naderhand, dit geval van zijnen Zoon en Gemalin uitgezonderd, van geene dergelijke buitenspoorige woestheid, in de Geschiedenis, beschuldigd wordt, hetwelk men aan de kracht van den Godsdienst veilig mag toeschrijven. Uit alles, wat wij gezegd hebben, blijkt dus, dat KONSTANTYN een Vorst geweest is, begaafd met vele goede hoedanigheden, die in vele opzichten, ten onrechte, gelasterd is, en die, hoe zeer het gevoel van hunne verlossing van de vervolgingen, en de dankbaarheid voor zijne gunsten, de Christenen geene mate heeft doen houden, in hem te prijzen, echter vele goede diensten aan het Christendom gedaan, en veel ijver en godsvrucht vertoond en geöefend heeft. Niemand zal zich voords verwonderen, wanneer hij den Keizer, eenen nieuweling in het Christendom, zich

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

(*) *Hist. Eccles.* III. 41.

(†) HIERONYM. *de Viris Illustr. Cap.* 80.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

zich somtijds, ongevoelig voor de meer verhevene pligten van den Godsdienst, in het zinnelijke van plegtigheden en aandachts-oefeningen ziet verschuilen, als ook, wanneer het uitwendig Christendom, bij het veränderen der omstandigheden, zelfs tegen wil en wetenschap van deszelfs kundigste en eerwaardigste Leeräaren, eene geheel nieuwe gedaante aanneemt, en veränderingen ondergaat, vele van welke, zelfs tot in onze dagen, hebben stand gehouden.

DERDE HOOFDSTUK.

Geschiedenis der Christenen, na de dood van Konstantyn *den Grooten*, *tot de dood van* Juliäan.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337.

KONSTANTYN *de Groote* liet, bij zijn overlijden, drie Zoonen na, KONSTANTYN, KONSTANTIUS, en KONSTANS. Deze had hij, reeds bij zijn leven, tot *Cæsars*, of Rijks-opvolgers, bestemd, waar bij hij, [redacted]

zijne Oomen, KONSTANTIUS, den Vader van JULIÄNUS, die naderhand Keizer is geworden; en DALMATIUS, benevens deszelfs Zoonen DALMATIUS en ANNIBALIÄNUS, als ook den oudsten Broeder van JULIÄNUS, ter dood brengen, zoodat, van het talrijk huis van KONSTANTYN, alleen zijne drie Zoonen, en twee Neven, JULIÄNUS en GALLUS, overbleven, van welken de eerstgemelde zijn behoud alleen aan zijne tedere kindsheid, als zijnde niet meer dan zeven of acht jaren oud, en de andere aan zijne ziekte te danken had, alzoo niemand geloofde, dat hij van dezelve kon herstellen (*).

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Oomen en Neven vermoord.

Na dezen moord, waar in ook OPTATUS, die eene nieuwe waardigheid van *Patricius* bekleedde, en ABLAVIUS, de bevelhebber der lijfwacht, benevens de voornaamste staatsdienaars van KONSTANTYN, omkwamen, deelden de drie Zoonen van KONSTANTYN het Rijk huns Vaders onder zich. De oudste, KONSTANTYN *de Jongere*, verkreeg voor zijn deel *Gallië*, (*Frankryk*,) *Spanje*, *Brittannië*, en een stuk van *Afrika Proconsularis*; KONSTANTIUS, de middelste, had *Nedermoesië*, (thans *Bulgarië*,) *Thracië*, (thans *Romanië*,) *Klein-Asië*, *Egyp-*

Verdeeling des Rijks onder de Zoonen van KONSTANTYN.

(*) SOCRAT. *Hist. Eccles.* III. 1. en SOZOMEN. *Hist. Eccles.* V. 2. geven slechts ingewikkeld de schuld van deze moorden aan KONSTANTIUS. Maar SOZIMUS *Libr.* II. *Cap.* 40. AMMIAN. MARCELL. *Libr.* XXI. *Cap.* 16. JULIANUS zelf *Epist. ad Atheniens. pag.* 270. ATHANAS. *ad Solitarios n.* 69. *Tom.* I. *pag.* 385. noemen hem uitdruklijk de oorzaak van dezelve.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Egypte, en de overige Oostersche Gewesten, en KONSTANS, de jongste Zoon, ontving *Italië*, *Illyrië*, *Pannonië*, *Griekenland*, *Macedonië*, en eenige andere landen, tot aan de zwarte Zee; behalven het overige van *Afrika*, zoo ver het onder de Romeinen hoorde.

De Jonge KONSTANTYN beoorlogt zijnen Broeder KONSTANS, en sneuvelt.

De jonge KONSTANTYN, de oudste dezer Broederen, oordeelende, dat hem te klein aandeel van zijns Vaders staaten was toegelegd, begeerde van den jongsten, KONSTANS, dat deze hem een gedeelte van *Italië*, of eenig ander Landschap, zou afstaan; dit hem geweigerd wordende, deed hij in deszelfs heerschappijën eenen inval, maar verloor in dezen oorlog, in het jaar 340, het leven.

KONSTANS door MAGNENTIUS gedood.

KONSTANS, zich alle de landen van zijnen Broeder KONSTANTYN, zonder tegenspreken van KONSTANTIUS, aangematigd hebbende, beheerschte nu alle de Westersche landen, eerst met vrij algemeene toejuiching, maar vervolgends, door zijne Hovelingen bedorven, verviel hij tot gierigheid en wreedheid, waar door hij zich bij zijne onderdanen in minächting en haat gebracht hebbende, ondernam één zijner bevelhebberen, MAGNENTIUS, eenen opstand, en vond zoo veel aanhang, dat hij den Keizer, in het jaar 350, het 13 jaar zijner regering, en het 30 van zijnen ouderdom, liet vermoorden.

KONSTANTIUS alleen Keizer, na het overwinnen van

KONSTANTIUS, van de Zoonen van KONSTANTYN nog alleen overig, begaf zich, om den moord zijns Broeders te wreeken, terstond tegen MAGNENTIUS in optogt, zijnen Neef GALLUS tot *Cæsar* aangesteld, en hem de verdediging der Oostersche Gewes-

westen, tegen de invallen der *Perſen* aanbevolen hebbende. Na drie jaren was de oorlog, met de dood van MAGNENTIUS, geëindigd, en in het volgende jaar 354, liet KONSTANTIUS zijnen Neef GALLUS, die zich aan alle ondeugden overgegeven, en vele onderdrukkingen en geweld in de Oosterſche landſchappen geöefend had, en op vermoeden, dat hij tegen KONSTANTIUS zelven iet euvels brouwde, insgelijks ter dood brengen, waar na hij alleen de teugels van het bewind voerde, doch, uit hoofde van de invallen der *Duitſche* volken in het Rijk, welke hij alleen niet zag af te weeren, dewijl de *Perſen* hem tevens de handen vol werks gaven, zag hij zich reeds in het volgende jaar 354 genoodzaakt, JULIÄNUS, den Broeder van GALLUS, den eenigſten overgeblevenen uit het huis van KONSTANTYN, tot *Cæſar* aan te ſtellen, en naa den *Rhyn* te zenden, alwaar deze, tegen de Duitſchers, Alemannen en Franken, vele dappere krijgsdaaden verricht, en de genegenheid zijner ſoldaten verworven hebbende, door dezelve in het jaar 360, tot *Augustus*, of Keizer, werd uitgeroepen. De oorlog, die hier op tusſchen KONSTANTIUS en hem verwacht moest worden, werd, door de dood van den gemelden Keizer, voorgekomen, die in het volgende jaar, in het 24ſte jaar zijner regeering, het 44ſte van zijnen ouderdom, overleed, wordende door JULIÄNUS opgevolgd.

III BOEK III Hoofdſt. na C. G. Jaar 337. tot 363.

MAGNENTIUS.

Uit het bovenſtaande blijkt, dat deze Zoons van KONSTANTYN *den Grooten*, hunnen Vader in zijne goede hoedanigheden niet geëvenaard hebben; de Christen-Schrijvers, die hier in, wat de hoofdzaak be-

Karakter der Zoonen van KONSTANTYN.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

betreft; met de Heidensche overëenstemmen, beschrijven echter het karakter van KONSTANTIUS, het allerönguństigst, omdat deze Vorst de *Ariänen* ongemeen genegen was; doch de Heidensche Schrijver AMMIANUS MARCELLINUS heeft over hem het onpartijdigst geöordeeld (*). Hij prijst hem, dat hij de gewigtigste bedieningen en posten met bekwame lieden bezet, de krijgstucht behoorlijk onderhouden, en alhoewel zelf niet geleerd, evenwel de geleerdheid en wetenschappen begunstigd, en zeer matig geleefd hebbe. Maar daar tegen erkent hij ook, dat deze Vorst onmenschlijk hard en bloeddorstig was, zoodra zich daar toe het minste voorwendzel opdeed; dat hij zich van zijne Gemalinnen, gesnedenen, en andere Hovelingen, heeft laten regeeren, en te weinig acht geslagen op de bezwaren zijner onderdanen: „den Christen-Godsdienst," gaat deze Schrijver voort (†), „zoo duidelijk bepaald en eenvoudig, verwar- „de hij met oudwijfsche Bijgelovigheid. In plaats van „aan denzelven eene deftige inrichting te geven, onder- „nam

(*) *Hist. Libr.* XXI. *Cap.* 16.

(†) Zie hier zijne merkwaardige woorden: „Christianam religionem absolutam & simplicem anili superstitione confundens, in qua scrutanda perplexius, quam componenda gravius, excitavit discidia plurima, quæ progressa fusius aluit concertatione verborum: ut, catervis antistitum jumentis publicis ultro citroque discurrentibus per Sijnodos, quas appellant, dum ritum omnem ad suum trahere conantur arbitrium, rei vehiculariæ inciderit nervos."

„ nam hij ingewikkelde onderzoekingen omtrent den- „ zelven, waar door hij veel twist en tweedragt ver- „ oorzaakte, wier verderen voortgang hij door woor- „ denstrijd aankweekte: dus gebeurde het, dat hij, „ dewijl geheele troepen van Bisschoppen, met „ lands rijtuigen, dan hier, dan daar heen, op „ hunne *Sijnoden*, zoo als zij het noemen, rond- „ zworven, den geheelen eeredienst tot hunnen zin „ zoekende te brengen, het openbaar voerwezen „ in den grond reed."

III BOEK III. Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Hun ijver tegen de Heidenen.

In ijver tegen den Heidenschen Godsdienst evenaarden of overtroffen zelfs de Zoons van KONSTANTYN hunnen Vader. KONSTANTIUS gebood, alle Afgodstempelen te sluiten, en aan de Afgoden te offeren, onder levensstraffe, en verbeurdverklaring van alle goederen (*). Ook stelde hij de doodstraffe op het vereeren der Afgodsbeelden (†). De haat van zijnen Vader tegen de Heidenen, geleek slechts eene vonk, die bij hem in volle vlam uitberste, zegt de Heidensche Redenaar LIBANIUS (§), hij schonk, zegt deze elders (**), de Tempelen zoo ligt aan bijzondere personen, als of het paarden of huisgeraden waren, andere liet hij omverwerpen, of

(*) *Cod. Theod. Libr.* XVI. *tit.* 10. *de Pagan. Sacrif. et Templ. Leg.* 4, 5. *Cod. Justin. Libr.* I. *tit.* 11. *de Pag. Sacrif. et Templ. Leg.* 1.

(†) *Cod. Theod. l. c. Leg.* 6.

(§) *Orat.* 26. *pag.* 591. *ed.* MORELL.

(**) *Orat. pro Temp. p.* 486. *in* GOTHOFR. *Opusc. Minor.*

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

of ruimde ze, tot te grooter beschimping aan ontuchtige vrouwspersonen ter bewoning in (*). Op zijn bevel werd het Altaar der *Overwinning* te *Rome* omvergeworpen (†). Eindelijk verbood hij alle Toverkunsten en Waarzeggerijën, Starrenwichelarij enz., derzelver beoefenaars, (*Mathematici*, *Chaldæi*, *Haruspices*, *Augures*, *Magi*, *Malefici* *cet.*,) de dood dreigende (§).

Op gelijke wijze verboden zijne beide Broeders alle openlijke oefeningen van den Heidenschen Godsdienst, doende alöm de Tempelen sluiten, van welke zij sommigen aan de Christenen schonken, wanneer die eene plaats of bouwstoffen tot eene Kerk nodig hadden (**). Evenwel verbood KONSTANS (††), de Tempelen buiten de muuren van *Rome* te beschadigen, omdat daar mede zekere openbare spelen tot vermaak van het volk van *Rome* verbonden waren. Zelfs schonk KONSTANTIUS aan edele Romeinen de waardigheid van Heidensche Priesters (§§), en KONSTANS bevestigde, in eene wet, omtrent de onschendbaarheid der graven, voor de Heidensche

Op-

(*) *Id. l. c. et Orat. parent. in Julian. pag.* 286. *In* FABRIC. *Biblioth. Græc. Tom.* VII.

(†) SYMMACH. *Libr.* X. *Epist.* 54.

(§) C. *Theod. Libr.* IX. *tit.* 16. *de Malef. et Mathemat. Leg.* 4, 5, 6.

(**) SOZOMEN. *Hist. Eccles.* III. 17.

(††) C. *Theod. L.* XVI. *t.* 10. *de Pagar. cet. Leg.* 3

(§§) SYMMACH. *l. s. c.*

Opperpriesters, (*Pontifices*,) het recht, dat zij van ouds hadden, om daar over het opzicht te hebben, en vrijheid te geven, om ze te herstellen (*). Echter werden vele Heidensche Priesters afgezet en verdreven (†). Ook geven de klagten der Heidenen genoeg te kennen, dat 'er tegen de Heidenen vele gewelddadigheden door het gemeen gepleegd zijn, die aan sommigen zelfs het leven gekost hebben; en van KONSTANTIUS verhaalt THEODORETUS (§), dat hij, tegen MAGNENTIUS optrekkende, beval, dat alle Heidenen, die in zijn leger waren, zich moesten laten doopen, wegens het aanstaande levensgevaar, opdat zij, in het toekomend leven, met een waardig kleed verschijnen mogten, of dat degeen, die dit weigerde, terstond naa huis moest keeren; en dit, niettegenstaande de Keizer zelf nog niet gedoopt was, als die den doop eerst op het einde van zijn leven ontvangen heeft, van den Ariäanschen Bisschop EUZOJUS (**).

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Deze ijver der Keizeren werd, door sommige Christen-Schrijvers, nog aangevuurd, onder welke JULIUS FIRMICUS MATERNUS behoort, wiens Verhandeling *de errore profanarum religionum*, (*over de*

JULIUS FIRMICUS MATERNUS schrijft tegen de

(*) C. *Theod. Libr.* IX. *t.* 17. *de Sepulchr. violat. Leg.* 2.

(†) LIBAN. *Orat. parent. in Julian. pag.* 235.

(§) *Hist. Eccles.* III. 3.

(**) ATHANAS. *de Sijnodis. pag.* 748. *Opp. Tom.* I. *Part.* II. *Ed. Benedict.* SOCRAT. *Hist. Eccles.* II. 47. FILOSTORG. *Hist. Eccles. Epit.* VI. 5.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363. — Heidenen.

de dwaling der Heidensche Godsdiensten,) onze tijden bereikt heeft. Deze, van wien de Ouden geheel zwijgen, blijkt uit zijne schriften een *Siciliäan* geweest te zijn, die te voren een Heiden, in de laatste jaaren van KONSTANTYN *den Grooten*, acht Boeken *over de Starrenwichelarij*, (*Libri VIII. Matheseos* of *Astronomicorum*,) geschreven heeft, ter verdediging van deze Wetenschap, men vindt dit Werk in eene verzameling van schriften, over dit onderwerp, die te *Basel* 1551 *Fol.*, in druk verschenen is. Naderhand het Christendom omhelsd hebbende, schreef hij het bovengemelde Werk tegen de Heidenen, hetwelk door hem aan de Keizeren KONSTANTIUS en KONSTANS werd opgedragen, in dit Werk verklaart hij, op zijne wijze, den oorsprong der Heidensche Bijgelovigheden, zoekt de voortreflijkheid van den Christen-Godsdienst aan te tonen, met vermaning aan de Heidenen, om dien te omhelzen, en aan de Keizers, om het Heidensch Bijgeloof uit te roejen. Het grootste nut, dat wij van dit Werk kunnen trekken, zijn eenige zeldzame berichten nopens Heidensche Godsdienstgebruiken; ook zien wij, met welke wapenen sommige Christenen de Heidenen toenmaals bestreden; dit Werk is verscheidene malen uitgegeven, ook achter het Werk van MINUCIUS FELIX, door JAC. GRONOVIUS, te *Leyden* 1709, en te *Rotterdam* 1743 8vo.

Geleerde Heidenen.

Niettegenstaande alle deze bovengemelde en dergelijke maatregelen, om den Heidenschen Godsdienst te vernietigen, bleef echter eene groote menigte denzelven nog steeds toegedaan; zelfs vond men on-

onder de Heidenen, ten dezen tijde, vele geleerden, voornaamlijk in de *Eclectische Wijsgeerige School*, aan welker hoofd AEDESIUS, de voornaamste leerling van JAMBLICHUS was, die EUSTATHIUS, MAXIMUS, CHRYSANTHUS, EUSEBIUS, en andere bekwame leerlingen had, wier leven EUNAPIUS, (*de Vitis Sophistarum Heidelb.* 1596 8.,) beschreven heeft (*). LIBANIUS muntte uit in welsprekendheid, en sierlijkheid van stijl, hij onderwees de redenrijkkunst in zijne vaderstad *Antiöchië*; maar was tevens één der gevaarlijkste vijänden der Christenen. Ook leefden en schreven thans ARISTÆNETUS en HIMERIUS. Onder de Latijnen verdient de Redenaar MAMERTINUS lof, wiens dankzeggingsreden aan den Keizer JULIÄNUS nog overig is. De vermaarde spraakkundige, (*Grammaticus*,) DONATUS, leefde te *Rome*. Ook hebben de Geschiedschrijvers EUTROPIUS en VICTOR lof verworven; als mede de Rechtsgeleerde HERMOGENIANUS, en een *Mathematicus* van *Alexandrië*, THEON, en anderen.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Wetten tegen de Jooden.

Van tijd tot tijd, verloor nogthans het Heidendom van zijne aanhangers, te meer, daar de overgang tot het Christendom aanmoediging en zelfs beloning bij de overigheid vond, terwijl een Christen, die zijnen Godsdienst verliet, om een Heiden of Jood te worden, zich voor straffen en vervolgingen zag blootgesteld. Dus is 'er eene wet van KONSTANTIUS (†), wel-

(*) Vergel. BRUCKER *Hist. Crit. Philos. T.* II. *p.* 270. *sqq.*

(†) *Cod. Theod. Libr.* XVI. *tit. de Judæis etc. leg.* 7. *C. Justin. Libr.* I. *t.* 7. *de Apost. leg.* 1.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

welke de bezittingen van eenen Christen, ten behoeve der Keizerlijke Schatkist, verbeurd verklaart, die een Jood geworden was. Ook mogt geen Jood eene Christen vrouw trouwen, op levensstraffe (*); indien een Jood eenen slaaf had van eenen anderen Godsdienst of volk, werd deze hem, ten behoeve der Keizerlijke Schatkist, ontnomen, en hij met de dood gestraft, indien hij denzelven had laten besnijden (†).

Gunstbewijzen aan de Kerken en de Geestelijken.

Aan den anderen kant, betoonden zich de Zoons van KONSTANTYN niet min milddaadig jegens de Kerken en Geestelijkheid, dan hun Vader; zij schonken, zegt SOZOMENUS (§), aan allen, die tot den Geestelijken stand behoorden, en aan derzelver kinderen en huisgenoten, velerleië voorrechten en vrijdommen. Hunne vrijheid van alle lastposten en buitengewone heffingen werd bevestigd; zij behoefden geene soldaten, of iemand van 's Keizers gevolg, te huisvesten, ook waren zij, koophandel drijvende, vrij van de gewone belastingen, (*Lustralis Collatio*,) omdat, zegt de Wet, de winst ten voordeele der armen kon komen (**). Doch, de ondervinding leerde spoedig, dat de Geestelijken, die koophandel dreven, weinig dachten, om de winst daarvan met de armen te deelen; derhalven bepaalde

KON-

(*) *Cod. Theod. l. c. l.* 6.

(†) *L. c. t.* 9. *ne Christ. Mancip. Judæus habeat. l.* 2. SOZOMEN. *Hist. Eccles.* III. 17. (§) *L. c.*

(**) *Cod. Theod. Libr.* XVI. *tit.* 2. *de Episc. l.* 8-11, 13, 14. *C. Just. l.* 1. *t.* 3. *de Episc. l.* 1, 3.

KONSTANTIUS spoedig deze vrijheid alleen tot die Geestelijken, die handel dreven, om hun bestaan te hebben (*), ook werden alleen zulke Geestelijken en hunne zoonen van openbare lastposten vrij verklaard, die geen vermogen bezaten (†). Ja, in het jaar 360, beval hij, dat de Kerken en Geestelijken, die landerijën bezaten, daar van de gewone belastingen, (*Canonica Inlatio*,) en de Geestelijken alle buitengewone heffingen opbrengen zouden (§), hoewel dit laatste in het volgende jaar weder ingetrokken werd (**). Eindelijk verbood KONSTANTIUS uitdruklijk (††), dat geen Bisschop voor een wereldlijk gerichtshof, maar alleen bij andere Bisschoppen, dat is, voor de Kerkvergadering van zijn Gewest, te recht zou staan, of beschuldigd kunnen worden.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Bekeering van FABIUS MARIUS VICTORINUS.

Het Christendom, dus op allerhande wijzen door de Keizers bevoorrecht, won bij aanhoudendheid, eene menigte aankomelingen uit de Heidenen. Zelfs vermaarde Heidensche Geleerden gingen, met verlating van het Heidensch Bijgeloof, tot het Christendom over; waar van wij een voorbeeld hebben, in FABIUS MARIUS VICTORINUS, een' geboren *Afrikaan*, die

(*) *Cod. Theod. Libr.* XIII. *t.* 1. *de Lustr. Collat. l.* 1. *Libr.* XVI. *t.* 2. *de Episc. l.* 15.

(†) *Libr.* XVI. *t.* 2. *l.* 11.

(§) *L. c. l.* 15. *C. Iust. l. c. l.* 3.

(**) *Cod. Theod. l. c. l.* 16.

(††) *Cod. Theod. Libr.* XVI. *t.* 2. *de Episc. Eccles. et Cleric. l.* 12.

III BOEK. III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

die omtrent het jaar 354 te *Rome* met zoo groote toejuiching de Redenrijkkunst leerde, dat men hem in het openbaar een ſtandbeeld oprichtte. Hij was een ijverig verdediger van den Heidenſchen Godsdienst, maar kreeg, door het lezen der H. Schriften der Christenen, genegenheid voor dezen Godsdienst, en beleed aan éénen zijner vertrouwſte vrienden, dat hij in zijn hart overtuigd en een Christen was; als deze hem aanſpoorde, om deze belijdenis, openlijk, in de Kerk af te leggen, vraagde hij: *Of dan de muuren den Christen maakten?* Evenwel haalde de liefde voor het Christendom het eindelijk bij hem over. „ Kom," zeide hij tot zijn' vriend, „ laat ons naa de Kerk gaan, ik wil een Christen „ worden. " En, als onderwijzeling aangenomen zijnde, ontving hij den Doop, na in het openbaar zijne geloofsbelijdenis, tot groote blijdſchap der Christenen, te hebben afgelegd. Hij ging vervolgends voort, de Welſprekendheid te onderwijzen, doch paste dezelve nu op de verklaring en verdediging der Christelijke leere en der H. Schriften toe. Hij heeft tot het jaar 370 of wat langer geleefd (*). Van dezen VICTORINUS, die van eenen voorigen, van denzelfden naam (†), onderſcheiden moet worden, hebben wij, behalven eenige ſtukken over de Spraakkunde, Redenrijkkunde en Wijsbegeerte, ook eenige Godgeleerde Werken. Een Boek tegen ARIUS,

(*) HIËRONYM. *de Viris Illuſtr. Cap.* 101. AUGUSTIN. *Confesſion. Libr.* VIII. *Cap.* 3-6.

(†) Boven III. *Deel*, *Bladz.* 290.

us, *over de Drieëenheid*, (*de Sanctissima Trinitate adversus Arium Libri IV.*) (*), zeer duister geschreven, en naauwlijks voor geleerden verstaanbaar, gelijk 'er HIËRONYMUS reeds wel van geöordeeld heeft. Zijne leere omtrent dit leerstuk komt met die van de Kerkvergadering van *Niceë* over één, maar is overladen met spitsvinnige bepalingen van de woorden, *Woord*, *Wezen*, *Eénswezens*, en vreemde bewijzen, dat dezelve in de H. Schrift voorkomen, of gegrond zijn: Hij beweert, dat CHRISTUS, naar zijne menschlijke natuur, een *aangenomen Zoon* van God is, (*quadam adoptione filius*,) dat hij daar in minder is dan de Vader, omdat deze bij eene werkloze werkzaamheid, zonder eenig bezwaar of lijden, als de fontein van alles, in eene bestendige rust zalig blijft; hij onderzoekt, hoe de Zoon, *Gods wil*, en de *Heilige Geest*, *de Moeder van* JESUS CHRISTUS genoemd kan worden, en wat dergelijke spitsvinnigheden meer zijn. In hetzelfde Werk bestrijdt hij ook, behalven ARIUS, MARCELLUS van *Ancyra* en PHOTINUS. Vóór hetzelve had hij nog een ander werk uitgegeven, tegen den Ariäan CANDIDUS, (*de generatione Verbi*) (†). Ook heeft hij tegen de *Manicheën* geschreven, benevens een vertoog, *de*

(*) In de *Biblioth. SS. Patr. Tom.* IV. *pag.* 291. *sqq. Paris* 1589. *fol.*

(†) Met de Verhandeling van CANDIDUS uitgegeven door ANDR. RIVINUS *in SS. Reliquiis duor. Victorinorum pag.* 238. *Gothæ.* 1652. 8. en MABILLON *Anal. Tom.* IV. *pag.* 155. *ed. nov.*

III. BOEK III. Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

de principio diëi, waar in hij beweert, dat de dagen der Schepping, niet met den avond, maar met den morgen, aanvangen, en met den morgen van den volgenden dag eindigen (*). Nog heeft hij *verklaringen* geschreven, *over de Brieven van* PAULUS, doch volgends HIëRONYMUS (†), zonder eenige kennis te toonen in den ftijl der H. Schrift; als mede drie gezangen over de Driceënheid, (*Hymni tres de Trinitate*, *five de Homoousio recipiendo*,) in eene middenfoort tusfchen gebonden en ongebonden ftijl, en eindelijk een Dichtftuk in zesvoetige Verzen, over de *Makkabeïfche Broederen*, (*Carmen de Maccabæis*,) hetwelk echter van sommigen aan den ouderen VICTORINUS wordt toegefchreven.

Bekeering der Abijsfiniërs tot het Christendom.

De Christelijke Godsdienst breidde zich, ten tijde van Keizer KONSTANTYN *den Grooten*, en zijne Zoonen, ook buiten het Romeinfche Rijk, uit. De Gefchiedenis gewaagt inzonderheid van de bekering der *Ethiopiërs*, of *Abysfiniërs*, *Iberiërs*, en *Gothen*. De eerstgemelden zouden, volgends de gewone overlevering, het Christengeloof reeds ont-

[redacted]

MATTHEUS, als den eersten stichter van het Christendom in *Ethiopië* of *Abyssinië*; onzeker is het ook, of PANTÆNUS, in de tweede eeuw, het Euangelie in die Gewesten, welke door de Ouden ook *Indië* genoemd worden, gepredikt hebbe (*). Ten minsten, RUFINUS, en andere geloofwaardige Schrijvers, verzekeren, dat 'er vóór de vierde eeuw geene spooren van het Christendom in dit land te ontdekken zijn (†). Omtrent het jaar 327, kort nadat ATHANASIUS Bisschop te *Alexandrië* geworden was, werden de gronden van het Christendom onder de *Ethiopiërs* of *Abyssiniërs* gelegd, bij de volgende gelegenheid. Zeker Wijsgeer, (de *Ethiopiërs* zelve noemen hem eenen Koopman,) MEROPIUS, uit *Fenicië*, naa dit land gereisd zijnde, werd daar door de inwoners met alle zijne reisgenoten omgebracht, (de *Ethiopiërs* zeggen, dat hij zijne natuurlijke dood aan eene ziekte gestorven is,) behalven twee jongelingen FRUMENTIUS en ÆDESIUS (§). Alzoo deze konden lezen en schrijven, en veel geest bezaten, werden zij door den Koning des Lands aan zijn Hof tot Geheimschrijvers gehouden. Na zijn overlijden bediende 's Vorsten Weduwe, tot de meer-

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

(*) Zie ons II *Deel*, *Bladz.* 229.

(†) Vergel. JOB. LUDOLF. *Hist. Æthiop.* III. 2.

(§) RUFINUS *Hist. Eccles.* I. 29. zegt, dat hij zijn verhaal uit den mond van dezen ÆDESIUS, die naderhand Ouderling te *Tyrus* geweest is, ontvangen heeft. Uit RUFINUS is dit verhaal overgenomen door SOCRATES *Hist. Eccles.* I. 19. en SOZOMENUS *Hist. Eccles.* II. 24.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

meerderjarigheid van haren Zoon, zich veel van hunnen raad, bijzonder van FRUMENTIUS, welke onder de Romeinſche Kooplieden eenigen ontdekt hebbende, die, gelijk hij, Christenen waren, hen opwekte, om met hem in een bijzonder huis tot het gebed ſaam te komen, vervolgends bouwde hij, ten dien einde, eene Kerk, alwaar zich, van tijd tot tijd, ook eenige *Ethiopiërs* lieten vinden. De jonge Koning het Rijk aanvaard hebbende, verkregen FRUMENTIUS en ÆDESIUS, met vele moeite, vrijheid, om naa hun Vaderland te keeren. FRUMENTIUS, in *Egypte* gekomen, gaf aan den Bisſchop ATHANASIUS bericht van den toeſtand van zaken in *Ethiopië*, en verzocht hem, eenen Bisſchop derwaards te zenden, om het Christendom in hetzelve te vestigen, dewijl hij zich van eenen goeden uitſlag verzekerd hield. ATHANASIUS, niemand daar toe geſchikter oordelende, wijdde FRUMENTIUS tot Bisſchop in, en zond hem, met eenige andere Geestelijken, weder naa *Ethiopië*, alwaar hij, gelijk men verhaalt, door wonderwerken en het genezen van zieken, niet min dan door onderwijs, [redacted]

aangesteld. Thans gebood de Keizer in eenen Brief (*), aan de twee bestuurers der stad *Auxuma* of *Auxumis*, toen de hoofdstad van *Ethiopië*, thans genoegzaam vervallen, ÆZANAS en SAZANAS, dat zij FRUMENTIUS terstond naa *Egypte* zouden zenden, aan den Bisschop GEÖRGIUS, om van hem onderwezen te worden, en met meer nut vervolgends bij hen te kunnen arbeiden. Men weet het gevolg niet, welk dit bevel gehad heeft, maar dit is zeker, dat de Kerk van *Ethiopië* of *Abyssinië* die van *Alexandrië* altijd als hare Moederkerk erkend heeft.

Der Homeriten.

Tegen over *Ethiopië* of *Abyssinië*, in gelukkig *Arabië*, woonden de *Homeriten*, ook *Sabeërs* genoemd, onder welke vele *Joden* waren. Aan deze *Homeriten* en derzelver Koning, zond de Keizer KONSTANTIUS een gezantschap, met aanzienlijke geschenken, om hem vrijheid te vragen, dat de Romeinen, die door zijne landen reisden, en die zijner onderdanen, welke Christenen wilden worden, Kerken mogten stichten. Aan het hoofd van dit gezantschap was THEOFILUS, een *Indiäan*, uit het Eiland *Divus*, (misschien het hedendaagsche *Diu*,) die door zijn volk als gijzelaar aan Keizer KONSTANTYN *den Grooten* gezonden, geduurende zijn verblijf onder de *Romeinen*, Monnik geworden, en door EUSEBIUS van *Nikomedië* tot *Diakon* gewijd was, zijnde hij een *Ariäan*. Deze vond de *Homeriten* Af-

(*) Bij ATHANAS. *Apol. ad Imper. Constant. Cap.* 31. *Opp. Tom.* I. P. I. *pag.* 315.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Afgodendienaars, doch bij welke, waarschijnlijk door hunne vermenging met de Jooden, de besnijdenis in gebruik was. Het gelukte hem, den Vorst des lands tot het Christelijk geloof te bewegen, en den tegenstand der Jooden, door wonderwerken, tot zwijgen te brengen. Vervolgends liet de Vorst drie Cristelijke Kerken stichten, ééne in zijne hoofdstad *Tafaron*, de andere in de Haven *Adena*, en eene derde in eene andere handelstad, aan de Golf van *Persië*; THEOFILUS bezocht daar na zijn Vaderland en andere *Indische* landen, alwaar hij onder anderen de gewoonte veränderde, volgends welke de Christenen aldaar het voorlezen van het Euängelie zittende aanhoorden. Doch, ten aanzien van het geloof, zegt FILOSTORGIUS, een Ariäansch Schrijver der Kerkelijke Geschiedenis, van wien wij deze berichten hebben (*), was niets te verbeteren, alzoo deze Christenen, van de oudste tijden af, geloofden, dat de Zoon een ander Wezen, (ἑτερογενὲς) had, dan de Vader. THEOFILUS bezocht ook de *Ethiopiërs*, wier hoofdstad *Auxuma* was, om in deze nieuwe Gemeente goede schikkingen te maken. Misschien staat deze zijne reize in verband met het bovengemelde bevel van KONSTANTIUS, omtrent den rechtzinnigen Bisschop FRUMENTIUS, en het oogmerk der reize van THEOFILUS zal geweest zijn, denzelven, ten behoeve der *Ariäansche* gevoelens, tegen te werken. Terug gekeerd, leefde THEOFILUS, in zijnen gewonen stand, als Monnik en Diakon,

(*) *Epit. Hist. Eccl. Libr.* II. *n.* 6. *Libr.* III. *n.* 4. *sqq.*

kon, zonder naar hooger bediening te ſtaan, geëerd en geächt, in het Romeinſche gebied. Dus ver FILOSTORGIUS. III BOEK III Hoofdſt.

Ten tijde van KONSTANTYN *den Grooten*, hadden ook de *Iberiërs*, bewoners van het Landſchap, thans *Geörgië* genoemd, het Christendom aangenomen. Eene Christen vrouw, zoo luidt het verhaal dezer gebeurenis (*), die zeer godvruchtig, naar de ſtrenge regelen der *Asceten* leefde, bij eenen inval der *Iberiërs*, door dezelve gevangen medegevoerd, volhardde ook onder dit volk in hare ſtrenge levenswijze, met lang en aanhoudend vasten, en geduurige gebeden. Door hare gebeden den Zoon, en daar na ook de Gemalin, des Konings van eene zwaare ziekte genezen hebbende, wilde zij geen andere beloning, haar door den Koning aangeboden, aannemen, dan deze, dat de Koning den waaren God erkende. De Vorst den volgenden dag op de jagt zijnde, bedekte eene ſchielijk gevallene mist de gebergten en wouden zoo zwaar, dat hij geen' voet verzetten kon. In dezen nood, zijne Goden vergeefs aangeroepen hebbende, wendde hij zich tot den God der Christen vrouw, en terſtond verdween de mist. Dit bewoog hem, als ook de Koningin, om

na C. G. Jaar 337. tot 363.

Der Iberiërs.

(*) RUFINUS *Hist. Eccles.* II. 33. zegt, hetzelve te hebben verſtaan uit den mond van BACURIUS, op het einde dezer vierde eeuw, die toen Bevelhebber van dit volk onder de Romeinſche troepen was. Uit RUFINUS hebben SOCRATES *Hist. Eccles.* I. 20. en SOZOMENUS *Hist. Eccles.* II. 7. hunne berichten overgenomen.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

om den Christelijken Godsdienst te omhelzen. Hunne onderdanen werden, door een nieuw wonder, overgehaald, om hun voorbeeld te volgen. Als de Koning eene Christen-Kerk liet bouwen, kon men ééne der Pilaren, wat men ook deed, niet opgericht krijgen; maar de gemelde Christinne zich des nachts naa die plaats begevende, en biddende, hief de Pilaar zich van zelve op, en zweefde boven haren grondslag in de lucht. De Koning en vele andere *Iberiërs*, den volgenden dag, dit ziende, en hoe de Pilaar zich toen voor hunne oogen van zelve op haar voetstuk vestigde, werden daar door ongemeen in hun geloof versterkt, en verzochten, door een gezantschap, den Keizer KONSTANTYN, om eenen Bisschop en andere Leeräaren, tevens een verbond van vriendschap met hem sluitende. „ Zoodanige kwalijk uitgedachte en ligtgeloovige vertellingen veröorzaakten," zegt SCHRÖCK met recht, „ inzonderheid dit nadeel onder de Christenen, dat men, bij elke gewigtige bekeering van een aantal „ Heidenen, wonderen verwachtte, onderstelde, of „ verdichtte; en dus steeds meer en meer van den „ rechten natuurlijken weg, van onderwijs en onderzoek, langs welken het Christendom behoorde „ uitgebreid te worden, afweek."

Der Gothen.

Doch boven allen is de bekeering der *Gothen* tot het Christendom merkwaardig. Dit volk, van den Oud-Duitschen Stam, uit *Sarmatië* of *Poolen*, naa den *Donau* afgezakt, had ten tijde der Zoonen van KONSTANTYN eene heerschappij gesticht, welke zich van de rivier *Tanais*, of de *Don*, tot aan den *Tibis-*

biscus, of den *Teisf*, in *Hongaryë*, uitstrekte; zij waren verdeeld in *Oostgothen*, of *Greuthingers*, wier Koning ERMANARIK of ERMERIK, vele volken overwonnen hebbende, tot aan de *Oostzee* toe, van de Grenzen van *Asië* tot aan *Dacië* heerschte, en in *Westgothen* of *Theruingiërs*, die zich in het hedendaagsch *Moldavië*, *Wallachië*, *Zevenbergen*, en een gedeelte van *Hongaryë*, gevestigd hadden (*). Deze volken waren, bij hunne invallen in het Romeinsche Gebied, zedert het jaar 260, met den Christelijken Godsdienst bekend geworden, door Christen gevangenen, die zij als slaven mede gevoerd hadden, welke, door wonderbare genezingen, uitdrijving van Duivelen, en een Godzalig leven, hunnen meesteren hoogächting voor het Christendom inboezemden (†). Meest echter hadden zij, ten dezen opzichte, te danken aan ULFILAS, die tot Bisschop der *Gothen* ingewijd, hen niet alleen in den Christen-Godsdienst onderwees, maar ook letters voor hun uitvond, en de Heilige Schrift in hunne taal, overzette. Volgends FILOSTORGIUS (§) was hij een *Kappadociër*, en bij de *Gothen* gevangen geraakt, hoewel zijn naam, die ook URFILAS en WULFILAS geschreven wordt, oud Duitsch schijnt te wezen, en met ons WOLF overëen te komen, waar uit men zou opmaken, dat hij veeleër zelf een *Goth* geweest is. Hoe het zij, FILOSTORGIUS ver-

(*) JORNANDES *de Rebus Goth. Cap.* 23.
(†) SOZOMEN. *Hist. Eccles. Libr.* III. *Cap.* 6.
(§) *Epit. Hist. Eccles. Libr.* II. *n.* 5.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

verhaalt, dat hij door den Koning der *Gothen*, in gezantschap aan Keizer KONSTANTYN gezonden, door EUSEBIUS van *Nikomedië* tot Bisschop der *Gothen* is ingewijd, dat KONSTANTYN hem zeer hoogachtte, en hem dikwijls den MOSES van zijnen tijd noemde. Ook bericht dezelfde Schrijver, dat ULFILAS, in zijne vertaling, de Boeken der Koningen, dat is, die van *Samuel* en de *Koningen*, zal hebben overgeslagen, om den oorlogzuchtigen aart van zijn volk geen voedzel te geven. Hij was, met zijne geheele Gemeente, het leerstelzel van ARIUS toegedaan. Andere Schrijvers (*) verschillen van FILOSTORGIUS, in eenige bijzonderheden, en plaatzen hem later. Eerst, zegt SOZOMENUS, was hij een rechtzinnig Christen, maar aan den Keizer VALENS in gezantschap gezonden zijnde, was hij tot de *Ariänerij* overgehaald. In deze tijden van VALENS, die van het jaar 364 tot 378 regeerde, plaatzen SOCRATES en THEODORETUS onzen ULFILAS insgelijks, SOCRATES zegt, dat hij aan dezen Keizer gezonden was, door der *Gothen* Koning FRITIGERN, om 's Keizers hulp te verzoeken, tegen zijnen mededinger ATHANARIK, en dat, op het verleenen dezer hulp, FRITIGERN, met eene menigte zijner onderdanen, het Christen geloof, doch volgends de leere der *Ariänen*, omhelsde. THEODORETUS schrijft, dat de *Gothen*, over den *Donau* getrokken, een verbond aan den Keizer voorsloegen, die,

(*) SOCRAT. *Hist. Eccles.* IV. 33. SOZOMEN. *Hist. Eccles.* VI. 37. THEODOR. *Hist. Eccles.* IV. 37.

die, op raad van EUDOXIUS, tot eene voorwaarde van hetzelve maakte, dat zij de *Ariäansche* gevoelens zouden aannemen, en dat zulks, door het gezag van ULFILAS, werd toegestaan, die aan zijne *Gothen* verzekerde, dat dit verschil onder de Christenen alleen, uit de heerschzucht van sommige Bisschoppen, ontstaan was.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Ulfilas vertaalt den Bijbel in de Gothische taal.

Hoe zeer ook deze Schrijvers in bijzonderheden verschillen, dit is zeker, dat ULFILAS, omtrent het midden der vierde eeuw, aan de *Gothen* eene Overzetting des Bijbels in hunne taal bezorgd heeft, waar van nog aanzienlijke overblijfzelen van het Nieuwe Testament voorhanden zijn, bijzonder in het zoogenoemd *Zilveren Handschrift*, (*Codex Argenteus*,) hetwelk thans in de Boekerij der Hoogeschool van *Upsal* bewaard wordt, en dat zijnen naam heeft, omdat het op purperkleurd pergament met zilveren letters geschreven is. Dit Handschrift werd ontdekt in de Abtdij *Werden* in *Westfalen*; en werd van daar, in den dertigjarigen oorlog, naa *Praag* gebracht, alwaar de Zweeden het in het jaar 1648 buit maakten. Doch het kwam naderhand, uit de Boekerij van Koningin CHRISTINA, aan ISAÄK VOSSIUS in *Holland*, tot dat het door den Zweedschen Graaf DE LA GARDIE, van dezen geleerden gekocht, en naa *Upsal* ten geschenk gezonden werd. Het behelst de *vier Euängeliën*, echter met gapingen, in de *Gothische*, gelijk men thans zich algemeen verzekerd houdt, en niet, gelijk sommigen gedacht hebben, in de *Frankische* taal; het werd het eerst met *Gothische* letters, en een *Glossarium* over deze taal,

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

taal, door FRANCISCUS JUNIUS te *Dordrecht* 1665 uitgegeven, en naderhand door anderen; men heeft ook, vervolgends, nog eenige andere brokstukken van deze Overzetting van ULFILAS ontdekt, en in druk gegeven. Zij is, zoo ten opzichte der oude Duitsche Taal, als der oordeelkunde des Nieuwen Testaments, van zeer veel aanbelang, gelijk onder anderen door den geleerden J. D. MICHAËLIS is aangewezen (*).

Vervolging der Christenen onder de Gothen.

Niet lang daar na moest echter de Christelijke Gemeente onder de *Gothen* eene harde vervolging ondergaan. In de laatste jaren van Keizer VALENS, kwam ATHANARIK, tegen wien de gemelde Keizer aan FRITIGERN hulp verleend had, aan de regering, welke, niet kunnende dulden, dat ULFILAS ook in zijn gebied bekeerlingen maakte, velen van zijne Christelijke onderdanen ter dood bracht. Volgends SOZOMENUS (†), verdedigden velen van dezelven hunnen Godsdienst, met groote standvastigheid, voor de rechtbanken; en eene geheele menigte werd, met vrouwen en kinderen, in eene Kerk, waar in zij gevlucht waren, verbrand. SOCRATES (§)

[redacted]

Uit deze bijzonderheden blijkt toch, dat niet alle de *Gothische* Christenen *Ariänen* geweest zijn, ja AUGUSTINUS (*) gelooft niet ééns, dat 'er toen *Ariänen* onder hen geweest zijn.

Vervolging der Christenen onder de Persen.

Doch veel zwaarer en bloediger was de vervolging, die de Christenen in *Persië*, omstreeks dezen tijd, en vervolgends, getroffen heeft. In dit groot Rijk hadden de Christenen, ten dezen tijde, aanzienlijke Gemeenten (†), welke, voor het grootste gedeelte, door den Persischen Koning SAPOR, of SCHABUR, zijn verwoest geworden. SOZOMENUS (§), die de Geschiedenis dezer vervolging wijdlopig beschreven heeft, plaatst derzelver begin reeds ten tijde van KONSTANTYN *den Grooten*. Doch, hier van is geene blijk voorhanden. Men heeft bij EUSEBIUS (**), wel eenen Brief van dezen Keizer aan SAPOR, in welken hij het Christendom aan denzelven aanbeveelt, maar waar in niets gewaagd wordt, van eene vervolging tegen deszelfs belijders, integendeel kreeg KONSTANTYN aanleiding tot het schrijven van dezen Brief uit de voordeelige berichten, die

(*) *De Civit. Dei* XVIII. 52.

(†) Het Christendom was, volgends de overlevering, daar geplant, door den Apostel THOMAS, zie ons I. *Deel*, *Bladz.* 229. Vergel. EUSEB. *Hist. Eccles.* III. 1. ten minsten uit de Geschiedenis van MANES, in ons III. *Deel*, *Bladz.* 252. blijkt, dat het zich reeds vroeg onder de *Persen* gevestigd en uitgebreid had.

(§) *Hist. Eccles.* II. 15.

(**) *Vit. Constant.* IV. 9-13.

III BOEK III Hoofdſt. na C. G. Jaar 337. tot 363.

die hij, ten aanzien van den bloejenden ſtaat der Christenen in *Perſië*, van de *Perſiſche* gezanten verſtaan had. Ook ſtaat deze vervolging, in derzelver oorſprong, in verband met eenen oorlog tusſchen de Romeinen en Perſen, welke, geduurende de regering van KONSTANTYN, geene plaats heeft gehad. Wij geloven dan liever andere berichten, die den aanvang der vervolging, na de dood van KONSTANTYN, en bijzonder in het jaar 343, ſtellen (*).

Oorſprong dezer vervolging.

De Perſiſche Keizer SAPOR voerde geſtadige oorlogen met KONSTANTIUS, den Zoon en opvolger van KONSTANTYN *den Grooten*; van deze gelegenheid maakten de *Magi*, of Priesters van den ouden Godsdienst der *Perſen*, benevens de *Jooden*, die altijd den Christen Godsdienst bleven haaten, een het zij gegrond of ongegrond gebruik, om de Christenen van *Perſië* bij den Keizer als *ongetrouwe* onderdanen, en geheime vrienden der *Romeinen* te beſchuldigen, waar door zij hem ligtelijk beweegden, om hen, als lieden, op welke hij niet kon vertrouwen, te vervolgen (†).

Martel- [redacted]

In het bijzonder beſchuldigden de gemelde vijän- [redacted]

ven valt, en die als ééne ftad uitmaakten, waaröm zij ook door de Arabieren eenvouwig *Modajin* (*de Steden*) genoemd worden, bij den Keizer SAPOR, van geheime verftandhouding en ongeöorloofde briefwisfeling met den *Romeinfchen Keizer*. SAPOR, hier aan geloof flaande, beval, in volle woede, de Christen-Kerken te flopen, en hunne Leeräaren en Kerkendienaren ter dood te brengen, terwijl hij de gemeene Christenen met zwaare belastingen drukte, om hen hunnen Godsdienst te doen verlaten. De Bisfchop SIMEÖN zelf werd, met ijzeren ketenen geboeid, voor den Koning gebracht, die terftond bevel gaf, hem door pijnigingen tot bekentenis te brengen. De Bisfchop ftond alles moedig door, en weigerde zelfs zijnen Vorst de gewone Oosterfche hulde van *nederwerping* of *aanbidding*, zeggende, dat hij, fchoon die te vooren bewezen hebbende, ze nu weigerde, omdat men hem gekluifterd had, ten einde hem den waaren God te doen verloochenen, en dat hij dus voor zijnen Godsdienst ftrijden moest. De Koning deed hem verleidende beloften, indien hij de Zon wilde aanbidden (*), gepaard met bedreigingen van, in geval van weigering, benevens alle Christenen in *Perfië*, het leven te zullen verliezen. De Bisfchop, dit weigerende, werd in

III BOEK III Hoofdft. na C. G. Jaar 337. tot 363.

leucië en Ctefifon.

(*) Eigenlijk aanbaden de *Perfen* de Zon niet, zoo min als het *Vuur*, waar naar zij gemeenlijk *Vuur-aanbidders* heten. HYDE *de Rel. Vett. Perf. Cap.* 4. Maar de eerbied, welken zij aan beiden bewezen, werd bij de Christenen als eene aanbidding en Afgoderij befchouwd.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Bijzonderheid van USTHAZADES.

in de gevangenis geworpen, om daar tijd van berouw te hebben.

Toen de Bisschop naa de gevangenis gebracht werd, ontmoette hem USTHAZADES, een Gesnedene, en thans opzichter over het Koninglijk Paleis, een Christen, doch die, uit vrees en gedwongen, zich naar 's Konings bevel geschikt, en de *Zon* verëerd had. Deze, een oud vriend van den Bisschop, wierp zich, om hem zijnen eerbied te bewijzen, voor denzelven neder, maar SIMEÖN bracht hem met zoo harde bestraffing zijnen afval onder het oog, dat zijn vriend, onder vele tranen en luide klagten, het treurkleed aantrok, en uitriep: „ Wat staat mij van „ God te duchten, dien ik verloochend heb, daar „ mijn voormalige vriend mij zoo zeer versoeit!" Door den Koning hier over onderhouden, beleed hij, zichzelven beschuldigende, dat hij de Zon niet van harte verëerd had, zweerende bij den waaren God, dat hij voortäan nooit anders dan een Christen wilde wezen. De Koning stond verbaasd over deze onverwachte verändering, welke hij aan toverkunsten der Christenen toeschreef, en waar door hij te

[redacted]

maar SIMEÖN bracht hem met zoo harde bestraffing zijnen afval onder het oog. enz.

IV. D. Bladz. 276.

niet verloochenen wilde, hetwelk de Koning hem toestond, willende dus den Christenen te kennen geven, dat zij van hem geene barmhartigheid te wachten hadden, daar hij zelfs eenen verdienstelijken man niet verschoonde, terwijl USTHAZADES met zijn verzoek bedoelde, de Christenen ter navolging op te wekken, als zij hooren zouden, dat hij alleen om CHRISTUS wil de dood geleden had.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Den volgenden dag kwam de beurt ook aan den Bisschop SIMEÖN. Met hem werden nog honderd andere gevangene Christenen, Bisschoppen, Ouderlingen, en Kerkendienaars, ter dood gebracht; SIMEÖN, deze allen tot standvastigheid opgewekt hebbende, werd na hen, met twee Ouderlingen zijner Gemeente, gedood. In het volgende jaar, liet SAPOR, door zijn geheele Rijk, een bevel afkondigen, om alle Christenen, die van hun geloof belijdenis deeden, om te brengen. Nu zochten de *Magi* de Christenen overäl op, en velen van dezen gaven zichzelven vrijwillig aan; in dit algemeen bloedbad verloren zelfs velen in het Koninglijk Paleis hun leven, onder anderen een gesnedene, die den Koning zeer lief was, en wiens dood hem smartte; waaröm hij beval, dat men voortäan alleen de Christelijke Leeraren zou ter dood brengen, welk bevel met ijver werkstellig gemaakt werd, voornaamlijk in het landschap *Adiabene*, dat bijna geheel Christelijk was.

Zwaare vervolging.

SOZOMENUS zegt ons, dat 'er 16000 Bisschoppen, Ouderlingen, andere Geestelijken, Monniken, en gewijde Maagden, bij name worden opgeteld, die in deze vervolging zijn omgekomen. MARIS, een

Groot getal van Martelaren.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Perfisch Schrijver, brengt het getal der overige gedoodde Christenen tot 190,000. De eerstgemelde Schrijver noemt 22 der ter dood gebrachte Bisschoppen op, en beschrijft ons bijzonder de Geschiedenis van één' hunner, den Bisschop MILLES, als eenen wonderdoener. Deze had in het eerst krijgsdienften gedaan bij de Perfen, maar welke hij verliet, om een ftrenger leven te leiden. Bisschop geworden van eene *Perfifche* ftad, had hij veel van de Heidenen, om zijn geloof, te lijden, zonder dat het hem gelukte, éénen enkelen te bekeeren, waar door hij, verdrietig geworden zijnde, de ftad vervloekte, welke vloek spoedig vervuld werd, alzoo de ftad, wegens eenig vergrijp tegen den Koning, door denzelven ten gronde toe verwoest werd. De Bisschop, niets dan een affchrift der *Euängeliën* medegenomen hebbende, begaf zich naa *Jerufalem*, om daar zijn gebed te verrichten, en de Monniken van *Egypte* bezocht hebbende, keerde hij naa *Perfië* terug, alwaar hij den Marteldood onderging (*).

Berichten

Deze vervolging in *Perfië* zal, volgends GENNADI-

(*) SOZOMEN. *Hist. Eccles.* II. 14. Die zich, ten aanzien dezer vervolging, op de berichten van *Perfifche*, *Syrifche* en *Edeisfeenfche* Christenen beroept. Vele Oosterfche verhalen heeft eerst JOS. SIMON. ASSEMANNI *Biblioth. Orient. Tom.* I. *pag.* 1. *fqq.* waar hij het leven van den bovengemelden Aartsbisfchop SIMEÖN befchrijft, ook *pag.* 183. en *Tom.* III. *pag.* 52. *fqq.* uitgegeven; maar vollediger STEPH. EVOD. ASSEMANNI *Acta Martt. Orientt. et Occidentt. Romae* 1740. II Deelen in *Folio* enz.

DIUS (*), door JAKOBUS, Bisschop van *Nisibis*, in een afzonderlijk Werk, *over het Persisch Rijk*, en *over de vervolging der Christenen*, beschreven zijn. Behalven dit schrijft GENNADIUS hem nog *zes en twintig* Godgeleerde Verhandelingen toe, in de *Syrische* taal, welke onder anderen handelden *over het geloof*, *tegen alle Ketteryën*, *van de algemeene liefde*, *van het vasten*, *van het gebed*, *van de Opstanding*, *van den Maagdelijken Staat*, *van* CHRISTUS, *dat hij de Zoon van God*, *en eenswezens met den Vader is.* Men heeft lang getwijfeld, of niet GENNADIUS, bij vergisfing, de schriften van eenen laateren JAKOBUS, Bisschop van *Sarugia*, in *Mesopotamië*, den *Wijzen* bijgenaamd, aan JAKOBUS van *Nisibis* had toegeschreven, tot dat, in het midden der jongst verlopene eeuw, een Kanunnik te *Rome*, NICOLAUS ANTONELLI, werklijk negentien van de gemelde verhandelingen heeft uitgegeven, (*S. Jacobi*, *Episcopi Nisibeni Sermones*, *Armenice et Latine Romæ* 1756 *folio.*) zijnde waarschijnlijk eene *Armenische* Vertaling, van het oorspronglijk voor ons verloren *Syrisch* Werk (†). Deze JAKOBUS van *Nisibis* is vermaard door zijne eerwaardige heiligheid van leven, en ijver voor den Godsdienst, om welken hij, reeds ten tijde van MAXIMINUS, veel geleden had; ook worden hem vele wonderen toegeschreven, om alle welke redenen hij den naam van *den Grooten* draagt. De stad *Nisibis*, die, in de oor-

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Van JAKOBUS Bisschop van Nisibis.

(*) *De Viris Illustr. Cap.* I.

(†) ERNESTI *Theol. Biblioth.* B. VIII. S. 200.

III BOEK III Hoofdſt. na C. G. Jaar 337. tot 363.

oorlogen tusſchen de Romeinen en Perſen, onder de regering van KONSTANTIUS, meer dan ééńs eene belegering der *Perſen* verduuren moest, wordt gezegd, éé́ns en andermaal hare behoudenis aan de wonderdoende Godsvrucht van dezen haren Bisſchop verſchuldigd geweest te zijn. Als bij de belegering in het jaar 338, hare muuren, door de overſtroming der rivier, welke de Perſen hadden opgeſtopt, waren ingeſtort, en de *Perſen* door deze bres den volgenden dag de ſtad meenden in te rukken, vonden zij de muuren volkomen herſteld, en in ſtaat van verdediging, hetwelk de Bisſchop, door zijn gebed, in de Kerk gedaan, verkregen had. Tevens zag de *Perſiſche* Vorst SAPOR eenen krijgsman in ſchitterend gewaad op den muur ſtaan, uit welk gezicht hij beſloot, dat God voor de *Romeinen* ſtreed. Als de Bisſchop vervolgends, op het verzoek van eenen anderen zeer vermaarden *Syriſchen* Leeräar, EFRAËM, zich op een' toren had begeven, bad hij, dat God door vliegen en muggen de *Perſen* wilde overwinnen, en terſtond voerde een wind eenen verbazenden zwerm van deze [redacted]

Terwijl de Christenen in *Persië* zoo zwaar vervolgd werden, inzonderheid tusschen de jaaren 340 en 360, vervolgden zij in het Romeinsche Rijk malkanderen, met het uiterste geweld. De twisten met de *Ariänen*, die door het gezag van KONSTANTYN *den Grooten* in teugel waren gehouden, berstten, na zijne dood, onder de regering van KONSTANTIUS, op het hevigst uit. Deze Vorst betoonde zich gunstig jegens de *Ariänen*, zijnde daar toe bewogen, door den invloed van denzelfden Onderling, die zijnen Vader KONSTANTYN had overreed, om ARIUS te herstellen (*). Deze Geestelijke, den vrijën toegang ten Hove hebbende, had den Keizerlijken Opperkamerheer, den gesnedenen EUSEBIUS, tot de partij der *Ariänen* weten over te halen, waar toe ook de overige gesnedenen en hovelingen, benevens de Keizerin, zich voegden. Nu viel het hem niet moeilijk, ook den Keizer te overreden, door hem voor te houden, dat die genen, welke de onschriftuurlijke uitdrukking, *éénswezens*, in de geloofsleere hadden ingelascht, oorzaak waren van alle de bewegingen en verdeeldheden, die zedert hadden plaats gehad. Onder deze omstandigheden schepten EUSEBIUS Bisschop van *Nikomedië*, en andere Bisschoppen, die als hoofden der *Ariänen* werden aangezien, weder nieuwen moed. Onder de-

III BOEK. III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Vervolg der Ariaansche verwarringen.

KONSTANTIUS begunstigt de Ariänen.

verhaalt de bovenstaande wonderen in zijne *Hist. Eccles.* II. 30. echter niet, zonder openlijke misslagen tegen de Geschiedenis, gelijk VALESIUS in zijne aantekeningen heeft aangetoond.

(*) Zie boven *Bladz.* 222.

III BOEK III. Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

deze Bisschoppen, muntte THEODORUS, Bisschop van *Heraklea*, in *Thracië*, uit, door zijne geleerdheid. Hij schreef uitleggingen over MATHEUS en JOANNES, de *Brieven* van PAULUS, en de *Psalmen*, waar in hij den woordelijken zin duidelijk en sierlijk ontvouwde (*). Sommigen meenen, dat zijne verklaring over de Psalmen nog in de verzameling van BALTH. CORDERIUS (†), voorhanden is. De *Katholijke* Schrijvers verzekeren, dat de *Ariänen* terstond hunnen invloed ten Hove misbruikt, en allerwegen nieuwe onrusten veröorzaakt hebben (§).

Athanasius en andere gebannen Bisschoppen hersteld.

De beide Broeders van KONSTANTIUS, KONSTANTYN en KONSTANS, waren het geloof der Kerkvergadering van *Niceë* toegedaan; op hun voorstel, werden, ook met goedvinden van KONSTANTIUS, alle de Bisschoppen, die, onder de regering van hunnen Vader, afgezet en gebannen waren, terug geroepen. Dus keerde ook ATHANASIUS in het jaar 338 naa *Alexandrië* terug (**).

Voortgangen der Ariänen.

De terugkomst van ATHANASIUS te *Alexandrië* veröorzaakte in die stad nieuwe onrusten, welke de *Eusebiänen*, vrienden der *Ariänen*, niet nalieten, bij

(*) HIERONYM. *de Viris Illustr. Cap.* 90.

(†) *Catena* PP. *Græcor. in Psalmos Antv.* 1643. *fol.*

(§) RUFINUS *Hist. Eccles.* I. 11. SOCRAT. *Hist. Eccl.* II. 2. SOZOM. *Hist. Eccl.* III. 1. THEODOR. *H. E.* III. 3.

(**) KONSTANTYN *de Jonge*, in wiens gebied deze Bisschop zich had onthouden, spreekt, in zijnen Brief aan de Gemeente te *Alexandrië*, niet alleen met zeer veel eerbied van hem, maar onderstelt daar in als be-

bij den Keizer KONSTANTIUS, aan ATHANASIUS te wijten, hem bovendien beschuldigende, dat hij, zonder eenig besluit van eene Kerkvergadering, tegen de Kerkelijke Wetten, zijn ambt eigendunklijk weder aanvaard had. In eene Kerkvergadering, die zij, met 's Keizers vergunning, in het jaar 339, te *Konstantinopolen* hielden, zetten zij PAULUS, den Bisschop dier stad, een' hevigen tegenstander der *Ariänen*, die, niet zonder geweld van weêrskanten, Bisschop geworden was, af, en EUSEBIUS, Bisschop van *Nikomedië*, in zijne plaats aan. EUSEBIUS, Bisschop van *Cæsareë*, in het volgende jaar overleden zijnde, kreeg insgelijks eenen *Ariäan*, ACACIUS, tot zijn' opvolger, een' leerling van EUSEBIUS, bekend door zijn vernuft, wetenschap, en bespraaktheid, tevens koen en ondernemend. Deze heeft het leven van zijnen leermeester beschreven; ook eene uitlegging van den *Prediker* van SALOMO, en andere schriften (*). Doch van zijne schriften is alleenlijk een brokstuk uit zijn Boek tegen MARCELLUS van *Ancyra*, bij EPIFANIUS (†), bewaard gebleven. Nog gelukte het den *Ariänen*, dat zij

te

kend, dat de Bisschop voor eenigen tijd naa *Gallië* gezonden was, om hem aan de woede zijner vijanden te onttrekken. ATHANAS. *Apol. Contra Arian. pag.* 203. *Hist. Arian. ad Monachos pag.* 349. *Tom.* I. *ed. Bened.* EPIFAN. *Hæres.* 68. §. 9. SOCRAT. *l. c. Cap.* 2, 3. en z.

(*) HIËRONYM. *de Viris Illustr. Cap.* 98. SOZOMEN. *Hist. Eccles.* IV. 23. *etc.*

(†) *Hæres.* 72. §. 5. *sqq.*

III BOEK. III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

te *Alexandrië* hunnen Godsdienst afzonderlijk mogten houden, en hunnen eigenen Bisschop, PISTUS genaamd, bekwamen (*).

Athanasius houdt eene Kerkvergadering te Alexandrië.

ATHANASIUS, om deze voortgangen eenigzins te stuiten, en zichzelven te handhaven, hield eene Kerkvergadering van omtrent 100 Bisschoppen, uit *Egypte*, in het jaar 340 te *Alexandrië*; welke eenen rondgaanden Brief aan alle Christen-Bisschoppen, ter verdediging van ATHANASIUS, en met zwaare beschuldigingen tegen EUSEBIUS van *Nikomedie*, afzonden (†).

Kerkvergadering te Rome.

Doch, de *Eusebiänen* wendden zich insgelijks aan andere Bisschoppen, voornaamlijk, aan den Bisschop van *Rome*, JULIUS, van wien zij begeerden, dat hij eene Kerkvergadering zou beleggen, en op dezelve, indien hij wilde, uitspraak doen, over de geschillen. Deze daar in bewilligd hebbende, verscheen ATHANASIUS, op zijn verzoek, met eenige Monniken, te *Rome*, omtrent het jaar 340.

Berichten nopens MARCELLA.

Bij deze gelegenheid was het, dat de Monnikenstand het eerst te *Rome* opgang maakte; MARCELLA, eene aanzienlijke Roomsche Weduwe, was de eerste, die het voorbeeld volgde der aan God gewijde

(*) ATHANAS. *Epist. Encycl. ad Episc. pag.* 116. *Apol. Contra Arian. pag.* 144. *Tom.* I. *ed. Benedictin.* SOCRATES *Hist. Eccles.* II. 3-7. SOZOMEN. *Hist. Eccles.* III. 2. *sqq.* THEODOR. *Hist. Eccles.* II. 3, 5. en FILOSTORG. *Hist. Eccles.* IV. 12.

(†) Men vindt dezen Brief bij ATHANASIUS *Apol. Contra Arian. Tom.* I. *pag.* 125. *sqq.*

de Maagden en Weduwen, in het Oosten, die, zich van de wereld afzonderende, hun leven, in Nonnenkloosters, met oefeningen van Godzaligheid doorbrachten. Zij wordt bijzonder geroemd, door hare kennis van de Heilige Schriften. Zij begaf zich met eene Maagd van gelijke godvruchtigheid, *Principia* genaamd, naa een nabuurig dorp bij *Rome*, alwaar zij met malkanderen eenzaam leefden, en spoedig vele navolgers hadden, zoodat te *Rome* vele Nonnenkloosters werden aangelegd, gelijk ook het getal der Monniken aldaar zeer vermenigvuldigde. MARCELLA is meest vermaard geworden door hare briefwisseling met HIËRONYMUS, die haar bijzonder prijst, als hebbende zich met nadruk en goed gevolg tegen verscheidene dwalingen verzet, die op het einde der vierde eeuw ontstonden. Zij leefde nog, toen *Rome*, in het jaar 410, van de *Westgothen* ingenomen en geplunderd werd. Bij deze gelegenheid werd zij met slagen mishandeld, alzoo men goud van haar begeerde, hetwelk zij echter niet bezat. Zij stierf eenige weinige dagen daar na. Haar geleerde vriend HIËRONYMUS heeft in eenen Brief aan PRINCIPIA hare gedachtenis vereërd (*).

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

De *Eusebiänen*, die JULIUS, den Bisschop van *Rome*, om zijne tusschenkomst verzocht hadden, ziende, dat ATHANASIUS zich in persoon naa *Rome* begeven had, alwaar ook de afgezette Bisschop van *Konstantinopolen*, PAULUS, MARCELLUS van *Ancy-*

ATHANASIUS onschuldig verklaard in de Kerkver-

(*) *Ad Principiam Virginem, Marcellæ Viduæ Epitaphium. Epist. 96. Opp. Tom.* IV. P. II. *ed. Benedict.*

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

gadering te Rome.

cyra, en anderen, behalven vele Ouderlingen, verscheenen waren, en dus vermoedende, dat eene Kerkvergadering te *Rome* voor hun niet gunstig zou wezen, hielden de afgevaardigden van den Paus zoo lang op, dat de tijd voor hun verlopen was, om naa *Rome* te reizen; ook ontschuldigden zij zich met den *Persischen* oorlog, die hen noodzaakte te huis te blijven. Zij namen JULIUS kwalijk, dat hij alleen aan sommigen van hunne partij, en in zijnen eigenen naam, geschreven had, en brachten hem onder het oog, dat de besluiten van voorgaande Kerkvergaderingen tegen ATHANASIUS gelden moesten, en dat de Oosterſche Gemeenten wel niet zoo bloejende als de Roomsche, maar nogthans van gelijke waardigheid met deze waren. Daar kwamen dus niet meer dan 50 Bisschoppen in het jaar 341 te *Rome* samen, welke onder voorzitting van den Bisschop JULIUS, de klagten der beide partijën onderzocht hebbende, ATHANASIUS en de andere Bisschoppen, die door de *Eusebiänen* waren afgezet, onschuldig verklaarden, en tot de Kerkelijke gemeenschap weder toelieten (*).

Aanmerking over het gezag van den Bisschop

SOCRATES (†) en SOZOMENUS (§) berichten, dat de Bisschop JULIUS, in eenen Brief aan de *Eusebiänen*, hen streng bestraft en bedreigd, en de door hen afgezette Bisschoppen weder aangesteld heeft.

(*) ATHANAS. *Apol. contra Arian. pag.* 140. *sqq. Hist. Arian. ad Monachos pag.* 350. *Tom.* I. *ed. Benedictin.*

(†) *Hist. Eccles.* II. 15. (§) *Hist. Eccles.* III. 8.

heeft. Dit bericht is niet naauwkeurig. ATHANASIUS, bij voorbeeld, kreeg zijn Bisdom niet dan acht jaaren daar na eerst weder; ook kunnen wij den Brief van JULIUS nog lezen (*), dien zij niet schijnen gekend te hebben. Deze Brief is vrij bescheiden opgesteld. JULIUS noemt de *Eusebiänen* zijne geliefde Broeders, en hoewel hij zich over hun gedrag bezwaart, verzekert hij hun, dat alle de Italiäansche Bisschoppen met hem van hetzelfde gevoelen waren, en bidt hen, de eensgezindheid weder te herstellen. Dat voorts zich de beide partijën naa *Rome* wendden, daar van is de reden te zoeken, in het oude aanzien, dat deze stad en derzelver Bisschop in het Westen plagt te hebben, en in het belang, dat de éénе en andere hadden, in de uitspraak eener Kerkvergadering der Westersche Bisschoppen, en in de gunst van Keizer KONSTANS, onder wiens gebied zij behoorden, zonder dat daar uit iet volgt, ten bewijze van eenig gezag, hetwelk de Bisschop van *Rome* boven zijne Medebisschoppen zou bezeten hebben. (van Rome.)

Ondertusschen slaagden de *Eusebiänen* beter op eene Kerkvergadering, die in hetzelfde jaar 341 te *Antiöchië* gehouden werd, alwaar de Keizer KONSTANTIUS zelf tegenwoordig was. Bij gelegenheid der inwijding van de prachtige Kerk, welke KONSTANTYN *de Groote* begonnen had te bouwen, waren daar 90 of 97 Bisschoppen (†) tegenwoordig, on- (Kerkvergadering te Antiöchië.)

(*) Bij ATHANAS. *Apolog. contra Arian. p.* 141. *sq.*

(†) Het eerste getal heeft ATHANASIUS *de Sijnodis p.* 737.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

onder welke omtrent 40 *Eusebiänen*. Daar is dus geene reden, om deze Kerkvergadering voor eene *Ariäansche* te verklaren, integendeel de leden dezer vergadering schijnen vrij gemeenschapplijk gehandeld te hebben; waar toe de tegenwoordigheid des Keizers veel kan hebben toegebracht (*). Deze vergadering stelde drie geloofsbelijdenissen op, van welke de tweede vrij breedvoerig, en de derde door THEOFRONIUS, Bisschop van *Tyana* in *Kappadocië*, ontworpen was, welke, uitgezonderd dat het woord *eenswezens* daar in vermijd was, zoodanig waren ingericht, dat ook de *Katholijken* die konden aannemen, als den Zoon belijdende te zijn, „God, door wien alles gemaakt is, *God van God*, *geheel uit den geheelen*, *eenig uit den eenigen*, — *een onveränderlijk Beeld der Godheid*, *van het Wezen*, *de Magt*, *Wil en Heerlijkheid des Vaders* enz. Ja HILARIUS (†) noemt deze geloofsbelijdenis die der geheele Kerkvergadering, aan welke hij den eernaam van *Heilig* geeft, en die hij dus voor *rechtzinnig* erkent. Evenwel namen de *Katholijken* uit deze drie geloofsbelijdenissen aanleiding, om de *Eusebiänen* van ligtzinnigheid en veränderlijkheid te beschuldigen. Nog bepaalde deze Kerkvergadering 25 Kerkre-

737. *Tom.* II. P. I. *ed. Bened.* het andere HILARIUS *de Sijnodis seu de fide Orient. pag.* 1168. *ed. Benedict.*

(*) BARONIUS *Ann. ad Ann.* 341. hield deze vergadering voor *Ariäansch*, doch hij is door PAGI, en SCHELSTATEN, in een afzonderlijk Werk, wederlegd.

(†) *L. c. pag.* 1168. *sqq.*

regelen, welke de Kerkentucht, en bijzonder de pligten der Bisſchoppen, betreffen. Doch, omtrent ATHANASIUS behielden de *Euſebiänen* op deze Kerkvergadering de overhand; de *vierde* der bovengemelde Kerkregelen ontzeide eenen *Bisſchop*, die van eene Kerkvergadering, of eenen Geestelijken, die van zijnen Bisſchop was *afgezet*, indien hij eigenmagtig voortging zijn ambt waar te nemen, alle hoop, van ooit weder tot zijne waardigheid te zullen hersteld worden, en deze werd door de vergadering op ATHANASIUS toegepast, het zij dat de Katholijken reeds vertrokken waren, of dat deze zich ſchikten naar den wil des Keizers. Vervolgends verkozen de *Euſebiänen*, in zijne plaats, tot Bisſchop van *Alexandrie*, EUSEBIUS, eenen leerling van EUSEBIUS van *Cæſarea*, en PATROFILUS van *Scythopolis*.

III BOEK III Hoofdſt. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Deze EUSEBIUS, te *Edesſa* in *Meſopotamië*, uit aanzienlijke ouders geboren, door de bovengemelde Bisſchoppen in de Godgeleerde Wetenſchappen onderwezen, had zich vervolgends naa *Alexandrië* begeven, om zich daar in de Wijsbegeerte te oefenen; van daar wedergekeerd naa *Antiöchië*, genoot hij daar de vriendſchap van den Bisſchop FLACILLUS, en thans ſloeg EUSEBIUS van *Konſtantinopolen* hem tot opvolger van ATHANASIUS voor, in hoop, dat een zoo geleerd, welſprekend, en godzalig man, want door dit alles had EUSEBIUS zich roem verworven, zoo zelfs, dat zijn vriend GEORGIUS, Bisſchop van *Laödicea*, van wonderwerken meldt, die door hem verricht zouden zijn, het best aan de Gemeente van *Alexandrië* haren geliefden ATHANASIUS zou doen

Berichten van EUSEBIUS van Emeſa.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

vergeten. Maar EUSEBIUS, voor dezen moeilijken post vrezende, weigerde denzelven te aanvaarden. Eenigen tijd daar na werd hij Bisschop van *Emisa* of *Emesa*, eene stad in *Fenicië*. Doch, ook deze Gemeente stond tegen hem op, alzoo men hem verdacht hield, dat hij de Starrenwichelarij oefende, waaröm hij de wijk naa *Antiöchië* nam, wordende echter kort daar na door hooger hand weder in zijn Bisdom hersteld. Keizer KONSTANTIUS achtte hem zoo hoog, dat hij hem met zich nam op zijne veldtogten tegen de Persen. Hij overleed omtrent het jaar 460 (*). Dat men dezen vermaarden Leeräar van twee tegenstrijdige Ketterijën beschuldigd heeft, van *Sabellianerij* (†), en van *Arianerij* (§), zal den Lezer niet zeer bevreemden, die zich uit het voorgaande (**) herinnert, hoe mild men ten dezen tijde was, om malkanderen van weêrskanten met deze haatlijke namen te beschuldigen. EUSEBIUS schijnt een gematigd godgeleerden geweest te zijn, die dus ligtelijk gevaar liep, van beide de partijën gelaakt te worden. Indien wij zijne schriften lezen konden, zouden wij beter in staat zijn, om zijne gevoelens te beöordeelen. Deze waren, volgends HIËRONYMUS (††), ontelbaar, en werden met veel toe-

(*) SOCRAT. *Hist. Eccl.* II. 9. SOZOMEN. *Hist. Eccl.* III. 6.

(†) SOCRATES en SOZOMENUS *l. c.*

(§) HIËRONYMUS *Chron. ad ann.* X. *Constantii.* THEÖDORET. *Dial.* III. *pag.* 171. *Opp. Tom.* IV.

(**) *Bladz.* 226.

(††) *De Viris Illustr. Cap.* 91.

toejuiching ontvangen. Hij schreef een Werk *tegen de Jooden* (*), een ander *tegen de Heidenen*, en *tegen de Novatiänen*; tien Boeken van *Verklaringen over den Brief aan de Galaten*; vele korte *Leerredenen*, of *Predikatiën over de Euangeliën*. Ook zal hij tegen de *Manicheën* geschreven hebben (†). Van alle deze Werken is alleen een zeker overblijfzel voorhanden bij THEODORETUS (§), en misschien het één en ander in de zoogenoemde *Catenæ Patrum*, of uittrekzels uit de uitleggingen der oude Kerkvaderen over de H. Schrift enz. Hij was één der eersten, die, met verlating van de *Allegorische* wijze van Uitlegkunde, welke ORIGENES had ingevoerd, den letterlijken zin der H. Schriften verklaarde, waar in hij door zijnen tijdgenoot THEODORUS *van Herakleа*, en vervolgends door anderen werd nagevolgd (**).

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Op de weigering van EUSEBIUS, om het Bisschops-ambt te *Alexandrië* aan te nemen, verkozen de *Eusebiänen* daar toe GREGORIUS uit *Kappadocië* (††), en FILAGRIUS, stadhouder van *Egypte*, kreeg

GREGORIUS wordt met geweld te Alexan-

(*) Dit zal nog in een Handschrift op de Keizerlijke Boekerij te *Wenen* voorhanden zijn. LAMBEC. *Comment. de Biblioth. Vindobon. Libr.* IV. *pag.* 184. 231.

(†) THEODORET. *Hæret. Fab. Tom.* I. *extr.*

(§) *Dial.* III. *pag.* 171-173.

(**) Vergelijk ERNESTI *Narratio crit. de interpretat. prophett. Messian. in Eccles. Christ. Opusc. Theol. p.* 498.

(††) Sommigen houden dezen voor denzelfden, die, volgends GREGORIUS *van Nazianzum* (*Orat.* 21. *pag.* 381.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

drië als Bisfchop inge- voerd.

kreeg bevel, dezen nieuwen Bisfchop in zijn ambt in te brengen; welken last deze, in het jaar 341, op eene gewelddaadige wijze, ten uitvoer bracht (*). ATHANASIUS was onlangs van *Rome* tot zijne Gemeente teruggekeerd, en deze, vernemende, dat haar Bisfchop haar ftond ontnomen te worden, kwam met grooten ijver te kerke, om hem hare genegenheid te tonen. Nu liet FILAGRIUS eenen hoop Heidenen, Jooden, en ander ongebonden volk, gewapend met zwaarden en ftokken, in de kerk vallen, die allerhande buitenfporigheden bedreven, de menfchen niet alleen mishandelende en befchimpende, maar ook fommigen het leven benemende, terwijl zij anderen, bijzonder de vrouwen, noodzaakten, lasteringen te fpreken tegen den Godsdienst, zij verbraken en plunderden de heilige Kerkvaten, en ftaken zelfs eene kerk in den brand. Op *Goeden Vrijdag*, of Vrijdag voor de Paaschweek, ging GREGORIUS, met den ftadhouder, in eene andere kerk, alwaar 34 Christenen van beiderleië kunne gevat, gegeesfeld, en in de gevangenis geworpen werden. ATHANASIUS zelf ontkwam ter naauwer-

[redacted]

zijne Geestelijken ter dood te brengen (*). Op zulke geweldige wijze werd GREGORIUS in het bezit van zijn Bisdom gesteld, ook reisde hij, van den stadhouder verzeld, door geheel *Egypte*, ten einde allen te noodzaken, hem als Bisschop van *Alexandrië* te erkennen, tot welke erkentenis vele Bisschoppen, Kluizenaars, en gewijde Maagden, door slagen en gevangenis, gebracht werden. ATHANASIUS liet eenen rondgaanden Brief aan alle Bisschoppen afgaan, waar in hij hun alle deze gewelddadigheden klaagt, en hunnen bijstand verzoekt, hen tevens vermanende, om, indien GREGORIUS, of iemand anders ten zijnen behoeve, aan hen mogt schrijven, de brieven te verscheuren, en derzelver overbrengers weg te jagen. Van den anderen kant zond de stadhouder een verslag van het voorgevallene aan den Keizer KONSTANTIUS, hetwelk zoo was ingericht, dat den gevluchten Bisschop de schuld van alle deze wanördens gegeven, en hij voorgesteld werd, als rechtvaardig het leven verbeurd hebbende.

Zoo onbetaamlijk gedroegen zich thans Christenen tegen Christenen! De onpartijdige Geschiedschrijver moet zich hier vergenoegen, de gebeurenissen te verhalen, zonder in staat te zijn, naar behooren te beslissen, wie der twistende partijën de meeste schuld gehad hebbe. Men heeft wel geene redenen, om ATHANASIUS, in het geen hij verhaalt, ge-

(*) ATHANAS. *Apolog. de fuga sua pag.* 322. *Tom.* I. *Opp. Ed. Benedict.*

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337 tot 363.

gebeurd te zijn, geloof te weigeren, maar het is zeer ligt mooglijk, dat de *Katholijken*, met eenen verkeerden ijver, door woorden of daaden, hunne partijen getergd en gefard, en daar door tot zulke buitenfporigheden aanleiding gegeven hebben; hetwelk ATHANASIUS of verzwijgt of verzacht.

Verwarring te Konftantinopolen.

Niet alleen te *Alexandrië*, maar ook in *Konftantinopolen*, hadden de verfchillen over de godsdienftige gevoelens treurige gevolgen. Hier was EUSEBIUS, het hoofd der *Ariäanfche* partij, in het jaar 341 overleden; waar op de *Katholijken* hunnen Bisfchop PAULUS weder aannamen; doch eenige *Eufebiäanfche* Bisfchoppen ftelden den Ouderling MACEDONIUS, die te vooren ook de mededinger van PAULUS geweest was, in eene andere kerk tot Bisfchop aan, alhoewel hij alleen daar in met de *Ariänen* overëen kwam, dat hij het woord *eenswezens* niet wilde aannemen; trouwens, even hetzelfde moet van de *Eufebiänen* over het algemeen aangemerkt worden. Deze dubbele verkiezing veroorzaakte onrusten, wanörden, en zelfs moorden, in de hoofdftad des Rijks, weshalven de Keizer, die thans te

[redacted]

hem door den Opperstadhouder FILIPPUS met soldaten de stad uitbrengen, en MACEDONIUS als Bisschop, door soldaten, in de kerk geleiden. Bij deze gelegenheid was het gedrang aan den ingang der kerk zoo groot, dat de soldaten, dit voor oproer aanziende, met hunne geweeren op het volk aanvielen, waar door omtrent 3,000 menschen ongelukkig om het leven kwamen (*).

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

In het Westen, waar KONSTANS regeerde, konden de *Eusebiänen* geenen invloed bekomen. Zij zonden wel, in het jaar 342, op nieuw eene geloofsbelijdenis aan dezen Vorst in *Gallië*, welke volkomen met die van *Niceë* overëenstemde, en allen van de gemeenschap der *Katholijke* Kerk uitsloot, die leerden, dat de Zoon van God uit de dingen, die niet zijn, of uit eenige andere Zelfstandigheid, dan die des Vaders ontstaan zij, als ook dat hij ééns niet zou geweest zijn; ten einde den Keizer van de stijfzinnigheid der *Katholijken* te overtuigen, die op één woord staan bleven. Maar hunne poging viel vruchteloos uit, alzoo KONSTANS hun gedrag, niet min dan hun gevoelen, verdacht hield (†).

Pogingen der Eusebiänen in het Westen.

Nog

(*) SOCRAT. *Hist. Eccles.* II. 6, 12, 13, 15. SOZOMEN. *Hist. Eccles.* III. 3, 4, 7, 9.

(†) SOCRATES. II. *Hist. Eccles.* 18. SOZOMEN. III. *Hist. Eccles.* 10. Doch van het geen deze Schrijvers 'er bijvoegen, dat hunne afgevaardigden in geene onderhandeling met ATHANASIUS hebben willen komen, hetwelk de Keizer begeerd zal hebben, weet ATHANASIUS zelf niets *de Sijnodis p.* 737. T. I. P. II. *ed. Benedict.*

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Zij zenden eene breedvoerige geloofsbelijdenis over.

Nog bleven de *Eusebiänen* aanhouden, om zich van alle beschuldiging van onrechtzinnigheid door openlijke schriften te rechtvaardigen. Op eene Kerkvergadering te *Antiöchië*, in het jaar 343, stelden zij eene vijfde geloofsbelijdenis op, die wegens derzelver uitgebreidheid de *breedvoerige* (μακρόστιχος) genoemd werd (*). Deze geloofsbelijdenis verwerpt uitdruklijk alle gevoelens, die de hoogste Godlijke waardigheid van CHRISTUS te na komen; zij leert wel, dat hij *aan den Vader en God onderworpen*; maar toch uit God geboren, *van natuur volkomen en waarächtig God is*. Alleen worden 'er de woorden *wezen* en *eenswezens* niet in gevonden. De *Eusebiänen* betuigen op het slot van dit opstel, dat zij deze uitvoerige geloofsbelijdenis daaröm noodzaaklijk hadden geöordeeld, opdat niemand hen eenigzins verdacht zou houden, en de Westersche Christenen daar door overtuigd, dat het geloof der Oostersche Kerken alleenlijk op de Godlijke Schriften gegrond zij, niet langer aan de lasteringen van hunne vijänden het oor zouden leenen: ATHANASIUS nogthans hield ook deze geloofs-

[redacted]

Kerkvergadering te *Sardica*.

Deze Westersche Bisschoppen waren thans te *Milaan* bij malkander, en verzochten van den Keizer KONSTANS, dat 'er eene nieuwe algemeene Kerkvergadering mogt belegd worden, om die van *Niceä* te bevestigen, en eindelijk de zaak van ATHANASIUS volkomen af te doen. KONSTANS vond dit verzoek billijk, en zijnen Broeder KONSTANTIUS daar insgelijks toe overgehaald hebbende, beschreven de beide Keizers eene algemeene Kerkvergadering te *Sardica* in *Neder-Moesië*, thans *Bulgarië*, alwaar dezelve ook in het jaar 344 gehouden werd (*). Deze Kerkvergadering, die den twist zou doen eindigen, had het ongelukkig gevolg, dat dezelve in eene volslagene Kerkelijke Scheuring uitbrak. Wij moeten 'er dus eenigzins naauwkeuriger verslag van geven.

'Er vergaderden dan ongeveer 176 Bisschoppen te *Sardica*, grootendeels van de Westersche Gemeenten, vrienden van ATHANASIUS (†). De *Eusebianen* toonden zich, terstond bij hunne aankomst, verwonderd, dat ATHANASIUS en andere afgezette Bis-

(*) Niet, gelijk men gemeenlijk geloofd heeft, in het jaar 347. MANSI *Supplem. Concil. Tom.* I. *pag.* 174. en *Collect. amplisf. Concilior. Tom.* I. *pag.* 87.

(†) ATHANAS. *Hist. Arian. ad Monachos pag.* 352. SOCRATES *Hist. Eccles.* II. 20. telt wel 376, maar verwart die Bisschoppen, die naderhand de besluiten dezer vergadering aangenomen, en zich voor ATHANASIUS verklaard hebben. Vergel. ATHANAS. *Apolog. contra Arianos pag.* 168.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Bisschoppen door de Westerschen niet alleen volkomen tot de Kerkelijke gemeenschap toegelaten waren, maar ook, dat men hun zitting en stem op de vergadering verleenen wilde. Zij drongen aan, dat zij geene gedaagden en richters te gelijk konden wezen, waar tegen de Westerschen aanmerkten, dat zij reeds op de Kerkvergadering te *Rome* onschuldig verklaard, en nooit van hun aangemerkt waren, als buiten de gemeenschap der Kerk uitgesloten, voorts: dat de *Eusebiänen* thans gelegenheid hadden, om de beschuldigingen tegen hen te bewijzen, waar toe ook ATHANASIUS, in het bijzonder, zijne partijën uitdaagde. De Oostersche Bisschoppen bleven bij hun stuk, en dewijl ook de Westerschen niets wilden toegeven, verlieten de eerstgemelden onverziens, twee uitgezonderd, de stad *Sardica*, zich naa *Filippopoli* in *Thracië* begevende, alwaar zij de vergadering, onder voorzitting van STEFANUS, Bisschop van *Antiöchië*, vervolgden, en die alleen voor de echte *Sardische Kerkvergadering* wilden gehouden hebben.

De Westersche Bisschoppen, die te *Sardica* ge-

[redacted]

dat zij de geloofsbelijdenis van *Niceë* bevestigde, zonder eene nieuwe te ontwerpen, welke zij overtollig oordeelde (*). Vervolgends werd de zaak van ATHANASIUS, en andere afgezette Bisschoppen, de voornaamste twistappel tusschen de *Eusebiänen* en de *Katholijken*, ter tafel gebracht, en gelijk ATHANASIUS verzekert, na een scherp onderzoek, werden deze onschuldig verklaard, terwijl de vergadering de *Eusebiäansche* Bisschoppen, als begunstigers der *Ariänerij*, afzette, en met den Kerkelijken Ban sloeg. Eindelijk stelde de vergadering verscheidene Kerkregelen op, meestal op den voorslag van den voorzitter HOSIUS; men heeft dezelve in het *Grieksch* en *Latijn*, doch met eenig verschil; de 18 en 19de in het Grieksch, ontbreken in het Latijn, en dit heeft daar tegen 'er drie meer dan het Grieksch, de 10, 12, en 18de, en de overigen in eene andere orde (†). Waarom sommigen gedacht hebben, dat men

(*) Dit verzekert ANASTASIUS uitdruklijk *Epist. in Concil. Alexandr. a.* 362. *scripta Tom.* I. *Concil. Harduini pag.* 732. *sqq.* Alles derhalven, wat SOCRATES *Hist. Eccles.* II. 20. en SOZOMEN. III. 11. verhalen van eene nieuwe geloofsbelijdenis, door deze vergadering opgesteld, is ongegrond, en de geloofsbelijdenis zelve, welke bij THEODORETUS *Hist. Eccles.* II. 8. voorkomt, een verdicht stuk.

(†) De Grieksche heeft BEVERIDGE geplaatst in zijne *Pandect. Canon. Vol.* I. *pag.* 482. de Latijnsche staan bij JUSTEL *Biblioth. Jur. Canon. Vet. Tom.* I. *pag.* 137, 287. en HARDUIN *Acta Concil. Vol.* I. *pag.* 638. *sqq.*

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

men de Griekſche Kerkregels voor de Oosterſche, de Latijnſche voor de Westerſche Kerken zal hebben opgeſteld, doch misſchien is het Grieksch het oorſpronglijke, en de Latijnſche verzamelaars van Kerkelijke Wetten, die ze vertaald hebben, kunnen 'er deze verändering en bijvoegzelen ingebracht hebben, hetwelk ten minſten van hunne willekeurige wijze van handelen, in andere gevallen, niet vreemd is (*).

Aanmerkingen over de Kerkregelen dezer vergadering. Wat *Communio Laica* in den 1 en 2de Regel is.

Daar zijn 'er onder deze Kerkregelen, welke eene bijzondere aanmerking verdienen. In de beide eerſte Griekſche Regelen, wordt het verplaatzen van Bisſchoppen naa andere Gemeenten op nieuw verboden, en wie daar tegen handelt, bedreigd, dat hij tot het einde des levens toe de *Kerkelijke gemeenſchap met de Leken*, (λαϊκη κοινωνια,) niet genieten zal. Roomschgezinde Schrijvers hebben door deze gemeenſchap (*Communio Laica*,) willen verſtaan, het gebruiken van het Heilig Avondmaal onder ééne gedaante, en buiten den omtrek van het Altaar. Doch dit gebruik was toenmaals nog geheel onbekend, en het blijkt duidelijk, dat enkel de Kerkelijke gemeenſchap ook met Christenen, die geene Geestelijken zijn, daar door verſtaan wordt (†).

In

(*) Men zie de Broeders BALLERINI *Diſſ. de Antiquis Collect. et Collectoribus Canonum Tom.* III. *Opp. Leonis M. pag.* 31. *ſqq.* Vergel. SPITTLER *Unterſuchung des Sardicenſiſchen Schlüſſe in* IV *Stuck des Geſchichtforſchers* S 43.

(†) ALBASPINÆUS *Obſerv.* 4. *pag.* 14 *ſq. ed. Helmſt.*

In den *vierden* en *vijfden* Latijnſchen Kerkregel dezer vergadering, of het laatſte gedeelte van den *derden* en *vierden* Griekſchen, wordt bepaald, dat een Bisſchop, bewerende onrechtvaardig veröordeeld te zijn, en zich op een nader onderzoek beroepende, de Bisſchoppen, zijne richters, of die van een nabuurig gewest, *wegens eerbiedig aandenken aan den Apostel* PETRUS, deswegens aan den Bisſchop van *Rome*, JULIUS, gelijk het Grieksch 'er uitdruklijk bijvoegt, zullen ſchrijven. Als deze de uitſpraak zou doen, dat 'er eene herziening van het vonnis behoorde plaats te hebben, zoo zal hij ook de richters daar toe bepalen, maar acht hij geene herziening nodig, zoo zal het bij het gevelde vonnis blijven. In den *zevenden* Latijnſchen of *vijfden* Griekſchen Kerkregel, wordt dit nog uitgebreid, dat het den Bisſchop van *Rome* vrij zal ſtaan, om tot deze nieuwe beöordeeling, om welke een afgezette Bisſchop hem verzoeken mogt, afgevaardigden te zenden, of ze, zonder dezelve, door de Bisſchoppen van dat gewest te laten houden. De ijverige voorſtanders van het Pauslijk gezag hebben, gelijk men begrijpt, eenen grooten ſteun voor dit gezag, in deze Regelen, meenen te vinden, doch andere waarheidlievende en vrijmoedige Roomschgezinden erkennen geern, dat deze ſteun zeer bros en wankelbaar is (*).

Over het gezag van den Bisſchop van Rome, in den 4, 5, en 7den Regel.

En

(*) RICHER *Hist. Concil. Gener. Libr.* I. *Cap.* 3. *pag.* 81. DE MARCA *Concord. Sacerd. et Imp. Libr.* VII. *Cap.* 3. JUST. FREBONIUS *de Statu Eccles. ſ. legit. potest. Rom. Pontif. Cap.* 5.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

En zeker, behalven dat deze Kerkvergadering, zedert het vertrek althans der Oosterfche Bisfchoppen, voor geene algemeene Kerkvergadering kan gehouden worden, noch ook voor eene voortzetting der Kerkvergadering van *Niceë*, zoo hebben de leden derzelve hier een' geheel nieuwen en ftouten ftap gewaagd, tegen alle voorgaande Kerkverördeningen, en zelfs tegen die der *Niceïsche* Kerkvergadering, aan, welke allen de rechten der bijzondere Gemeenten erkend en gehandhaafd hebben, ook zal ons de volgende Gefchiedenis genoeg aantoonen, dat dit befluit geene kracht gehad, maar dat de oude Kerkenórde ftand heeft blijven houden. Om nu niet te zeggen, dat de Oosterfche Bisfchoppen zich tegen de befluiten dezer vergadering uitdruklijk verklaard, en zelfs, gelijk wij zien zullen, eenen nadruklijken Brief aan den Roomfchen Bisfchop JULIUS gefchreven hebben. Ook hebben de Gemeenten van *Afrika* dit beroep of *appel* op den Bisfchop van *Rome* verworpen. Nog moet men hier bijvoegen, dat de Vaders der vergadering de koenheid hunner onderneming zelve fchijnen te gevoelen, daar zij vooräf laten

[redacted]

ſteldheid der tijden, en de pogingen van den éénen kant, om ATHANASIUS te verderven, van den anderen kant, om hem te behouden, waar toe de beide partijën, *Katholijken* zoo wel als *Ariäansch-gezinden*, bijkans alle middelen geöorloofd keurden, en men zal niet in twijfel ſtaan te erkennen, dat de Kerkvergadering tot dit beſluit gekomen is, om ten voordeele van ATHANASIUS te werken, die buitengemeen van *Rome's* Bisſchop begunſtigd werd, hoopende waarſchijnlijk, hare beſluiten algemeen te zullen doordringen; als wanneer ATHANASIUS ééns vooräl van alle andere Kerkelijke beöordeelingen bevrijd zou geweest zijn (*).

III BOEK III Hoofdſt. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Verdere verrichtingen der Kerkvergadering.

Deze en de overige beſluiten der Kerkvergadering, en hare verdere handelingen, maakte zij, in eenen rondgaanden Brief aan de Bisſchoppen, bekend (†), waar in zij tevens haar gehouden gedrag, en dat der *Euſebiänen*, voordroeg, met vermaning, dat de Bisſchoppen zich openlijk voor haar wilden verklaren. Ook ſchreef zij aan de Gemeente van *Alexandrië*, en aan de Bisſchoppen van *Egypte* en *Libyë* (§), ten behoeve van ATHANASIUS, beweerende daar in zijne onſchuld, met opwekking tot ſtandvastigheid in de gemeenſchappelijke zaak. In eenen Brief aan den

(*) Vergelijk VENEMA *Hist. Eccles. Tom.* IV. *pag.* 174.

(†) In het Grieksch bij ATHANAS. *Apolog. contra Arian. Tom.* I. *Opp. pag.* 162. en in het Latijn bij HILARIUS *Fragm.* II. *ex Opere Hist. pag.* 1283. *ſq. ed. Benedict.* te vinden.

(§) Bij ATHANAS. *l. c. pag.* 155. *ſqq.*

III BOEK III Hoofdſt. na C. G. Jaar 337. tot 363.

den Bisſchop van *Rome*, JULIUS (*), draagt zij dezen op, om hare beſluiten te verſpreiden, onder de Gemeenten van *Sicilië*, *Sardinië*, en *Italië*. In dezen Brief is eene plaats, waar in gezegd wordt, dat het voegzaamst is, (*valde congruentisſimum*,) dat de Priesters des Heeren, uit alle gewesten, hun bericht, *aan het Hoofd*, *dat is*, *aan den Stoel van den Heiligen* PETRUS, overzenden, openlijk ingeſchoven, gelijk uit het gebrek aan ſamenhang met het voorgaande en volgende, en uit den ſlechten Latijnſchen ſtijl blijkt.

Gevolgen van deze Kerkvergadering.

Op deze wijze was het gevolg, hetwelk deze vergadering te *Sardica* gehad heeft, in plaats van eenig nut te ſtichten, eene bijkans volſtrekte ſcheuring tusſchen de Westerſche, en het grootſte gedeelte der Oosterſche Bisſchoppen. „ Het gebergte," zegt SOCRATES (†), „ hetwelk *Illyrië* en „ *Thracië* van malkanderen ſcheidt, maakte thans „ ook den ſcheidsmuur uit der Christenen, die in „ het geloof onëens waren."

Verrichtingen der Euſe-

De *Euſebiänen*, die, gelijk wij gezien hebben, te *Filippopoli* in *Thracië*, hunne vergadering [redacted]

zen (*), een verhaal deeden van al het voorgevallene, hetwelk doorgaands dat der *Katholijken* tegenspreekt. Verders herhalen zij, in dezen Brief, de hevigste beschuldigingen van buitensporigheid en euveldaden tegen ATHANASIUS; en bezwaren zich, over de roekeloosheid, om het vonnis eener Kerkvergadering tegen hem te vernietigen. Zij vaaren niet min hevig uit tegen JULIUS, den Bisschop van *Rome*, dien zij het *hoofd en den aanlegger der rampen* noemen, en tegen zijne vrienden, voornaamlijk over het verwerpen van hunnen voorslag, om van beide de partijën afgevaardigden naa *Egypte* te zenden, ten einde de zaak en het gedrag van ATHANASIUS onpartijdig te onderzoeken, en zijne beschuldigers te straffen, indien zij bevonden werden, hem gelasterd te hebben. Voorts deeden zij JULIUS, HOSIUS, en anderen der voornaamste beschermers van ATHANASIUS, in den ban, vermanende alle de Bisschoppen, de Kerkelijke gemeenschap met hun af te breken. Eindelijk sloten zij met eene geloofsbelijdenis, welke, behalven dat het woord *eenswezens* daar in ontbreekt, door HILARIUS zelven (†) voor rechtzinnig verklaard wordt.

Verbittering der partijën.

Thans was de verbittering der wederzijdsche partijën ten hoogsten top geklommen. ATHANASIUS klaagt

(*) Uit eene plaats van AUGUSTINUS (*Contra Cresc. Libr.* III. *Cap.* 34. *Tom.* IX. *Opp. pag.* 308. en *Libr.* IV. *Cap.* 44.) blijkt, dat men hunne vergadering in *Afrika*, in zijnen tijd, nog daar voor erkende.

(†) *De Sijnodis pag.* 1172.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

klaagt luide klagten over de vervolgingen, door de *Eusebiänen*, tegen de voorstanders der Kerkvergadering van *Sardica* aangericht (*). Te *Adriänopolen* werden tien Christenen, die zich van hunne gemeenschap gescheiden hadden, onthoofd, en de Bisschop dier stad, LUCIUS, met andere geestelijken, in ballingschap gezonden. Te *Alexandrië* waren op alle toegangen wachten geplaatst, om te verhoeden, dat ATHANASIUS en die niet in deze stad terug keerden, als nu door de gemelde Kerkvergadering hersteld zijnde. Deze Kerkvergadering had twee Bisschoppen aan den Keizer KONSTANTIUS naa *Antiöchië* gezonden, om van hem de bevestiging van hunne besluiten te verwerven; maar de Bisschop der *Eusebiänen* in deze hoofdstad zond een ontuchtig vrouwsperfoon aan hunne woning, als of dezelve van hun besteld was, ten einde hen dus met laster te bezwaren. De kunstgreep werd ontdekt, en STEFANUS verloor zijn Bisdom, hetwelk aan LEONTIUS, insgelijks eenen *Ariäan*, werd opgedragen, die bij de *Katholijken* niet min slecht getekend wordt. Hij zal, bij voorbeeld, met schandelijke oogmerken,

[redacted]

den, die daar voor zongen! *Eere zij God den Vader, door den Zoon, in den Heiligen Geest!* zoo zong LEONTIUS deze woorden, bij den openbaren Godsdienst zoo zacht, dat men alleen het besluit van dit Lied: *van eeuwigheid tot eeuwigheid!* hooren kon (*).

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Athanasius word in zijn Bisdom te Alexandrië hersteld.

Heel onverwachts schreef de Keizer KONSTANTIUS aan ATHANASIUS eenen Brief, dat hij veilig terug kon keeren; het zij, overtuigd van zijne onschuld (†), of het geen waarschijnlijker is, op aandringen van zijnen Broeder KONSTANS (§). Op deze vergunning, keerde ATHANASIUS, in het jaar 346, in eene vergadering van Bisschoppen te *Jerusalem*, plegtig in de gemeenschap der Kerk hersteld zijnde, naar *Alexandrië* terug; ook kregen de overige afgezette Bisschoppen hunne waardigheid weder, onder anderen PAULUS, Bisschop van *Konstantinopolen*.

Gevolgen hier van.

Terstond verklaarden zich vele Bisschoppen, ook zulken, die sterk tegen hem geijverd hadden, voor ATHANASIUS, en zijne wederkomst te *Alexandrië* veröorzaakte in die stad eene algemeene blijdschap.

Ve-

(*) ATHANAS. *l. c. pag.* 360. *Apol. de fuga sua p.* 335. SOZOMEN. *Hist. Eccles.* III. 20. THEODOR. *Hist. Eccles.* II. 10, 24.

(†) ATHANASIUS *Apol. contra Arianos pag.* 169. *sqq. Hist. Arian. ad Monachos pag.* 356.

(§) SOCRATES *Hist. Eccles.* II. 22. SOZOMEN. III. 26. FILOSTORG. III. 12. die zelfs van eene bedreiging van KONSTANS aan zijnen Broeder KONSTANTIUS spreken.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Velen werden opgewekt, jonge dochters, om zich aan den ongehuwden staat te wijden, jongelingen, om Monniken te worden, echte lieden zelve, om zich van malkanderen, tot het gebed, af te zonderen; en elk huisgezin scheen bijna eene Kerk geworden te zijn (*). ATHANASIUS zelf beijverde zich, zijn gezag misbruikende, om alle Ariaansch-gezinde Bisschoppen, niet alleen in *Egypte* en *Libyë*, als onder hem behoorende, af te zetten, maar zelfs wordt hij gezegd, zulks, op zijne reize, ook buiten zijn Kerkelijk rechtsgebied, eigendunklijk gedaan te hebben (†). Doch, zoodra zijn beschermer, de Keizer KONSTANS, in het jaar 350, om het leven gebracht was, beklaagden zich de *Eusebiänen* over ATHANASIUS, bij den Keizer KONSTANTIUS, en alzoo deze ten dien tijde met den oorlog tegen de *Perzen* en tegen MAGNENTIUS belemmerd was, vernieuwden zij hunne oude beschuldigingen tegen ATHANASIUS, bij den Bisschop van *Rome*, JULIUS, en dezen in het jaar 352 overleden zijnde, bij deszelfs opvolger LIBERIUS, die ATHANASIUS naa *Rome* ontbood, om zich aldaar voor eene Kerkver-

[redacted]

hij, door een getuigenis van 70 of 80 Bisschoppen van *Egypte* bewogen, spoedig gunstiger over hem dacht (*). Doch beter slaagden de *Eusebiänen* bij den Keizer KONSTANTIUS, aan wien ATHANASIUS vruchteloos eene veräntwoording zond (†); de Keizer noodzaakte van tijd tot tijd de Bisschoppen, om ATHANASIUS uit hunne gemeenschap te weeren; de Bisschoppen, die door de Kerkvergadering van *Sardica* hersteld waren, werden weder afgezet, in gevangenissen geworpen, gebannen, of zelfs ter dood gebracht (§); onder anderen werd PAULUS van *Konstantinopolen*, op Keizerlijk bevel, in ballingschap verzonden.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Ondertusschen werd op eene Kerkvergadering te *Sirmium*, in het jaar 351, ter zake van den Bisschop FOTINUS gehouden, door de *Eusebiänen*, benevens den Bisschop HOSIUS, die hier zijns ondanks tegenwoordig was, op nieuw eene geloofsbelijdenis opgesteld, welke volstrekt tegen de *Ariänen* gekant was, uitgezonderd dat men het woord *éénswezens* wegliet, en de uitdrukking gebruikte: *Wij maken den Zoon niet volstrekt aan den Vader gelijk*, welke HILARIUS echter voor rechtzinnig verklaart; zelfs waren hier 27 veröordeelingen van dwaalingen bijgevoegd (**). Maar op eene volgende Kerkvergadering,

Kerkvergaderingen te Sirmium en te Arelate of Arles.

(*) *Idem Fragm.* V. *pag.* 1330. *sq.*

(†) *Apolog ad Imperat. Constant. pag.* 296. *sqq.*

(§) SOCRATES *Hist. Eccles.* II. 26. SOZOMEN. IV. 2.

(**) ATHAN. *de Sijnodis p.* 741. *T.* I. P. II. HILARIUS *de Sijnodis p.* 1174. SOCRAT. *Hist. Eccl.* II. 30. SOZOM. IV. 6.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

ring, in het jaar 353, door KONSTANTIUS, te *Arelate*, (*Arles*,) in *Gallië*, waar hij zich thans in perfoon onthield, bijëenroepen, bereikten de *Eusebiänen* hun oogmerk. Hier werd op Keizerlijk bevel, in de eerfte plaats, de zaak van ATHANASIUS afgedaan, en hij veröordeeld. De Keizer gebood alle tegenwoordig zijnde Bisfchoppen, deze veröordeeling te ondertekenen, waar aan allen, zelfs de afgevaardigden van LIBERIUS, Bisfchop van *Rome*, gehoorzamen moesten; alleen PAULINUS, Bisfchop van *Treviri*, (*Trier*,) bleef dit ftandvastig weigeren, waaröm hij in ballingfchap na *Frygië* gevoerd werd, alwaar hij, gelijk HILARIUS (*) zich uitdrukt, buiten de Christelijke Kerk, onder de *Montanisten*, leven, en of het door hen ontreinigde brood eten, of van honger fterven moest (†).

Nieuwe Kerkvergadering te Milaan.

HILARIUS, die zich over dezen uitflag der Kerkvergadering zeer beklaagde, verzocht den Keizer, om eene andere te laten houden, ten einde den vrede met de Oosterlingen te herftellen (§). De Keizer bewilligde in dit verzoek, en in het jaar 355 werd deze vergadering gehouden te *Milaan*, alwaar

[redacted]

schoppen, VALENS van *Mursa*, in *Opper-Pannonië*, en URSACIUS van *Singedon*, in *Opper-Moesië*, het oor leende, drong door, dat elk lid der vergadering de veroordeeling van ATHANASIUS onderteekende, en te gelijk een voorschrift van hem ingeleverd ten voordeele der Ariaansche leere. Het laatste werd, toen het in de Kerk werd voorgelezen, met algemeene verfoejing aangehoord, maar het eerste doorgedrongen, en de afgevaardigden van LIBERIUS; met andere Bisschoppen en Geestelijken, die ATHANASIUS weigerden te veroordeelen, in ballingschap naa *Asië* gezonden (*).

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Alhoewel het zeker is, dat KONSTANTIUS nooit de leere van ARIUS volkomen heeft aangenomen, gelijk men zelfs niet bewijzen kan, dat dit in deze Kerkvergadering te *Milaan* geschied is (†), nogthans is het zeker, dat hij, van dezen tijd af, zich met meer kracht tegen de voorstanders van ATHANASIUS, en de *Niceïsche* Kerkvergadering, die men hem als rustverstoorers had afgeschilderd, verzette. De Katholijke Schrijvers voeren de bitterste klag-

Vervolging der Katholijken door de Ariaanschgezinden.

(*) LUCIFERI *Lib. ad Constant. pro S. Athan. Libr.* II. *pag.* 142. *Libr. Moriendum pro Dei filio pag.* 179. *Tom.* IV. *Bibl. PP. Colon.* 1618. ATHANAS. *Apol. ad Constant. pag.* 312. *Hist. Arian. ad Mon. pag.* 361. HILAR. *ad Constant. Libr.* I. *pag.* 1222. *contra Constant. pag.* 1246. RUFIN. *Hist. Eccles.* I. 20. SULP. SEVER. *l. c.* SOCRAT. *Hist. Eccles.* II. 36. SOZOMEN. IV. 9. THEODOR. III. 15.

(†) Gelijk TILLEMONT *Mem. T.* VI. *p.* 155. heeft beweerd.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

klagten tegen hem aan, wegens dwang en vervolging, door hem den rechtzinnigen aangedaan, van welken velen in kerkers opgesloten, tot de bergwerken veröordeeld, of in ballingschap, waar in zij allerhande ellenden doorstaan moesten, verzonden werden (*). Zoodanig waren de Christenen, ten dezen tijde, tegen malkanderen verbitterd, dat een Heidensch gelijktijdig Schrijver (†) verzekert, dat „ geene wilde beesten zich verwoeder tegen de „ menschen konden betonen, dan de meeste toen„ malige Christenen tegen malkanderen te werk gin„ gen." En men heeft, blijkens de Geschiedenis, geenen grond, om dit zijn bericht te wraken.

Liberius Bisschop van Rome gebannen.

Wegens het aanzien van de Gemeente van *Rome*, deed elke partij haar best, om derzelver Bisschop in hare belangen over te halen. Dus zocht de Keizer KONSTANTIUS den tegenwoordigen Bisschop LIBERIUS, door geschenken en vriendelijke overredingen, te bewegen, dat hij de veröordeeling van ATHANASIUS zou onderschrijven, doch deze weigerde zulks niet alleen standvastig, maar sloot, bij herhaling, de Ariäanschgezinden uit zijne Kerkelijke gemeenschap uit, waar op de Keizer den Bisschop, die bij zijne Gemeente zeer bemind was, onverhoeds bij.

(*) ATHANAS. *Hist. Arian. ad Monach. pag.* 361. HILAR. *Contra Constant. Imp. pag.* 1240. LUCIFER *ad Constant. Libr.* I. *pag.* 122. *Libr. Moriendum esse. l. c.*

(†) AMMIAN. MARCELL. *Libr.* XXII. *Cap.* 5. *Nullas adeo infestas hominibus bestias, ut sunt sibi ferales plerique Christianorum.*

bij nacht gevangen nemen, en tot zich naa *Milaan* liet brengen, en als, niettegenstaande alle pogingen des Keizers, LIBERIUS onverschrokken bleef verklaren, dat hij de gemeenschap met ATHANASIUS niet kon verlaten, al zou hij de eenigste van zijne vrienden blijven, bande de Keizer hem na *Thracië* (*). De Heidensche Schrijver, AMMIANUS MARCELLINUS (†) verhaalt het afzetten van ATHANASIUS, en het gedrag van den Roomschen Bisschop, met deze woorden: „ Eene Kerkvergadering ontzette „ dezen Bisschop, die zich boven zijnen stand verhief, en, ingevolge een lopend gerucht, vreemde „ dingen zocht naar te spooren, van zijn geheiligd „ ambt, (*removit a sacramento, quod obtinebat;*) „ want, men zeide, dat hij, als een groot kenner „ der waarzegkunde en vogelwichelarij, één en andermaal toekomende dingen voorzegd had. Bovendien werd hij ook van andere overtredingen „ tegen zijnen Godsdienst beschuldigd. LIBERIUS „ moest, op 's Keizers bevel, zich met de overigen, die hem afgezet hadden, verëenigen, maar „ weigerde dit standvastig, beweerende, dat het het „ hoogste onrecht was, iemand te veröordeelen, „ dien men nooit gezien noch gehoord had." In de plaats van LIBERIUS, werd FELIX, door den invloed van het Keizerlijk Hof, doch niet zonder te-

(*) ATHANAS. *Hist. Arian. ad Monachos. p.* 364. *sq.* THEODOR. *Hist. Eccles. Libr.* II. *Cap.* 15, 16. SOZOMEN. *Hist. Eccles. Libr.* IV. *Cap.* 11.

(†) *Libr.* XV. *Hist. Cap.* 7.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

tegenkanting van het volk te *Rome*, tot Bisschop aangesteld, zijnde volgends sommigen (*), een Ariäansch-gezinde, volgends anderen, zelf rechtzinnig, maar verdraagzaam omtrent de *Ariänen*, en daaröm verdacht (†).

ATHANASIUS met geweld uit Alexandrië verdreven, en GEORGIUS tot Bisschop aangesteld.

In het jaar 356 werd ATHANASIUS, door den Keizerlijken Veldheer SYRIANUS, hoewel het volk, om hunnen Bisschop te beschermen, te wapen liep (§), met geweld van soldaten, verdreven. De gemelde Veldheer viel, bij nacht, als ATHANASIUS, met een gedeelte zijner Gemeente, in eene Kerk tot het gebed bijëen was, met het krijgsvolk in de Kerk, bij welke gelegenheid een aantal menschen door het gedrang of de wapenen der krijgsknechten omkwamen. ATHANASIUS, van alle kanten omringd, en bijna half dood, werd echter nog in veiligheid gebracht, en verborg zich in de *Egyptische* Woestijnen bij de Monniken en Kluizenaars. Zijne Gemeente beklaagde zich wel, met een smeekschrift, bij den Keizer, over deze geweldenarijën (**), echter keurde de Keizer KONSTANTIUS niet alleen, het gene gebeurd was, goed, maar gebood, dat men

[redacted]

ne weigering volhardden, overviel zijn staatsdienaar HERAKLIUS, met eene troep jonge lieden en Heidenen, de Hoofdkerk, waar in zich een aantal vrouwen, na den Godsdienst, bevond. Deze werden mishandeld, en de Kerkgereedschappen, onder den spot der Heidenen, verbrand (*). Kort daar op verscheen zekere GEÖRGIUS, als opvolger van ATHANASIUS, te *Alexandrië*. Deze was, volgends de Katholijke Schrijvers, een *Kappadociër* van geboorte. Te *Konstantinopolen* ontvanger geweest zijnde, had hij, om zijne gepleegde oneerlijkheid, moeten vluchten, en was, alhoewel meer een Heiden dan Christen, geene wetenschap, maar des te meer overhelling tot streeken en wreedheid, bezittende, door de *Ariänen*, wier partij hij aannam, tot deze waardigheid verheven (†). AMMIANUS zelf, de Heidensche Geschiedschrijver (§), vergelijkt hem bij een' adder, en verzekert, dat hij, tot zijn eigen en tot algemeen ongeluk, Bisschop van *Alexandrië* is geworden, eene stad, die van zelve, en zonder eenige reden, tot menigvuldige onrusten geneigd was; wier onbezonnen inwoners door hem nog te meer werden gaande gemaakt, door dien hij, in spijt van zijn gewigtig ambt, voor aanbrenger bij den Keizer speelde, en dien allerhanden snooden raad aan de hand gaf. Ondertusschen de gunst des Kei-

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

(*) ATHANAS. *Hist. Arian. ad Monach. pag.* 374.

(†) ATHANASIUS *Epist. ad Episcop. Aeg. et Lib. pag.* 277. *Hist. Arian. ad Monach. p.* 389. *de Sijnod. p.* 752.

(§) *Hist.* XXII. *Cap.* 11.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337, tot 363.

Keizers genietende, die hem ongemeene bekwaamheden in het onderwijzen en godzaligheid van zeden toekende (*), werd hij, te *Antiöchië*, door omtrent 30 Ariäansche Bisschoppen ingewijd zijnde (†), door den Veldheer SEBASTIANUS, die een *Manicheër* was, gewapenderhand te *Alexandrië* in zijn ambt gesteld. Thans werden mishandelingen en geweld jegens de Katholijken, op allerleië wijze, vernieuwd, zonder dat wij evenwel bepalen durven, of ATHANASIUS, van wien wij dezelve alleen weten, ze niet overdreven of te haatlijk voorgesteld, en of de Katholijken 'er niet veel aanleiding toe gegeven hebben, door niet slechts den hun opgedrongen Bisschop te wederstreven, maar zich ook onbehoorlijk jegens den Keizer te gedragen. Hoe het zij, onder voorwendzel van den gevluchten ATHANASIUS op te spooren, werden vele inwoners van *Alexandrië* geplunderd, eene menigte, zoo mannen als vrouwen, geplaagd, mishandeld, en om het leven gebracht. Alle Katholijke Leeräars en Bisschoppen werden verdreven, en als hunne gemeenten, die met GEORGIUS niet te doen wilden heb- [redacted]

posten vervuld werden door zulken, die 'er het meeste geld voorboden, onder welken vele *Meletianen*, en zelfs Heidenen waren (*). De grootste schuld van dit alles wordt aan den Bisschop GEORGIUS toegeschreven, wiens laage gierigheid, met onrechtvaardigheid gepaard, door meer Schrijvers gemeld wordt (†). ATHANASIUS ondernam wel, niettegenstaande het gevaar, dat hem dreigde, op weg te slaan, om in persoon voorstellen bij den Keizer te doen, maar duidelijk bespeurende, dat het hem eer zijn leven zou kosten, dan dat men hem tot een gehoor bij den Keizer, die zich van zijne Hovelingen liet regeren, zou toelaten, keerde hij naa zijne schuilplaats terug (§).

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Verdeeldheid onder de Arianen.

Op deze wijze had de *Ariäansche* partij, ten dezen tijde, bijna overäl de overhand gekregen, zelfs te *Rome*, was FELIX, een Ariäanschgezinde, door het Hof, hoewel niet zonder geweldigen tegenstand des volks, tot Bisschop aangesteld (**). Doch tevens behoort opgemerkt te worden, dat men thans onder den naam van *Ariänen* begreep allen, die de geloofsbelijdenis van de *Niceïsche* Kerkvergadering weigerden aan te nemen, of die zich tegen ATHANASIUS verklaarden, alhoewel zij, in de daad, van

(*) ATHANAS. *Apol. de fuga sua p.* 323. *Hist. Arian. ad Monachos pag.* 379. *sqq.*

(†) GREGOR. *Nazianz. Orat.* 21. *pag.* 385. *Opp. Tom.* I. EPIFAN. *Hær.* 76. *Cap.* 1.

(§) ATHANAS. *Apol. ad Constant. pag.* 312. *sqq.*

(**) SOZOMEN. *Hist. Eccles.* IV. 15.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

van ARIUS leergevoelens, verschilden. Het was, derhalven, niet vreemd, dat onder hen, die *Ariänen* genoemd werden, spoedig eene scheuring en verdeeldheid ontstond; en dat zich de echte *Ariänen* niet met de anderen verdragen konden, die tusschen beide doorgingen. Deze werden vervolgends *Semi-Ariänen*, of *Halve-Ariänen* genoemd, terwijl men aan de echte *Ariänen* den naam van *Anomoeën* gaf; waar bij AUGUSTINUS (*) nog eene derde soort, de *Macedoniänen*, voegt, welke echter eenen geheel onderscheiden aanhang uitmaakten, gelijk wij zien zullen.

De Halve *Ariänen*, (ἡμιαρειοι, *Semiariani*,) waren van de *Katholijken* of Rechtzinnigen alleen daardoor onderscheiden, dat zij den Zoon van God weigerden te noemen, ὁμοουσιον, (*éénswezens*) met den Vader, dit woord, het welk de Kerkvergadering van *Niceë* aangenomen had, verwerpende; maar hem alleen ὁμοιουσιον, (*gelijkwezens*) met den Vader erkenden, waarom men hen ook ὁμοιουσιασται noemde. EUSEBIUS van *Nikomedië* was hun reeds voorgegaan, doch FILOSTORGIUS (†) schijnt bijzonder ASTERIUS als den stichter van deze partij op te geven, dewijl hij zal geleerd hebben, *dat de Zoon van God een beeld, zonder onderscheid, van het Wezen des Vaders is.* Deze ASTERIUS was een leerling van den Martelaar LUCIANUS, maar had, in de vervolging van DIOCLETIANUS, aan de Af-

(*) *Hæres.* 69.

(†) *Hist. Eccles. Epit.* II. 14, 15. IV. 4.

Afgoden geöfferd, waar door hij uitgesloten was, om ooit tot de Bisschoppelijke waardigheid te geraken. Hij was echter altijd werkzaam, met schrijven, en ook bij alle Kerkvergaderingen tegenwoordig. Hij schreef verklaringen over de *Psalmen*, de *Euangeliën*, en den *Brief aan de Romeinen*. Hij drukte zich niet altijd op dezelfde wijze uit, en ATHANASIUS haalt plaatzen aan uit zijne schriften, die volkomen *Ariäansch* zijn (*). Dit is zekerer, dat de *Halve Ariänen*, na zich afgezonderd te hebben, BASILIUS, Bisschop van *Ancyra*, aan hun hoofd hadden, naar wien zij ook *Basiliänen* heeten (†). Deze verzette zich met ijver tegen de eigenlijke *Ariänen*, welke hem daaröm vervolgd, en in het jaar 360 van zijn ambt ontzet hebben. Zijne geleerdheid wordt algemeen geroemd; hij schreef een Boek tegen MARCELLUS, zijnen voorzaat in het Bisdom van *Ancyra*, een over *het ongehuwde leven*, en andere (§). GEORGIUS, Bisschop van *Laödiceä*, in *Syrië*, was insgelijks één van hunne voorstanders, die, reeds ten tijde van ALEXANDER, in het begin van den twist met ARIUS, eenen voorslag van bemiddeling gedaan had; ook worden onder hen genoemd, EUSEBIUS Bisschop van *Emisa*, THEODOTUS Bisschop van *Heraklea*, EUSTA-THI-

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

(*) Men zie van hem HIËRONYMUS *de Viris Illustr. Cap.* 94. *Coll. Cap.* 86. SOCRAT. I. 36. SOZOMEN. II. 33.

(†) PHILOSTORG. *Hist. Eccles. Epit.* IV. 8, 9.

(§) EPIFAN. *hær.* 73. *Cap.* 1. SOCRAT. V. 30, 42. SOZOMEN. II. 33.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 373. tot 363.

THIUS van *Sebaste* in *Armenië*, AUXENTIUS van *Milaan*, de jongere EUZOJUS, Bisschop van *Cæsarea* in *Palæstina*, en andere geleerde mannen. De Keizer KONSTANTIUS zelf behoorde tot dezen aanhang, hetwelk hun veel aanzien gaf.

Oordeel over hen.

Over het algemeen oordeelen de Katholijke Schrijvers van dien tijd niet ongunstig over de gevoelens der *Halve-Ariänen*. Zulke Leeräars, als BASILIUS van *Ancyra*, schrijft ATHANASIUS (*), die alleen het gebruik van het woord *éénswezens* afkeuren, en zich voorts omtrent den Zoon van God behoorlijk verklaren, beschouwen de Katholijken als Broeders, die enkel in een woord met hun verschillen. Ook erkent HILARIUS (†), dat de uitdrukking, *éénswezens*, in eenen verkeerden zin genomen kan worden, en dat die van *gelijkwezens*, voornaamlijk, wanneer men 'er bijvoegt, dat *de Zoon den Vader in alles gelijk is*, daar mede op één uitkomt (§).

De zuivere Arianen.

De andere partij van *zuivere Ariänen*, die nader bij de gevoelens van ARIUS bleven, hadden tot hunnen stichter AËTIUS, van wien wij kortelijk eenige berichten moeten mededeelen.

AË-

(*) *De Sijnodis pag.* 755. *ed. Benedict.*

(†) *De Sijnodis seu de fide Orientt. pag.* 1188. *sqq. ed. Benedict.*

(§) De Benedictiner PRUDENTIUS MARAN heeft in laater tijden het leerstelzel der *Halve-Ariänen* verdedigd. *Diss. Sur les Semi-Ariens*, die ook geplaatst is in VOGT *Biblioth. Hæresiolog. Tom.* II. *pag.* 119. *sqq.*

AëTIUS was uit *Coelesijrië* geboortig, en leerde, in zijne jeugd, het handwerk van een' koperfmid, of volgends FILOSTORGIUS, van een' goudfmid. Na de dood zijner moeder, bedrog gepleegd hebbende, met eenen gouden halsketting, waar van GREGORIUS van *Nysfa* hem befchuldigt, legde hij zich toe op de geneeskunde. Toen alles in beweging geraakte door de *Ariäanfche* twisten, begaf hij zich, ten einde daar over zelf te kunnen oordeelen, aan de Godgeleerdheid, waar in hij groote vorderingen maakte. FILOSTORGIUS prijst hem wegens zijne uitlegkunde des Bijbels, en zijne bekwaamheid in het redentwisten. Doch EPIFANIUS en SOCRATES, integendeel, verzekeren, dat hij geene Bijbelkennis bezeten hebbe, en befchuldigen hem van lasterlijke gevoelens en fchandelijke zeden. Hij was, in het algemeen, zoo gehaat bij de *Katholijken*, en bij de *Halve Ariänen*, ja zelfs bij vele eigenlijke *Ariänen*, dat men hem, nevens zijne gevoelens, den naam van *Godlochenaar*, (αθεος,) gegeven heeft. Alleen FILOSTORGIUS fpreekt met lof van hem (*). In het jaar 350 maakte zijn leermeester LEONTIUS, Bisfchop van *Antiöchië*, hem *Diakon* in die gemeente, doch zag zich fpoedig, door de bedreigingen der *Katholijken*, genoodzaakt, hem

III BOEK III Hoofdft. na C. G. Jaar 337. tot 363.

AëTIUS hun ftichter.

(*) Men zie GREGOR. NYSSEN. *in Eunom. Libr.* I. *pag.* 292. *fqq. Tom.* II. *Opp.* ATHANAS. *de Sijnodis pag.* 720, 753. EPIFAN. *Her.* 76. *pag.* 912. SOCRAT. *Hist. Eccles.* II. 35. SOZOM. III. 15. THEODORET. *Hist. Eccles.* II. 24, 27.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

hem dit ambt weder te ontnemen. Naderhand bekleedde hij, volgends EPIFANIUS, dit ambt te *Alexandrië*, alwaar hij kennis kreeg aan EUNOMIUS, die zijn leerling en aanhanger, en met hem het hoofd der eigenlijke of zuivere *Ariänen* werd. AËTIUS leefde, onder afwisselende lotgevallen, tot omtrent het jaar 370. Als een gevolg van de *Ariäansche* stelling, dat de Zoon van God een schepzel zij, leerde hij onbeschroomd, dat hij zijnen Vader *ongelijk* is, (*ανομοιος*,) en dat *hij niet dezelfde Godheid met den Vader heeft.*

Bijzonderheden nopens EUNOMIUS.

Gelijk de aanhangers van AËTIUS naar hem *Aëtianen*, en naar hunne leere *Anomoeën*, zoo worden zij naar zijnen leerling EUNOMIUS *Eunomianen* genoemd. Deze EUNOMIUS was een *Kappadociër*, en kwam, op den roem van AËTIUS, te *Alexandrië*, omtrent het jaar 356. Deszelfs leerling en ijverig verdediger geworden, kreeg hij door toedoen van deze partij, in het jaar 360, het Bisdom van *Cyzicus*, in *Myſië*, een landschap van *Klein-Aſië*. Doch, wegens zijne gevoelens, werd hij afgezet, en was, geduurende zijn overige leven, tot het jaar 392, aan vele wederwaardigheden blootgesteld. De Geschiedschrijver FILOSTORGIUS, die hem in zijn jeugd gekend had, en de partij der *Eunomianen* was toegedaan, heeft zijn leven beschreven, welk verloren is geraakt, maar hij geeft ons, in zijne Kerk-Geschiedenis, veelvuldige berichten van hem, en prijst hem wegens zijne geleerdheid, duidlijkheid en bondigheid van leerwijze. De Katholijken, integendeel, ontzeggen hem niet alleen alle geleerdheid,

maar

maar schrijven hem ook vele lasterlijke gevoelens en ondeugden toe: Dus verzekert AUGUSTINUS (*), op een bloot gerucht, dat hij geleerd zal hebben, dat men zich vrijlijk aan alle zonden kon overgeven, indien men slechts zijn geloof volgde (†).

Zijne schriften en geloofsbelijdenis.

EUNOMIUS heeft het een en ander geschreven. FILOSTORGIUS achtte zijne *Brieven* zeer hoog, hoewel FOTIUS (§) oordeelt, dat hij niet eens de regelen toont te kennen, welke in het schrijven van Brieven behooren in acht genomen te worden. Ook schreef hij eene *Uitlegging van den Brief aan de Romeinen.* Wij hebben enkel twee opstellen van hem overig, zijne *Verklaring des Geloofs*, of *Geloofsbelijdenis*, (Ἔκθεσις πίστεως,) welke hij, op bevel van Keizer THEODOSIUS, in het jaar 383, heeft moeten overleveren (**), en welke door GREGORIUS van *Nyssa* wederlegd is, en zijne *Verantwoording*, (Ἀπολογητικος,) waar tegen BASILIUS *de Groote* ge-

(*) *De Hæres. Cap.* 54.

(†) Behalven de oude Schrijvers FILOSTORGIUS, GREGORIUS *van Nyssa*, die opzetlijk tegen EUNOMIUS geschreven heeft, HIËRONYMUS, EPIFANIUS, SOCRATES, SOZOMENUS, en THEODORETUS, leze men over EUNOMIUS, JAC. BASNAGE, *Ammadversiones circa Eunomium et ejus scripta*, *in Thes. Monum. Ecclesiast. et Historic. Tom.* I. *pag.* 172. *sqq.* ook met ophelderingen geplaatst in VOGT *Biblioth. Hæresiol. Tom.* I. *pag.* 485. *sqq.* en FABRICIUS *Biblioth. Gr. Vol.* VIII. *Cap.* 23. *pag.* 248. *sqq.*

(§) *Biblioth. Cod.* 138.

(**) SOCRATES V. 10. SOZOMEN. VII. 12.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

geschreven heeft. In zijne geloofsbelijdenis, verklaart EUNOMIUS, eerst en voorål, te geloven in den *eenigen waaren God*, die dit in natuur en heerlijkheid is; die zonder begin, eeuwig alleen, niet gedeeld in zijn wezen, noch veränderlijk, ook *niet uit één wezen in drie personen gevormd* is; ook die geenen deelgenoot in Godheid en heerlijkheid, geenen deelnemer in zijne magt, en geenen mederegent heeft. Na eenige andere gewoone bepalingen omtrent den hoogsten God, vervolgt EUNOMIUS: „ Wij gelooven ook in den *Zoon van God*, „ den eeniggeborenen God, den eerstgeborenen „ onder alle Schepzelen, CHRISTUS, *den waaren* „ *God, die vóór alle Schepzelen gegenereerd* en *niet* „ *ongeschapen* is; het begin der wegen en werken „ Gods; het woord, dat in het begin was, en „ *niet zonder begin* is. Als Zoon van God be„ zielt hij de levenden, en wekt de dooden ten „ leven op. Hij is door de goedheid en magt des „ Vaders gegenereerd geworden; *maar deelt noch* „ *met den genen, die hem deze waardigheid mede-* „ *gedeeld heeft, noch met iemand anders, het we-* „ *zen en het rijk des Vaders.* Dan, hij is, door „ de generatie heerlijk, en de Heer der heerlijk„ heid geworden. Hij heeft van den Vader de „ heerlijkheid ontvangen; maar neemt geen deel „ aan deszelfs heerlijkheid, dewijl deze, volgends „ de Profeeten, aan geenen anderen kan gegeven „ worden. *Hij is daar door, dat hij Zoon is,* „ en dat hij, als de Eerstgeborene, geboren is, „ *God geworden.* Hij is een Middelaar in de lee-

„ re,

„ re, en een Middelaar in wetten; *alleen den Va-* III
„ *der gelijk*, *naar eene uitmuntende gelijkheid*, BOEK
„ en in eenen geheel bijzonderen zin. Hij is hem III
„ *gelijk*; gelijk dit een Zoon aan den Vader is, Hoofdst.
„ dewijl hij het *Beeld en zegel van alle werking* na C. G.
„ *en magt des Vaders*, het zegel van alle deszelfs Jaar 337.
„ werken, woorden, en raadslagen is. Hier op tot 363.
nog het één en ander van de waardigheid, vermogen, en handelingen des Zoons van God gezegd hebbende, vervolgt EUNOMIUS: „ Na hem gelo-
„ ven wij in den Leeraar, (εις τον παρακλητον,)
„ *den geest der waarheid*, *die van den Eerstge-*
„ *borenen gemaakt*, *en aan hem ten eenemale on-*
„ *derworpen is*. Hij wordt niet na den Vader,
„ noch met denzelven geteld: want daar is maar
„ één eenig Vader, God boven alles. *Hij wordt*
„ ook *den Zoon niet gelijk geächt*: want deze is
„ eeniggeboren, en heeft geenen met hem te gelijk
„ gegenereerden Broeder. Doch, hij wordt ook
„ met geene andere dingen vergeleken; maar over-
„ treft alle door den Zoon gemaakte werken in ge-
„ boorte en natuur, heerlijkheid en kennis, als des-
„ zelfs eerste, schoonste, en voortreflijkste werk;
„ hij is ook zelf de eenige, en werkt alles naar
„ het welbehagen des Zoons." Vervolgends wordt breedvoeriger verklaard; dat deze werkingen des Heiligen Geestes hoofdzaaklijk het leeren of onderwijzen en de werkzaamheden der Godzaligheid betreffen. Eindelijk belijdt EUNOMIUS nog zijn geloof aan *eene Opstanding*, *die door den Verlosser geschieden zal*, der zelfde ligchamen, die ontbonden

 zijn,

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337 tot 363.

zijn, en met derzelver eigene deelen en ledenmaten: insgelijks aan *een toekomend algemeen Oordeel*. Breeder wordt dit alles door hem voorgedragen, in zijne veräntwoording, die, volgends FOTIUS (*), van zijne aanhangers geheim gehouden werd (†). Deze *Verantwoording* werd door BASILIUS *den Grooten*, met vele scherpzinnigheid, wederlegd; doch hier tegen verdedigde EUNOMIUS zich, op zijne beurt, in een ander geschrift, hetwelk hij *Verdediging zijner Verdediging* noemde, en hetwelk, indien wij FILOSTORGIUS (§) geloven, BASILIUS, reeds bij het lezen van het eerste Boek, zoodanig trof, dat het hem het leven kostte. Dit verklaart FOTIUS (**), voor eene onwaarheid, dewijl EUNOMIUS dit geschrift eerst na de dood van BASILIUS uitgegeven zal hebben. Het is niet meer voorhanden, maar door GREGORIUS *van Nyssa* wederlegd, bij wien men nog eenige plaatzen uit hetzelve aantreft, uit welke blijkt, hoe veel woordentwist en verwarring doorgaands in deze verschillen heeft geheerscht. Dus ziet men, dat EUNOMIUS het woord *Wezen*, (ουσια,) dikwijls op dezelfde wijze gebruikt, als het woord *Persoon*, (ὑποςασις,) waar uit ligtelijk is op te maken, hoe veel 'er over de bewoordingen ὁμοουσιος en ὁμοιουσιος voor en tegen kon

(*) *Biblioth. Cod.* 137.

(†) Deze veräntwoording is het eerst door FABRICIUS uitgegeven *Biblioth. Græc. l. c. pag.* 162. *sqq.*

(§) *Hist. Eccles.* VIII. 12.

(**) *Biblioth. Cod.* 138.

kon gestreden worden. Men verhaalt nog van EUNOMIUS, dat hij het eerst, bij den doop, den doopeling slechts éénmaal zal hebben besprengd of ingedompeld, in plaats van de indompeling, naar de aloude gewoonte, driemaal te herhalen (*). Twee van zijne aanhangers, THEOFRONIUS en EUTYCHIUS ondernamen, in den dood van CHRISTUS te doopen (†), ook voerden zij een nieuw Doopsformulier in, doopende (§) *in den naam van den ongeschapen God; in den naam van den geschapen Zoon; en in den naam van den Heiligenden, van den geschapen Zoon geschapen Geest*, of *in den naam van den Wereldschepper, die de Vader des Eeniggeborenen, maar ook God is* (**). Zij gingen zelfs zoo ver, dat zij de genen herdoopten, die van de andere gezindheden tot hen overkwamen. Zij droegen ook den naam van *Exukontiänen*, (οἱ ἐξ οὐκ ὄντων,) omdat zij leerden, dat de Zoon van God geschapen is *uit niet*, of *uit de dingen, die niet zijn* (††). Eenen anderen bijna gelijkluidenden naam van *Exokiöniten* hadden zij van ééne hunner vergaderplaatzen te *Konstantinopolen* (§§).

Be-

(*) SOZOMEN. *Hist. Eccles.* VI. 26. THEODORET. *Hæret. Fabul.* IV. 3.

(†) Dezelfden. Voeg'er bij SOCRAT. V. 24. FILOST. X. 4.

(§) EPIFAN. *Hær.* 76. *T.* I. *p.* 992. *ed. Petav. Colon.*

(**) GREGOR. *Nyss. advers. Eunom. Tom.* II. *Opp. pag.* 706.

(††) THEODORETUS *Hist. Eccles.* I. 4.

(§§) *Idem Hæret. Fab.* IV. 3.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Akaciänen.

Behalven deze twee hoofdpartijën onder de *Ariänen*, de *zuivere* en *halve Ariänen*, was 'er nog eene derde, die zich *Akacianen* noemden, naar AKACIUS, van wien boven (*Bladz.* 283.) gesproken is. Deze droeg een leerstelzel voor, hetwelk van het *Katholijke* en *Ariäansche* beide onderscheiden, en tevens vrij onbepaald was, *van eene gelijkheid des Vaders en des Zoons met malkanderen*, doch gelijk AKACIUS zelf zeer onzeker was, en telkens van partij verwisselde, zoo hield zijn aanhang ook niet lang stand (*).

Pogingen om den Roomschen Bisschop LIBERIUS hersteld te krijgen.

In dezen tijd kwam de Keizer KONSTANTIUS, in het jaar 357, te *Rome*, alwaar de gemeente wegens de ballingschap van haren Bisschop LIBERIUS zeer misnoegd was. De Romeinsche Mevrouwen zelve baden den Keizer, hem aan zijne gemeente weder te schenken. 's Keizers andwoord was, dat de door hem aangestelde Bisschop, FELIX, bekwaam genoeg tot zijn ambt was. Doch vernemende, dat de *Romeinen* in geene kerk kwamen, waar FELIX zich bevond, verklaarde zich de Keizer, dat hij toestond, dat LIBERIUS te rug komen, en te gelijk met FELIX, de gemeente zou besturen. Dit bevel, in de Renbaan afgelezen wordende, werd van het volk uitgejouwd. „ Heel billijk!" riep men: „ Zoo als „ 'er twee partijën in de Renbaan zijn, die zich door „ hunne kleuren onderscheiden, zoo zal ook elke Bis„ schop aan het hoofd van ééne derzelven kunnen „ wezen." Een eenparig geschreeuw volgde hier op:

„ Eén

(*) SOCRATES *Hist. Eccles.* II. 40.

„Eén God, één CHRISTUS! één Bisschop (*)!" sommige Schrijvers (†) voegen 'er bij; dat oproerige bewegingen, die zelfs van moorden verzeld gingen, de herroeping van LIBERIUS bevorderden, evenwel onder deze voorwaarde van 's Keizers zijde, dat hij gemeenschap zou houden met de *Ariänen*. III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

In dit zelfde jaar 357 liet de Keizer op nieuw eene Kerkvergadering te *Sirmium* bijëenkomen, welke wel hoofdzaaklijk tegen FOTINUS gericht was, maar op welke de *Ariänen* te gelijk van hunne meerderheid gebruik maakten, om hunne partij te versterken. Deze Kerkvergadering ontwierp eene nieuwe geloofsbelijdenis (§), waar in, ten opzichte der betwiste leerstukken, bepaald werd, dat men *geene van de beiden in geschil staande uitdrukkingen, gelijkwezens of eenswezens*, (*ὁμοιουσιος* en *ὁμοουσιος*,) *behoorde te gebruiken*, dewijl zij niet in de H. Schrift gevonden worden, en het de menschlijke wetenschap te boven gaat, de geboorte des Zoons te verklaren — Het kon toch niet in twijfel getrokken worden, dat de *Vader*, in eere, heerlijkheid, waardigheid en majesteit, *grooter is* dan de Zoon, ge- Nieuwe Kerkvergadering te Sirmium.

(*) THEODORET. II. 17.

(†) SULPIC. SEVER. *Hist. Sacr.* II. 39. SOZOMEN. *Hist. Eccles.* IV. 11, 15.

(§) Men vindt dezelve in het Latijn, waar in zij is opgesteld, bij HILARIUS *de Sijnodis pag.* 1156. *ed. Bened.* en in het Grieksch vertaald bij ATHANASIUS *de Sijn. Arimin. et Seleuc. Tom.* I. P. II. *pag.* 744. en SOCRATES *Hist. Eccles.* II. 30.

III BOEK III. Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

gelijk deze, uitdruklijk, getuigd heeft. Beiden maken twee Perfonen uit, en *de Zoon is aan den Vader*, met alles, wat deze aan den Zoon onderworpen heeft, *onderworpen*. Hij heeft van de Maagd MARIA den mensch aangenomen, en door denzelven geleden, (*per quem compasfus est*,) eene uitdrukking, welke de *Katholijken* zoo verklaarden, als of men daar mede had willen te kennen geven, dat de Godlijke natuur zelve had kunnen lijden, of dat men dezelve met de menschlijke vermengd had. Eindelijk, besloot deze belijdenis, *dat de Heilige Geest door den Zoon is*.

Derzelver geloofsbelijdenis ook door HOSIUS getekend.

In deze geloofsbelijdenis, welke door POTAMIUS, Bisfchop van *Ulysfippo*, (*Lisfabon*,) was ontworpen, waren de *Ariäanfche* leerftellingen zoo gevernist, dat men, met alle fchijnbaarheid, kon vergen, dat allen, ook de *Katholijken*, dezelve behoorden te onderfchrijven, waar toe ook KONSTANTIUS, die zelf bij de Kerkvergadering fchijnt tegenwoordig geweest te zijn, zijn gezag aanwendde, waaröm wij ons niet behoeven te verwonderen, dat, in de daad, vele *Katholijken* zich tot deze ondertekening hebben laten bewegen. Onder dezen was zelfs de vermaarde HOSIUS, gewezen Voorzitter op de Kerkvergadering van *Niceë*, een man, thans bijna honderd jaren oud. De *Katholijke* Schrijvers nemen dit den ouden man zeer kwalijk. HILARIUS (*) noemt hem eenen huichelaar, en befchuldigt hem zelfs, als medeöpfteller der geloofsbelijde-

(*) *L. c. pag.* 1186. *fqq.*

denis, ATHANASIUS (*) en SOZOMENUS (†) verhalen, dat deze voorheen ijverige tegenstander der *Ariänen*, door geweld, tot dezen stap gebragt zij; hij werd, zegt ATHANASIUS, door den Keizer, een geheel jaar lang, te *Sirmium* opgehouden, als in ballingschap, tot dat hij zich naar deszelfs zin voegde. EPIFANIUS (§) wil, dat de Bisschop door bedrog misleid is geworden; waarschijnlijk heeft hij gedacht, dat de beide uitdrukkingen, *éénswezens* en *gelijkwezens*, over welke zoo lang getwist was, ter zijde gesteld, en vredeshalven konden verworpen worden. In het volgende jaar 358 echter, kort vóór zijne dood, betuigde hij, dat hem geweld was aangedaan, en dat hij de *Ariäansche* Ketterij bleef veröordeelen (**).

De Bisschop van *Rome*, LIBERIUS, werd insgelijks overgehaald, om deze geloofsbelijdenis aan te nemen. Hij had nu twee jaren in ballingschap geleefd; twee geestelijken, door hem met eenen Brief aan den Keizer gezonden, waren insgelijks in ballingschap verwezen, en zelfs gegeesseld; thans begon hij te vreezen, dat zijn leven gevaar liep; door dit alles, en genoopt door zijn verlangen, om in zijn Bisdom hersteld te worden, werd zijne standvastigheid

En door LIBERIUS.

(*) *Hist. Arian. ad Monachos pag.* 372. *Apol. contra Arian. pag.* 205.

(†) *Hist. Eccles.* IV. 12.

(§) *Hær.* 73. *Cap.* 14.

(**) Men zie van HOSIUS meer berichten bij TILLEMONT *Memoir. Tom.* VII. *pag.* 300-321. *Parys* 1706. 4.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

heid aan het wankelen gebracht (*). Hij ondertekende dan de gemelde geloofsbelijdenis van *Sirmium*, en verbrak de Kerkelijke gemeenſchap met ATHANASIUS. Dit aan den Keizer geſchreven, en geen antwoord bekomen hebbende, ſchreef hij aan de Oosterſche Bisſchoppen, hun betuigende, dat hij zich de zaak van ATHANASIUS alleen uit achting jegens het oordeel van zijnen voorzaat JULIUS had aangetrokken; maar dat hij, zoo dra het God behaagde, hem te laten erkennen, hoe rechtvaardig zij denzelven hadden veröordeeld, hun was toegevallen, en dat hij voortaan volſtrekt geene gemeenſchap met hem wilde onderhouden. Dat hij voorts hunne *Katholijke* geloofsbelijdenis van *Sirmium* volkomen aannam, en *hunne Heiligheid*, uit hoofde van deze overëenſtemming, verzocht, dat zij hem, door hunne gemeenſchappelijke pogingen, weder aan zijn Bisdom wilden helpen. HILARIUS (†), die ons dezen Brief bewaard heeft, kan zich niet bedwingen, wegens denzelven het Banvonnis uit te roepen over LIBERIUS. Nog nadruklijker verzocht LIBERIUS de Hof-Bisſchoppen URSACIUS, VALENS

tot getuigen aanroepende, dat hij enkel uit liefde tot vrede en eenigheid, welke boven den Marteldood te achten zijn, aan hen schreef. Eindelijk verzocht hij ook VINCENTIUS, Bisschop van *Kapua*, door eenen Brief, dat hij, met de overige Bisschoppen van *Kampanië*, voorstellen ten zijnen behoeve bij den Keizer wilde doen; hij had zijnen pligt jegens God betracht, die ook tusschen hem en hen richter zou wezen, indien zij hem, in zijne ballingschap, wilden laten omkomen. Door de pogingen van zoo vele Bisschoppen, volgde dan, in het begin van het jaar 358, de herstelling van LIBERIUS in zijn Bisdom, alwaar hij echter, uit hoofde van dit zijn gedrag, de gemoederen van velen van zich afkeerig vond, waar uit zelfs oproeren ontstonden (*), welke naderhand echter bedaarden, toen LIBERIUS zijnen ouden ijver tegen de *Ariänen*, bij de verändering der tijdsömstandigheden, hernam. Voor eenen onzijdigen onderzoeker der waarheid, is het weinig belangrijk, hoe een enkel Bisschop zich, bij zoodanige gelegenheid, gedragen hebbe, maar dewijl het niet wel met de grondstellingen der Roomsche Kerk kan veréffend worden, dat een Bisschop van *Rome* zou dwalen in de leere, en Kerkelijke gemeenschap oefenen met Ketters, die met de *Katholijken* verbrekende, behoeft men zich niet te verwonderen, dat de Kardinaal BARONIUS, en andere Roomsche Schrijvers na hem, hun best gedaan hebben, om, of dit geval te loochenen, of in een ander licht te plaat-

(*) SOZOMEN. *Hist. Eccles.* IV. 15.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

plaatzen, of LIBERIUS te ontschuldigen. Wij zullen daar niets meer van zeggen. Het is voor den getrouwen Geschiedschrijver genoeg, het gene daadlijk gebeurd is, en op onwraakbare getuigenissen steunt, verhaald te hebben. Trouwens, behalven de gelijktijdige Schrijvers, ATHANASIUS, en HILARIUS, boven bijgebracht, komt nog het getuigenis van HIËRONYMUS (*), dat LIBERIUS zich met de *Ariänen* in de leere en Kerkelijke gemeenschap tegen ATHANASIUS verëenigd heeft. HIËRONYMUS voegt 'er nog deze bijzonderheid bij, dat FORTUNATIANUS, Bisschop van *Aquileja*, het eerst LIBERIUS tot wankelen gebracht, en tot het *onderschrijven der Ketterij* bewogen heeft (†).

Woelingen van EUDOXIUS Bisschop van Antiöchië.

De verschillen tusschen de *echte* en *halve Ariänen* berstten ondertusschen in volle vlam uit; waar toe de woelingen van EUDOXIUS veel toebrachten. Deze was, zedert het jaar 341, Bisschop van *Germaniciä* in *Syrië*, die zich, op alle Kerkvergaderingen, zeer ijverig voor de *Ariäansche* gevoelens verklaard had. Hij beweerde met zijnen leermeester AËTIUS, dat de Zoon van God *van een ander wezen is*, [redacted]

heeft, dat de Godlijke Natuur bij CHRISTUS de plaats der menschlijke ziel vervangen heeft. Volgends SOZOMENUS (*) was hij een geleerd en welsprekend man, maar de *Katholijken* brengen veel ten zijnen laste in, bij voorbeeld, dat hij, na de dood van LEONTIUS, *Ariäanschen* Bisschop van *Antiöchië*, zich in het jaar 357 in dien post heeft ingedrongen, zelfs zonder goedkeuring van den Keizer af te wachten, en de *Katholijken* in die stad hevig vervolgd en uit de stad gejaagd heeft. Hier vereënigden zich AËTIUS en EUNOMIUS met hem; waar na hij met AKACIUS, en anderen, in het jaar 358 te *Antiöchië* eene vergadering hield, waar op zij de spreekwijzen *eenswezens* en *gelijkwezens* volstrekt verwierpen (†).

Kerkvergadering der Halve Ariänen te Ancyra.

Tegen deze maatregelen der *Anomoeën* of volstrekte *Ariänen*, verzetten zich de *halve Ariänen* nadruklijk. Op aandringen van GEORGIUS, Bisschop van *Laodicea*, besloten zij tot eene Kerkvergadering, welke, onder voorzitting van BASILIUS, Bisschop van *Ancyra*, die, gelijk FILOSTORGIUS (§) verhaalt, zelf op het Bisdom van *Antiöchië* vlamde, te *Ancyra*, in het begin van het jaar 358, door twaalf Bisschoppen gehouden werd. Deze vergadering verwierp de geloofsbelijdenis van *Sirmium*, verklaarde

ab Eutychianis suppofita sunt pag. IIII. *Biblioth.* PP. *Tom.* IV. P. II. *Paris.* 1634.

(*) *Hist. Eccles.* III. 14.

(†) SOCRATES *Hist. Eccles.* II. 37. SOZOM. IV. 12. THEODORET. II. 25. (§) IV. 6.

de zich (*) voor de *gelijkheid van wezen* in den Zoon van God, en ſtelden 18 *Banvloeken* tegen even zoo vele leeringen, welke zij verwierpen (†); doch te gelijk keurden zij ook de bewoording, *gelijkwezens*, uitdruklijk af.

Derde Kerkvergadering te Sirmium.

Deze vergadering te *Ancyra* eenigen uit hun midden aan den Keizer afgezonden hebbende, om zijne bevestiging op hunne beſluiten te bekomen, vonden bij denzelven zoo veel ingang, dat hij de Bisſchoppen, die te *Sirmium* tegenwoordig waren, in het jaar 358 weder eene Kerkvergadering, de derde te *Sirmium*, liet houden, op welke deze geloofsbelijdenis der *halve Ariänen* van *Ancyra* werd aangenomen en ondertekend, ook door den Bisſchop van *Rome* LIBERIUS (§).

De Halve Ariänen vervolgen de ſtrenge Ariänen.

Gelijk elke heerſchende partij onder de Christenen de onderliggende telkens vervolgde, zoo deeden nu ook de *halve Ariänen*. AËTIUS en EUDOXIUS, hoofden der *Anomoeën* of ſtrenge *Ariänen*, waren bijzonder de voorwerpen van hunnen haat. Hen bij den Keizer beſchuldigd hebbende, als mede betrokken in de oproerige ondernemingen van den

[redacted]

willen bevestigen (*), thans aan de gemeente van *Antiöchië*, dat EUDOXIUS en AËTIUS die stad hadden te verlaten, en van hunne dwalingen af te staan, onder bedreiging van zwaare straffen. Tevens verklaarde hij zich voor de leere: *dat de Zoon van God aan den Vader gelijk is in wezen.* De *Halve Ariänen*, bijzonder BASILIUS van *Ancyra*, verdreven hier op niet alleen de gemelde hoofden, maar zelfs nog omtrent 70 Bisschoppen van dien aanhang met geweld. Hier door werden velen overgehaald, om de *Halve Ariänen* toe te vallen, en onder dezen ook MACEDONIUS, Bisschop van *Konstantinopolen*, die tot hier toe een vriend van EUNOMIUS geweest was (†).

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Algemeene Kerkvergadering in twee plaatzen Arimi-num en Seleucië.

Over dezen geweldigen handel beklaagden zich eenige Bisschoppen bij den Keizer, die denzelven zeer euvel opnam, en terstond de gebannenen terug ontbood, tevens op nieuw bedacht zijnde, op het zoo vaak vergeefs beproefde middel, om den vrede der Kerk te herstellen, door het houden eener algemeene Kerkvergadering (§). Deze vergadering was reeds te *Nikomedië* beschreven, toen deze stad door eene aardbeving verwoest werd. Nu gebood hij, op raad van BASILIUS, dat de Bisschoppen zich, in het jaar 359, te *Niceä* zouden laten vinden, of hun-

(*) SOZOM. IV. 13.

(†) SOZOM. IV. 24. FILOSTORG. *l. c. Cap.* 8, 9. EUNOMIUS *ap.* GREGOR. *Nyssen. Libr.* I. *in Eunom. pag.* 289. *sqq. Opp. Tom.* II.

(§) FILOSTORG. *l. c. Cap.* 10.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

zoeken, wat ieder geloofde, opdat 'er geene nieuwe twisten ontstaan mogten. De kerk behoorde niet ontrust te worden om een paar woorden, welke men in de Heilige Schrift vergeefs zocht. Daar tegen brachten vele Bisschoppen in, dat men geene nieuwe geloofsbelijdenis nodig had, dat zij gekomen waren, om alle nieuwigheden te weeren; vorderende, dat men ARIUS veröordeelen, en de geloofsbelijdenis van *Niceë* bevestigen zoude. Toen VALENS en zijne aanhangers op hunnen eisch staan bleven, werden zij van de meerderheid als Ketters veröordeeld, en de hoofden van hunne partij afgezet. Te gelijk bekrachtigden de Katholijken schriftelijk hun oud geloof, ook het woord *wezen* behoudende, dewijl het in de Heilige Schrift gegrond was (*).

De afgevaardigden dezer Kerkvergadering ondertekenen eene Ari- [redacted]

De Kerkvergadering gaf van dit besluit, door eenige afgevaardigden, aan den Keizer kennis, en verzocht zijne toestemming op hetzelve; maar alzoo de afgevaardigden der *Akaciänen* hen bij den Keizer waren voorgekomen, werden zij ten Hove zeer koel ontvangen, en onder verscheidene voorwend- [redacted]

onderschrijven, in welke het gebruik van het woord *wezen* verworpen, en de *gelijkheid* des Zoons met den Vader, *volgends de Schrift*, maar zonder het bijvoegzel, *in alles*, was vastgesteld. Ook verbood dezelve te leeren, dat in den *persoon*, (επι προσωπυ) des Vaders, des Zoons, en des Heiligen Geestes, slechts *ééne zelfstandigheid* (υποςασις) zij; in welke stelling dit laatste woord hetzelfde schijnt aan te duiden met het woord *wezen* (ϰσια). Op deze wijze stieten de afgevaardigden schriftelijk alles omver, wat de Kerkvergadering te *Ariminum* besloten had, terwijl zij tot de Kerkelijke gemeenschap met de *Ariänen* toetraden, waar na zij na *Ariminum* te rug keerden. Ook gaf de Keizer aan TAURUS, den opperstadhouder van *Italië*, (*præfectus prætorio Italiæ*,) die van eersten af gelast was, de Bisschoppen niet te laten scheiden, voordat zij het omtrent het geloof onderling eens waren geworden, bevel, om hen tot het ondertekenen van deze nieuwe belijdenis te verpligten, en zelfs dezulken, die hardnekkig bleven, in ballingschap te zenden, mids derzelver getal niet boven de vijftien beliep. Deze bedreiging veröorzaakte onder de *Katholijken* te *Ariminum* zoodanige ontsteltenis, dat 'er niet meer dan twintig leden der Kerkvergadering bij het Katholijk leerstelzel standvastig bleven (*).

III BOEK. III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Onder deze weinigen waren PHÆBADIUS, Bisschop

De Kerkte

(*) ATHANAS. *de Sijnodis pag.* 746. *sqq. Epist. ad Afros Episc. pag.* 393. *sqq.* HILARIUS *l. c. pag.* 1346. *sq.* SULP. SEV. *l. c. Cap.* 43. THEOD. *Hist. Eccles.* II. 21.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

vergadering onderschrijft de Ariäansche geloofsbelijdenis, en de wereld verwondert zich, dat zij Ariaansch is geworden.

te *Agennum* of *Aginnum*, in *Gallië*, thans *Agen*, in *Frankryk*, en SERVATIO, Bisschop van *Tungri*, (*Tongeren*, in het Bisdom *Luik*,) de kloekmoedigsten. PHÆBADIUS, wiens naam ook PHÆGADIUS of PHETADIUS gespeld wordt, en die nog onder den verbasterden naam St. FIARE te *Agen* vereërd wordt, heeft verscheidene schriften, en onder anderen een werk *tegen de Arianen*, (*Liber contra Arianos*) geschreven (*), en tot in het jaar 392, in eenen hoogen ouderdom, geleefd. In dit geschrift, het welk voor het overige maar middelmatig is (†), vaart hij zeer hevig uit tegen de *Arianen*, doch, desniettegenstaande, liet hij zich ten laatsten, met de overige Bisschoppen, te *Ariminum* bewegen, om de *Ariäansche* geloofsbelijdenis te onderschrijven. De *Ariänen* brachten de *Katholijken* in verlegenheid, door hen te vraagen, of zij liever het woord *homoöusios*, dan CHRISTUS zelven, wilden aankleven? op welke vraag zij, zeker ten bewijze van hun kortzichtig oordeel, het laatste verkozen (§); de stadhouder TAURUS drong hen met bede en tranen, de *Ariaansche* Bisschoppen VALENS

[redacted]

en URSACIUS zochten hun te beduiden, dat hunne geloofsbelijdenis de leere der *Katholijken* bevatte, vertoonden hun, dat de vereeniging met de Oostersche Bisschoppen, op geene andere wijze, kon bevorderd worden, en gaven toe, indien men oordeelde, dat het één of ander niet volledig genoeg ware uitgedrukt, zoo mogt PHÆBADIUS en zijne vrienden zulks, naar goedvinden, aanvullen. Dit voorstel namen de *Katholijken*, die naar een einde van zaken verlangden, gewillig aan. Daar op werd eene belijdenis voorgelegd, door PHÆBADIUS en SERVATIO opgesteld, in welke het leerstelsel van ARIUS veröordeeld, en de Zoon van God aan den Vader gelijk, zonder aanvang en tijd, verklaard werd. Doch, onder schijn, van de uitdrukking naauwkeuriger te maken, voegde VALENS 'er bij: *De Zoon van God is niet een Schepzel, gelijk de overige Schepzelen.* Dit namen de Katholijken, zonder op te merken, dat juist door dit bijvoegzel de Zoon van God evenwel voor een Schepzel verklaard werd, aan, en dus eindigde deze Kerkvergadering, hebbende de *Ariänen* hun oogmerk bereikt, gelijk de *Katholijken* te laat erkenden (*). VALENS en zijne vrienden lieten niet na, hunne overwinning alöm uit te trompetten, dat de Kerkvergadering den Zoon van God voor een *Schepzel* verklaard had; en te vergeefs zagen en beleden de *Katholijken* hunnen misslag; eene algemeene (*Oecumenische*) Kerkvergadering der Westersche Bis-

(*) SULP. SEVER. *l. c. Cap.* 44.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Bisschoppen had het geloof van *Nicea* eenparig verworpen, en de wereld verwonderde zich, dat zij, in zoo korten tijd, *Ariäansch* was geworden (*).

Kerkvergadering te Seleucië.

Te gelijker tijd, dat deze Kerkvergadering van Westersche Bisschoppen te *Ariminum* gehouden werd, werd eene andere van 160 Oostersche Bisschoppen te *Seleucië* gehouden, onder welke meer dan 100 *Halve-Ariänen*, omtrent half zo veel *Anomoeën*, of echte *Ariänen*, en slechts twaalf *Katholijken*, allen uit *Egypte*, waren. HILARIUS van *Pictavium*; wiens verhalen wij zoo dikwijls hebben aangehaald; en die zich thans, als balling, in deze gewesten bevond, was hier ook tegenwoordig. Van wegen den Keizer had LEONAS, een aanzienlijk Hofbediende, last, om de orde bij de raadplegingen te bewaren, ook moest de bevelhebber der troepen van *Isaurië* bij de hand wezen, ingevalle men zijne hulp mogt nodig hebben. De raadplegingen namen eenen aanvang met de vraag, of men eerst de zaak der beschuldigde Bisschoppen, dan wel het onderzoek der geloofsverschillen onder handen zou nemen? Voor dit laatste stemde AKACIUS met de zijnen, en dit doorgedrongen hebbende, stelde hij voor, de geloofsbelijdenis van *Nicaë* te verwerpen, en eene nieuwe op te stellen. De *Halve-Ariänen* besloten, de tweede geloofsbelijdenis, die te *Antiöchië*, in het jaar 341, van de *Eusebiänen* (†) was op-

(*) HIËRON. *contra* LUCIFER. *pag.* 14.

(†) Zie boven in dit *Deel*, *Bladz.* 288.

opgesteld, plegtig aan te nemen. Hier op verlieten de *Akaciänen* de vergadering, na hunne bezwaren schriftelijk ingeleverd te hebben. De *Halve Ariänen* gingen echter voort, en in de Kerk te *Seleucië* bijëen gekomen zijnde, ondertekenden zij de gemelde geloofsbelijdenis, met geslotene deuren. AKACIUS en de zijnen ontworpen, op hunne beurt, eene nieuwe geloofsbelijdenis, in welke zij de beide woorden *eenswezens* en *gelijkwezens* verwierpen, voornaamlijk omdat dezelve in de H. Schrift niet voorkomen; maar het derde woord, *ongelijkwezens* verwierpen zij met eenen banvloek. Integendeel beleden zij, *dat de Zoon den Vader gelijk is*, zoo als de Apostel hem een beeld des onzichtbaren Gods noemt. Als HILARIUS aan éénen der strenge *Ariänen* zijne verwondering betuigden, hoe zij dit met hunne grondstellingen konden overëenbrengen, dat zij de leere van de *ongelijkheid des Zoons met den Vader* veröordeelden, maakte deze dit onderscheid: JESUS CHRISTUS, zeide hij, *is niet aan God, maar aan den Vader gelijk.* Dit laatste bleek, volgends hem, daar uit, dewijl de Vader *een zoodanig Schepzel* had willen scheppen, dat met hem eenen *gelijken wil* had, en dus meer *een Zoon des wils*, dan der Godheid, was. Maar aan God was de Zoon ongelijk, alzoo hij noch God, noch uit God, dat is, niet uit het wezen Gods, geboren is. Nadat, ondertusschen, op begeerte der *Akaciänen*, die genen van hunne partijën, tegen welke zij iet hadden in te brengen, de vergadering verlaten hadden, liet LEONAS, de Keizerlijke Stadhouder, de gedachte ge-

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

loofsbelijdenis voorlezen; doch alles, wat 'er op de vergadering verricht werd, bestond in twisten en kijven; waarop LEONAS dezelve, eindelijk, onverwachts afbrak, zeggende: „ De Keizer heeft, toen „ men hem verzocht bij de vergadering tegenwoordig „ te zijn, mij afgevaardigd, om eene eenstemmige „ Kerkvergadering bij te wonen; gaat derhalven heen, „ en jaukt in de Kerk." De *Halve Ariäansche* Bisschoppen, zich hier aan niet kreunende, kwamen in de Kerk bijëen, waar zij ook de *Akaciänen* nodigden te verschijnen, ten einde een gemeenschaplijk besluit, omtrent eenige beschuldigde Bisschoppen, te maken, als dezen weigerden te verschijnen, zetten de Bisschoppen, die in de Kerk vergaderd waren, AKACIUS zelven, EUDOXIUS, GREGORIUS, en andere hoofden der echte *Ariänen* af, en stelden, in plaats van EUDOXIUS, den Ouderling ANIANUS tot Bisschop van *Antiöchië* aan. Maar de *Akaciänen*, dezen gevat hebbende, leverden hem aan de gevolmagtigden des Keizers over, die hem in ballingschap zonden. Dus eindigde de Kerkvergadering te *Seleuciё*, zonder iet nuttigs of wezenlijks verricht te hebben (*).

Gevolgen van deze Kerkvergadering.

De beide partijën, die dus vruchteloos te *Seleuciё* met malkanderen hadden gekampt, vervoegden zich thans bij den Keizer ten Hove, alwaar AKACIUS, EU-

(*) HILARIUS *contra Constant. pag.* 1247. ATHANAS. *de Sijnod. pag.* 726, 746. EPIFAN. *Hær.* 73. *Cap.* 23. SOCRATES *Hist. Eccles.* II. 39, 40. SOZOMEN. *Hist. Eccles.* IV. 22. THEODORET. II. 26. FILOSTORG. IV. 11.

EUDOXIUS, AËTIUS, EUNOMIUS, en andere ſtrenge *Ariänen*, het eerſte te *Konſtantinopolen* gekomen, in het eerst grooten ingang bij den Keizer vonden, en die geloofsbelijdenis opſtelden, welke door de afgevaardigden der Kerkvergadering van *Ariminum*, gelijk wij gezien hebben (*), te *Nice* ondertekend werd. Maar toen de afgevaardigden der *Halve Ariänen* waren aangekomen, klaagde één derzelven, EUSTATHIUS, bij den Keizer, over de Godloze leerſtellingen van EUDOXIUS, die onder anderen beweerd had, dat de Zoon van God den Vader *in wezen ongelijk was*. De Keizer vraagde, in drift, aan EUDOXIUS, die hier bij tegenwoordig was, of hij zulks geſchreven had, op welke vraag deze zich ontſchuldigde, dat AËTIUS de opſteller van dat geſchrift was. Deze werd ontboden, en dit erkennende, terſtond in ballingſchap gezonden. EUSTATHIUS ging voort, EUDOXIUS te beſchuldigen, dat hij toch dezelfde leerſtellingen had met zijnen vriend AËTIUS; eene beſchuldiging, welke EUDOXIUS alleen daar mede afweerde, dat hij, op het dreigend bevel van den Keizer, het gemelde geſchrift en de kenmerkende leerſtukken der *Ariänen* veröordeelde. Maar nu drong hij ook, op zijne beurt, bij EUSTATHIUS aan, dat hij en de overige *Halve Ariänen* de ſpreekwijze, *gelijkwezens*, insgelijks zouden veröordeelen; maar een Bisſchop van deze partij ontweek dezen eisch, door aan te merken, dat, indien de Zoon niet uit niet, noch een ſchepzel, noch van een an-

der

(*) Bladz. 340.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

der wezen is dan de Vader; hij derhalven noodzaaklijk gelijkwezens met denzelven zijn moet. De Keizer was, door deze verklaring, niet min ontrust, dan de *Ariänen:* en als de Bisfchoppen van de andere partij verzekerden, dat zij bij dit geloof zouden blijven, alfchoon zij ook alles te vreezen hadden, befloot KONSTANTIUS, hen af te zetten (*).

De afgevaardigde der Kerkvergadering te Seleucië onderfchrijven dezelfde belijdenis, als die van Ariminum.

De afgevaardigden van de Kerkvergadering te *Ariminum* hadden, gelijk wij boven zagen, door het ondertekenen der hun voorgedragene geloofsbelijdenis, toegeftemd tot de Kerkelijke Gemeenfchap met de *Akaciänen*, waar tegen de *Halve Ariänen* van *Seleucië* alle moeite deeden, om hen daar van terug te brengen. Doch, nadat de *Akaciänen*, of liever de *Anomoeën*, hadden voorgefteld, dat ook de Kerkvergadering van *Seleucië* de belijdenis, die te *Ariminum* ondertekend was, zou aannemen, tevens onder eede verzekerende, dat zij de ongelijkheid van den Vader en Zoon in wezen niet leerden, werden, eindelijk, ook de afgevaardigden van *Seleucië*, door het bevel en de bedreigingen des Keizes, gedwongen, om de gemelde belijdenis insgelijks te ondertekenen (†).

Kerkvergadering der Akaciänen te Konftan-

Ten einde de *Halve Ariänen* te meer te verzwakken, hielden de *Akaciänen*, in het jaar 360, nogmaals eene Kerkvergadering te *Konftantinopolen*, van ten minften 50 Bisfchoppen, onder welke AKA-

CI-

(*) Zie de Schrijvers, boven aangehaald.

(†) HILAR. *contra Conftant. pag.* 1256. *Fragm.* X. *p.* 1349. SOZOM. *Hist. Eccles.* IV. 19. *et* 23.

CIUS, EUDOXIUS en ULFILAS, de vermaardste waren. Op dezelve bevestigden zij de geloofsbelijdenis van *Ariminum*, welke ook de *Halve Ariänen* ondertekenden; verders zette deze vergadering AËTIUS, en eenige andere Bisschoppen, MACEDONIUS van *Konstantinopolen*, BASILIUS van *Ancyra*, EUSTATHIUS van *Sebaste*, en meer anderen af. Deze afgezette Bisschoppen, die tevens naa afgelegene landen gebannen werden, herriepen op hunne reize de hun afgeperste ondertekening der geloofsbelijdenis van *Ariminum*, en waarschuwden hunne gemeenten, met brieven en geschriften, tegen de *Akaciänen*.

tinopolen.

Op deze wijze namen de verwarringen onder de Christenen meer en meer de overhand, en de kortzichtige Keizer, die zich verbeeldde, deze twisten over het geloof te zullen beslissen, werd door de verschillende partijën jammerlijk geslingerd. In het jaar 361 beschreef hij weder eene Kerkvergadering te *Antiöchië*, op welke hij de beide bewoordingen *eenswezens* en van *een ander wezen* wilde verworpen hebben. Vooräf echter kwamen de *Katholijke* en *Ariäansche* Bisschoppen overeën, het Bisdom van *Antiöchië* aan MELETIUS op te dragen, waar toe het voorstel eigenlijk door de *Ariänen* gedaan, en doorgezet werd, doch beide de partijën hoopten, dat deze, wegens zijne deugd hooggeschatte man, die het Bisdom van *Sebaste* in *Armenië* nedergelegd, maar steeds met de *Ariäansche* Bisschoppen gemeenschap geöefend had, gelijk vele *Katholijken* deeden, zich tot hen vervoegen zou.

Verwarringen, uit dezen geheelen handel voortgevloeid.

In

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

In zijne eerste preek te *Antiöchië* verklaarde hij zich uitdruklijk, dat de Zoon éénswezens zij met den Vader. Vergeefs liep de Aartsdiakon (*Archidiaconus*) toe, en hield hem den mond dicht; MELETIUS gaf zijn gevoelen door gebaarden te kennen, steekende drie vingeren uit, en na die terug gehaald te hebben, éénen vinger vertonende. Toen de Diakon hem daar op de hand vasthield, vermaande hij de Toehoorers des te sterker, dat zij toch bij het alleen waare geloof van *Niceë* zouden blijven. Welk aanstootlijk schouwspel eene geruime poos voortduurde. Wegens deze belijdenis, werd MELETIUS spoedig van den Keizer afgezet, en één der ijverigste *Ariänen*, EUZOJUS, verkreeg zijn ambt (*).

Tweede Meletiaansche Scheuring.

De gemeente van *Antiöchië* was reeds zedert meer dan 30 jaren gescheurd. Zedert het afzetten, naamlijk, van haren *Katholijken* Bisschop EUSTATHIUS, hielden velen, die geenen anderen Bisschop wilden erkennen, en daaröm *Eustathiänen* genoemd werden, afzonderlijk Godsdienstige vergaderingen in een burgerhuis, terwijl echter de meesten de gemeenschap met de *Ariänen* bleven onderhouden; maar na het verdrijven van MELETIUS, braken alle de *Katholijken* te *Antiöchië* alle gemeenschap met de *Ariänen* af, en hielden insgelijks afzonderlijke vergaderingen, wordende naar MELETIUS *Meletiänen* ge-

(*) EPIFAN. *Hær.* 73. *Cap.* 28, 34, 35. HIëRON. *Chron. ad a.* 364. SOCRAT. II. 44. SOZOMEN. IV. 28. THEODORET. II. 31. FILOSTORG. *Hist. Eccles.* V. 1. 9.

genoemd. Alhoewel nu de *Eustathiänen* en *Meletiänen* in de geloofsleere volmaakt overéénstemden, wilden echter de eersten met de laatsten niets te doen hebben, dewijl zij EUSTATHIUS alleen voor wettigen Bisschop erkenden, en het kwalijk namen, dat MELETIUS van de *Ariänen* aangesteld was, als ook dat de *Meletiänen* tot dus ver gemeenschap met de *Ariänen* geöefend hadden. Deze tweede *Meletiäansche* scheuring, onderscheiden van de *Meletiäansche* scheuring in *Egypte*, welke nog bleef voortduuren, bleef, zelfs na de dood van EUSTATHIUS en MELETIUS, tot in het begin der vijfde eeuw aanhouden, hoewel meer uit trotsheid en eigenzinnigheid, dan uit eenige wezenlijke reden, dewijl 'er over de rechtzinnigheid geen verschil was ontstaan (*).

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Kerkvergadering te Antiöchië.

Nadat EUZOJUS tot Bisschop van *Antiöchië* was aangesteld, werd in die stad, in het jaar 361, in tegenwoordigheid des Keizers, van de *Ariänen* op nieuw eene Kerkvergadering gehouden. Deze wilde niet eens de *gelijkheid* des Zoons aan den Vader erkennen, maar beweerde, in eene nieuwe geloofsbelijdenis, dat de Zoon aan den Vader *ongelijk* zij, niet alleen *in wezen*, maar ook *in wil*, en dat hij *uit niet* gemaakt is. Evenwel, lieten zij, uit schaamte, de belijdenis, die te *Konstantinopolen* was

(*) SOCRAT. SOZOM. THEODOR. *ll. cc. et Libr.* III. *Cap.* 4. ATHANAS. *ad Antiochens. pag.* 770. BASIL. *M. Epist.* 325, 319. *Tom.* III. *Opp.* CHRYSOSTOM. *Homilia de S. Meletio Antioch pag.* 521. *Opusc. Tom.* I.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

was goedgekeurd, voorlezen, waar na de vergadering uit één scheidde (*).

Dood van den Keizer KONSTANTIUS.

Reeds was 'er weder een bevel van den Keizer afgevaardigd, om eene nieuwe Kerkvergadering te *Niceë* te houden, op welke waarschijnlijk de bewoording, *van een ander wezen*, in de leere van den Zoon van God stond ingevoerd te worden, alzoo de Keizer meer en meer naar de zijde der strenge *Ariänen* overhelde. Doch, te midden van deze schikkingen, overleed KONSTANTIUS, den derden November des jaars 361, te *Mopsukrenen*, in *Cilicië*, na zich, vóór zijn overlijden, door EUZOJUS, Bisschop van *Antiöchië*, te hebben laten doopen (†). GREGORIUS van *Nazianzus* (§) en THEODORETUS (**) verzekeren, dat de Vorst vóór zijn einde berouw getoond hebbe, dat hij het geloof zijns Vaders verlaten, en deszelfs belijders vervolgd had, doch ATHANASIUS (††) verzekert, dat hij, tot zijn einde toe, in zijne godloosheid volhardende, ook daaröm den doop van eenen *Ariäan* ontvangen heeft.

Aanmerkingen over zijn gedrag.

Omtrent 25 jaren lang, had deze Vorst, in de *Ariäansche* verschillen zich met de Kerkelijke zaken bemoeid, zichzelven meer vertonende als een hoofd der strijdende partijën, dan als een Oppervorst, die de buitensporigheden van weërskanten had behooren te

(*) ATHANAS. *de Sijnod. p.* 747. SOCRAT. II. 45.

(†) Vergelijk boven. *Bladz.* 255.

(§) *Orat.* 21. *pag.* 389. *Tom.* I. *Opp.*

(**) *Hist. Eccles.* III. 3. (††) *L. c.*

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 373. tot 363.

te beteugelen; hoewel van anderen geleid of misleid, betoonde hij zich ftreng, hard, veränderlijk, en vooräl jaloersch omtrent zijn gezag. Naar het voorbeeld van zijnen Vader, verbeeldde hij zich, dat Godsdiensttwisten het best door eene Kerkvergadering konden beflist en verëffend worden. Hoe zeer de Katholijke Schrijvers, inzonderheid ATHANASIUS, HILARIUS, en LUCIFER, hem hebben befchuldigd, fchijnt hij, doorgaands welmeenend, en uit overtuiging, in vele gevallen zelfs wel en goed, gedacht en gehandeld te hebben; zoodat men zeer wel het getuigenis van SOZOMENUS (*) kan overnemen, dat hij, in zijn hart, het zelfde geloof met zijnen Vader en Broeders gehad, maar alleen het woord ὁμοούσιος met dat van ὁμοιούσιος verwisfeld willen hebben.

Verwarde toeftand der Christelijke Kerk.

Hoe verward de ftaat der Christelijke Kerk ten dezen tijde, door alle deze twisten, geweest zij, is ligtelijk op te maken, uit het gene wij tot hiertoe verhaald hebben. ATHANASIUS (†), hoewel eigenlijk van de Ariänen fprekende, houdt het, met reden, voor ongerijmd, dat de geestelijken van alle kanten naa de Kerkvergaderingen rondliepen, en vraagden, wat zij toch van onzen Heere JESUS CHRISTUS geloven moesten? ,, Voor de leerlingen ,, van het Christendom, voegt hij 'er bij, was dit er- ,, gerlijk; de Heidenen fpotten 'er openlijk mede, dat ,, de Christenen nu eerst vraagden, even of zij uit

,, den

(*) *Hist. Eccles.* III. 18.

(†) *De Synodis pag.* 717. *Tom.* I. *Opp. Part.* II.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

„ den slaap kwamen, wat zij van CHRISTUS gelo„ ven moesten; en de Leeraars zelve, die zich zoo „ veel aanzien, bij de overige Christenen, plagten „ te geven, vertoonden zich thans als ongelovigen, „ die zochten, het gene zij nog niet hadden." Dewijl wij onze berichten, omtrent deze twisten, meestal van de éëne partij, die der *Katholijken*, hebben, zoo zouden, volgends dezelve, de *Ariänen*, als de oorzaken van alle deze woelingen en onheilen, gehouden moeten worden. En, zoo veel is zeker, dat hun *Doolhof van Geloofsbelijdenissen*, zoo als SOCRATES (*) ze noemt, hen niet weinig verdacht maakt. ATHANASIUS (†) telt 'er elf op, binnen den tijd der laatste twintig jaren; TILLEMONT heeft het getal tot achttien gebracht, van ARIUS af te rekenen (§). Indien de Katholijken ons hun gedrag naar waarheid verhalen, getuigt hetzelve ook grootlijks tegen hen. Hunne voornaamste Leeraars brachten somtijds, in plaats van Godsdienstwaarheden, potsen en snakerijen op den predikstoel. Zoo predikte EUDOXIUS eens te *Konstantinopolen*, toen hij het Bisdom aldaar onlangs aanvaard had, dat *de Vader godloos*, (ἀσεβὴς,) maar *de Zoon godvruchtig* (εὐσεβὴς) zij. Als daar op een groot gemor onder de gemeente ontstond, zeide EUDOXIUS: Men behoefde zich over deze zijne leere niet te ontrusten, alzoo hij alleenlijk te kennen wilde geven, dat de Vader niemand boven zich vereert, maar wel

van

(*) *Libr.* II. *Cap.* 41. (†) *L. c. pag.* 735-748.
(§) *Mémoires Tom.* VI. *pag.* 222. *ed. fol.*

van den Zoon vereërd en verheerlijkt wordt. Welke verklaring van de gemeente met een algemeen schaterend gelagch werd aangehoord (*). Aan den anderen kant, hadden nogthans de Ariänen niet min scherpzinnige, geleerde, en welbespraakte mannen onder zich, dan de *Katholijken*, en velen werden voor *Ariänen* uitgemaakt, die enkel in één eenig woord van de Katholijken verschilden. Ook zijn deze laatsten niet vrij te spreken van veränderlijkheid en dubbelzinnigheid in hunne uitdrukkingen; bij voorbeeld, in de woorden *ουσια* en *ὑποστασις*, welke zij dikwijls onder malkanderen verwisselden. Hoe het zij, beide de partijën lieten zoo veel euvelmoed, onverdraagzaamheid, en hardnekkigheid blijken, dat elk gereed was, om, de overhand hebbende, de andere in hare geweldige handelingen na te volgen. Vele stappen, tot verzoening en algemeene rust gedaan, baatten niets, dewijl de Vorst en zijne Staatsdienaars geene regeerkunde genoeg verstonden, om onpartijdig te werk te gaan. Het meeste nadeel werd met dit alles veröorzaakt, door die ongelukkige mening, dat, tot welzijn van de Kerk, eene algemeene overëenstemming in leerstukken en woorden volstrekt noodzaaklijk zij.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Als een aanhangzel van de twisten met de *Ariänen*, kan het voorgevallene met MARCELLUS, Bisschop van *Ancyra*, worden aangemerkt. Deze MARCELLUS, een man niet ongeöefend in de Grieksche geleerdheid, woonde reeds in het jaar 315 de Kerkver-

Twisten over MARCELLUS van Ancijra. Zijne lotgevallen.

(*) SOCRATES *Hist. Eccles.* II. 43.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

vergadering te *Ancyra*, eene ſtad van *Galatië*, bij, en was op de Kerkvergadering te *Niceä*, in het jaar 325, één der hevigſte beſtrijders van de *Ariänen*; hij ſchreef zelfs tegen ASTERIUS, die het *Ariäanſche* gevoelen ſchriftelijk had voorgeſtaan, een wijdlopig werk *over de onderwerping van* JESUS CHRISTUS *aan den Vader*, hetwelk hij, in het jaar 334, aan KONSTANTYN *den Grooten* opdroeg. Dit maakte hem bij de *Ariänen* ten hoogſten gehaat, die hem beſchuldigden, dat hij, in dit Boek, de leere van SABELLIUS had voorgeſtaan. Hun haat werd te grooter, omdat hij in hunne maatregelen tegen ATHANASIUS volſtrekt niet komen wilde. Zij beſchuldigden hem derhalven bij den Keizer, van de dwalingen van PAULUS *van Samoſata* vernieuwd te hebben, ook werd hij, daadlijk, in het jaar 336, door de *Euſebiänen*, op hunne vergadering te *Konſtantinopolen* afgezet, en zijn boek ten vuure gedoemd (*). Zijn werk werd door EUSEBIUS van *Cæſarea* wederlegd, welke wederlegging nog voorhanden is. Na de dood van KONSTANTYN werd hij weder in zijn ambt herſteld, niet zonder hevige oproeren, die te *Ancyra* voorvielen, en van welke de *Ariänen* hem de ſchuld gaven. Op de Kerkvergadering te *Antiöchië*, in het jaar 341, werd hij op nieuw door de *Euſebiänen* veroordeeld, en afgezet, waar op hij zich aan den Biſſchop van *Rome*,

(*) ATHANAS. *Apol. contra Arian.* pag. 143, 150. HIERONYM. *de Vir. Illuſtr. Cap.* 86. SOCRAT. I. 36. SOZOM. II. 33. THEODOR. II. 7.

me, JULIUS, wendde, wien hij zijne geloofsbelijdenis aanbood, op welke deze hem voor rechtzinnig verklaarde, gelijk hij dan ook op de Kerkvergadering te *Sardica*, in het jaar 344, vrijverklaard, en weder in zijn Bisdom hersteld werd. Desniettegenstaande voeren de *Eusebiänen* voort over hem, op hunne vergaderingen en in hunne geloofsbelijdenis, den banvloek uit te spreken, gelijk zij zulks nog in het jaar 355 te *Milaan* herhaalden: Doch, MARCELLUS werd, niet alleen door de *Ariänen*, van *Sabellianerij* en andere dwalingen beschuldigd, maar viel ook bij de Katholijke Leeräars in vermoeden van onrechtzinnigheid, zelfs bij ATHANASIUS, indien wij HILARIUS (*) en SULPICIUS SEVERUS (†) geloven, alhoewel men in de schriften van ATHANASIUS daar van niets vindt, maar deze integendeel van MARCELLUS steeds met lof gewaagt (§). Dat FOTINUS zijn leerling was, gelijk wij zien zullen, gaf aan dit vermoeden der *Katholijken* vrij wat schijn. Doch, naderhand zuiverde MARCELLUS zich, bijzonder door zijnen Diakon EUGENIUS en andere leden zijner gemeente, aan ATHANASIUS te

(*) HILAR. *de Trinit. Libr.* VII. *pag.* 916. *Fragm.* II. *pag.* 1299. *sqq.*

(†) *Hist. Sacr.* II. 36. *sqq.*

(§) EPIFANIUS *Hæres.* 72. *Cap.* 4. bericht ons, dat hij, ATHANASIUS over MARCELLUS geraadpleegd hebbende, van hem ten antwoord kreeg, dat MARCELLUS wel nabij de dwaling ware, maar nogthans gerechtvaardigd kon worden.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

te zenden, met eene geloofsbelijdenis, volkomen met de Katholijke begrippen overëenstemmende, waar in ook SABELLIUS, uitdruklijk, als Ketter vervloekt werd; hoedanige geloofsbelijdenis zijne aanhangers en vrienden, nadat hij zelf in het jaar 374 overleden was, andermaal aan de Egijptische Bisschoppen overzonden (*). Zelfs schreef BASILIUS van *Cæsarea*, nog in het jaar 377 (†), dat hij zeer wel kon bewilligen, dat men de *Marcelliänen* in de gemeenschap der Kerk aannam. In eene wet van Keizer THEODOSIUS *den Jongeren*, van het jaar 428 (§), worden nog *Marcelliänen* genoemd, doch zeer waarschijnlijk is deze eene benaming van de Christenen te *Ancyra*, die MARCELLUS voor den rechtmatigen Bisschop dier stad erkenden, en BASILIUS, die in zijne plaats gesteld was, niet hebben willen aannemen.

Zijne gevoelens.

Wat de gevoelens van MARCELLUS betreft, zijne geloofsbelijdenis, aan den Bisschop van *Rome*, JULIUS, overgegeven, is naar de woorden overëenstemmende met de leere der Katholijken. Terwijl hij zijne partijën verwijt, dat zij JESUS CHRISTUS *voor eene van den Vader verscheidene zelfstandigheid*, (ἀλλην ὑποςασιν διεςωσαν τυ πατρος) houden, be-

(*) Deze laatste heeft EPIFANIUS *Hær.* 72, *Cap.* 10, 11. bewaard, maar de eerste heeft MONTFAUCON het eerst te voorschijn gebracht *Collect. Nova Patr. et SS. Græc. Tom.* II. *pag.* 1. *Paris* 1707. fol.

(†) *Epist.* 266. *pag.* 412. *ed. Bened. Paris* 1730.

(§) *Cod. Theod. Libr.* XVI. *t.* 5. *de hæretic. l.* 65.

belijdt hij, met de *Katholijke* Kerk, volgends Gods woord, te geloven, dat 'er is één God, en deszelfs eeniggebooren Zoon, het Woord, die altijd, zonder begin van bestaan, met den Vader geweest is, de onäfscheidelijke kracht Gods, door welke alles geschapen is: die, in de laatste dagen, om onze zaligheid, is nedergekomen, en *geboren wordende uit de maagd* MARIA, den mensch aangenomen heeft. Men merkt alleen aan, dat, in deze geloofsbelijdenis, het woord *eenswezens* ontbreekt, en dat het woord ὑποστασις (*Persoon*) voor ουσια (*Wezen*) gebruikt wordt. Maar in de werken, welke EUSEBIUS van *Cæsarea* tegen hem geschreven heeft (*), heeft deze aan MARCELLUS verscheidene dwalingen te laste gelegd, bij voorbeeld: *De Zoon van God heeft geene zelfbestaanlijkheid* (μη ὑφεσαναι); *hij is een woord aan een menschelijk woord gelijk, en rust somtijds in God*, gelijk ons woord, wanneer wij zwijgen, maar *somtijds werkt* het ook, gelijk het woord in ons, wanneer wij spreken; dit *Woord* is *van eeuwigheid met God bestaande* en vereënigd geweest, gelijk het woord met den mensch; nog geene 400 jaren geleden, is het *mensch geworden*, *ook is het toen Gods Zoon geworden*, heeft den naam JESUS CHRISTUS bekomen, en

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

(*) *Libri contra Marcellum* en *de Theologia Ecclesiastica*. Beide deze Werken zijn door RICH. MONTACUTIUS, met des Schrijvers *Demonstratio Euangelica* te *Parys* in het jaar 1628 fol. in het Latijn vertaald, en met aanmerkingen, uitgegeven, en 1688 te *Keulen*, (eigenlijk *Leipzig*) nagedrukt.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

en is tot Koning, tot een beeld des onzichtbaren Gods, en tot eerstgeborenen aller schepzelen, verklaard, *welk alles dit woord te vooren niet geweest is*; ook zal het, *na het laatste oordeel*, zijn Rijk, en alle zijne hoogheid, weder verliezén, en niet eeuwig leven, maar het van hem aangenomen vleesch afleggen, en op nieuw met God op dezelfde wijze verëenigd worden, als hij voormaals met hem verëenigd was, zoodanig, dat noch *de Zoon van God*, *noch de Zoon des menschen maar slechts God alleen overig* zal wezen. (*) Elders zegt EUSEBIUS, dat MARCELLUS den Vader, Zoon en Heiligen Geest slechts voor één persoon onder drie namen hield, en meer andere dergelijke stellingen, welke op *Sabellianerij* uitlopen. In hoe verre nu deze aantijgingen gegrond zijn, is moeilijk te bepalen, voornaamlijk, omdat MARCELLUS zelf zich naderhand heeft trachten te ontschuldigen. (†) Ondertusschen komen in de gemelde werken van EUSEBIUS verscheidene merkwaardige plaatsen voor, uit welke wij de gevoelens van EUSEBIUS zelven over deze leerstukken kunnen leeren kennen. EUSEBIUS wederspreekt de *Ariäansche* stellingen allerduidelijkst, evenwel schijnt hij ook hier eenige ongelijkheid tusschen den Vader en den Zoon te beweeren, en het woord *eenswezens* niet aan te

(*) *Contra Marcell. Libr.* I. *Cap.* 1. *pag.* 6. *Libr.* II. *Cap.* 1. *pag.* 32.

(†) Men vergelijke VENEMA *Hist. Eccles. Tom.* IV. *pag.* 314. J. H. SEMLER *Hist. Eccles. sel. capp. Tom.* I. *pag.* 158-163.

te nemen. Hij leert wel, dat men den Zoon van God, even als den Vader, aanbidden en vereëren moet, maar voegt 'er te gelijk bij, dat de Vader daar door op gelijke wijze vereërd wordt, als een Koning, wiens beeldenis men vereërt, nademaal men in den Zoon de eigenlijke ongegenereerde Godheid, als in eenen spiegel afgebeeld, beschouwt. Nog meer: alhoewel EUSEBIUS den Heiligen Geest tot de zalige Drieëenheid rekent, en zich, ten dien aanzien, op het doopsformulier beroept, zegt hij nogthans terstond daar op: „ De *Leeraar*, de *Geest*, is noch *God*, noch *Zoon*. „ Want, hij heeft niet, gelijk de Zoon, zijne geboorte van den Vader gekregen; maar hij *is één* „ *van de dingen, die door den Zoon gemaakt zijn*; „ als door wien alles gemaakt is. En dit is de leere „ der Heilige en Katholijke Kerk, volgends de Heilige Schrift." (*)

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Met meer zekerheid kan men de gevoelens van FOTINUS bepalen. Deze, in zijne jeugd, een leerling van MARCELLUS, daar na Bisschop van *Sirmium*, toenmalige hoofdstad van *Pannonië*, in het tegenwoordig Koningrijk *Slavonië*, wordt geroemd, als een schrander vernuft, een man van geleerdheid en welsprekendheid, en zeer ervaren zoo in de latijnsche als griekfche talen. (†) HILARIUS (§) beschuldigt hem van verdorvene zeden, doch wij weten niet, wat

FOTINUS en zijne dwalingen.

(*) EUSEB. *de Ecclesiast. Theol. Libr.* III. *Cap.* 6.

(†) SOCRATES *Hist. Eccles.* II. 30. SOZOMEN. IV. 6. VINCENT. *Lerin. Commonit. Cap.* 16. *p.* 400. *ed.* CALIXT.

(§) *Fragm.* II. *pag.* 1295.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

wat 'er van deze beschuldiging is. Van zijne verscheidene werken heeft de tijd niets overgelaten. Hij schijnt zijne gevoelens, omtrent het jaar 340, het eerst bekend gemaakt te hebben; deze kwamen op de volgende stellingen neder: Daar is maar één Godlijk persoon, en het *Woord* van God is niet een door God gegenereerde Zoon, maar het Godlijk verstand, waardoor hij alles geschapen heeft, het welk men het inblijvende, (ἐνδιάθετος) maar wanneer God beveelt, het voortgebrachte woord (προφορικος) kan noemen. JESUS CHRISTUS is een bloot mensch geweest, die vóór zijne geboorte uit MARIA geen bestaan had, dan alleen voor zoo ver hij vooruitgezien en verwacht werd; hij is op eene bovennatuurlijke wijze geboren; en, dewijl het Woord van God in hem woonde, kon hij ook Gods Zoon, en zelfs God, genoemd worden. In hoe verre FOTINUS, intusschen, verschilde van de *Ebiöniten*, of van SABELLIUS, in wier voetstappen hij zeker trad, kan niet gemaklijk worden beslist. Deze gevoelens werden door de *Eusebianen*, op hunne Kerkvergadering te *Antiochië* in het jaar 343 (*), als dwalingen, veröordeeld. Ook verklaarden zich de *Katholijken* eenparig tegen hem, alhoewel het onzeker is, te *Milaan*, of te *Rome*, en in welk jaar? Doch daar in komen alle de geschiedschrijvers overëen, dat hij op de Kerkvergaderingen te *Sirmium* (†) eenparig veröordeeld is geworden. Reeds in het jaar 349 of 350, schijnt eene *Sijnode* te *Sirmium* hem ver-

(*) Zie boven *Bladz.* 296.

(†) Zie boven *Bladz.* 309 en 329.

veröordeeld en afgezet te hebben, hoewel hij, door een oploop van het volk, dat zeer veel van hem hield, nog in zijn ambt bleef. Doch zijne afzetting werd doorgedrongen in eene vergadering, door de *Eusebianen*, te *Sirmium*, waarschijnlijk in het jaar 357, gehouden. FOTINUS, zich met een verzoekschrift aan den Keizer gewend hebbende, verkreeg van denzelven verlof, om zich te mogen verdedigen, wordende BASILIUS van *Ancyra* benoemd, om met hem een gesprek te houden, in het welk men, ten flotte, FOTINUS voor overwonnen verklaarde, waaröp zijne veröordeeling bevestigd, en hij in ballingschap verzonden werd. Hij schijnt, na zijne afzetting, nog meer dan dertig jaren geleefd te hebben. Keizer JULIAAN riep hem uit zijne ballingschap te rug, maar VALENTINIANUS verdreef hem weder, eenige jaren naderhand. Zijn aanhang, hoewel zwak, dewijl dezelve door de wetten der Keizeren, en de Banvloeken der Kerkvergaderingen, wederlegd werd, hield zich echter nog staande in de eerste jaren der vijfde eeuw; wanneer zelfs NESTORIUS, Bisschop van *Konstantinopolen*, zoo berucht geworden door zijne ongelukkige lotgevallen, van de dwalingen van FOTINUS beschuldigd werd, waar tegen hij zich echter in zijne schriften zeer wel gerechtvaardigd heeft. (*)

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

De

(*) *Serm.* XII. *pag.* 86. *Tom.* II. *Opp.* MAR. MERCAT. Zie ook denzelfden MARIUS MERCATOR *de* XII *Anathematismis Nestorii Tom.* II. *Opp. pag.* 128. *ed. Garnerii.* Zie verders over FOTINUS de schriften van PETAVIUS en SIRMOND in des laatstgemelden Werken. *Tom.* IV. *p.* 531.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Twisten over de godheid van den H. Geest.

De twist over de Godheid van JESUS CHRISTUS had eenen al te onmidlijken invloed op de geheele leere der Drieëenheid, en op het geloof omtrent den Heiligen Geest, dan dat ook daarömtrent geene verdeeldheden zouden ontstaan zijn. Men had, over dit onderwerp, tot hier toe geene bijzondere onderzoekingen gedaan, en de denkbeelden waren zelfs onder Rechtzinnigen vrij verschillende. Daar is eene merkwaardige plaats bij GREGORIUS van *Nazianzus*, (*) waar in hij zegt: „ De Wijzen van onzen tijd, „ houden den Heiligen Geest deels voor eene *kracht*, „ deels voor een *schepzel*, deels voor *God*, deels „ verklaren zij het voor *onzeker*, welke van deze „ gevoelens te verkiezen zij, dewijl de schrift, naar „ hunne gedachten, 'er niets omtrent beslist heeft. „ Zij verëeren hem daaröm niet, hoewel zij hem „ niet veràchten. Onder die génen, welke hem „ voor God houden, zijn velen in hunne harten „ Rechtzinnig; maar anderen maken geene zwarigheid, dit ook openlijk te belijden. Nog anderen „ nemen, zoo als wij, eene Drieëenheid aan; doch „ scheiden dezelve zoodanig, dat zij één in de„ zelve oneindig in wezen en magt noemen; aan „ den anderen eene gelijke magt, maar geen gelijk „ wezen toeschrijven; en den derden in beide deze

„ op-

531. *sqq.* MANSI *Supplen. Concil. Tom.* I. *p.* 173. WALCH *Ketzerhist. Tom.* III. *pag.* 3-70.

(*) *Orat.* 37. *pag.* 55. *et* 600. *Orat.* 44. *pag.* 709. *et* 710. *Tom.* I. *Opp.*

„ opzichten bepalen." (*) Maar ten dezen tijde, werd de twist, bij gelegenheid der Ariäansche verschillen, ook uitgestrekt tot den Persoon des Heiligen Geests, door hen, die men, dewijl zij hem de eere der Godheid weigerden, πνευματομαχοι (*Geestbestrijders*) noemde, onder welken MACEDONIUS, naar wien zij ook *Macedoniänen* heeten, één der voornaamsten was.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

De lotgevallen van MACEDONIUS zijn zoo naauw met de *Ariäansche* verschillen verbonden, dat wij reeds, in den loop van ons verhaal, meermalen van hem gewaagd hebben. Hij was door de *Eusebiänen* tot Bisschop van *Konstantinopolen* bevorderd, in het jaar 341, in plaats van den Katholijken Bisschop PAULUS aldaar, niet zonder vele bloedige toneelen, van oproer en geweld (†). Na verscheidene wisselvalligheden, die wij, op hare plaats, verhaald hebben, eindelijk, zedert het jaar 351, in zijn Bisdom bevestigd, vervolgde hij, door bevelen en soldaten van KONSTANTIUS ondersteund, de *Katholijken* met vele wreedheden, hen door mishandelingen, onder welken sommigen het leven verloren, noodzakende, om Kerkelijke gemeenschap met de *Ariänen* te houden (§). Doch omtrent het jaar 356, verloor MACEDONIUS de gunst van den Keizer, bij de volgende

Lotgevallen van MACEDONIUS.

(*) Vergel. *Vita* GREGOR. *Nazianz. per* GREGOR. *Presbijt.* *Opp. Tom.* I. *præfixa* FILASTR. *de Hæres.* *Cap.* 67; AUGUSTIN. *de Hæres. Cap.* 52.

(†) Zie boven in dit *Deel*, *Bladz.* 294.

(§) SOCRAT. II. 37, 38. SOZOMEN. IV. 20, 21.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

SOZOMENUS (*) leerde MACEDONIUS, dat de Zoon wel God, en in alles, ook naar het wezen, aan den Vader gelijk is; maar dat aan *den Heiligen Geest niet dezelfde eere toekomt;* hij noemde hem alleen *eenen dienaar*, dien men *even als de Engelen van God* beschouwen moet. EPIFANIUS geeft ons het volgend bericht, schoon hij MACEDONIUS in het geheel niet noemt. In zijne beschrijving der *Halve Ariänen* (†) verhaalt hij, dat deze met de bestrijders van den Heiligen Geest hetzelfde van den Heiligen Geest, als van den Zoon, leerden, naardien zij den Heiligen Geest voor een *schepzel* hielden, dat van een *ander wezen* was, *dan de Vader en den Zoon*. Doch, in de volgende afdeeling van zijn werk (§), schildert hij de bestrijders van den Heiligen Geest, als een monster van eene dubbele natuur, dat uit de vermenging der *Halve Ariänen* met de *Katholijken* gevormd was. Die genen onder hen, schrijft hij, die van *Ariäanschen* oorsprong waren, noemden den Zoon van God wel niet onbepaald een schepzel; maar leerden nogthans, met ARIUS, dat 'er een tijd geweest is, toen hij nog niet bestond; daar tegen lasterden zij den Heiligen Geest. Het ander deel rekende wel den Heiligen

Geest

(*) *Hist. Eccles.* IV. 27. met wien ook THEODORETUS *Hist. Eccl.* II. 6. *Haeret. Fab.* V. 11. in de hoofdzaak overeenstemt. (†) *Haeres.* 73.

(§) *Haeres.* 74. *Tom.* I. *Opp. pag.* 886. *et de Pneumatomachis pag.* 845.

Geest ook niet met den Vader en den Zoon tot de Godheid; maar anders hadden zij van den Zoon volkomen het waare geloof.

De aanhang van MACEDONIUS breidde zich spoedig te *Konstantinopolen*, in *Thracië*, *Bithynië*, aan den *Hellespont*, en in de nabuurige gewesten uit (*). Hier toe bracht hun uiterlijk voorkomen en gedrag zeer veel toe: zij vertoonden zich deftig, leefden bijna als Monniken, en hadden eene fierlijke en tot overreding geschikte wijze van voordragt. Door dergelijke begaafdheden muntte inzonderheid MARATHONIUS uit, die van eenen zeer rijken betaalmeester bij eenen Rijks-Opperstadhouder, een Kerkedienaar, en vervolgends een Monnik werd, en een Klooster te *Konstantinopolen* stichtte. Deze besteedde zoo veel ijver en geld tot bevordering en instandhouding van dezen aanhang, dat zij naar hem ook de *Marathoniäansche* genoemd werd. MACEDONIUS stelde hem tot Bisschop van *Nikomedië* aan; ook was hij het eigenlijk, die den ondergang van dezen aanhang te *Konstantinopolen* verhinderde, alwaar dezelve geen' Bisschop noch Kerken had. Aan eenen anderen zijner aanhangeren, ELEUSIUS, bezorgde MACEDONIUS het Bisdom van *Cyzicum*, hetwelk hij, in het jaar 360, door toedoen der *Ariänen*, weder verloor.

III. BOEK III. Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Uitbreiding van dezen aanhang.

Tegen dezen aanhang, werden spoedig alle die middelen in het werk gesteld, met welken men, ten dezen tijde, gewoon was, de dwalingen te keer te gaan.

Veroordeeling en ondergang van

(*) SOCRAT. II. 38, 45. SOZOMEN. IV. 27.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363. ——— dezen aanhang.

gaan. Dezelve werd, op verscheidene Kerkvergaderingen, en bijzonder op de algemeene vergadering, (*Concilium Oecumenicum*,) te *Konstantinopolen*, in het jaar 381, veroordeeld. Alle Godsdienst-oefening, en zelfs het verblijf te *Konstantinopolen*, werd hun, door Keizerlijke wetten, verboden. Men heeft zoodanige wetten nog overig van den Keizer THEODOSIUS *den Grooten*, in de jaren 383 en 384 (*), welke van THEODOSIUS *den Jongeren*, in de jaren 423 en 428, bevestigd werden (†). De *Katholijken*, hier door vrijheid gekregen hebbende, bedienden zich daar van, om de *Macedoniänen* te vervolgen, alhoewel niet overal met denzelfden uitslag. Dus was 'er (§), onder de regeering van den laatstgemelden Keizer, een groot aantal *Macedoniänen* in *Frygië*, bijgenaamd *Pacatiäansch Frygië*. De Bisschop THEODOSIUS aldaar deed alle moeite, om hen uit dat geheele gewest te verdrijven: en zulks niet, zegt onze welmeenende Schrijver, naar de gewoonte der Rechtzinnige Kerk, als welke niet gewoon is te vervolgen; maar uit gierigheid, om geld van de Ketters te trekken. Hij trok hen voor den Rechter, en zocht bijzonder hunnen Bisschop AGAPETUS te onderdrukken. Doch, door de overigheid niet, naar zijnen wensch, ondersteund wordende, reisde hij naa *Konstantinopolen*, om aldaar scherper bevelen tegen de Ketters

te

(*) *C. Theod. L.* XVI. *tit.* 5. *de her. leg.* 11, 12, 13.

(†) *Ibid. leg.* 59, 60, 65.

(§) Volgends SOCRATES *Hist. Eccles.* VII. 3.

te verwerven. Geduurende zijne afwezendheid, nam AGAPETUS, met zijne geheele gemeente, het geloof van Niceë aan, en maakte zich van de Kerk en het Bisdom meester; zoodat THEODOSIUS, bij zijne terugkomst, zich van zijn ambt beroofd, en deerlijk te leur gesteld zag. Over het geheel neigde de aanhang der *Macedoniänen*, ten dezen tijde, naar den ondergang. NESTORIUS, Bisschop van *Konstantinopolen*, die hun vijand was, stookte eenen Bisschop aan den *Hellespont* op, om hen hevig te vervolgen (*). Toen zij dezen Bisschop, na lang geduld, vermoord hadden, bracht hij het ten Hove daar toe, dat hun hunne Kerken ontnomen werden. Ook gingen velen van hun tot de Katholijken over: en van dezen tijd af, gewaagt de Geschiedenis niet meer van de *Macedoniänen*, doch hunne gedachtenis leeft nog in de schriften, welke de aanzienlijkste Leeraars der Christenen, in de vierde eeuw, ATHANASIUS, BASILIUS *de Groote*, GREGORIUS van *Nazianzus*, DIDYMUS, AMBROSIUS, en meer anderen, tegen de *Macedoniänen*, en in het gemeen tegen alle bestrijders der heerschende leere van den Heiligen Geest geschreven, en die voor het grootste gedeelte nog voorhanden zijn.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

De *Ariäansche* verschillen gaven boven dien aanleiding tot scheuring, zelfs onder de *Katholijken* of Rechtzinnigen, sommigen van welken in hunnen ijver zoo ver gingen, dat zij de minste neiging tot verdraagzaamheid omtrent de *Ariänen* niet dulden

Scheuring van LUCIFER.

kon-

(*) SOCRAT. *l. c.* Cap. 31.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Zijne lotgevallen en schriften.

konden. Onder dezen muntte boven allen uit LUCIFER, die zich, om deze reden, van de Kerk afscheurde, en eenen aanhang der *Luciferiänen* stichtte.

LUCIFER was Bisschop van *Calaris* of *Caralis*, (thans *Cagliari*,) de hoofdstad van het eiland *Sardinië*. Hij komt, in den twist met de *Ariänen*, het eerst omtrent het jaar 354 te voorschijn, toen hij van den Bisschop van *Rome* aan Keizer KONSTANTIUS werd gezonden, om van denzelven eene nieuwe Kerkvergadering te verzoeken. Op deze Kerkvergadering, die in het volgende jaar te *Milaan* gehouden werd, weigerde hij, met anderen, ATHANASIUS te veröordeelen; en werd daaröm in ballingschap verwezen (*), in welke hij, tot de dood van Keizer KONSTANTIUS, in *Syrië*, *Palæstina*, en *Egypte* geleefd, en veel van de *Ariänen* geleden heeft (†). Geduurende deze ballingschap schreef hij het *één* en ander, welke schriften het eerst zijn uitgegeven door JOÄN TILIUS, (of JEÄN DU TILLET,) Bisschop van *Meaux*, te *Parys* 1568 in *Octavo*. Ook vindt men ze in de Bibliotheeken der Kerkvaderen, en eindelijk zijn zij op nieuw uitgegeven door de Broeders JOHAN DOMINICUS en JACOB COLETI te *Venetië* in het jaar 1778 in *Folio*. Schoon dezelve weinig bondigs behelzen, verspreiden zij ech-

(*) Zie boven *Bladz.* 310, 311.

(†) Indien wij zijne aanhangers mogen gelooven; MARCELLINUS en FAUSTINUS, in hun *Libellus Precum ad Valentin.* II. *Theodos. et Arcad. pag.* 89. *Paris* 1650. 8. *et in* SIRMONDI *Opp. Tom.* I. *pag.* 150. *sqq.*

echter licht over de geschiedenis en gesteldheid dezer tijden, en hebben dit merkwaardige, dat de aanhaling der Bijbelplaatzen in dezelven niet geschiedt naar de gewoone Latijnsche uitgave (*Vulgata*,) maar naar eene oudere *Italische*. De algemeene inhoud dezer schriften is eene verdediging der *Niceïsche* Kerkvergadering, en van ATHANASIUS tegen den Keizer KONSTANTIUS, en een bewijs, hoe strafbaar deze Vorst, en hoe prijswaardig de voorstanders van het *Niceïsche* geloof gehandeld hebben. Het voornaamste dezer schriften is een *Verweerschrift voor* ATHANASIUS, (*Pro Athanasio Libri duo ad Constantium Imp.*) In hetzelve vaart hij, op eene onbetaamlijke wijze, tegen den Keizer uit, die met KAÏN, ACHAB, JESABEL, en andere godloze en slechte vorsten en personen, vergeleken wordt, gelijk integendeel ABEL een beeld van ATHANASIUS is. De hevigste scheldnamen worden voords den Keizer toegevoegd, hij heet een *Ketter*, een *Leugenaar*, een *Moordenaar*, *Kerkrover*, een *Zoon des Duivels*, *geen Christen*, maar een *Lijfeigene der Straatschenders*; en wordt tot bekeering vermaand, indien hij niet ééns met den Duivel en zijne Engelen gepijnigd wil worden. In een ander geschrift *Van de afvallige Koningen*, (*de Regibus Apostaticis*,) wil hij den Keizer, dien *lasteraar* en *verstoorer van den Godsdienst*, uit de voorbeelden van slechte *Israëlitische* Vorsten, die echter van God niet terstond gestraft zijn, leeren, dat hij zich bedriegt, wanneer hij gelooft, in alles wel gedaan te hebben, omdat God hem nog op den troon bewaart

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

waart en voorspoed schenkt. In een derde Boek, (*De non conveniendo cum Hæreticis Liber*,) wil LUCIFER bewijzen, *dat men met Ketters geene Godsdienstige gemeenschap moet oefenen*. In dit opstel verwijt hij den Keizer, die op vrede en verdraagzaamheid aandrong, *dat hij geenen God heeft*, dat hij alleen leert, het geen *zijnen lieven Duivel* behaagt, en dat de kanker van *Ariaansche* dwaling, waar hij mede besmet is, door zijn geheele rijk stinkt. Om zijne harde en onbetaamlijke bewoordingen tegen zijnen Vorst te verdedigen, schreef hij nog een stuk, *dat men de genen, die zich tegen God bezondigen, niet mag verschoonen*, (*de non parcendis in Deum delinquentibus*.) Hier beroept hij zich op de voorbeelden van MOSES, PINEHAS, SAMUËL enz., en zegt, dat de *Katholijken* recht hebben, om den Keizer, dien *wolf*, die alle schapen wil verscheuren, op dezelfde wijze te behandelen; dewijl hij het ergste verdient, als zijnde een vijand van Gods ZOON, van den Christelijken Godsdienst, en de Kerk. Derhalven zijn de Christenen geene wederspannige en euvelmoedige onderdanen, gelijk deze *voorloper van den Antichrist*, deze *dienaar des Duivels*, deze *Tempel van alle booze Geesten*, die snooder is dan JUDAS *Iskarioth*, hun verwijt. Eindelijk verklaart LUCIFER in een ander stuk, (*Moriendum esse pro Dei filio*, *dat men voor den Zoon van God sterven moet*,) in den naam van alle *Katholijken*, bereid te zijn, om alles, ja het leven zelf, op te offeren, voor JESUS, als den Zoon van God, en alle wreedheden te dulden, welke de Duivel,

viel, met 's Keizers *beulshanden*, tegen hen in het werk ſtelde. Dit alles wordt, in eenen boerſchen en ſlechten ſtijl voorgedragen, terwijl LUCIFER zelf belijdt, dat de *Arianen* zich veel ſierlijker en aangenamer wisten uit te drukken, dan de *Katholijken*, doch tevens op zijne Bijbelkennis boven hen roemende, welke nogthans bij hem meest beſtaat in het opëenſtapelen van ſchriftuurplaatzen, zonder eenige bondige uitlegkunde.

III BOEK III Hoofdſt. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Zoo ſtout was LUCIFER, dat hij aan den Keizer zelven een afſchrift van deze Boeken zond. De Keizer liet hem vragen, of hij derzelver Schrijver was, en LUCIFER kwam 'er niet alleen voor uit, maar verklaarde zichzelven bereid, om 'er voor te ſterven (*). Dit gedrag zeker betaamde geenen Christen, deze zijn niet de leſſen van het Christendom, ook hebben de Apostelen en eerſte Christenen nooit zelfs Heidenſche Vorſten, hunne vervolgers, op zoo booze wijze bejegend; ook was deze hevigheid juist geſchikt, om den Keizer van de *Katholijken* te afkeeriger te maken; ſchoon hij langmoedig genoeg was, om al dit ſchelden, enkel met eene verändering van de plaats der ballingſchap van LUCIFER, te ſtraffen. Ondertusſchen hebben HIËRONYMUS (†) en ATHANASIUS, dezen Bisſchop, die een zoo rampzalig voorbeeld voor volgende tijden gegeven heeft, hooglijk geprezen. Doch, ook de ze

Zijn verkeerde ijver.

(*) LUCIFER *Epist. ad Florent. pag.* 186. *Biblioth. PP. Colon. Tom.* IV.

(†) *De Viris. Illuſtr. Cap.* 95.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

ze beide Kerkleeraars hebben zich door bedaarde zachtmoedigheid in Godsdienstwisten juist geenen naam verworven, behalven dat ATHANASIUS door dankbaarheid genoopt werd; gelijk hij dan ook deze Boeken in het Grieksch vertaalde, en aan derzelver Schrijver, onder andere buitenspoorige loftuitingen, verzekerde, dat de Heilige Geest met hem gesproken had (*).

LUCIFER veroorzaakt eene scheuring.

Na de dood van KONSTANTIUS, kwam LUCIFER, onder den Keizer JULIAAN, uit zijne ballingschap, tot het bezit van zijn Bisdom, terug; maar ook toen liet zijn ijver hem niet toe, rust en vrede te houden, integendeel, zelfs waar hij eensgezindheid zou herstellen, verwekte hij scheuring: Hij zou, met EUSEBIUS (†), Bisschop van *Vercella*, (thans Ver-

(*) *Epist.* ATHANAS. *ad* LUCIFER. *in Biblioth. PP. l. c. pag.* 186. *sqq. et in* ATHANAS. *Opp. Tom.* I. *P.* II. *pag.* 965. *sqq. ed. Benedict.*

(†) Deze EUSEBIUS was de eerste geweest, die den leerstand met het Monnikenleven had zoeken te vereenigen, (boven *Bladz.* 114.) Hij was gebannen, omdat hij, op de Kerkvergadering te *Milaan*, insgelijks de belangen van ATHANASIUS voorstond. Naderhand zijne vrijheid weder gekregen hebbende, leefde hij tot het jaar 371, in de waarneming van zijn ambt. Hij was een getrouw aanklever van het *Niceësch* geloof, maar veel gematigder dan LUCIFER. Hij vertaalde de uitlegging der Psalmen van EUSEBIUS van *Cesarea*, in het Latijn. Ook toont men in de Hoofdkerk te *Vercelli* een afschrift der vier Euängeliën, volgends de oudste Latijnsche Vertaling,

Vercelli (in *Piemont*,) op zijne wederkeering uit hunne ballingschap, de *Meletiäansche* scheuring te *Antiöchië*, van welke boven (*Bladz.* 350.) gesproken is, en die nog duurde, trachten te herstellen. EUSEBIUS begaf zich, ten dien einde, naa *Alexandrië*, alwaar ATHANASIUS, in het jaar 362, eene vergadering hield van vele Bisschoppen, met een dergelijk oogmerk. Op deze vergadering werd besloten, dat zoo wel de *Ariäansche* Bisschoppen, als die genen, welke met hun gemeenschap hadden gehouden, in hunne ambten zouden kunnen blijven, en voor *Katholijken* gehouden worden, indien zij de *Niceäsche* geloofsbelijdenis onderschreven, en de *Ariäansche* Ketterij, als ook de leere, dat de Heilige Geest een schepzel is, enz., veröordeelden (*). Tevens droeg deze vergadering aan EUSEBIUS van *Verçelli*, en ASTERIUS, eenen Arabischen Bisschop, met LUCIFER, die reeds naa *Antiöchië* gereisd was, op, om in die stad een vergelijk tusschen de verschillende partijen te treffen. Maar LUCIFER had reeds, in zijnen ijver, eenen overhaasten stap gedaan. Op eigen gezag wijdde hij daar den Ouderling PAULINUS, het hoofd der *Eustathiänen*,

[illegible] die

ling, hetwelk van de eigene hand van dezen EUSEBIUS zijn zal, en hetwelk door JOH. ANDR. IRICI te *Milaan* 1748 uitgegeven, en in het volgende jaar in BLANCHINI *Evangeliarium Quadruplex Romæ* 1749 4 *Voll. Folio* ingevoegd is.

(*) Men zie den Brief dezer Kerkvergadering bij ATHANASIUS (*ad Antiochen. pag.* 770. *sqq. Tom.* I. P. II. *ed. Bened.*)

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

die de onverdraagzaamste waren, tot Bisschop in, welken, gevolglijk, de *Meletiänen* niet erkennen wilden. Dus schoot de scheuring te *Antiöchië* dieper wortelen, en kon eerst in de volgende eeuw worden uitgeroeid. EUSEBIUS, bij zijne aankomst dit vernemende, wilde zich in geene zaak inlaten, maar zette zijne reize voort. Het verdriet, hetwelk LUCIFER gevoelde, dat EUSEBIUS zijne verrichtingen niet goedkeurde, deed hem de Kerkelijke gemeenschap met denzelven afbreken, maar ook met allen, die het besluit der vergadering van *Alexandrië* aannamen (*). Op deze wijze scheidde zich LUCIFER allengs van de geheele kerk, en zelfs van ATHANASIUS, en stichtte eenen aanhang, die zijnen ijver bewonderde en goedkeurde. Dezelve schijnt het sterkst geweest te zijn, in *Sardinië*, alwaar LUCIFER tot het jaar 371 geleefd heeft; doch men ontmoet ze ook te *Rome*, en in andere plaatzen van *Italië*, in *Spanje*, *Afrika*, te *Antiöchië*, en in *Asië*. Deze aanhang had zijne eigene Bisschoppen; doch meest zijn onder denzelven bekend geworden twee Ouderlingen, MARCELLINUS en FAUSTINUS, omtrent het jaar 380, die aan de toenmalige Keizers een smeekschrift hebben ingeleverd, in hetwelk zij bitter klagen, over de vervolgingen, hunne partij aangedaan. Zij gewagen ook in dit geschrift van hunnen Bisschop

(*) HIËRON. *Dial. advers. Luciferianos Cap.* 20. RUFINUS *Hist. Eccles.* I. 27, 30. SULPIC. SEV. *Hist. Sacr.* II. 45. SOCRAT. III. 6, 7, 9. SOZOMEN. V. 12, 13. THEODOR. *Hist. Eccles.* III. 4, 5.

schop GREGORIUS van *Illiberis*, als van eenen voortreflijken Leeraar, die zelfs wonderen verrichtte (*). FAUSTINUS schreef bovendien een Boek tegen de *Ariänen*, (*de Trinitate*, *seu de fide contra Arianos*) (†). Nog telt men HILARIUS, Diakon te *Rome*, die door den Bisschop LIBERIUS nevens LUCIFER aan den Keizer gezonden en insgelijks gebannen was, onder de aanhangers van LUCIFER, zelfs verwierp deze den doop der *Ariänen*, gelijk van alle andere Ketteren, en wilde allen, die overkwamen tot het rechtzinnig geloof, wederom gedoopt hebben. Volgends HIERONYMUS (§), beweerde hij dit gevoelen in een afzonderlijk werk, (*de Hereticis rebaptizandis*,) hetwelk niet meer voorhanden is. Aan dezen HILARIUS hebben verscheidene geleerden eene *Verklaring der* 13 *Brieven* van PAULUS toegeschreven, welke onder de werken van AMBROSIUS, Bisschop van *Milaan*, staat (**), doch wien zij zeker niet toebehoort. AUGUSTINUS (††) haalt ze aan onder den naam van den *Heiligen* HILARIUS, welke benaming van *Heilig* genoeg aanduidt, dat

(*) Van dezen spreekt ook HIERONYMUS, als Schrijver, *de Viris Illustr. Cap.* 105.

(†) GENNADIUS *de Viris Illustr. Cap.* 16. Dit Boek staat in de *Biblioth. PP. Tom.* IV. *pag.* 545. *ed. Colon.*

(§) *Dial. adv. Lucif. pag.* 305. *Opp. Tom.* IV. *ed. Benedict.*

(**) *Tom.* V. *pag.* 170. *ed. Basil.* 1555.

(††) *Contra duas Epistolas Pelagian. Libr.* IV. *Cap.* 7. *p.* 311. *ed. Bened. Antverp. Tom.* X.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

dat de door AUGUSTINUS bedoelde Schrijver een andere ons onbekende HILARIUS zijn moet. Nog een ander werk: *Onderzoekingen over het Oude en Nieuwe Testament*, (*Quaestiones Veteris et Novi Testamenti*,) hetwelk achter de werken van AUGUSTINUS gevoegd is (*), en hetwelk insgelijks aan dezen Romeinschen HILARIUS door sommigen toegeschreven wordt, schijnt eer eene verzameling uit verscheidene Schrijvers te wezen, dewijl 'er zelfs *Pelagiäansche* stellingen in voorkomen (†).

LUCIFER als een heilig geëerd.

De aanhang der *Luciferiänen* schijnt tot het begin der vijfde eeuw stand gehouden te hebben. HIËRONYMUS heeft 'er tegen geschreven eene *Samenspraak tegen de Luciferiänen*, (*dialogus contra Luciferianos*,) in welken hij nogthans van LUCIFER zelven zeer zacht en bescheiden spreekt. Ondertusschen is LUCIFER, hoe zeer zijne rechtzinnigheid niet in verdenking kwam (§), buiten de gemeenschap der *Katholijke* kerk gestorven. Zonderling is het daarom, dat men hem in *Sardinië* als eenen Heiligen vereërt, alwaar men in het jaar 1623 meende zijn ligchaam ge-

(*) *Tom.* III. *Append. pag.* 29. *sqq.*

(†) DU PIN *Nouv. Biblioth. des Aut. Eccles. Tom.* II. *pag.* 239. OUDIN *Diss. de Operibus Hilario, Rom. Eccles. Diacono, attributis, in Comment. de SS. Eccles. antiquis Tom.* I. *pag.* 480. *sqq.*

(§) Het geen men omtrent de onrechtzinnigheid van LUCIFER bij AUGUSTINUS *de Haeres. Cap.* 81. en bij THEODORET. *Hist. Eccles.* III. 5. vindt, steunt enkel op een onzeker en onbepaald gerucht.

gevonden te hebben, door hetwelk zedert wonderwerken verricht zullen zijn. Een Pauslijk bevel verbood wel, in het jaar 1641, voor of tegen deze heiligheid te schrijven of te prediken, maar de vereering van dezen zoo onverdraagzamen Bisschop was voor de geestelijkheid te voordeelig, dan dat zij weder heeft kunnen afgeschaft worden (*).

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Audianen of Audeanen.

Behalven deze twisten en verschillen, die met de *Ariäansche* min of meer in verband stonden, hadden 'er nog andere plaats, die minder de rechtzinnigheid betroffen, en meer aan dweepziekte en al te zinlijke denkbeelden omtrent den Godsdienst den oorsprong te danken hadden. Hier toe behooren de verschillen met de *Audiänen* of *Audeanen*, die hunnen naam hebben naar zekeren AUDIUS of AUDEUS, die in het laatst der regeering van KONSTANTYN *den Grooten* opzien verwekte. Deze man, die in *Mesopotamië* t'huis hoorde, ijverig in zijnen Godsdienst, bestrafte de Bisschoppen en geestelijken, die zich aan ondeugd of vervalsching van het geloof schuldig maakten, met groote vrijmoedigheid. Weldra maakte hij zich daar door gehaat, en zij, die zich door hem beledigd rekenden, mishandelden hem en de zijnen, dikwijls met slagen zelfs, zoodanig, dat hij zich genoodzaakt vond, zich van de kerk af te zonderen, en eene scheuring te maken. Door eenen scheurzieken Bisschop tot Bisschop ingewijd zijnde, werd hij, op aanklagte der *Katho-lij-*

(*) TILLEMONT *Mémoires Tom.* VII, *pag.* 233. *Notes pag.* 360. *ed. fol.* WALCH *Ketzerhist.* III. *Theil.* S. 338.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

lijke Bisschoppen, naa Scythië gebannen, dat is, waarschijnlijk, naa het één of ander gewest aan de Zwarte of Kaspische Zee. Van hier kwam hij onder de Gothen, van welken hij velen tot het Christendom bekeerde, kloosters onder hen stichtende, en Bisschoppen aanstellende. Hij schijnt, omstreeks het jaar 370, gestorven te zijn (*). Zijn aanhang, in het eerst vrij talrijk, was, door de vervolging der Christenen onder de Gothen, spoedig tot een zoo klein hoopjen in *Syrië* gedaald, dat zij reeds op het einde dezer vierde eeuw haren ondergang nabij was. Zij onthielden zich voornaamlijk in Kloosters, doorgaands van de steden verwijderd, en muntten uit in deugdzame zeden. Hunne Leeraars, gelijk AUDIUS zelf, hadden hun bestaan door hunner handen-arbeid. Zij worden het laatst genoemd in eene wet van twee Keizers in het jaar 428 (†).

Worden beschuldigd van Anthropomorphismus.

EPIFANIUS, die het breedvoerigst over deze lieden spreekt, kent hun hoofd AUDIUS vrij van alle gevaarlijke hoofddwalingen in de leer, alleen bericht hij, dat de *Audianen*, (κατα το ἰδιωτικον,) uit gebrek aan kennis, aan God eene menschlijke gedaante hebben toegeschreven, waar toe AUDIUS zich op de woorden beriep: *Laat ons menschen maken*, naar

(*) EPIFANIUS *hær.* 70. *Cap.* 1, 14, 15. THEODORET. *Hæret. Fab.* IV. 10. *Hist. Eccles.* IV. 10. Men voege hier bij AUGUSTIN *de Hæres. Cap.* 50. EFREM den *Syriër Serm.* XXIV. *adv. Hæres. Tom.* II. *Opp. Syro-Lat. p.* 493. *ed. Assemann.* HIËRONYM. *Chron. ad ann.* 341.

(†) *Cod. Theodos. l.* XVI. *tit.* 5. *de hæret. leg.* 65.

naar ons beeld, welk Godlijk beeld hij in het menschlijk ligchaam zocht. Hier bij moet men aanmerken, dat zelfs al vroeger Leeräars van de tweede eeuw, MELITO en TERTULLIANUS, beschuldigd worden, dat zij aan God een ligchaam hebben toegeschreven (*), dat EPIFANIUS zelf onzeker schijnt, waar in dit beeld van God in den mensch moet gesteld worden, en dat meer Christenen, te zinlijk denkende en sprekende, van dit gevoelen, hetwelk men *Anthropomorphismus* noemt, gelijk deszelfs aanhangers *Anthropomorphiten*, niet geheel vrij te spreken zijn geweest, hoedanigen men 'er velen onder de Egijptische Monniken vond (†). Zij hadden verders, volgends EPIFANIUS, zoo groote verbeelding van hunne volmaaktheid, dat zij zelfs met den onberispelijksten Christen niet wilden bidden, omdat hij tot de *Katholijke* Kerk behoorde. Ook bleven zij bij de oude Asiätische gewoonte, om de Paaschmaaltijd te eten en hun Paaschfeest te vieren, op denzelfden tijd met de Jooden. Eindelijk zullen zij een menigte *Apokrijfe* en verdichte Boeken bij de Heilige Schriften gevoegd hebben. De hoofdzaak schijnt te zijn, dat de *Audianen* een gezelschap van godvruchtige maar dweepzieke menschen zijn geweest, zonder kennis, maar trotsch op den waan van heiligheid, ten minsten, indien de *Katholijken* ons, ten hunnen opzichte, alles naar waarheid

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

(*) Zie boven *Deel* II. *Bladz.* 163 en 372.

(†) CASSIAN. *Coll.* X. *Cap.* 2. SOZOMEN. *Hist. Eccles.* VIII. 11.

III BOEK III Hoofdſt. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Messalianen of Eucheeten.

heid verhaald hebben; want van hun zelven zijn ons geene geſchriften overig.

Soortgelijke *dweepers* of *geestdrijvers* ſchijnen ook de *Mesſalianen* geweest te zijn, die omtrent het midden der IVde eeuw te voorſchijn traden. Deze lieden hebben hunnen naam van een *Sijrisch-Chaldeeuwsch* woord (*), hetwelk *biddenden* of *lovenden* betekent, hetwelk door de Griekſche woorden Ευχηται, (*Eucheeten*,) en Ευφημιται, (*Eufeemiten*,) *bidders* of *lovers*, wordt uitgedrukt, omdat zij den Godsdienst voornaamlijk in het gebed ſtelden, en aanhoudende waren in het bidden. EPIFANIUS (†) leidt hunnen oorſprong af van eenen Heidenſchen aanhang, die evenwel maar éénen God geloofden, welken zij den *Almagtigen* noemden; tot deszelfs verëering hadden zij bijzondere *Bedehuizen*, (προσευχαι,) naderhand bouwden zij Kerken, welke naar die der Christenen geleken, en in welke zij zekere lofzangen tot eer van God zongen, om zijne genade te verwerven. Wegens deze nabootzing der Christelijke Kerken, werden zij van ſommige ijverige overheden en landvoogden, onder anderen van zekeren veldheer LUPITIANUS vervolgd, en eenigen zelfs ter dood gebracht, doch nu noemden zij zich *Martijrianen*, wegens deze hunne medebroeders, die zij als *Martelaren* aanmerkten. Anderen onder deze lieden, voegt EPIFANIUS 'er bij, werden *Satanianen* genoemd,

(*) מצלין, welk woord zelfs in eene Chaldeeuwſche plaats des Bijbels (EZRA VI. 10.) voorkomt.

(†) *Hæres.* 80.

noemd, omdat zij den *Satan* aanbaden, opdat hij hun geen leed zou doen. Dit laatste nu is wel naauwlijks te geloven, en schijnt van spotters en kwalijkgezinden jegens deze menschen den oorsprong te hebben, doch, dat 'er voor het overige Heidensche dweepers geweest zijn, kan men even ligt geloven, als wij van de Joodsche *Esseenen* weten, dat deze van hun menigvuldig bidden den naam van ἱκέται (*ootmoedige bidders*,) bekomen hebben.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Hunne zeden en gevoelens volgends EPIFANIUS.

Van de nieuwe of Christenen *Messaliänen*, heeft EPIFANIUS de volgende bijzonderheden: „ Zij hebben wel dezelfde zeden, maar begin noch einde, hoofd noch wortel; zij zijn, zonder grondregelen, in dwalingen ingewikkeld, en door geene namen, plaats, noch wetten verbonden. Mannen en vrouwen, die tot dit genootschap behooren, zeggen, dat zij in CHRISTUS geloven, de wereld verzaakt, en al het hunne verlaten hebben. Zij slapen, zonder onderscheid van kunne, onder malkanderen, op de openbare straaten, als het warm is, omdat zij, naar hun zeggen, geen eigendom op de wereld bezitten. Als zoodanigen zwerven zij ook om, en steken de handen uit, om te bedelen. Maar hunne redenen loopen geheel in het dwaaze. Want elk van hun, wien men vraagt, geeft zich voor den genen uit, wien men wil. Noemt men hem CHRISTUS, of een' Profeet, Patriärch, of Engel, zoo zegt hij eenvouwig, het is zoo! Zij weten niet van vasten, maar eten veel meer bij dag en bij nacht. Daar tegen zijn zij geheel aan het gebed overgegeven. Van schandelijke handelingen is mij,

III BOEK III Hoofdft. na C. G. Jaar 337. tot 363.

ten hunnen aanzien, niets bekend; doch dewijl mannen en vrouwen onder malkanderen liggen, kan het wel zijn, dat zij die plegen. Deze zeldzame leer is uit al te groote eenvouwigheid van fommigen van onze broederen ontftaan, die wel rechtzinnig waren, maar de zedenleere van JESUS niet genoeg verftonden. Misfchien hebben zij hunne onverftandige gevoelens van MANES uit *Perfië* geleerd — De *Mesfaliänen* zijn ook gewoon, den baard af te fcheeren, hetwelk in de *Kerkregelen der Apostelen* verboden is. Ook laten zij, tegen de leere van PAULUS (1 *Kor.* XI. 11.) hun haair groejen. Zij zijn uit *Mefopotamië* ook naa *Antiöchië* gekomen."

Volgends AUGUSTINUS en THEODORETUS.

Andere Schrijvers voegen hier nog veel bij. De oudften, uit de vierde en vijfde eeuw, hebben nog deze bijzonderheden: EFREM *de Syriër* verwijt hun lediggang en wellust (*). AUGUSTINUS (†), bij wien zij *Pfalliänen* heeten (§), zegt van hun, dat zij zoo veel bidden, dat het den genen, die dit van hun hoorden, ongelooflijk voorkomt. Sommigen fchreven hun, volgends AUGUSTINUS, het belagchelijk gevoelen toe, omtrent de reiniging der zon-

[redacted]

hem ten monde ingaat — THEODORETUS (*) meldt, dat zij ook den naam van *ἐνθουσιασταί*, (*geestdrijvers*,) hadden, omdat zij door eenen boozen geest gedreven werden, dien zij voor den Heiligen Geest hielden, wiens tegenwoordigheid zij zinlijk wilden ontwaaren; gelijk zij, in 't gemeen, de drie personen der Godheid met hunne oogen geloofden te zien. Zij hielden alle handwerk voor iet kwaads, en gelijk zij zich geheel aan den slaap overgaven, hielden zij hunne droomen voor voorzeggingen. Zij wilden zich niet van de gemeenschap der Kerk scheiden, maar beweerden echter, dat het Avondmaal zoo min voordeel als nadeel aanbragt, als ook dat de Doop nutteloos is, dewijl, alschoon de begaane zonden daar bij weggenomen worden, de wortel der zonden echter daar door niet wordt uitgeroeid. Dit geschiede alleen door het gebed, hetwelk den boozen geest verdrijft, die in den mensch woont. Want alle menschen erven van hunnen eersten Vader, gelijk de natuur, dus ook de dienstbaarheid der booze geesten. Maar, wanneer de Heilige Geest in derzelver plaats gekomen is, bevrijdt hij het ligchaam van de beweging der driften en hartstochten, en trekt de ziel af van de geneigdheid ten kwade; zoodat, van dien tijd af, geen vasten tot beteugeling van het ligchaam, of onderwijs omtrent de rechte levenswijze, meer nodig is. Somtijds dansten zij onverziens, met verzekering, dat zij op de geesten dansten; of zij zetten zich in eene houding

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337 tot 363.

(*) *Hist. Eccles.* IV. 11. *Hær. Fab.* IV. 11.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

ding, als of zij eenen boog wilden afschieten; waar mede zij, naar hunne verklaring, op de booze geesten doelden. Wanneer men hen, over hunne gevoelens, vraagde, loochenden zij dezelve, en wanneer men hen daar van overtuigde, vervloekten zij, met dezelfde geveinsdheid, de genen, die zoodanige gevoelens geloofden.

Beöordeeling dezer berichten.

Wanneer men bedenkt, dat wij alle berichten, nopens deze lieden, enkel van hunne partijën hebben, en daar bij voegen de bescheidenheid, welke EPIFANIUS jegens hen laat blijken, het getuigenis, hetwelk hij geeft van hunne rechtzinnigheid, en van hunne zeden, waar van hij bekent, dat hem niets kwaads bewust was; wanneer wij THEODORETUS hooren erkennen, dat zij zich niet van de Kerk wilden scheiden, en dat zij ten sterksten zich tegen zulke gevoelens *verklaarden*, als hun opgedrongen, of misschien bij gevolgtrekkingen, uit hunne stellingen, werden afgeleid, zullen wij over het algemeen gunstiger gedachten van deze menschen opvatten, die zich misschien wel meest gehaat gemaakt hebben, omdat zij zich tegen alle uiterlijke plegtigheden verklaarden, waar mede men, ten dezen tijde, reeds zoo veel ophad. Eene neiging tot mijstikerij en dweepzucht, uit onkunde, en verhitte verbeeldingskracht, zal hen daar bij tot overgedrevene denkbeelden vervoerd, en sommigen van die verbeeldingen nopens de geesten, en volmaakte zuivering, aan de hand gegeven hebben, welke men hun toeschrijft.

Verdere

Toen deze lieden, voornaamlijk door den ijver

van

van hunne voornaamste hoofden, DADOËS, SABBAS, en anderen, bijzonder ADELFIUS, naar wien zij ook *Adelfiänen* heeten, zich in *Syrië*, *Pamfylië*, en *Lycaönië*, omtrent het jaar 380, begonnen te vermenigvuldigen, begon men tegen hen op de Kerkvergaderingen te waaken; zij werden verjaagd, en hunne Kloosters verbrand. THEODOSIUS *de Jongere* noemt hen ook, in het jaar 428, in die wet, welke hij tegen alle Ketters afkondigde (*). Doch desniettegenstaande ziet men hen nog tot in de zevende eeuw voortduuren (†).

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363. — geschiedenis van deze lieden.

Volgends laater berichten, die ons de *Messaliänen* beschrijven, zoo als zij 2 of 300 jaren naderhand zullen geweest zijn, verschilden deze zeer veel van die oudere *Messaliänen*. Deze laateren, trouwens, zullen gewigtige dwalingen van God en CHRISTUS gekoesterd hebben (§). Op het einde der XIde eeuw geeft MICH. PSELLUS (**) eene zoo afschuwlijke beschrijving van hunne zeden, wellust, bloed-

Laatere Messaliänen.

maal-

(*) *Cod. Theodos. Libr.* XVI. *tit.* 5. *de hær. leg.* 65.

(†) FOT. *Biblioth. Cod.* 52. ASSEMANI *Biblioth. Orient. Tom.* III. *P.* II. *pag.* 172. *sqq.*

(§) Dus schildert hen TIMOTHEUS, een Schrijver uit de VIIde eeuw, (*de recept. hæreticor.* in COTELERII *Monumenta Eccl. Gr. Tom.* III. *pag.* 400. *sqq. Paris.* 1686.) en een meer vermaard Schrijver uit de VIIIste eeuw, JOANNES DAMASCEN. (*de Hæres. Tom.* II. *Opp. p.* 95. *ed.* LEQUIEN.)

(**) *De Operat. Dæmonum pag.* 9. *Paris.* 1615. 8. en in TOLLII *Insign. Itin. Ital. pag.* 126.

dood, gevierd werd. Verders, verklaarde AËRIUS zich tegen het *bidden en offeren voor de dooden*, dat is, het noemen van hunne namen bij den Godsdienst, het gebed tot God, om hun de zaligheid te schenken, en het uitdeelen van aalmoessen in hunnen naam; want een *eigenlijk gezegd offer voor de dooden*, en een zoogenoemd *vagevuur*, of vuur der reiniging na de dood, waar uit de zielen verlost zouden kunnen worden, waren toen nog onbekend, gelijk er EPIFANIUS, in zijne wederlegging van AËRIUS, ook niets van gewaagt. Eindelijk, geloofde AËRIUS ook niet, dat het *godsdienstig vasten* op bepaalde tijden, in de Heilige Schrift, bevolen zij, maar hield dit voor iet *Joodsch*, en tot de oude Joodsche dienstbaarheid behoorende. Wanneer iemand wilde vasten, kon hij zulks vrijwillig doen, en op welken dag hij verkoos. — Deze zijn zijne *bijna ongelooflijk woedende leergevoelens*, gelijk EPIFANIUS ze noemt; die in het oog van dezen Bisschop alszins zoodanig konden schijnen, door de vreeze voor zijn Bisschoplijk aanzien, in gevalle dezelve de overhand mogten nemen, maar die, op zich zelven, AËRIUS als een meer verlicht man tekenen, dan men in die tijden zou verwacht hebben, in welke soortgelijke bijzaken, als van de vooröuderen overgenomen, voor wezenlijke bestanddeelen van het Christendom gehouden werden, aan welke men niet behoorde te twijfelen. Met dit alles kan men EPIFANIUS daar in niet volstrekt tegenspreken, als hij ons bericht, dat hoogmoed en onverdraagzaamheid de bron dezer scheuring van de zijde van AËRIUS ge-

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337 tot 363.

weest zij, die liever zich zelven, dan zijnen vriend EUSTATHIUS, tot het Bisdom van *Sebaste* zou bevorderd gezien hebben. AËRIUS intusschen, zich van de Kerk scheidende, vond wel vele aanhangers, zoo mannen als vrouwen, maar zij werden zoo streng vervolgd, dat zij nergens geduld werden, en zich dikwijls, midden in den winter, op het open veld, of in holen en wildernissen onthouden moesten, waar door deze aanhang schielijk te niet liep. In later tijden hebben sommige Roomsch-Katholijke Schrijvers den Protestanten verweten, dat zij de *Ketterij* van AËRIUS weder hadden opgewarmd (*); doch, gelijk soortgelijke beschuldigingen ligt opgeraapt worden, en in gebruik vrij gemeen zijn, zoo weinig hechten zij bij hen, die weten, dat reeds in deze vierde eeuw de naam van *Ketter* ruimschoots gegeven werd, *ook* aan elk, die zich durfde vermeten, eenig algemeen aangenomen gevoelen, gewoonte, of plegtigheid, tegen te spreken, of zelfs maar in twijfel te trekken.

EUSTATHIUS van Sebaste

Inmiddels ging de Bisschop van *Sebaste* EUSTATHIUS ook zelf niet vrij, daar hij tot geene geringe

[redacted]

van hem; dat hij het Monniken-leven in verscheidene *Asiätische* Landschappen het eerst heeft ingevoerd (*). Hij had tot Vader EULALIUS, Bisschop van *Cesareä* in *Kappadocië*, en te *Alexandrië* was ARIUS zijn leermeester geweest. Zijn Vader, die hem, gelijk waarschijnlijk is, Ouderling gemaakt had, sloot hem naderhand uit de Kerkgemeenschap, omdat hij een kleed droeg, hetwelk voor den geestelijken stand niet voegde, welk kleed de wijsgeerige mantel schijnt geweest te zijn (†). Toen gaf EUSTATHIUS zich geheel aan het Monniksleven over, waaröm ook sommigen, volgends SOZOMENUS (§), hem een werk *over het Monniksleven* toeschrijven, hetwelk anderen aan BASILIUS, Bisschop van *Cesareë* toekennen. EUSTATHIUS ging, in zijnen ijver, voor deze schijnbaar godzalige levenswijze zoo ver, dat de *Kerkvergadering* te *Gangra* zijne daar toe behoorende gevoelens opzetlijk veröordeelde. Voorts leefde hij gestadig in twist met de Rechtzinnigen en *Ariänen* beide. In het bijzonder klaagt BASILIUS van *Cesarea*, die eerst een vriend van hem geweest was, over zijne veränderlijkheid, veinzerij, en lasterzucht, en noemt hem onder anderen ook een aanvoerer der Ketterij van de *vijänden des H. Geestes* (**). Te vooren echter

(*) Zie boven *Bladz.* 111 en 112.

(†) SOCRAT. *H. E.* II. 43. SOZOMEN. *H. E.* IV. 24.

(§) *Hist. Eccles.* III. 14.

(**) *Epist.* 130, 131, 223, 224. enz. *Tom.* III. *Opp. ed. Benedict.*

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

ter geeft BASILIUS hem vele loffpraken. Dus noemt hij hem zijnen medehelper en medeſtrijder, die voor alle zielen bezorgd was (*), en zelfs roemde hij nog in later tijd, de ſtandvastigheid van EUSTATHIUS, tegen de *Ariänen* (†). Ook verhaalt EPIFANIUS (§), dat zijne levenswijze van veelen bewonderd werd (**). Maar FILOSTORGIUS (††) beſchuldigt hem van list, lasteringen, en eenen bitter onverdraagzamen geest van vervolging. Uit zoo ſtrijdige oordeelen, die niet zonder partijdigheid zijn voortgebracht, kan men 's mans karakter niet veilig opmaken (§§). EUSTATHIUS kreeg, onder de regeering van JULIANUS, zijn Bisdom weder, en ſchijnt, omtrent het jaar 380, geſtorven te zijn.

Beſluiten der Kerkvergadering te Gangra tegen de buitenſporigheid van het Asce-

Van de Kerkvergadering te *Gangra*, de hoofdſtad van *Paflagonië*, die EUSTATHIUS en zijne aanhangers veroordeelden, hebben wij nog eenen Brief en de daar bijgevoegde beſluiten overig (***), alhoewel wij niet recht weten, wanneer deze Kerkvergadering gehouden is, in het jaar 360, volgends SOCRATES, of vóór het jaar 341, volgends SOZOME-

NUS,

[redacted]

NUS. Deze Brief en Besluiten zijn door 13 Bisschoppen getekend, *Rechtzinnigen*, of *Ariäansch-gezinden*, kan men niet bepalen, het eerste echter het waarschijnlijkste, omdat deze Besluiten steeds in de Kerk in hoogächting geweest zijn. Deze Bisschoppen zeggen in hunnen Brief, dat zij de buitensporigheden van EUSTATHIUS en zijne aanhangers hadden moeten beteugelen; want, alzoo dezen *het huwlijk verwierpen*, en leerden, dat niemand, die gehuwd was, op de genade van God kon hoopen, hadden zich vele echte lieden van elkanderen gescheiden; die, de gave der onthouding niet hebbende, zich aan echtbreuk schuldig maakten. Dezelfde aanhang hield ook *afgezonderde bijëenkomsten*, en veráchtte de Kerken; bediende zich van ongewone kleding; en hield de vrijwillige gaven van vruchten, die anders altijd aan de Kerk behoorden, voor zich; knechten werden door denzelven verleid, om zich aan de gehoorzaamheid hunner heeren te onttrekken; vrouwen, die tot dezen aanhang behoorden, droegen manskleding, en lieten zich het haair afscheeren. Ook verachtten de *Eustathiänen* de in de Kerk ingevoerde vastendagen; hoewel sommigen van hun het vleesch-eten voor verboden verklaarden. In de huizen van getrouwde lieden wilden zij het gebed niet verrichten, noch het Heilig Avondmaal laten ontvangen. Zij zagen laag neder op *gehuwde Ouderlingen* of *Priesters*. Zij bestraften de genen, welke de plaatzen, aan *Martelaren* gewijd, bezochten, en daar Godsdienst hielden. Zij ontzei-

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337 tot 363.

tisch en Monnikenleven.

III BOEK III Hoofdſt. na C. G. Jaar 337. tot 363.

zeiden den rijken, die geen' afſtand deden van alle hunne bezittingen, alle hoop der zaligheid. Om deze en meer dergelijke afwijkingen en gevoelens, hadden deze Biſchoppen, gelijk zij ſchreven, deze *heilige vergadering* gehouden, om de *Euſtathiänen* te veröordeelen, en te verklaren, dat zij buiten de Kerk waren, in welke zij echter weder aangenomen konden worden, indien zij deze bijzonder aangewezene gevoelens of misbruiken verwierpen. Deze worden, vervolgends, tot *twintig* in getal, in de bijgevoegde beſluiten, met het banvonnis veröordeeld. Men moet, zeker, deze Kerkvergadering prijzen, dat zij zich tegen de buitenſporigheden der *Asceten* en het Monnikswezen verzette, welke thans zoo zeer de overhand namen, en uit de ſtelling, dat *Asceten*, en *Monniken*, die zich afzonderden, eene grooter volmaaktheid bereikten, dan de arbeidzame man, die zijne pligten in de ſamenleving vervulde, bijna noodwendig voortvloeiden; maar zij verklaarde zich niet rechtſtreeks, noch volſtrekt, tegen deze voor het waare Christendom gevaarlijke grondbeginzels, waar van ook het gevolg was, dat

[redacted]

diceä, in *Pacatiäansch Frygië*, waar toe ook *Lydië* behoorde, gehouden is (*). Men heeft van deze Kerkvergadering 60 *Besluiten* of *Regels* (†). Een groot getal derzelven raakt de *geestelijkheid*, bij voorbeeld: Geen *nieuwbekeerde* zal in den geestelijken stand aangenomen worden. Geen geestelijke mag *woeker* bedrijven. De *inwijding* der Leeräaren mag niet, in tegenwoordigheid der *Katechumenen* of onderwijzelingen, geschieden. Geene vrouwen *Ouderlingen*, (πρεσβυτιδες,) of *Opziensters*, (προκαθημεναι,) zullen in de Kerk ingewijd worden. De *Kerkedienaressen*, (διακωνοι, *Diakonissæ*, *Diakonessen*,) werden wel tot haar ambt, ook met oplegging der handen, ingewijd, maar zij mogten volstrekt geene Leeräaressen zijn, die godsdienstige verrichtingen konden waarnemen; waaröm EPIFANIUS (§), haren eigenlijken naam, dien zij naar haren ouderdom droegen, (πρεσβυτιδες,) van den naam eener vrouwe Ouderling, (πρεσβυτεριδες,) onderscheidt. Verders werd besloten, dat een *Bisschop*

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

van Laödiceä.

(*) GOTHOFREDUS *Diss. ad* FILOSTORG. *Hist. Eccles.* VIII. 3, 4. *pag.* 325., houdt ze voor dezelfde, welke bij dezen Schrijver gemeld wordt, en die in het jaar 363 door den *Ariäanschen* Bisschop in *Lydië*, THEODOSIUS, belegd is. Alleen schijnt het vreemd, dat eene Kerkvergadering van *Ariäanen* zoo veel aanziens in de Kerk zou verkregen hebben.

(†) In BEVERIDGE *Pand. Canon. Tom.* I. *pag.* 453. en HARDUIN. *Act. Concil. Tom.* I. *pag.* 777. *sqq.*

(§) *Hæres.* 7, 9. *Cap.* 4.

lige Schriften gelezen worden. Men zal in de Kerk niet verscheidene *Psalmen* achter elkanderen zingen, maar na elken Psalm zal een stuk uit de H. Schrift voorgelezen worden. Men zal het zelfde *gebed* op het negende uur van den dag en des avonds gebruiken. Het *gebed* met de *Onderwijzelingen* zal eerst na de *Predikatie* van den Bisschop gesproken worden, en als deze uit de Kerk gegaan zijn, het gebed met de *Boetelingen*; als eindelijk ook deze, met oplegging der handen, zijn heengegaan, zullen de *gelovigen* driemalen achter malkanderen het gebed doen, eerst zacht, maar de beide volgende keeren overluid. Hier op zullen zij malkanderen den *kus des vredes* geven. Eindelijk zal het *Heilig Avondmaal* van de *vrijwillige gaven* gehouden worden, doch alleen de hooger geestelijken, (ἱερατικοι,) zullen dat binnen het Altaar genieten. Geene *Geestelijken* noch *Leeken* zullen iet van de *Liefdemaaltijden*, waar toe zij genodigd zijn, en die men *niet in de Kerken* vieren mag, mede naa huis nemen. De Christenen zullen geene Joodsche plegtigheden waarnemen, en dus den *Sabbath* niet vieren, maar op *Zondag*, indien het mooglijk is, als Christenen, van hunnen arbeid rusten. Maar *Joodschgezinden* zullen ter eere van CHRISTUS verbannen worden. Geen Christen zal, met verlating van Gods Kerk, in bijzondere vergaderingen, de *Engelen* vereeren; als hij dit doet, vervalt hij, als een Afgodendienaar, in den Kerkelijken Ban. Geen vrouwspersoon zal den *Altaar* naderen.

Vier wetten bepalen het één en ander omtrent den

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

en *Ketters*, onder welke laatsten ook *Scheurzieke* Christenen begrepen worden. Niemand derzelven, in zijne dwaling volhardende, mag in het huis Gods toegelaten worden, ook mag niemand, om te bidden of eerbied te bewijzen, op de begraafplaatzen of in de Kerken, (*μαρτυρια*,) van Ketters gaan. Bovendien verbiedt deze vergadering, van *Jooden* noch Ketters geschenken, zoo als men elkanderen, bij gelegenheid van Feestdagen, zond, aan te nemen; geene Feestdagen met hun noch met de Heidenen te vieren; ook van de *Jooden* geen ongezuurd brood aan te nemen, noch in hunne godloze gebruiken te deelen.

Bepaling van den Canon of lijst der H. Boeken door deze vergadering.

Allermerkwaardigst echter is de 59 en 60ste *Canon* of *Regel* van deze vergadering. In de 59ste vindt men deze bepaling: „ 'Er zullen geene *Psalmen*, door *bijzondere Personen* opgesteld, (*ψαλμοι ιδιωτικοι*,) bij den openlijken Godsdienst, gezongen worden; ook zal men geene Schriften voorlezen, die niet *Kanoniek* zijn; maar enkel en alleen de *Kanonieke Boeken des Ouden en Nieuwen Testaments*." Daar op wordt, in den 60sten *Canon* of *Regel*, de lijst dezer *Kanonieke* Boeken opgegeven, op welke lijst de zoogenoemde *Apokrijfe Boeken*, als ook de *Openbaring van* JOANNES, voorbijgegaan worden. Des te belangrijker is deze bijzonderheid, omdat deze de eerste Kerkvergadering is, welke zoodanige lijst heeft opgegeven, als ook, omdat de besluiten dezer vergadering, die eigenlijk eene *gewestelijke*, geene *algemeene* was,

lijk Romeinsche *Afrika*, een uitgebreide en bloejende aanhang geworden (*). Na zijne dood, maakten zij zich, voornaamlijk door de buitensporigheden der *Circumcelliones*, die tot de *Donatisten* zeiden te behooren, tevens gehaat en ongelukkig. Deze *Circumcelliones*, als zeide men *Landlopers*, waren eene soort van geestdrijvers onder de *Donatisten*, die hunnen naam hadden, van hun rondloopen ten platten lande, om de boerenwoningen, (*cellæ*,) alzoo zij zelve geene vaste woonplaatzen hadden. Bij verkorting noemde men hen ook *Circelliones*, of ook *Circuitores*; (*Rondlopers*;) zij zelve noemden zich de *Kampenden*, *Agonistici*, omdat zij met den Duivel te kampen hadden (†).

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

ten. Circumcelliones.

Deze *Circumcelliones* waren *Afrikaansche* landlieden, even zoo dom en onkundig, als woedend ijverig voor hunne partij, die de *Katholijken*, op eene wreede wijze, vervolgden. Zij verstonden enkel de *Punische*, maar niet de *Romeinsche* taal; zij oefenden geenen landbouw meer, maar liepen gewapend om langs de openbare wegen, waar zij de reizigers mishandelden, terwijl zij alle schuld-eischers noodzaakten, het gene men hun schuldig was, kwijt te schelden; 's nachts vielen zij in de huizen der *Katho-*

Derzelver wilde buitensporigheden.

(*) Zie boven *Bladz.* 147.

(†) OPTAT. *Milevit. de Schism. Donatist. Libr.* III. *Cap.* 4. *sqq.* FILOSTORGIUS *Hæres.* 85. AUGUSTINUS geeft voorbeelden van hunne buitensporigheden, die zij, nog ten zijnen tijde, omtrent het begin der Vde eeuw, bedreven, in verscheidene plaatzen van zijne Werken.

ven, van welke zij dan, met overvloed van spijzen, als vet gemest werden. Ook legt AUGUSTINUS (*) hun ontuchtige zeden, en eene bijkans aanhoudende dronkenschap, te last, waar door zij tot zulke afschuwlijkheden vervoerd werden.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Beöordeeling van de berichten aangaande deze lieden.

Met dit alles, moeten wij ook hier in het oog houden, dat alle deze verhalen van den kant eener vijändige en beledigde partij komen. Daarënboven moet men de tijden onderscheiden. In het eerst wilden deze lieden, volgends het bericht van AUGUSTINUS zelven (†), geen zwaard gebruiken, omdat CHRISTUS dit aan PETRUS verboden heeft, maar zij bedienden zich enkel van stokken en knuppels, waar mede zij evenwel de *Katholijken* zoo onthaalden, dat zij 'er van stierven. Zij schijnen derhalven, bij trappen, tot de uiterste woede overgeslagen te zijn. Misschien gaven de *Katholijken* zelve aanleiding tot haat en bitterheid. AUGUSTINUS verhaalt dus van Keizerlijke bevelen, om den *Donatisten* hunne Kerken te ontnemen, waar tegen deze zich, met hulp der onstuimige landlieden, verzetteden (§). Hier in toch is niets vreemds, dat onwetende landlieden, aangezet door hunne Leeräaren, het ontnemen hunner Kerken met geweld poogden te verhinderen. Even min vreemd is het, dat deze

(*) *Contra Epist. Parmeniani Libr.* II. *Cap.* 3. *pag.* 19. *Tom.* IX.

(†) *Psalmus contra partem Donat. pag.* 4. *contra Epist. Parmeniani Libr.* I. *Cap.* 11. *p.* 14. *T.* IX. *Opp.*

(§) *Contra Epist. Parmen. Libr.* I. *Cap.* 11. *p.* 15.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337 tot 363.

ze lieden hunne mishandelingen als martelingen, en hunne dood, als eene marteldood, hebben aangezien, en dewijl men zulke hooge gedachten van dezelve koesterde, als werden de zonden daar door uitgedelgd, was de overstap tot die geestdrijverij, dat de zelfsmoord, in hunne omstandigheden, als eene marteldood kon beschouwd worden, voor zoo verhitte hersenen niet te groot.

Men kan hunne buitenspoorigheden niet in 't gemeen op rekening der Donatisten stellen.

Men zou onbillijk zijn, indien men de buitenspoorigheden, door deze *Circumcelliones* gepleegd, in het gemeen, op rekening der *Donatisten* wilde stellen. De meesten van hun keurden dezelven af, en merkten ze aan, als iet, dat hen niet aanging (*); zij zelve leden 'er door, en verloren, even als de *Katholijken*, door deze onzinnige menschen het leven (†). De *Donatistische* Bisschoppen verboden op hunne Kerkvergaderingen de zelfsmoord uitdruklijk (§), en boden op éene derzelven aan, alle schade te willen vergoeden, welke deze oproerige hoop veröorzaakt had (**). Nogthans kan men hen hier in niet ontschuldigen, dat zij met deze menschen Kerkgemeenschap hielden, die zij met de *Katholijken* weigerden; dat zij deze lieden gebruikten, om de uitvoering der Keizerlijke wetten te verhinderen; dat zij met dezelve dreigden; dat zich Leeräars aan het hoofd der plunderben-

(*) AUGUST. *de hær. l. c. contra Epist. Parmen. l. c.*

(†) *Idem. Epist.* 44. *pag.* 79.

(§) *Idem. contra Crescon. Libr.* III. *Cap.* 49.

(**) *Idem. Epist.* 108. *pag.* 238.

benden ftelden, en dat Bisfchoppen hen in hun gevolg hadden (*). Zoo veel blijkt ondertusfchen, dat fommige Bisfchoppen der *Donatisten*, vóór het jaar 348, zelve met eenen Brief den Keizerlijken Bevelhebber in *Afrika*, TAURINUS, verzochten, om deze verftoorers der openbare rust, met geweld, te beteugelen; gelijk dan ook deze, door zijne foldaten, verfcheidenen van dezelve ter dood bracht en verftrooide (†).

Harde maatregelen tegen hen en tegen de Donatisten.

Maar in de jaren 348 en 349, werden harder maatregelen tegen de *Circumcelliones* en tegen de *Donatisten*, in het werk gefteld. Keizer KONSTANS had twee mannen van aanzien, PAULUS en MACARIUS, met veel geld, naa *Afrika* gezonden, om hetzelve onder de behoeftige Christenen uit te deelen, waar bij zij tevens ieder eenen tot Kerkelijke éénheid vermaanden. Bij DONATUS, Bisfchop van *Karthago* gekomen, vraagde deze: Wat de Keizer met de Kerk te doen had? 'er bijvoegende, dat hij reeds aan de gemeenten gefchreven had, dat dit geld niet aan de armen zou gegeven worden. Het gevolg van deze bedreiging bleek wel ras: Als deze afgevaardigden te *Bagaja* of *Vagaja*, eene ftad in *Nu-*

(*) OPTAT. III. 4. *pag.* 59. *fqq.* AUGUST. *contr. Epist. Parmen. l. c. contra litter. Petiliani* II. *Cap.* 39, 47, 88. *contra Crescon.* III. 42. *Tom.* IX. *Epist.* 188. *pag.* 236. *Tom.* II.

(†) OPTAT. *Milevit.* III. 4. *pag.* 60. *Donatistæ fermo de vexat. Donatistar. in* PINII *Monumt. Donatist. p.* 190. *fqq.*

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Numidië, gekomen waren, ontbood de Bisschop der *Donatisten* aldaar, die ook DONATUS heette, alle de *Circumcelliones* op, ten einde de afgevaardigden uit de stad te houden. Hier op liet MACARIUS van de *Romeinsche* Bevelhebbers in *Afrika* eene bende soldaten komen, die eene menigte van deze oproermakers nedersabelden. DONATUS van *Bagaja* werd in eene bron, en MARCULUS, een ander van deze gezindte, van eene rots afgeworpen. Ook verloren nog andere *Donatistische* Leeraars het leven, die van hunnen aanhang, als Martelaars, werden aangemerkt. En nu noodzaakte MACARIUS alle *Donatisten*, om zich met de *Katholijken* te vereenigen. De Bisschoppen, die zulks weigerden, kozen de vlucht, of werden gebannen. Onder dezen was ook DONATUS van *Carthago*, die in ballingschap stierf, en PARMENIANUS voor zijnen opvolger had (*).

Geweldig waren de klagten der *Donatisten*, over deze vervolging, beweerende, dat MACARIUS deswegens niet in de gemeenschap der Christenen geduld kon worden, en noemende de *Katholijken*, schimpswijze, de Kerk van MACARIUS. De *Katholijken* daar tegen verzekerden, dat geen van hunne Bisschoppen het geringste aandeel in deze gewelddaadigheden genomen, daar toe aanleiding gegeven, of ze goedgekeurd heeft, ook dat het onzeker ware, of MARCU-

LUS

(*) OPTAT. *Milev.* III. 1, 3, 4; 7. *Passio Marculi* in PINII *Monum. Donatist. pag.* 193. *Passio Maximiani et Isaaci; ibid. pag.* 197. *etc.*

LUS zich niet zelf van eene rots gestort had. Ook willen de *Katholijke* Schrijvers volstrekt niet toegeven, dat dit eene *vervolging der Donatisten* te noemen zij. De Heidenen, zeggen zij, wilden de Christenen dwingen, om hunnen Godsdienst en het geloof te verloochenen, deze was eene *vervolging*, maar hier wilden *bewerkers der éénheid*, (*operarii unitatis*,) enkel de Christenen tot deze *éénheid der Kerk* wederbrengen. Welke verwarring van denkbeelden! En van hoe gevaarlijke en ver-uitziende gevolgen, wanneer men het geöorloofd verklaart, menschen, die geene gemeenschap met de Kerk begeerden te houden, door vreeze en ballingschap, daar toe te dwingen, en dit nog geene *vervolging* te willen heeten!

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Kerkvergadering te Karthago.

De *éénheid der Kerk* in *Afrika* werd echter nu als hersteld aangemerkt, en tot bevestiging derzelve hielden de *Katholijke* Bisschoppen van dat land, in het jaar 349, eene Kerkvergadering te *Karthago*, op welke GRATUS, Bisschop dezer hoofdstad, het voorzitterschap bekleedde (*). Na God gedankt te hebben, dat hij, door zijne dienaren, PAULUS en MACARIUS, dit heilig werk tot stand gebracht had; besloot men, vooreerst, dat niemand, die, naar de leere der Euangelisten en Apostelen, de vereering der Heilige Drieëenheid beleden had, en daar op gedoopt was, *weder* daarömtrent ondervraagd, of ge-

(*) De besluiten dezer vergadering staan bij HARDUIN. *acta. Concil. Tom.* I. *pag.* 685. en DU PIN *Monum. Donatist. pag.* 201.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

gedoopt zou worden. Vervolgends stelde GRATUS eenen *tweeden* regel voor, om te verbieden, dat men de waardigheid der *Martelaren* niet zou hoonen, door dezen eernaam aan zulke lieden te geven, welke de Kerk alleen uit barmhartigheid liet begraven, aan zulken, die zich zelven omgebracht, of anders door hunne zonden de dood verdiend hadden. Maar, wie, in 't vervolg, een soortgelijk misbruik omtrent den naam van Martelaar zou plegen, zou, als hij een leek was, onder de boetelingen geplaatst, en zo hij een geestelijke was, na voorgaande vermaning, van zijn ambt ontzet worden. Op dit voorstel van GRATUS, die zich nederig voor hun boog, riepen alle de Bisschoppen eenparig: „ *Uwe Heiligheid* oordeelt wel!" De overige besluiten dezer Kerkvergadering betreffen hoofdzaaklijk het gedrag der Bisschoppen en de Kerkelijke tucht, en behelzen niets bijzonders.

Op deze wijze hadden de *Donatisten* geene vrijheid van Godsdienst meer, alhoewel hunne gedwongene vereeniging met de *Katholijken* niet kon beletten, dat 'er nog een groot getal *Donatisten* overbleef. Keizer KONSTANS schijnt, gemeenschaplijk met zijnen broeder KONSTANTIUS, wetten tegen hen gegeven te hebben (*). In dezen toestand bleven zij, gedurende het leven van den laatstgemelden Keizer, tot aan de regeering van Keizer JULIANUS.

Regeering van

Te weten, onder dezen Keizer, onderging de toestand van den Godsdienst eene geheele verandering.

(*) AUGUSTIN. *Epist.* 105. *C.* 2. *p.* 227. *T.* II. *Opp.*

ring. De Christelijke Godsdienst was nu omtrent eene halve eeuw de Godsdienst van den Staat geweest, en door KONSTANTYN *den Grooten* en zijne Zoonen voorgestaan en beschermd, maar JULIANUS, in het jaar 361, aan het Keizerrijk gekomen, deed belijdenis van den Heidenschen Godsdienst, en poogde, op allerleië wijze, denzelven uit de laagte, waar in hij vervallen was, weder op te beuren. Omtrent dezen Keizer vinden wij de berichten en beöordeelingen van de Schrijvers, zijne tijdgenooten, geheel tegenstrijdig. De meesten van dezen zijn Redenaars, die de zaken, van den éénen en anderen kant, plegen te vergrooten, en terwijl de Christenen onder dezen hem den *Apostaat* of *Afvalligen* noemen, en zijne beeldenis met zwarte verwen schilderen, verheffen de Heidensche Redenaren hem ten uitersten, stellen hem voor, als bijna zonder gebreken, en keuren hem den eernaam van *den Grooten* overwaardig. Ook laater Geleerden, na de herstelling der wetenschappen, hebben hem verschillend beöordeeld, zonder zich, altijd, behoorlijk voor den invloed van partijschap en menschlijke driften te hebben kunnen wachten (*). Daar wij gelooven, dat, in

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Keizer JULIANUS.

(*) Eén der eerste Schrijvers onder de nieuwen, na de herstelling der Wetenschappen, die gematigdheid aanprees, in het beöordeelen van JULIANUS, was LEEUWENKLAU of LEUNCLAVIUS, (*Apologia pro* ZOSIMO, *præfixa H.* ZOSIMI, *ex edit.* CELLARII,) Op zijn voetspoor volgde GOTFR. ARNOLD (*Kerk- en Ketter-Hist.* I. *Deel*, IV. *Boek.* I. *Hoofdst.* *Bladz.* 194.) Het leven van JULIANUS, door den

III BOEK III Hoofdst. ma C. G. Jaar 337. tot 363.

in het algemeen, de overgang van iemand, wie hij ook zij, van het één Wijsgeerig of Godsdienstig gevoelen tot het ander, op zich zelven, niets beslist

den Abt LA BLETTERIE is, over het geheel, wèl geschreven. Nog is 'er eene levensbeschrijving van JULIANUS door DESVOEUX in het Engelsch, onder den titel: *The Life and Character of Julian the Apostat.* Met veel kracht en bevalligheid heeft de Hoogleeraar A. KLUYT, in zijne Redenvoering *pro Juliano*, de goede hoedanigheden van dezen Keizer voorgedragen. Al te sterk zijn de woorden van MONTESQUIEU *L'esprit des Loix Livr.* XXIV. *Chap.* X. „ Il n'y a point eu après lui de Prince plus „ digne de Gouverner des hommes." *'Er heeft nooit na hem een Vorst geleefd, die waardiger was over menschen te regeeren.* Geheel anders oordeelt over hem MOSHEIM *Kerkel. Geschied.* II. *Deel*, *Bladz.* 25. De gematigdheid van den Christen Dichter PRUDENTIUS in zijn oordeel over JULIANUS verdient lof. Dus zingt hij van hem *Apotheos. vs.* 449. *sqq.*

Principibus tamen e cunctis non defuit unus,
Me puero, ut memini, ductor fortissimus armis,
Conditor et legum celeberrimus, ore manuque
Consultor patriae, sed non consultor habendae
Relligionis; amans tercentum millia divûm:
Perfidus ille Deo, quamvis non perfidus Orbi.

Dat is:

Van alle Vorsten leefde, in mijne kindsche jaren,
Eén Vorst, het heugt mij nog, in 't oorlog fiks ervaren,
Die wijze wetten gaf; eèn steun, met mond en hand,
Niet voor den Godsdienst, neen! maar toch voor 't Vaderland.
Hij, die een vriend was van een duizendtal van Goden,
Was, trouw aan 't Rijk, ontrouw aan God en zijn geboden.

flist voor of tegen de waarheid van zoodanig gevoelen, en dat dus het waare Christendom 'er niets bij wint of verliest, wie of wat JULIANUS, ten opzichte van zijnen Godsdienst, geweest is, zullen wij, zonder haat of gunst, eenvoudig verhalen, het geen wij, bij de Schrijvers van dien tijd, en in zijne eigene schriften, hem en zijne verrichtingen, voornaamlijk met betrekking tot den Godsdienst, betreffende, vinden opgetekend.

De Keizer JULIANUS was de jongste Zoon van JULIUS KONSTANTIUS, Stiefbroeder van KONSTANTYN *den Grooten*, en omtrent 30 jaren oud, toen hij Keizer werd. Bij den algemeenen moord der bloedverwanten van den zoo evengemelden Keizer, in het jaar 337, door de soldaten, door aanstoking of onder oogluiking van Keizer KONSTANTIUS, werd zijn ouder Broeder GALLUS verschoond, omdat hij zieklijk was, en JULIANUS, die naauwlijks zeven jaren oud was, om zijne jongheid. MARKUS, Bisschop van *Arethusa*, beveiligde hem, voor de woede der soldaten, in eene Kerk (*). Hij werd vervolgends opgevoed, door EUSEBIUS, Bisschop van *Nikomedië*, die zijn ver-

De geschiedenis van zijne jeugd.

(*) JULIANUS *ad S. P. Q. Athen. p.* 270. *ed.* SPANHEMII *Lipf.* 1696. *fol.* LIBAN. *Orat.* VII. *pag.* 236. *ed.* *Morel. Paris.* 1627. *fol.* EUTROP. *Hist.* X. I. SOCRAT. *Hist. Eccles.* III. I. GREGOR. *Nazianz. Orat.* III. *pag.* 90. *Paris.* 1630. *Tom.* II. *Opp.* Deze laatste schrijft zijne behoudenis aan de zorg van KONSTANTIUS zelven toe. Maar hij is te zeer partijdig voor dezen Keizer, dan dat men hem alleen geloven kan.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

verre bloedverwant was (*), een hoofd der *Ariäänen*, of liever *Eusebiänen*. Met zijn vijftiende jaar werd JULIANUS, benevens zijn Broeder GALLUS, ver van het Hof, naa een Keizerlijk slot bij *Cæsarea* in *Kappadocië* gezonden, alwaar zij verder onderwijs ontvingen, maar voor het overige, zeer ingetogen leven moesten (†).

Belijdt twintig jaren lang het Christendom.

Waarschijnlijk was de bedoeling van KONSTANTIUS, de beide Broeders GALLUS en JUSTINIANUS, tot den geestelijken stand, en tot de Bisschoppelijke waardigheid, te brengen, om hen des te zekerer van alle aanspraak op den troon te verwijderen. Zij genoten dan, onder andere kunsten en wetenschappen, zoo veel onderwijs in den Godsdienst, dat zij, als voorlezers, bij den openbaren Godsdienst, de Heilige Schrift voorlazen. Ook werden zij tot de beöefening der Godzaligheid opgeleid, naar de denkbeelden, welke men, ten dien tijde, onder de Christenen, daar van vormde. Zij betoonden ongemeene hoogachting jegens de Leeräars, en andere vroome Christenen, bezochten de Kerken vlijtig, en bewezen aan de Martelaren, bij hunne graven, den gewonen eerbied, bijzonder door het stichten van kerkelijke gebouwen en rijke geschenken. Dus bewandelde JULIANUS, gelijk hij zich zelven uitdrukt (§), den weg van het Christendom twintig jaren lang. Evenwel stelt GREGORIUS van *Nazianzus* hem voor, als een'

(*) AMMIAN. MARCELL. *Hist.* XXII. 9.

(†) JULIAN. *l. c.* SOZOMEN. V. 3.

(§) *Epist.* 51. *pag.* 434. *ed. Spanhem.*

een' loos bedrieger en geheimen vriend van het Heidendom, van zijne eerste jeugd af aan; die, in de twist-oefeningen met zijnen broeder, altijd de verdediging der Afgoderij gewoon was op zich te nemen (*). Ook schrijft de Heidensche Geschiedschrijver AMMIANUS MARCELLINUS (†), dat hij, van zijne eerste kindsheid af, reeds geneigd was tot den dienst der Goden, en dat hij, jongeling zijnde, meer en meer in ijver daar voor ontvlamde, maar dat hij, uit vreeze, het één en ander, dat daar toe behoorde, zoo geheim mooglijk, verrichtte (§).

III. BOEK. III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Legt zich toe op de wijsbégeerte en welsprekendheid.

JULIANUS was vlug van vernuft, en vaardig, om alles schielijk te bevatten; zijne leeslust was onverzadelijk; toen zijn broeder GALLUS in het jaar 351 tot *Cæsar* benoemd was, kreeg hij vrijheid, om te *Konstantinopolen* te komen, en zich in de wijsbegeerte en welsprekendheid te oefenen. Thans werd hij het eerst bekend met de Heidensche Geleerden; zijn voortgang in de geleerdheid was buiten-

(*) Door een wonderwerk zal ook de hemel toen reeds de geveinsdheid van JULIANUS openbaar gemaakt hebben. Als de beide broeders samen eene Kerk stichtten op het graf van den Martelaar MAMAS, stortte dat gedeelte, hetwelk JULIANUS bekostigde, telkens weder in, en kon niet voltooid worden. GREGOR. *Nazianz. l. c.* SOZOMEN. *l. c.* (†) XXII. 5.

(§) Men ziet hier de reden, waaröm sommigen ontkend hebben, dat JULIANUS ooit een Christen geweest is, zie *Dissertations Histor. sur divers sujets* door LA CROZE *pag. 76.* enz.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

tengemeen; hij sprak zoo innemend, en zijn geheel gedrag was zoo bevallig, dat, alhoewel hij, op raad van zijnen Hofmeester, zich in kleding niet onderscheidde van jongelingen van burgerlijken stand; de inwoners der hoofdstad hem reeds aanmerkten, als waardig het deelgenootschap des rijks. Dit ontrustte den argwanenden KONSTANTIUS zoodanig, dat hij zijnen Neef gebood, zich naa *Nikomedië*, of eenige andere stad van *Klein-Asië*, te begeven; doch met uitdruklijk bevel, om de lessen van LIBANIUS, die aldaar leerde, niet aan te hooren (*), ECEBOLUS, die JULIANUS leermeester in de welsprekendheid was, deed hem zelfs, met eenen eed, beloven, dat hij LIBANIUS niet zou gaan hooren, maar JULIANUS las heimlijk de schriften van LIBANIUS, en stelde zich die ten voorbeeld (†).

LIBANIUS.

LIBANIUS werd voor *éénen der* welsprekendste Redenaren van zijnen tijd gehouden, maar was tevens een ijverig Heiden. Hij had te vooren de welsprekendheid te *Konstantinopolen*, met veel toejuiching, onderwezen, tot hij, in het jaar 346, op aanstoken van eenen mededinger in deze kunst, naa *Nikomedië* verdreven werd. Hij prees den Keizer KONSTANTIUS, in zijne schriften, zoo lang deze Keizer leefde, maar overlaadde hem met beschuldigingen na zijne dood, gelijk SOCRATES (§) hem ver-

(*) LIBAN. *Orat.* V. *pag.* 174. *sqq. ed. Morel.* 1627. *fol.* SOCRAT. III. 1. SOZOM. *l. c.*

(†) LIBAN. *Orat.* XII. *pag.* 363. *sqq.*

(§) *Hist. Eccles.* III. 23.

verwijt. Zelfs in zijnen ouderdom, verdedigde hij den Afgodsdienst nog stout weg, in eene redenvoering, aan den Keizer THEODOSIUS gericht. (*Oratio pro Templis.*) Men heeft van hem eene menigte *Redenvoeringen*, zoo tot oefening, (*Progijmnasmata et Declamationes*,) als bij wezenlijke gelegenheden, opgesteld, waar van F. MORELLUS te *Parys* eene verzameling uitgegeven heeft; in twee Deelen in folio, in het jaar 1606 en 1626. Naderhand zijn 'er nog eenigen door anderen in het licht gegeven, bij voorbeeld JAC. GOTHOFREDUS (*) en FABRICIUS (†). Zijne *Brieven* (§) zijn reeds van ouds nog boven zijne *Redenvoeringen* gekeurd, ten aanzien van den fraaien stijl, vernuft, en levendigheid. Over het algemeen heeft niemand der laater Griekfche Schrijvers den beschaafden *Attischen* stijl zoo in zijne magt gehad, als LIBANIUS; hoewel hij meermalen in het duistere en onregelmatige valt.

JULIANUS omhelst in het geheim het Heidendom.

Wij vervolgen, na dezen uitstap, de Geschiedenis van JULIANUS. In *Klein-Asië*, waar hij zich thans onthield, bevonden zich eenige vermaarde Heidensche Wijsgeeren van den *Nieuw-Platonischen* aanhang, of *Eclectici*, die, gelijk wij gezien hebben, beweerden, dat, in alle Godsdiensten en wijsgeerige samenstellen, de waarheid bevat, doch in den

(*) *Genevæ* 1641. 4. en in zijne *Opusc. Jurid. minora Lugd. Bat.* 1733. *fol.*

(†) *Bibl. Gr. Vol.* VII. *pag.* 145. *sqq.*

(§) Uitgegeven door JOH. CHRISTOPH. WOLF *Amsterd.* 1738. *fol.*

munteud verstand, niet met diepe onderzoekingen, maar met zoodanige buitengemeene proeven ophield. Deze had hem en anderen van zijne vrienden onlangs in den Tempel van HEKATE gebracht, alwaar, nadat hij een korentjen wierook gereinigd, en heimlijk een stil gebed had gesproken, het beeld der Godin had beginnen te lagchen. Vervolgends had hij de fakkels, welke de Godin in de handen hield, door een van hem voortgebracht licht, ontstoken. Ondertusschen, moet men zich aan dit alles niet vergapen, voegde EUSEBIUS 'er bij, dewijl de Wijsgeerte ons eene andere reiniging leert. Doch, JULIANUS had genoeg gehoord, om te besluiten, een leerling van MAXIMUS te worden (*); volgends bericht van EUNAPIUS ging hij denzelven te *Efeze* een bezoek geven; volgends de Christen-Schrijvers kwam MAXIMUS, door den roem, welken JULIANUS zich reeds verworven had, zelf tot dezen jongen Prins (†). Hoe dit zij, daarin stemmen zij onderling, en ook met LIBANIUS (§) overeen, dat JULIANUS, van dezen tijd af, tot den Heidenschen Godsdienst is overgegaan. MAXIMUS, door zijnen ouderdom, een achtbaar voorkomen hebbende, kondigde JULIANUS, met eene stoute verzekering, aan, dat hij eens den Keizerlijken troon zou bekleden (**). Deze voorzegging trof den jongen yuurigen Prins ongemeen, die nu [illegible] het

III BOEK. III Hoofdst. na C. G. Jaar 373. tot 363.

(*) EUNAPIUS *de Vit. Sophist. p.* 86. *sq. Basil.* 1596. 4.

(†) SOCRAT. III. 1. SOZOM. V. 2. (§) *Orat.* V. *p.* 174.

(**) MAXIMUS maakte, in het vervolg, van zoodanige voorzeggingen, om aan Vorsten den troon te voorspel-

 len,

III BOEK III Hoofdſt. na C. G. Jaar 337. tot 363.

het eerst eene levendige begeerte ontwaar werd, om eens te regeeren, en voortaan dikwijls met waarzeggers raadpleegde, om het toekomende door hen te vernemen, terwijl hij zijne vrienden verzekerde, dat de wereld gelukkig zou zijn, wanneer hij ééns de hoogſte magt in handen kreeg. Uit vreeze nogthans voor den argwanenden Keizer KONSTANTIUS, verbergde JULIANUS niet alleen zijnen overgang tot het Heidendom, maar nam zelfs den ſchijn van grooter ijver voor het Christendom aan, latende zich tot Monnik ſchieeren, en tot voorlezer der gemeente te *Nikomedië* aanſtellen (*).

Beöordeeling van den afval van JULIANUS tot het Heidendom.

Dit is het eenvoudig bericht, dat ons de Geſchiedenis geeft van het Christendom van JULIANUS, en zijnen afval tot het Heidendom. Men leest daar in niets, dat *de zeden der Christenen* tot denzelven aanleiding gegeven hebben. Hoe bedorven dezelve ten dien tijde ook waren, hoe zeer de twisten en verdeeldheden onder hen tot ſchandelijke en onverdraagzame handelingen aanleiding gaven, en aanſtootlijk waren voor verſtandige Heidenen, evenwel waren de zeden der Christenen nog zoo zuiver, in vergelijking van die der Heidenen, dat wij, in het vervolg zullen zien, dat JULIANUS zelf, in zijne ſchrif-

-ſen, meer zijn werk, doch niet met hetzelfde gevolg. Om iet dergelijks heeft hij, naderhand, onder de Keizeren VALENTINIANUS en VALENS, het hoofd moeten verliezen. MOSHEM. *Diss. ad H. E. pert.* Vol. I. p. 160.

(*) JULIAN. *Epist.* 64. *pag.* 454. SOCRAT. en SOZOM. l. c. THEODORET. *H. E.* III. 1. FILOSTORG. III. 27.

ſchriften, hen aan de Heidenen ten voorbeeld voorſtelt. Neigden de Christenen reeds tot Bijgelovigheden, deze konden echter niet haalen bij de Bijgelovigheden van het Heidendom, en konden JULIANUS niet ergeren, die zelf, met alle zijne Wijsbegeerte, aan Bijgeloof gehecht was. Ook kon JULIANUS, indien hij behoorlijk onderwezen was geweest, in de leere van het *Christendom*, in dezelve, vergeleken met de leere van het Heidendom, hoe zeer ook door de Wijsgeeren verkunſteld, door hunne Fabelleere *Allegorisch* te verklaren, en als geheimzinnige beelden te beſchouwen, onder welken gewigtige waarheden nopens de kennis van God, der natuur, en der menschlijke pligten verborgen lagen, geene reden voor zijnen afval vinden. Wij weten niet naauwkeurig, hoe het met het onderwijs van JULIANUS in het Christendom gelegen is geweest, maar zoo veel blijkt ons, uit zijne ſchriften, dat hij tot den waaren geest van dezen Godsdienst niet is ingedrongen, hij zou anders deszelfs leerſtukken niet zoo hebben kunnen misvormen; de rechte uitlegkunde der Heilige Schrift zal hem insgelijks ontbroken hebben, waar door hij zoo menige plaats derzelve in een verkeerd licht beſchouwde, en alöm ongerijmdheden en ſtrijdigheden meende te ontwaaren. Hoe het zij, zijn voornaamſte leermeester ECEBOLIUS was te zwak van verſtand en geest, om de zuivere leere van het Christendom van de bijvoegzelen der dweeperij te onderſcheiden, en bezat voor zich zelven zelf te weinig kracht van overtuiging, dan dat hij die zijnen voedſterling

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

zou hebben ingeprent. Men ziet dus, hoe sommigen, zonder grond in de Geschiedenis dier tijden, en tegen alle blijkbaarheden aan, hebben beweerd, dat de reden van JULIANUS overgang tot het Christendom geheel en alleen in zijne redelijke overtuiging, versterkt door den toenmaligen toestand van het Christendom, gelegen hebbe. Het geen de echte berichten in zich vervatten, maakt dezen overgang zeer bevattelijk, zonder dat eenige gissingen nodig zijn. De moord van zijn geslacht, het gevaar, hetwelk hij zelf gelopen had, en waar hij nog aanhoudend voor bloot stond; de dwang, hem aangedaan, door hem tot de strengste levenswijze, en den geestelijken stand, te bestemmen, en hem te beletten, zijnen smaak, in het verkiezen van zijne letter-oefeningen, en het hooren van eenen vermaarden man, omdat die een Heiden was, *te volgen*; de listige gedragingen der Heidensche Wijsgeeren jegens hem, hun voorwendzel van geheime wetenschappen, en hunne stoute voorzeggingen, dat hij éénmaal zou regeeren; dit alles, dus saamgenomen, hetwelk op echte geschiedkundige waarheid steunt, was genoeg, om den vuurigen en vluggen geest van den jongeling met wraak tegen KONSTANTIUS, met afkeer van den Godsdienst, voor welken deze Keizer zoo grooten ijver betoonde, en tot welken JULIANUS met zoo veel dwang bepaald werd, en met eene geneigdheid tot het Heidendom, hetwelk hem door de Wijsgeeren, inzonderheid door MAXIMUS, met wien hij geheel was ingenomen, van de fraaiste zijde werd voorgesteld, te vervullen. Onder dit alles

kan

kan men zijn veinzen en huichelen, tot die mate, dat hij zelfs naar den geestelijken ftand fcheen te dingen, naauwlijks verfchoonen, met het gevaar, waar in hij, wegens den argwaan van Keizer KONSTANTIUS, verkeerde.

Hij wordt na Atheenen gezonden, alwaar hij zich in de wetenfchappen oefent.

Voornaamlijk liep hij groot gevaar, toen in het jaar 354, zijn Broeder GALLUS, op bevel van den Keizer, wegens zijne buitenfporigheden, waar bij kwam het vermoeden, dat hij naar de kroon dong, ter dood gebracht werd. De Opperkamerheer EUSEBIUS drong zelfs op zijne dood aan, maar de voorfpraak der Keizerin EUSEBIA behield hem. Na zeven maanden, meest in het gevolg des Keizers, maar in de daad, als een ftaatsgevangene, gefleten te hebben, in welke omftandigheid hij zich zeer fchrander gedroeg, om alle kwaad vermoeden weg te nemen, werd hem gelast, zich naa *Griekenland* te begeven (*); geern volbracht hij dit bevel, hetwelk ieder een als eene verbanning befchouwde, omdat te *Atheenen* de wetenfchappen en kunften toen nog fteeds bloeiden (†). Het geen GREGORIUS van *Nazianzus* (§) hier bij voegt, dat JULIANUS nog eene geheime reden van genoegen in deze reize had, te weten, om dus de Priesters en bedrieglijke Tooveraars aldaar nopens zijn lot voor het toekomende te kunnen raadplegen, zullen wij aan

(*) JULIAN. *ad Atheniens. pag.* 272. *fqq.* LIBAN. *Or.* X. *pag.* 266. AMMIAN. MARCELL. XV. 1. *fqq.*

(†) JULIAN. *Orat.* III. *pag.* 118. *Epist. ad Themist. pag.* 260. (§) *Orat.* IV. *pag.* 132.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

aan zijne plaats laten. Evenwel is zoo veel zeker, dat de waarzeggers voorbeduidzelen zijner toekomende grootheid voor hem naarſpeurden, en dat hij zich zelven geheel overgaf, aan eenen man, van wien de Heidenen zeiden, dat hij alleen onder alle menſchen zonder zonden was (*). Deze ſchijnt de Opperpriester van *Eleuſis* geweest te zijn, die MAXIMUS, hem, als den allerbekwaamſten man in de *Theurgie*, had aangeprezen (†). Thans zal ook gebeurd zijn, indien wij den Christen Kerkgeſchiedſchrijver THEODORETUS geloven (§), dat JULIANUS ééns door eenen Wichelaar in het binnenſte van eenen Tempel gebracht, waar deze de geesten deed verſchijnen, door derzelver vreeslijke gedaante ontſteld, het bij de Christenen gewoone teken des kruis maakte, waar door terſtond alle de *Demons* verdweenen, die wisten, dat zij door *dit teken* overwonnen waren. De goochelaar, die dit begreep, verweet aan JULIANUS zijne vrees, en gaf hem tevens te kennen, dat de geesten, niet uit ontzag voor het kruis, maar uit afkeer tegen zijne verrichting, verdweenen waren, waar mede JULIANUS zich liet te vrede ſtellen. Doch, deze vertelling riekt te zeer naar de bijgelovige verëering van het kruis, welke thans onder de Christenen de overhand nam. Geduurende zijn verblijf te *Atheenen* droeg JULIANUS (**) de verwondering weg van zeer velen, wegens zijne kundigheden en zachte ze-

(*) LIBANIUS *Orat* V. *pag.* 175. *Orat.* X. *pag.* 268.
(†) EUNAPIUS *de Vit. Sophist. Cap.* 5.
(§) *Hist. Eccl.* II. 3. (**) Volgends LIBANIUS *l. c.*

zeden. *Ten zelfden tijde oefenden twee naderhand voorname Christen-Leeräars zich aldaar in de welsprekendheid, GREGORIUS van *Nazianzus*, en BASILIUS *de Groote*. De laatstgemelde werkte zelfs, gemeenschappelijk met JULIANUS, in de uitlegkunde der H. Schrift, hetwelk hij hem naderhand onder het oog gebracht heeft (*). En GREGORIUS meende toen reeds, in de gelaadstrekken, gebaarden, gesprekken en andere in het oog lopende bijzonderheden van den jongen Prins, een ligtvaardig, trotsch, en gevaarlijk vernuft te ontdekken, gelijk hij, in laater jaren, verzekerde (†).

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

In het jaar 355 ontbood de Keizer KONSTANTIUS JULIANUS bij zich te *Milaan*, en benoemde hem tot *Cæsar* (*Rijks-opvolger.*) Hier omtrent bericht hij ons zelf (§), dat, als hij voornemens was, de Keizerin, wier voorspraak hem deze waardigheid bezorgd had, met eenen Brief, te verzoeken, om hem daar mede niet te bezwaren, de Goden, die hij gebeden had, hem daarömtrent hunnen wil te openbaren, hem den smadelijksten dood gedreigd hadden, indien hij den Brief afzond. Tevens overwoog hij, hoe onbillijk hij handelde, in de Goden te wederstreven, en een beter besluit te willen nemen, dan zij, die alles wisten, en ook in de toekomste zagen. Hoe het zij, hij begaf zich, als *Cæsar*, naa *Gallië*, om dat land van de invallen en verwoestingen der *Germaansche* of duitsche volken te verlossen;

JULIANUS wordt Cæsar en Veldheer aan den Rhyn.

(*) *Epist.* 41. *p.* 124. *T.* III. *Opp. ed. Benedictin.*
(†) *Orat.* IV. *l. c.* (§) *Ad Atheniens. p.* 275.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

sten; en, hoewel door den argwaan des Keizers zeer bepaald in zijn gezag, en bovendien geene ondervinding hebbende van de kunst des oorlogs, toonde JULIANUS echter terstond, alle de vereischten van eenen goeden veldheer te bezitten. Hij dreef de *Germanen* terug over den Rhijn, trok zelfs één en andermaal de rivier over, en bestookte hen in hun eigen land, waar door *Gallië* bevrijd, en in zijnen vorigen bloei hersteld werd. Ook maakte hij zich bij de soldaten en ingezetenen bemind, door liefta-ligheid, wijsheid en billijkheid; terwijl hij allen een goed voorbeeld gaf van eene matige en zelfs strenge levenswijze, welke hij met geleerde bezigheden paarde (*).

JULIANUS wordt door de soldaten tot Keizer uitgeroepen.

Ten einde den invloed van JULIANUS te verzwakken, ontbood KONSTANTIUS een aanzienlijk gedeelte der troepen onder zijn gebied naa het Oosten op, onder voorwendzel, van die tegen de *Perfen* nodig te hebben. De soldaten (†), weinig zin hebbende in dezen verren togt, riepen, in plaats van te gehoorzamen, op het einde des jaars 360, hunnen veldheer JULIANUS tot *Augustus*, of Keizer, uit. De Christen-Schrijvers, GREGORIUS van *Nazianzus* (§) en FILOSTORGIUS (**), beschuldigen JULIANUS, dat hij

(*) JULIAN. *ad Atheniens. p.* 277. *ejusd. Misopogon p.* 340. *sq.* AMMIAN. XV. 8. XVI, XVII, XVIII.

(†) Misschien *Batavieren*, die een verding hadden met de Romeinen, dat zij niet over het Alpisch Gebergte dienen zouden. WAGENAAR *Vad. Hist.* I. *Deel Bl.* 252.

(§) *Orat.* III. *pag.* 58. (**) *Libr.* VI. *Cap.* 5.

hij zelf, onder de hand, het volk tot dezen ſtap hebbe aangezet; maar volgends AMMIANUS (*) ſtelde hij, integendeel, alle pogingen in het werk, om hen van dezen ſtap af, en bij hunnen pligt, te houden, tot hij eindelijk voor hun onſtuimig geweld genoodzaakt was te wijken. JULIANUS zelf (†), neemt JUPITER, en alle zijne overige Goden, tot getuigen, dat hij van het voornemen der ſoldaten, vóór den avond, op welken zij dat begonnen werkſtellig te maken, niets geweten, en niet dan met den uiterſten tegenzin in hunne begeerte bewilligd hebbe. Ook meldt hij, dat hij de Goden, in deze zorglijke omſtandigheid, om eene buitengewoone blijk van hunnen wil gebeden, en die ook dienvolgends bekomen hebbe. Te weten, in den daar op volgenden nacht, zal hem de beſchermgeest van het Rijk verſchenen zijn, en hem dus aangeſproken hebben: „ Reeds lang onthield ik mij, heimelijk, „ in uwen Voorhof, ô JULIAAN! en zou geern uwe „ waardigheid vergrooten. Ik ben reeds eenige kee- „ ren, als afgewezen zijnde, voortgegaan; zo gij „ mij ook thans niet aanneemt, daar zoo velen een- „ parig hunne genegenheid op u vestigen, dan zal „ ik het opgeven, en treurig heengaan. Prent u „ ten minſten dit diep in, dat ik niet langer bij u „ wonen zal (§)." Bedroog JULIANUS anderen, of bedroog hij zich zelven, en werd hij door bedriegers om den tuin geleid? Hoe het zij, in de Brie-

(*) XX. 4. *ſq.* (†) *Ad. Atheniens. pag.* 284.
(§) AMMIAN. *l. c. Cap.* 5.

III BOEK III Hoofdst. C. G. Jaar 337. tot 363.

Brieven, welke hij aan den Keizer schreef, gaf hij zich zelven den titel van *Augustus* niet, en sprak daar in met onderwerping en eene houding van oprechtheid. Maar wanneer hem bleek, dat de Keizer hem nooit zou erkennen, en zelfs de *Germaansche* Volken tegen hem opstookte, besloot hij, zijne waardigheid met zijn leger te handhaven, met hetwelk hij langs den *Donau* naa *Konstantinopolen* op weg sloeg (*).

Hij belijdt het Heidendom openlijk.

Thans verklaarde hij zich openlijk voor den Heidenschen Godsdienst, en riep in *zijnen Brief aan die van Atheenen*, gelijk wij gezien hebben, de *Goden* tot getuigen aan; ook deed hij de Heidensche Tempelen in *Illyrië*, die lang gesloten geweest waren, weder openen, offerde in dezelven, en wekte anderen op, om insgelijks te doen; waar in de Heidenen te *Atheenen* hem terstond navolgden (†). AMMIANUS (§) spreekt wel zoo, als of JULIANUS, eerst na zijne komst te *Konstantinopolen*, zich openlijk verklaard hebbe, in den grond nogthans wederspreekt hij het bovenstaande niet. Ook kan men GREGORIUS van *Nazianzus* (**) wel geloven, dat de Keizer KONSTANTIUS reeds zeder eenigen tijd de Godsdienst-verändering van zijnen Neef geweten hebbe.

Voor-

Bij deze gelegenheid, worden van Heidensche en Chris-

(*) JUL. *ad Athen. p.* 285. AMMIAN. XX. 8. XXI. 1.

(†) JULIAN. *Epist.* 38. *pag.* 415. LIBAN. *Orat.* X. *p.* 288. SOCRAT. III. 1. SOZOMEN. V. 1. (§) XXII. 5.

(**) *Orat.* III. *pag.* 68.

Christelijke Schrijvers zoo vele wonderen en voortekens verhaald, dat zij, om strijd, elkander in Bijgeloof of ligtgelovigheid schijnen te willen overtreffen. JULIANUS zelf was zeer ijverig, in het onderzoeken van de ingewanden der geslachte offerbeesten, om daar uit, en uit de vlucht der vogelen, zijne aanstaande lotgevallen te ontdekken; op de waarschuwing der Wichelaren, staakte hij voor eene poos zijnen togt, en geloofde, op het oogenblik van de dood van KONSTANTIUS, van dezelve een voorgevoel gehad te hebben (*). GREGORIUS van *Nazianzus* verhaalt (†), doch enkel als een gerucht, dat men eens in de ingewanden van één der offerbeesten, het teken van het kruis, omringd van eene kroon, gevonden hebbe; en SOZOMENUS (§), dat, bij de aankomst van JULIANUS in *Illyrië*, wanneer de wijnoogst reeds geëindigd was, de wijnstokken onvoorziens vol onrijpe druiven gehangen hebben; ook was 'er een daauw gevallen, waar van elke druppel op de klederen van JULIANUS en zijne togtgenoten een kruis verbeeldde. De Christenen verklaarden deze tekenen van JULIANUS kort leven, en de bewaring van hunnen Godsdienst.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337 tot 363.

Beelden van Heidensch en Christelijk Bijgeloof.

Ondertusschen overleed KONSTANTIUS, in het jaar 361 (**), waar op JULIANUS, zonder verderen tegen-

Dood van KONSTANTIUS. JU-

(*) AMMIAN. XXII. 1. ZOSIM. *Hist.* III. 9, 11.

(†) *Orat.* III. *pag.* 70. (§) V. 1.

(**) Een gerucht, als of JULIANUS den Keizer 'zou hebben laten vergeven, vinden wij alleen bij GREGORIUS (*Orat.* III. *pag.* 68.)

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

LIAAN wordt Keizer.

genstand, in het geheele Romeinsche Rijk, als Keizer, erkend werd. Terstond legde hij zich toe op de verbetering der gebreken in den Staat, eerst en vooral het overdadige in de hofhouding, en de weelde afschaffende, en meer dan duizend overtollige hofbedienden afdankende, hoewel sommige Christen-Schrijvers willen beweeren, dat tot dit laatste veel hebbe toegebracht, dat deze lieden Christenen waren (*). Echter met weinig schijn, dewijl JULIANUS, die als Wijsgeer wilde handelen, de dartelheid en overdaad, welke aan het Hof van KONSTANTIUS had plaats gegrepen, niet te dulden stond (†).

JULIANUS herstelt het Heidendom.

Men mag, uit de volgende daadzaken, met grond beweeren, dat JULIANUS zich twee groote oogmerken voorstelde, bij zijne regering te bereiken; de *Perzen* te vernederen, en het Heidendom, zoo veel mogelijk, te herstellen. Ten opzichte van dit laatste, schrijft LIBANIUS (§), dat de wensch van JULIANUS, om eenmaal Keizer te wezen, daarop gegrond was, omdat zijn hart getroffen was, ziende zoo vele Tempels ter neder geworpen, de verborgenheden (*Mysteria*) afgeschaft, de Altaren omgekeerd, de offeranden gebluscht, de Priesters in ballingschap verdreven, en de heilige schatten aan onderscheide lieden verdeeld. Zoodra hij, derhalven, in het bezit van den troon was, gaf hij bevel, dat de geslotene Heidensche Tempels, bijzonder

(*) GREGORII *Nazianz. Orat.* III. p. 84. SOCRAT. *H. E.* III. 1. (†) AMMIAN. MARCELL. XXII. 10. XXIII. 4.
(§) *Orat. parent. in Julian.* §. 7. *pag.* 235.

der in het Oosten weder geöpend, de vervallene en gesloopte weder opgebouwd, en alle plegtigheden van den Godsdienst, voornaamlijk de offeranden, weder ingevoerd zouden worden. Aan de Priesters der Goden, en andere dienaren van den Tempel, schonk hij de ontnomene vrijheden, regten en eerbewijzingen weder, ook wees hij hun genoegzame inkomsten voor hun bestaan, en tot de oeffening van hunnen Godsdienst, aan. Die genen, welke van omvergeworpen Tempelen huizen hadden gebouwd, moesten thans daar voor betalen. Den Nijlmeter in *Egypte*, die volgends last van KONSTANTIUS in eene Christelijke Kerk bewaard werd, liet hij weder in den Tempel van *Serapis* brengen, om daar bewaard te worden (*). Hij zelf was allerijverigst in het vereeren der Heidensche Goden, zich toeleggende, om het ambt van *Opperpriester*, dat met de Keizerlijke waardigheid verbonden was, daadlijk waar te nemen. Ook nam hij den post van eenen Opziener of *Profeet* aan bij het *Didymëisch* orakel van APOLLO. In zijnen hof of tuin, had hij menigvuldige Altaren, ter eere van alle Goden, op welke hij elken morgen offerde. In zijn Paleis had hij eene bijzondere kapel, aan de zon gewijd, want deze, of vader MITHRAS, (naar de oude *Persische* benaming,) was, naast den hoogsten God, zijne bijzonder gekozene Godheid, wier lessen en leidingen hij, in dit leven, wilde gehoorzamen, en die hij eens,

(*) AMMIAN. XXII. 5. LIBAN. *Orat.* X. *pag.* 291. SOZOMEN. *Hist. Eccles.* V. 3.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

eens, als hij de wereld zou verlaten, ook tot *leidsman* dacht te nemen (*). Aan de Zon offerde hij daaröm bij haren op- en ondergang; zelfs offerde hij des nachts, aan de Godheden van den nacht, zeer dikwijls verscheen hij in de Tempels der Goden, bijzonder op derzelver feestdagen. Nu eerst werd de Afgodsdienst in *Konstantinopolen* openlijk uitgeöefend. Men zag hem zelfs voor de beelden der Goden nedervallen, de muilen van JUNO kussen, de offerbeesten zelf slachten, en in derzelver ingewanden gunstige voortekens zoeken, hout tot de Altaren aanbrengen, dat aanstoken, en het vuur aanblazen. Handelingen, die aan verstandige Heidenen zelve verächtelijk en laag voorkwamen. AMMIANUS (†) zegt ook daaröm van hem, dat hij een meer bijgelovig, dan stipt waarnemer derGodsdienstplegtigheden was (§).

Zijne verkeering met de Wijsgeeren enz.

In 't bijzonder ontbood hij de twee Heidensche Wijsgeeren, aan welke hij zich zoo sterk verpligt rekende, ten Hove, MAXIMUS en CHRYSANTHIUS. De laatstgemelde weigerde deze nodiging op te volgen; waaröm de Keizer hem, benevens zijne vrouw, tot opperften opziener van den Heidenschen Godsdienst in *Lydië* maakte, waar in deze Wijsgeer zich verstandig en gematigd gedroeg, latende zelfs de Heidensche

(*) JULIANI *Cæsares pag.* 336. *ed.* SPANHEM.

(†) *Hist.* XXV. 11.

(§) Het bovenverhaalde blijkt ons uit JULIANUS zelven *Misopog. pag.* 344, 346. *Epist.* 62. *pag.* 450. LIBAN. *Orat.* VIII, *pag.* 245. *Orat.* X. *pag.* 291. SOCRAT. III. 11. SOZIM. II. 3. PRUDENT. *Apotheos. vs.* 455. *sq.*

ſche Tempels niet opbouwen, en geenen Christen beledigende. Maar MAXIMUS verſcheen ten Hove, wordende door den Keizer met buitengemeene hoogachting ontvangen, waar door deze Wijsgeer zoo trotsch en laatdunkend werd, dat hij toen reeds zich het ongeluk voorbereidde, hetwelk hem, gelijk wij gezien hebben, naderhand getroffen heeft (*). Van andere wijsgeeren en ſofisten, ten Hove met achting onthaald, zond JULIANUS ſommigen, zonder hun eenige weldaad bewezen te hebben, weder weg, zijnde misſchien in zijne groote verwachting van hun bedrogen (†), doch met anderen hield hij gemeenzame verkeering, onder welke PRISCUS was, een wijsgeer, wiens ſtrenge zeden aan het Hof niet veränderden. Van het overig gezelſchap van den Keizer, geeft ons CHRYSOSTOMUS (§) eene afzichtelijke beſchrijving. „ Tooveraars (**), waarzeggers, goo„ chelaars, en allerlei ſoort van bedriegers," zegt hij, „lieden, die van ſnoode kunſten overtuigd en „ daaröm verördeeld waren, of daar niet langer „ van leven konden, kwamen, zoodra de Keizer „ zijne genegenheid voor het Heidendom bekend „ maak-

III BOEK III Hoofdſt. na C. G. Jaar 337. tot 363.

(*) AMMIAN. XXII. 7. LIBAN. *Orat.* X. *pag.* 299.

(†) GREGOR. *Nazianz. Orat.* IV. *pag.* 120.

(§) *Liber de S. Babijla et contra gentil. pag.* 673. *Opuscul. Tom.* I. *Francof. ad Moen.* 1698. *fol.*

(**) JULIANUS had voorheen, met KONSTANTIUS, eene wet tegen deze ſoort van menſchen gegeven, *Cod. Libr.* IX. *Tit.* 18. *Leg.* 5, 6, 7. doch toen was hij ſlechts *Cæſar*, en beleed nog het Christendom uiterlijk.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

„ maakte, van alle kanten ten Hove lopen; en wer„ den, als zij zich flechts voor Afgodspriesters uit„ gaven, ongemeen geëerd. Men zag den Vorst „ zelven, onder eenen hoop ontuchtige en veräch„ telijke perfonen van beiderleië kunne, op de ftra„ ten openlijk wandelen." Deze Kerkvader beroept zich op vele ooggetuigen, ook merkt AMMIANUS aan (*), dat men hem openbare verkeering met Heidenfche vrouwen verweten heeft (†).

Hij begunftigt de Heidenen met ambten, van welke hij de Christenen uitfluit.

Dat JULIANUS, in zijnen ijver voor het Heidendom, de Heidenen, bij het uitdeelen van ambten en bedieningen, de voorkeuze gaf, is niet vreemd. Hoe hij daarömtrent dacht, blijkt uit dezen volgenden Brief (§): „ Ik wil wel niet, zoo waar helpen mij „ de Goden! dat men de *Galileërs*," (dus noemt hij de Christenen, omdat JESUS in *Galileë* was opgevoed,) „ ombrengen, of ten onrechte flaan, „ of hun eenig lijden aandoen zal. Maar het is „ toch ten vollen mijne mening, dat men God„ vruchtige lieden boven hen ftellen moet. Want, „ het fcheelde weinig, of de dwaasheid der *Gali„ leërs* zou alles bedorven hebben; daar wij toch „ door de genegenheid der Goden allen gelukkig „ zijn.

(*) *Libr.* XXII. *Cap.* 14.

(†) Uit GREGOR. *Nazianz. Orat.* IV. *p.* 121, waar hij niet zonder bitterheid tegen JULIANUS uitvaart, blijkt echter, dat deze vrouwsperfonen tot den Tempeldienst behoorden, en dat de Keizer, bij plegtige omgangen, zich dus vernederen wilde, om de Goden te veréeren.

(§) JULIAN. *Epist.* VII. *pag.* 376. *ed. Spanh.*

„ zijn. Wij moeten dus niet alleen de Goden, „ maar ook de godvruchtige menschen en steden „ vereeren." Volgends GREGORIUS *Nazianzenus* (*), had hij het voornemen, om de Christenen van alle bedieningen uit te sluiten. SOCRATES (†) en SOZOMENUS (§) verzekeren, dat hij zulks wezenlijk gedaan heeft. Zelfs voegde hij 'er al spottende deze reden bij, dat hunne wet den Christenen verbood, het zwaard tegen misdadigers te gebruiken, die de dood verdiend hadden. Ja zelfs zal hij de Christenen uit alle openbare volksvergaderingen en gerichtsplaatzen hebben willen weeren, omdat hun geboden was, onrecht geduldig te lijden.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Zijne gevoelens, als Heidensch wijsgeer.

Met alle de bijgelovige plegtigheden, voor welke JULIANUS zoo veel ijver betoonde, wilde hij eenen Wijsgeerigen Godsdienst gepaard hebben, volgends de beginselen der *Eclectici* of *nieuwe Platonisten*. Dus had hij, met de *Pythagoreërs* en *Platonisten*, deze grondstelling aangenomen: Daar is een Allerhoogste God, die alles geschapen heeft, en bestuurt, tot wiens kennis ook de menschen, door de ervaring, geleid worden; maar onder dezen hoogsten God zijn vele laager Godheden van verschillende krachten en werkzaamheden. Deze werken bijzonder sterk op de kundigheden en daaden der volken. Zij zijn van eene tweeledige natuur: onzichtbare, die van God geteeld, in en bij hem zijn; en zichtbare, die hij geschapen heeft, en die zich buiten hem bevinden. Deze leere vindt men in zijne schriften. Dus

(*) *Orat.* III. *p.* 94. (†) III. 12. (§) V. 18.

Dus hebben wij van hem eene *Lofrede op den Koning de Zon* (*), waar in hij deszelfs natuur, oorsprong, krachten en werkingen, als ook zijne voortreflijkheid boven alle Goden zoekt te verklaren (†). In eene andere Redenvoering ter eere van de *Moeder der Goden*, of CYBELE (§), geeft hij van de Geschiedenis dezer Godin eene geheimzinnige verklaring. In eene andere, *tegen de onbeschaafde Cynici* of *hondsche Wijsgeeren* (**), verdedigt hij den *Hondschen* DIOGENES, en toont, dat zijne Wijsgeerte in den grond met die van andere Wijsgeeren overeenstemt. In eene aan den *Hondschen* HERAKLIUS (††) verdedigt hij de Heidensche Fabelen, door het gebruik aan te wijzen, hetwelk verstandige lieden daar van gemaakt hebben. Met deze Redenvoeringen echter, hoe zeer zij niet ontbloot waren van vernuft, geleerdheid, en welsprekendheid, kon hij geene overtuiging te weeg brengen, dan bij lieden, die, of reeds met het Heidendom vooringenomen waren, of die door eene levendige verbeelding, of door den schijn van overal, doch zeer dikwijls verkeerd, te pas gebrachte Wijsgeerte konden mede-

ge-

(*) Ἐις τον Βασιλεα Ἡλιον *pag.* 130. *ed. Spanh.*

(†) Veel van den inhoud dezer Redenvoering is uit JAMBLICHUS ontleend. Zij is gericht aan SALLUSTIUS, een' Heidensch Wijsgeer, van wien een klein Grieksch opstel overig is: *over de Goden en de Wereld*, uitgegeven door THOMAS GALE in zijne *Opusc. Mythologica*; en door FORMEY in eene Fransche Vertaling, te *Halle* 1756. 8.

(§) *Orat.* V. *p.* 158. (**) *P.* 180. (††) *P.* 204.

gesleept worden. Hij klaagt hier zelf over (*): „ Ik heb het één en ander bij den Raad te *Berrhoea* „ gesproken over den dienst der Goden. Allen pre- „ zen zij mijne Redenvoering, doch maar zeer wei- „ nigen werden daar door overreed, en dezen wa- „ ren nog zulken, die reeds, vóór dat ik redende, „ gezond scheenen te denken."

Hij prijst den Heidenen de deugden der Christenen aan.

Julianus gevoelde, hoe ver de inrichtingen bij den eeredienst der Christenen, in eenvoudige deftigheid, als ook hunne zedenleere en deugden, die der Heidenen te boven streefden. Hij poogde daaröm dezelve ook bij de Heidenen in te voeren, en aan te prijzen. Hij was, ten dien einde, voornemens, de inwendige inrichting der Christelijke Kerken bij de Heidensche Tempelen aan te nemen (†), daar predikstoelen voor de onderwijzers te plaatzen, openbare Leeräärs van den Heidenschen Godsdienst, en voorlezers van nuttige boeken, aan te stellen, bepaalde dagen en uuren voor het gebed af te zonderen, kloosters voor mannen en vrouwen, en gasthuizen voor armen en vreemdelingen op te richten. Voornaamlijk, was hij bedacht, om eene Kerkelijke tucht ook bij de Heidenen in te voeren, gelijk hij, in de daad, eenen Heidenschen Priester, wegens eenen beganen misstap, voor drie maanden in zijn ambt schorste (§). Bij verscheidene gelegenheden vermaande hij de Heidensche Priesteren, de deugden en

(*) *Epist.* 27.

(†) GREGOR. *Nazianz. Orat.* III. *p.* 101. SOZOMEN. V. 16. (§) *Epist.* 62. *pag.* 451.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

en zeden der Christenen ten voorbeeld te nemen, en na te volgen. In eenen Brief aan THEODORUS, Opperpriester van *Klein-Asië* (*), beklaagt hij zich, dat de Heidenen de verëering der Goden zoo verwaarlozen, daar de Christenen daar in zoo vuurig zijn, dat zij geern voor hunnen God sterven, en alle gebrek en honger lijden wilden. Zij schijnen, zegt hij, daar in geheel betaamlijk te handelen, dat zij hunne wetten niet overtreden, en zijn daar in alleen gebrekig, dat zij ook niet de overige Goden verëeren, maar alleen en voornaamlijk dezen God, van wien zij geloven, dat hij ons, Heidenen, onbekend is. In eenen anderen Brief, aan ARSACIUS, Opperpriester van *Galatië* (†), wil hij insgelijks het Heidendom naar de Christelijke zedenleere verbeteren, en prijst daar in de menschlievendheid der Christenen jegens armen en vreemdelingen, hunne zorgvuldigheid om de dooden te begraven, en hunne eerbaarheid, hoewel hij die geveinsd noemt. „ Het is schandelijk," zegt hij onder anderen, „ dat, daar onder de Jooden niemand bedelt, en de godloze *Galileërs* niet alleen „ hunne, maar ook onze bedelaars, onderhouden, „ de onze de hulp schijnen te missen, die hun van „ ons behoorde bewezen te worden (§)."

Gedrag van JULIANUS omtrent de

Terwijl JULIANUS dus zijn best deed, om het Heidendom op de been te helpen, had hij niet alleen, bij het aanvaarden der regeering, openlijk eene algemeene verdraagzaamheid in den Godsdienst geboden, maar

(*) *Epist.* 63. *pag.* 453.

(†) *Epist.* 49. *p.* 429. Ook te vinden bij SOZOM. *H. E.* V. 26.

(§) Vergelijk ook *Epist. Fragm. pag.* 288-305.

maar hij verklaarde, bijzonder met betrekking tot de Christenen, dat hij geenen Christen, met geweld, naar de Altaren der Goden getrokken wilde hebben; maar wie vrijwillig verklaarde, den Heidenſchen Godsdienst aan te nemen, zou vooräf zijne ziel, door gebeden, en zijn ligchaam, door zuiveringen, met de Goden verzoenen, eer hij in de gemeenſchap der Heidenen zou worden aangenomen (*). Evenwel gedroeg hij zich zoodanig jegens de Christenen, door hen te beſchimpen en te beſpotten, met hen *Galileërs*, *Godlozen* enz., te noemen, beneden de waardigheid zelfs van eenen Vorst en Wijsgeer, door listen en ſtreeken, door onrechtvaardigheden, die zelfs Heidenen erkend hebben, en door daaden van geweld, welke hij of zelf jegens hen uitöefende, of ten minſten duldde, dat men, met SOCRATES (†), moet oordeelen, dat JULIANUS, met even veel recht, een *vervolger* der Christenen heet, als elk ander, die menſchen, welke ſtil en gerust leven, op eene of andere wijze, ontrust. Heidenſche Schrijvers (§) erkennen insgelijks, dat hij zijnen haat tegen de Christenen, al te ſterk, botvierde. Het is waar, dat de Christenen, wier getal dat der Heidenen evenäarde, zo niet overtrof, zich niet allen en altijd zoo lijdzaam en ſtil gedroegen, als hun be-

(*) *Epist.* 52. *p.* 436. (†) *Hist. Eccl.* III. 12.

(§) EUTROP. *Hist. Rom.* X. 8. *nimius religionis Christianæ insectator, perinde tamen, ut cruore abſtineret.* Een later Christen Schrijver, PROSPER in zijne *Chroniik*, noemt deze vervolging: *blanda perſecutio, illiciens magis, quam impellens ad ſacrificandum. etc.*

III BOEK III Hoofdst. DE C. G. Jaar 337. tot 363.

betaamde, dat 'er hier en daar volks-opschuddingen plaats hadden (*), dat zij dikwijls op eene bittere en hoonende wijze van den Keizer spraken en schreven, en zelfs met zijne uitwendige gestalte en kleding spotteden, bij voorbeeld, als zij zich lieten verluiden, dat men hem den baard zou afscheeren, om 'er stroppen van te maken (†), evenwel moet men dit, tot hunnen lof, erkennen, dat zij geen oproer verwekt, en dat geen Christen ondernomen heeft, JULIANUS, in het bezit van den troon, te stooren. Of JULIANUS, indien hij langer geleefd had, niet verder gegaan, en tot eene openlijke en geweldige vervolging zou gekomen zijn, is onzeker. De Christenen vreesden 'er ten minsten voor, en hunne Schrijvers zeggen ons, dat hij voornemens was, indien hij overwinnaar uit den *Persischen* oorlog wederkeerde, de Christenen met verdubbelde *hevigheid* te vervolgen, hen van *alle burgerlijke* rechten, zelfs van de vrijheid, *om* hunne klagten voor den Rechter te brengen, te berooven; het beeld van VENUS in hunne Kerken te plaatzen; in eene daar toe opzetlijk te bouwen schouwplaats te *Jerusalem*, hunne Bisschoppen, Monniken en andere Godvruchtige Christenen, met de wilde beesten te laten kampen, en zelfs den naam van den Christen Godsdienst uit te roejen (§).

„ Hij

(*) THEODORET. III. 6.

(†) AMMIAN. XXII. SOCRAT. III. 17. enz.

(§) GREGOR. *Nazianz. Orat.* III. *pag.* 93. *Orat.* IV. *pag.* 114-123. THEODORET. *Hist. Eccles.* III. 21. OROS. *Hist.* VII. 30.

„ Hij dreigde ons," zegt CHRYSOSTOMUS (*), „ den geheelen ondergang; te kennen gevende, dat „ hij eerst den kleinen oorlog met de *Perſen* moest „ eindigen, vóór dat hij den grooten begon, dien „ hij met ons te voeren had."

III BOEK III Hoofdſt. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Hij roept alle gebannen Bisſchoppen terug.

Doch dit daar latende, willen wij, in de bijzonderheden, het gedrag van JULIANUS omtrent de Christenen beſchouwen. Vooreerst dan, riep hij, terſtond in 't begin zijner regeering, alle de voorheen gebannen Bisſchoppen, zoo *Katholijke*, als *Halve Ariäanſche*, uit hunne ballingſchap terug, vermaande hen, hunne twisten bij te leggen, hun voorts alle vrijheid gevende, om hun geloof te belijden. In ſchijn was dit eene verdraagzaamheid; ondertusſchen verdenken hem hier niet alleen de Christen-Schrijvers van ſnoode inzichten, maar de Heidenſche Schrijver AMMIANUS MARCELLINUS (†) zegt, met even zoo vele woorden, dat hij bedoelde, de tweedragt onder de Christenen, door zoo algemeene vrijheid, te vergrooten, opdat derzelver geheele menigte zich niet eenparig tegen hem verzetten mogt. Ook betoonde hij zich bijzonder gunſtig jegens de *Dwaalleeräars* en de *Scheurzieken*. Den Bisſchop AETIUS, zijnen ouden vriend, ontbood hij uit zijne ballingſchap ten Hove, en ſchonk hem een landgoed

(*) *De S. Babijla pag.* 692. *Tom.* I. *Opusc.*

(†) XXII. 5. *Quod agebat ideo obſtinate, ut, disſenſiones augente licentia, non timeret unanimantem postea plebem, nullas infestas hominibus bestias, ut ſunt ſibi ferales plerique Christianorum, expertus.*

zal JULIANUS, bij een tweede bevel, nog verder gegaan zijn, en der Christelijke jeugd het aanleeren dezer kunften en wetenfchappen insgelijks verboden hebben, zeggende, dat dezelve voor haar onnodig waren, nademaal der Christenen geheele wijsheid beftaat, in het woord: *Geloof!* (*) Doch de Christenen fchijnen dit laatfte, alleen bij gevolg, uit het eerfte te hebben afgeleid, dewijl zij hunne kinderen niet aan Heidenfche onderwijzers wilden toebetrouwen. Immers JULIANUS zegt zelf (†): „ Wie van de „ jongelingen daar, (bij het onderwijs) zal willen „ komen, wordt niet verhinderd: Het zou toch „ niet redelijk zijn, de kinderen, die nog niet we- „ ten, waar zij zich wenden moeten, van den bes- „ ten weg uit te fluiten." De Christen-Leeraars poogden inmiddels de gevolgen van dit verbod voor te komen, door over Christelijke onderwerpen, in den fmaak der oude Griekfche Dichteren, en met eene naauwkeurige navolging derzelven, fchriften te vervaardigen.

III BOEK III Hoofdft. na C. G. Jaar 337 tot 363.

Verders ontzette JULIANUS de geestelijkheid, de Bisfchoppen en Leeraars der Christenen, van alle die voorrechten en inkomften, welke zij van Keizer KONSTANTYN, en zijne Zoonen, ontvangen hadden; ook moesten zij die laage burgerdienften weder waarnemen, van welke zij ontflagen waren geweest. Het

Hij ontneemt denGeestelijken hunne voorrechten enz.

Cap. 8. *pag.* 126. OROS. *Hist.* VII. 30.

(*) GREGOR. *Nazianz. Orat.* III. *pag.* 96. AUGUST. *de Civit. Dei* XVIII. 52. SOCRATES, SOZOMEN. THEODORET. RUFIN. enz. (†) *Epist. cit.*

onder het volk ontstond, zulks aan hem en zijne geestelijken zou wijten. De Bisschop verzekerde, in zijn antwoord, dat de Christenen te *Bostra*, alhoewel zoo sterk als de Heidenen aldaar, op zijne vermaning, zich steeds stil gehouden hadden. En JULIANUS bedient zich van deze laage kunstgreep, om den Bisschop bij zijne gemeente zwart te maken, als of deze hen had aangeklaagd, dat zij oproerig zouden geweest zijn, indien hij hen niet terug had gehouden; hen tevens aanzettende, om den Bisschop deswegens uit hunne stad te verdrijven (*).

Hij hoont de Christenen bij alle gelegenheden.

Bij alle gelegenheden hoonde en beschimpte hij de Christenen, en toonde hun zijnen onwil en haat. Te *Edessa* hadden de *Ariänen* eenige geweldaadigheden bedreven tegen de *Valentiniänen*. De Keizer ontnam daar op aan de *Ariäansche* Kerk aldaar alle hare schatten en landerijën, met bijvoeging van dezen hoon; ,, opdat hij hun, tot het vervullen van ,, hunne bewonderenswaardige wet, behulpzaam mogt ,, zijn, volgends welke zij arm moesten wezen, in- ,, dien zij in het Rijk des Hemels wilden ingaan (†)." Hij beloofde aan de stad *Pessinus* bijstand, indien zij zich de gunst der Godin CYBELE verwierf; zoo zij deze verächtte, zoude zij zich zijne ongenade op den hals halen (§). De stad *Nisibis*, die geheel uit Christenen bestond, en bloot lag voor eenen aanval der *Persen*, dreigde hij, geene hulp aan haar te zul-

(*) JULIAN. *Epist.* 52. *p.* 435. GREGOR. *Nazianz. Orat.* III. *pag.* 86. SOZOM. *l. c.* SOCRAT. II. 38. III. 11.

(†) JUL. *Ep.* 43. *p.* 424. (§) *Ep.* 49. *p.* 431.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

zullen zenden, indien zij den Heidenschen Godsdienst niet wilde belijden. (*). Aan *Majuma*, de haven der stad *Gaza*, welke KONSTANTYN tot eene stad verheven had, onder den naam *Konstantia*, om haren ijver voor het Christendom, ontnam JULIANUS de stadsrechten, en onderwierp ze weder aan *Gaza*, om dezelfde reden (†). Geld nodig hebbende tot den Persischen krijg, legde hij den genen, die niet offerden, eene zwaare belasting op, waar toe dus de Christenen het meest moesten bijdragen (§).

Hij gebruikte, naar het verhaal der Christen-Schrijveren, allerhande listen, om de Christenen te misleiden. Bij gelegenheid, dat hij een geschenk uitdeelde aan zijne soldaten, waar bij voor dezen een offer aan de Goden geschiedde, liet hij een Altaar met brandend vuur zetten, op welken ieder der soldaten eenig wierook moest werpen; *ten einde zij dus zouden schijnen*, CHRISTUS verloochend en den *Goden* gewierookt te hebben. Sommigen, die hem naderhand het geschenk te rug brachten, klagende, dat zij misleid waren, verbande hij naa de uiterste grenzen des rijks (**), zoo liet hij nevens zijne beeldenis, waar aan de onderdanen gewoon waren, eenigen eerbied te bewijzen, beelden van Goden plaatzen, opdat het den schijn mogt hebben, als of men die te gelijk eerbiedigde. De Christenen,

(*) SOZOMEN. V. 3. (†) SOZOMEN. *l. c.* en III. 5.

(§) SOCRAT. III. 13.

(**) GREGOR. *Nazianz. Orat.* III. *pag.* 75, 85. SOZOMEN. V. 17. THEODORET. III. 16, 17.

nen, die dit weigerden, werden, als verächters der majesteit, gestraft (*). Ook nam hij het kruis weg, uit de Keizerlijke Hoofdbanier, (*Labarum*,) en bracht die tot de oude gedaante (†).

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Geweld door de Heidenen aan de Christenen gepleegd, niet gestraft.

De gevolgen van deze handelwijze des Keizers waren natuurlijk, dat de Heidenen, zoo veel vrijheid bekomende, hunnen haat tegen de Christenen, die verbitterd was, door het geen zij, onder de vorige regering, hadden moeten dulden, aan de Christenen koelden, terwijl, aan den anderen kant, vele Christenen zich niet alleen daar tegen verzetten, maar sommigen ook, door onbezonnen en verkeerden ijver, dien haat te meer tergden. Bij de buitensporigheden, welke deze Godsdiensthaat veröorzaakte, gedroeg JULIANUS zich niet altijd onpartijdig naar recht en billijkheid, integendeel vuurde hij, door zijn voorbeeld en gedrag, de moedwilligheden der Heidenen aan. Wanneer de Christenen zich bij hem daar over beklaagden, was veeläl zijn andwoord, „ dat het hun pligt was, volgends het „ voorschrift van hunnen God; het onrecht geduldig te lijden (§).” De Heidensche ingezetenen te *Gaza* staken, gelijk dit op meer plaatsen gebeurde, eene Christelijke Kerk in brand, jaagden vele Christenen de stad uit, en sloegen 'er drie van dood. In plaats van hen te straffen, ontnam JULIAAN den stad-

(*) GREGOR. *Naz. Orat.* III. *p.* 83. *sq.* SOZOM. V. 17.

(†) GREGOR. *Naz. l. c. pag.* 75. SOZOM. *l. c.*

(§) GREGOR. *Nazianz. Orat.* III. *pag.* 74. *Orat.* IV. *pag.* 120, SOCRAT. III. 14, 15.

wenen geheelen dag mishandeld te zijn, vermoord. JULIANUS vergenoegde zich met eene scherpe bestraffing, en schreef aan de Heidenen te *Alexandrië*, dat het hun geluk was, dat dit onder zijne regeering was gebeurd; alzoo hij, uit eerbied voor den God *Serapis*, onder wiens bescherming zij stonden, en omdat zijn Oom hun stadvoogd geweest was, hun vergiffenis wilde schenken (*).

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337 tot 363.

Veel van het geen JULIANUS tegen de Christenen ondernam, viel in den tijd voor van zijn verblijf te *Antiöchië*, gedurende de laatste maanden en den winter van het Jaar 362. De meeste inwoners dezer stad waren ijverige Christenen, maar te gelijk dartel en losbandig. Op het Feest van APOLLO vond JULIANUS, in den prachtigen Tempel van dezen God te *Dafne*, de voorstad van *Antiöchië*, éénen enkelen Priester, die zelf eenen gans had moeten medebrengen, wilde hij aan APOLLO offeren. De Keizer deed deswegens een scherp verwijt aan den Raad, van welken hij, onredelijk genoeg, eischte, dat zij den Heidenschen Godsdienst in aanzien zouden houden, en deszelfs plegtigheden bekostigen (†). Zelf betoonde hij in deze stad, tot de uiterste bijgeloovigheid toe, zijnen eerbied voor zijne Goden. Somtijds offerde hij honderd ossen op éénmaal, behalven eene menigte ander vee, zoodat men hem spottende eenen offerslachter noemde, en zich liet verluiden, ... den,

Zijn gedrag te Antiöchië.

(*) JULIAN. *Ep.* X. *pag.* 379. AMMIAN. MARCELL. XXII. 11. GREGOR. *Nazianz. Orat.* XXI. *p.* 389. enz.
(†) JULIAN. *Misopog. pag.* 362. *sqq.*

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

den, men zou ossen gebrek hebben, als hij van den Persischen togt te rug kwam. Zijne soldaten, die dagelijks hun deel van de offermalen kregen, werden daar door zoo ongebonden, dat zij meestal dronken naa huis moesten gedragen worden. Ook werd de wichelarij, om het toekomende te weten, naar zijn voorbeeld, van velen geoefend (*). Volgends de Christen-Schrijvers, deed zijn Bijgeloof hem zelfs in het geheim afschuwlijke wreedheden bedrijven. Hij deed eene menigte jongens en meisjens dooden, om, bij zijne nacht-offerânden, hunne verscheurde ledenmaten te gebruiken, tot het oproepen der afgescheidene zielen, en tot zijne wichelarijën. Ook werden 'er Christenen heimlijk geworgd. Men vond, na zijne dood, geheele kisten en kasten vol menschenhoofden, in het Paleis te *Antiöchiö*, ook vele lijken in bronnen, vijvers, en graften, behalven die, welke in de rivier *Orontes* geworpen waren. In eenen Tempel te *Carren*, in welken hij zich, na zijn vertrek van *Antiöchië*, een' tijd lang onthouden had, maar die na zijn vertrek gesloten en met eene wacht bewaard was, vond men eene vrouw aan de hairen opgehangen, met uitgebreide armen, in wier ingewanden hij de uitkomst van zijnen krijgstogt zal naargespoord hebben (†). Doch deze verhalen, waarschijnlijk door het gerucht, uit haat tegen den Keizer na zijne dood verspreid, en te ligt geloofd, missen allen schijn van waarheid.

Hoe-

(*) AMMIAN. XXII. 12, 14. XXV. 4.

(†) GREG. *Naz. Orat.* III. *p.* 91. THEOD. *H. E.* III. 26, 27.

Hoewel JULIANUS nog steeds bij zijn voornemen bleef, om zich aan het leven der Christenen niet te vergrijpen, of hen, wegens hunnen Godsdienst, te straffen, zocht hij hen nogthans, eenigermate, als te noodzaken, om aan de offeränden deel te nemen. Ten dien einde liet hij eenig offervleesch in de openbare fonteinen werpen, en op zijn bevel werden alle levensmiddelen op de markt met wijwater besprengd. Dit viel den Christenen hard. Twee bevelhebbers onder de lijfwacht beklaagden zich op eene maaltijd over deze handelwijze, onder anderen met de woorden uit het gebed van AZARIAS: „ Gij hebt ons „ ô God! aan eenen onrechtvaardigen Koning, en „ den ergsten dwingeland op de gantsche wereld, „ overgegeven." Deze gezegden den Keizer aangediend zijnde, werden zij ontboden, en als zij bij hem dezelven staande hielden, en 'er nog andere verwijtingen bijvoegden, liet hij hen geesselen en in de gevangenis zetten, en als zij volstandig bleven, ter dood brengen; gelijk hij voorgaf, om hun oneerbiedig gedrag jegens hem, doch de Christenen vereerden hen, als Martelaren (*). Gelijk JULIANUS alle vermaarde godspraken raadpleegde, om de uitkomst van zijnen krijgstogt te weten, die hem allen de overwinning beloofden, zoo liet hij ook de *Castalische* bron te *Dafne* weder openen, die de Keizer ADRIANUS had laten stoppen, opdat, in het vervolg, geen Vorst,

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Andere voorbeelden van zijn listig gedrag jegens de Christenen.

(*) CHRYSOSTOMUS heeft hunne gedachtenis gevierd. *Serm. panegyr. in SS: Martyres Juventinum, et Maximum Tom.* I. *Opusc. pag.* 484. THEODOR. *H. E.* III. 15.

overbrengen (*). 's Keizers Oom van Moeders zijde, die ook het Christendom verlaten had, ging verder, dan hem geboden was, alle Kerken der ſtad ſluitende, en éénen der geestelijken ter dood brengende. 's Keizers Oom viel kort daar na in eene pijnlijke ziekte, die hem van het leven beroofde, hetwelk de Christenen niet nalieten, als eene ſtraffe des hemels aan te merken (†). Op gelijke wijze meenden zij ook de menigvuldige aardbevingen, die geheele ſteden verwoestten, eenen algemeenen hongersnood, en andere landsplagen, welke onder de korte regering van JULIANUS gebeurden, als Godlijke ſtraffen te moeten aanzien, even gelijk, te vooren, de Heidenen ſoortgelijke onheilen aan de Christenen toeſchreven, als blijken van den toorn der Goden. Zoo beweerden ook de Christenen, en zelfs CHRYSOSTOMUS (§), dat de Heilige BABYLAS den Duivel uit zijnen Tempel verdreven, en dien had doen verbranden. Maar de Keizer, die het veel beter meende te weten, verzekerde, dat zijn God, vrijwillig, lang vóór dat de Tempel afbrandde, uit denzelven geweken was, dat deszelfs beeld hem dit aangewezen had, en hij roept daar bij de groote Godheid, de Zon, tot getuigen aan (**).

Voor- Bij al dit bovenſtaande, ontmoeten wij tevens voor-

(*) AMMIAN. XXII. 13.

(†) CHRYSOST. *de S. Babijla et contra Gentil. Liber. Tom.* I. *Opusc. pag.* 680. SOCRAT. III. 18, 19. SOZOM. V. 8. THEODORET. III. 11-13. FILOSTORG. VII. 10.

(§) CHRYSOST. *l. c. p.* 684. (**) JULIAN. *Miſopog. p.* 361.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Voorbeelden van zachtmoedigheid en verdraagzaamheid van JULIANUS.

voorbeelden in de Geschiedenis, van eene bijna verwonderenswaardige zachtmoedigheid en bedaardheid, met welke JULIANUS de onbezonnenheid van sommige Christenen wist te verdragen. Die van *Antiochië* ontzagen zich niet, hem door allerleië soort van bespottingen en beschimpingen te hoonen; voornaamlijk was zijn baard, dien hij als wijsgeer droeg, het voorwerp van hunne spotternijën. Alle wraak, welke de Keizer hier over oefende, was het opstellen en uitgeven van een Hekelschrift, hetwelk hij MISOPOGON, of *den baardhater*, noemde, hetwelk met vernuft en levendigheid is opgesteld, doch waar in hij te veel zijne waardigheid door enkele laffe aartigheden vergeet; gelijk, wanneer hij de Christenen hun gebed, tegen het onheil, dat hij hun aandeed, aan oude wijven laat opdragen, die zich ijverig bij de graven der overledenen onthielden, *ziende*, waarschijnlijk, op *den eerbied*, welken de Christenen aan de Martelaren bewezen. Daar zijn nog andere bijzondere voorbeelden, in welke de Keizer zijnen toorn, hoe zeer door dezen of genen Christen getergd, wist te bedwingen. De oude en blinde Ariaansche Bisschop van *Chalcedon*, MARIS, liet zich zelven in den Afgodstempel brengen, in welken de Keizer zich bevond, en noemde hem eenen Godlozen, eenen afvalligen, eenen man zonder Godsdienst. Maar deze zeide alleenlijk: „Gij blinde man! uw „God, de *Galileër*, zal u nooit genezen." „Ik dank „God," hernam MARIS, „dat hij mij blind gemaakt „heeft, opdat ik uw aangezicht niet zou zien, „daar gij tot zoo groote godloosheid vervallen zijt."

Hier

Hier op zweeg JULIANUS stil. Evenwel heeft hij, naar het zeggen der Christen-Schrijvers, naderhand te zwaarer wraak over dezen Bisschop geöefend (*). Eene Christelijke weduwe, eene opzichtster van een gezelschap van jonge dochters, die zich aan den ongehuwden staat hadden toegewijd, verkoos, zoo dikwijls JULIANUS voorbijging, juist zulke *Psalmen* te zingen, die de dwaasheid van den Afgodsdienst op het sterkst uitdrukken. De Keizer haar dit hebbende laten verbieden, en als zij desniettemin daar mede voortging, haar eens hebbende doen buiten komen, en door éénen zijner lijfwachten in het aangezicht slaan, ging, toen zij nog hardnekkig bleef voortzingen, vervolgends voorbij, en hield zich, of hij het niet merkte (†). Te *Berroeä* had een lid van de stadsregering zijnen Zoon ten huize uitgejaagd, omdat hij een Heiden was geworden. Deze zich hier over bij den Keizer beklaagd hebbende, nodigde JULIANUS den Vader bij zich ter maaltijd, en deed hem met zijnen Zoon naast zich zitten. Over tafel zeide hij tot den Vader: „ Mij dunkt, dat „ men nooit iemands genegenheid moest trachten te „ dwingen. Laat uwen Zoon de vrijheid, om eenen „ anderen Godsdienst, dan den uwen, te belijden, „ gelijk ik u insgelijks deze vrijheid laat, die ik u „ echter zou kunnen ontnemen." De Vader beändwoordde dit met hevig schelden en schimpen, waar op JULIANUS zich tot den Zoon wendende, zeide: „ Ik

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

(*) SOCRAT. III. 12. SOZOMEN. V. 4.

(†) THEODORET. *Hist. Eccles.* III. 19.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

JULIANUS schrijft tegen de Christenen.

„ Ik zal voor u zorgen; dewijl uw Vader, hoe zeer „ ik hem zulks verzoek, dit niet doen wil (*)."

JULIANUS vergenoegde zich niet, met zijnen ijver voor het Heidendom door daaden te toonen. Als wijsgeer, vatte hij de pen op, en schreef, in de winterſche avonden, die hij te *Antiöchië* doorbracht, omringd van Wijsgeeren, en misſchien met derzelver hulp, een werk tegen de Christenen, nadat te vooren één der bekwaamſte Christen-Leeräaren APOLLINARIS, tegen den Keizer en de Heidenſche Wijsgeeren, een Boek geſchreven had, *over de waarheid*; waar van JULIANUS gezegd wordt, in zekeren Brief aan eenige Bisſchoppen, al ſpottende geſchreven te hebben, met eene ſoort van woordſpeling: *Ik heb het gelezen, verſtaan, en veröordeeld*, (Ἀνέγνων, ἔγνων, κατέγνων,) waar op deze hem, in denzelfden toon, antwoordden: „ Gij hebt het gelezen, *maar niet* verſtaan, want, indien *gij het* verſtaan hadt, zoudt „ gij het niet veröordeeld hebben." (Ἀνέγνως, ἀλλ' οὐκ ἔγνως, εἰ γὰρ ἔγνως, οὐκ ἂν κατέγνως) (†). Het werk van JULIANUS beſtond uit *zeven kleine Boeken*; het is voor ons verloren, uitgezonderd de aanzienlijke uittrekzels, die wij in de wederlegging van hetzel-

(*) THEODORET. *Hist. Eccles.* III. 22.

(†) SOZOMENUS V. 18. die te gelijk zegt, dat ſommigen dit antwoord aan BASILIUS *den Grooten* toeſchrijven, in wiens brieven ook in de daad de gemelde woorden voorkomen, BASIL. *Magn. Epist.* 40 en 41. *Tom.* III. *pag.* 123. doch aan derzelver echtheid is reeds voor lang getwijfeld. *Vita S. Basilii l. c. pag.* 63.

zelve door CYRILLUS van *Alexandrië* hebben (*). De Christenen maakten 'er geen werk van, om het af te schrijven, en het Heidendom verviel kort hier na geheel tot niet. Dit verlies is ondertusschen te beklagen, uit hoofde van de menigvuldige merkwaardigheden, welke men, zelfs in de overblijfzelen, aantreft. In het begin der vijfde eeuw, is dit werk wederlegd geworden, door FILIPPUS SIDETES, CYRILLUS van *Alexandrië*, en THEODORETUS. De arbeid van deze twee laatsten is nog overig, en die van CYRILLUS bijzonder schatbaar, wegens de breede uittrekzels, uit het werk van JULIANUS daar in bewaard, ook is de wederlegging, over het geheel, niet kwalijk getroffen, alhoewel zij zich alleenlijk tot de drie eerste Boeken bepaalt. In de onlangs geëindigde eeuw heeft de Marquis D'ARGENS, van het werk van JULIANUS eene, hoewel niet te naauwkeurige, Fransche Vertaling met aanmerkingen uitgegeven (†). Over het algemeen hebben zij, die het Christendom min gunstig zijn, veel met dit werk op, hoewel het, niettegenstaande het gene wij zoo zeiden, van de merkwaardigheden in hetzelve vervat, geenszins doel beschiet, noch het Christendom benadeelen kan. De leere van hetzelve wordt niet naar waar-

(*) SOCRATES *Hist. Eccles.* III. 23. *coll. C.* 1. heeft 'er ook nog ééne plaats uit bewaard.

(†) Onder den titel: *Defense du Paganisme par l' Empereur Julien* enz. à *Berlin* 1764 en 1767. 8. Men heeft dit werk ook geplaatst in het zoogenoemde *Evangile du Jour. etc.*

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

waarheid daar in opgegeven, maar verwrikt, en misvormd, en vermengd met de bijvoegzelen, welke de Christenen van dien tijd hadden aangenomen, bij voorbeeld, hunne veelal bijgelovige vereering bij de graven der Martelaren, de vereering van het teken van het kruis, den titel aan MARIA gegeven van *Godsbaarster*, (θεοτοκος,) of *Moeder Gods*, het mishandelen van Heidenen of Ketters; dingen, met welke de leere en Godsdienst van JESUS niets te maken heeft. JULIANUS toont verders geen recht begrip te hebben nopens de betrekking, waar in de *Mosaïsche* Godsdienst tot den Christelijken staat; ook maakt hij zich schuldig aan verdraajing van de Heilige Schriften der Christenen. Ondertusschen erkent JULIANUS de echtheid en geschiedkundige geloofwaardigheid dier Heilige Boeken in zoo ver zelfs, dat hij de wonderwerken van JESUS *toestaat*, alhoewel hij die, op eene *min edelmoedige* wijze, zoekt te *verkleinen*, en ze als beuzelingen wil aanmerken.

Andere schriften van JULIANUS.

Behalven dit werk, en eenige verhandelingen betreklijk de Heidensche Godenleere, zijne Brieven en Hekelschrift tegen die van *Antiöchië*, allen reeds door ons gemeld; heeft JULIANUS nog een Hekelschrift onder den titel: Καισαρες, (*de Keizers*,) geschreven, waar in hij alle de voorgaande Keizers, bijkans zonder uitzondering, tot voorwerpen van zijne bijtende hekelzucht neemt. Alle zijne werken zijn door PETAVIUS, en naderhand door den Baron VAN SPANHEIM, tevens met de wederlegging van CYRILLUS, uitgegeven, (*Leipzig* 1696. *Fol.*)

Uitwer-

Hoe zeer JULIANUS zich van openbare en regelrech-

rechte vervolging der Christenen onthield, de middelen nogthans, door hem te werk gesteld, waren te zeer geschikt, om onstandvastige gemoederen te doen wankelen, dan dat niet velen, voornaamlijk zulken, die, om de gunst van het Hof te bejagen, of uit dergelijke beweeggronden, van het Heidendom tot het Christendom waren overgegaan, thans, met die zelfde inzichten, het Christendom verzaakten, en het Heidendom beleden (*). In het bijzonder verdient hier gemeld te worden ECEBOLIUS, de gewezen leermeester van JULIANUS, die hem onder eenen eed verpligt had, om den Heiden LIBANIUS niet te gaan hooren. Deze man werd nu insgelijks een zoo ijverig Heiden, als hij een ijverig Christen geweest was. Maar, na de dood van JULIANUS, keerde hij even schielijk tot het Christendom te rug, en wel met zoo vele uiterlijke blijken van verootmoediging, welke in het buitenspoorige vielen. Hij wierp zich voor de kerkdeur neder, roepende tot de Christenen, die binnen traden: „Treedt mij met voeten, „als smaakloos zout (†)!" Maar aan den anderen kant, hebben wij steeds de voorbeelden gezien, van de standvastigheid der Christenen, en de klagten van JULIANUS aangehaald (§), dat men zich door hem niet liet overreden. Deze standvastigheid had bijzonder plaats bij zijne Bevelhebbers en bij vele Ho-

——— king van het gedrag van JULIANUS op de Christenen.

(*) *Multi ex nostris voluntate propria corruerunt.* PROSPER *in Chron.*

(†) SOCRATES *Hist. Eccles.* III. 13.

(§) Men voege 'er bij JULIAN. *Epist.* 4 en 27.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Hovelingen, die liever hunne ambten nederlegden, dan hem te wille te zijn, en de Afgoden te offeren. Onder dezen muntten bijzonder JOVIANUS, VALENTINIANUS en VALENS uit, die allen na hem den Keizerlijken troon bekleed hebben. Dewijl zij mannen van verdienste waren, behielden zij hunne posten. Als VALENTINIANUS eens voor den Keizer ging, toen deze den Tempel der *Fortuin* bezocht, en de Heidensche Priester ook hem met wijwater besprengde, gaf hij denzelven een oorvijg, en riep uit, dat men hem verôntreinigd had. Om dezen ijver werd hij met gevangenis gestraft, hoewel onder een ander voorwendzel (*).

JULIANUS onderneemt den Tempel te Jerusalem te herbouwen.

Allermerkwaardigst, gedurende JULIANUS regering, is zijn verlof, aan de Jooden verleend, om hunnen Tempel te herbouwen. Volgends zijne schriften, zoo min een vriend van den *Joodschen*, als van den Christen-*Godsdienst*, toonde hij nogthans, van *eersten* af, bijzondere genegenheid jegens de *Jooden*, niet min vijänden dan hij, van de bij hem gehaatte Christenen. Al ras werd deze gunst door de Jooden misbruikt, daar zij hen stout maakte, om te *Alexandrië*, en in andere steden, Kerken der Christenen in brand te steeken (†). JULIANUS schreef niet alleen eenen vriendelijken Brief (§), waar in hij hen van de zoogenaamde *Apostelbelasting*, (Αποστολη,) dus genoemd naar de afgevaardigden van hun-

(*) SOCRAT. *l. c. et Cap.* 22. THEODOR. *H. Eccl.* III. 16.

(†) AMBROS. *Ep.* 17. *p.* 213. *Paris.* 1603. *fol.*

(§) *Ep.* 25. *p.* 396. Ook aangehaald bij SOZOM. V. 22.

hunnen Patriarch, die dezelve in de gewesten inzamelden, ontheft; maar eenigen tijd daar na eenige voorname Joden gevraagd hebbende, waarom zij niet offerden? en ten antwoord bekomende, dat hun zulks niet geöorloofd was, buiten *Jerusalem*, en den Tempel, die thans verwoest lag, beloofde hij hun, den Tempel weder te zullen laten opbouwen (*). Volgends zijne eigene verzekering (†), was des Keizers oogmerk de eere van dien God, die weleer in dezen Tempel gediend werd. AMMIANUS (§) geeft, als de reden van deze onderneming, op, 's Keizers begeerte, om zijne regeering, door groote en heerlijke gedenkstukken, onvergeetlijk te maken. Maar de Christenen twijfelden geheel niet, of JULIANUS had tevens ten doel, om de voorzeggingen van JESUS, die door de puinhoopen van dezen Tempel, en het lot des geheelen Joodschen volks, zoo krachtig bevestigd worden, te beschimpen en te schande te maken. Wat 'er ook van zijn oogmerk zij, men kan naauwlijks twijfelen, of JULIANUS, die deze voorzeggingen gelezen had, zou, indien het ontwerp gelukt was, daar mede zijn voordeel tegen het Christendom gedaan hebben.

Ten einde zijne beloften ten uitvoer te brengen, gebood JULIANUS, alle nodige bouwstoffen aan te voeren, dragende het opzicht over het werk aan éénen zijner voornaamste staatsdienaren, ALYPIUS genaamd,

(*) CHRYSOST. *de S. Babijla et contra gentil. T. I. p.* 692. RUFIN. *H. E.* X. 37. SOCRAT. III. 20. SOZOM. V. 22. THEODOR. III. 20. (†) *Fragm. p.* 295. (§) *Hist.* XXIII. 1.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

De onderneming wordt op eene wonderbare wijze verhinderd.

maand, op; terwijl de Jooden, in menigte, uit alle oorden der wereld naa *Jerusalem* famenvloeiden, om met alle vermogen het werk te bevorderen.

Doch, als zij nu begonnen, een nieuw fundament voor den Tempel te graven, stortte 's nachts alles over hoop, wat zij éénen geheelen dag bearbeid hadden. Een orkaan verstrooide en bedorf eene verbazende menigte kalk, die men bijéén had gebracht. Als zij desniettemin wilden voortgaan, om het fundament te leggen, vernietigde eene aardbeving weder alles, waar door vele nabijgelegen gebouwen instortten, en eene menigte Jooden omkwamen. Eindelijk, als zij hunnen arbeid niet wilden staken, braken vuurvlammen uit den grond uit, welke verscheidene Jooden verbrandden, en de overigen noodzaakten, de geheele onderneming op te geven. Dus verhalen de Christenen, *die toen of kort daar na leefden*, deze gebeurtenis; wel met eenig verschil in eenige bijömstandigheden, maar in de hoofdzaak volmaakt overëenkomende (*). De hoofdzaak wordt, ook zelfs door Joodsche Schrijvers (†), en door den Heidenschen AMMIANUS MARCELLINUS (§) er-

(*) Men zie, behalvan de reeds aangehaalde Schrijvers GREGOR. *Nazianz. Orat.* IV. *pag.* 111. AMBROS. *Opp. Tom.* V. *pag.* 213. CHRYSOSTOMUS *Homil.* III. *adv. Judeos Tom.* I. *pag.* 433. *Opusc.* etc. en FILOSTORG. VII. 9.

(†) *Apud* WAGENSEIL. *Sota pag.* 236.

(§) XXIII. *Cap.* 1. *pag.* 286. Zijne woorden zijn: *Quum itaque rei eidem fortiter instaret* ALYPIUS, *juvaretque provinciæ rector; metuendi globi flammarum prope funda-*

erkend, welke zegt, „dat vreeslijke vuurklompen „meermalen uit de fundamenten uitberftende, en „de arbeidslieden meermalen verbrandende, die „plaats ontoeganglijk maakten; en dat het vuur „hardnekkig wederftaande, men eindelijk de onder„neming opgaf." JULIANUS zelf fchrijft, dat hij den Tempel weder heeft willen herftellen, en erkent, dat dezelve tot hier toe niet herfteld was (*), zonder zich echter verder uit te laten, waarom zijn oogmerk niet tot ftand was gekomen.

III BOEK III Hoofdft. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Aanmerking over deze gebeurenis.

Men kan, gevolglijk, deze daadzaak niet in twijfel trekken, dat JULIANUS ondernomen heeft, den Tempel der Jooden te herftellen, en dat deze onderneming, door aardbevingen en uitberftende vuurklompen, is geftuit geworden (†). Doch, het is eene andere vraag, of men deze gebeurenis uit natuurlijke verfchijnfelen verklaren, dan of men die volftrekt tot de wonderwerken rekenen moet? Aardbevingen, gepaard met uitberftend vuur zijn in de zuidelijke landen menigvuldig, en waren zulks bijzonder, gedurende de regeering van JULIANUS. J. D. MICHAËLIS heeft nog aan eene andere natuurlijke oorzaak gedacht (§): De ou-

damenta crebris assultibus erumpentes, fecere locum, exustis aliquoties operantibus, inaccessum, hocque modo, elemento destinatius expellente, cessavit inceptum.

(*) *Fragm. pag.* 295.

(†) De geleerde WARBURTON heeft de waarheid dezer gebeurenis in eene afzonderlijke verhandeling bewezen. Vergel. mijnen *Bijb. Verded.* I. *Deel*, *Bladz.* 200.

(§) In eene verhandeling, welke ook geplaatst is in de *Nieu-*

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

oude en diepe Tempelgewelven waren, bij de verwoesting van dit gebouw, overgebleven, en zijn misschien nog voorhanden; uit deze schoten vlammen uit de salpeterstoffen, die ontvlamden, toen zij lucht kregen, wanneer de *Jooden* dezelve begonnen te openen. Ondertusschen, blijft dit toch altijd merkwaardig, dat eene onderneming, welke, indien zij volbracht ware, als een groot bewijs tegen de waarheid van JESUS voorzeggingen en van zijnen Godsdienst, had kunnen aangevoerd worden, en welke, door den Keizer begunstigd, door geene menschlijke magt verijdeld kon worden, op zoodanige, in het oog lopende, wijze, gestuit is geworden, en wel op eenen tijd, wanneer het Christendom, voor het laatst, te worstelen had met het Heidendom; zonder dat wij nodig hebben, andere wonderbare omstandigheden aan te nemen, welke sommige *Christenen* hier nog hebben bijgevoegd, *bij voorbeeld*, dat CYRILLUS, toenmalige Bisschop van *Jerusalem*, terstond *voorzegd* zou hebben, dat de onderneming vruchteloos zou aflopen (*); dat twee nachten achter één zich een glansrijk teken van een kruis, omringd met eene soort van kroon, aan den hemel hebbe vertoond (†); en

Nieuwe Nederl. Bibliotb. IV. *Deel*, II. *Stuk*, *Bladz.* 431.

(*) SOCRAT. III. 20. Deze CYRILLUS zelf zwijgt, in zijne schriften, van deze geheele onderneming, hetwelk echter geen bewijs tegen derzelver waarheid kan opleveren, alzoo men van dit stilzwijgen meer dan ééne reden geven kan.

(†) GREG. *Naz. Orat.* IV. *p.* 112. THEODOR. *H. E.* III. 20.

en dat op alle klederen der ingezetenen van *Jeruſalem*, die van het geval ſpraken, of, volgends THEODORETUS, op de klederen der Jooden alleen, kruisſen gezien werden, die men vergeefs trachtte af te wasſchen (*). Nog beſchrijft SOZOMENUS (†) een wonder, hetwelk gebeurd zou zijn, omtrent het ſtandbeeld te *Paneas*, gelijk men voorwendde, JESUS en de vrouw, die den bloedvloed had, verbeeldende. JULIANUS liet het beeld van JESUS wegnemen, en het zijne in de plaats ſtellen, hetwelk terſtond daar op van den bliksem getroffen en verbrijzeld werd.

III BOEK III Hoofdſt. na C. G. Jaar 337. tot 363.

JULIANUS zelf ſchijnt het geval als natuurlijk te hebben beſchouwd, doch nam 'er tevens aanleiding uit, om den *Joodſchen* Godsdienst te beſchimpen: „Wat zullen," ſchrijft hij (§), „de Joodſche Profeeten van hunnen Tempel zeggen, welke driemaal verwoest, en tot heden toe nog niet weder opgericht is? Ik zeg dit niet, om hun verwijtingen te doen, dewijl ik zelf dezen Tempel, na een zoo lang tijdsverloop, ter eere van dien God, die in denzelven plagt gediend te worden, weder heb willen herſtellen: maar, om te toonen, dat geen menſchelijk werk onvergangkijk kan zijn; en behalven dit, dat de Profeeten, die dit geſchreven, en met ellendige arme wijven verkeerd hebben, geraaskald hebben."

Uitwerking van dit geval op JULIAAN.

Volgends de Christelijke Schrijvers, had dezelfde ge-

Op de Jooden.

(*) GREGOR. *Nazianz.* THEODOR. en SOCRAT. *ll. cc.*

(†) V. 21. (§) *Fragm. pag.* 291.

gen, maar bij de meesten eenen sterken tegenstand vindende, durfde hij hen, die standvastig bleven, niet wegjagen (*). Voorts was hij zeer begeerig, om gunstige voortekens voor zijnen togt te ontdekken, die hij ook menigvuldig meende te vinden, waar in de wijsgeeren hem versterkten, maar de wichelaars waarschuwden hem, dat 'er groote gevaren gedreigd werden. In het *Persisch* gebied over den *Eufraat* getrokken, liet hij, na het behalen van eenige voordeelen, tien ongemeen schoone stieren aanvoeren, om ze aan MARS *den Wreeker*, tot dankbaarheid, op te offeren. Maar negen van dezen vielen dood neder, vóór dat zij nog bij het Outaar gekomen waren; de tiende scheurde zich los en kon niet dan met moeite weder gegrepen worden; geslacht zijnde, vonden de wichelaars, naar hunne verklaring, de ergste voortekenen van ramp en onheil. JULIAAN vertoornde zich hieröm op den Krijgsgod, en zwoer bij JUPITER, dat hij denzelven geene offers meer zou slachten; welke bedreiging hij ook gehouden heeft. 's Nachts voor het gevecht, waar in hij gekwetst werd, zal ook de Schutsgod van het Rijk, die hem in het begin zijner regering verscheenen was, hem weder, maar in eene droevige gedaante, verscheenen zijn. Deze waren zoo vele voorboden van zijne dood, zo wij den Heidenschen Schrijveren geloven (†). Volgends de Christenen, zullen vele Christenen Godlijke verschijningen en openba-

(*) CHRYSOSTOM. *l. c. pag.* 693.

(†) AMMIAN. MARCELL. XXIII. 2. *sq.* 5. XXIV. 1. 6.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

baringen gehad hebben, welke hun des Keizers dood verkondigden. Toen ATHANASIUS *Alexandrië* moest verlaten, op JULIANUS bevel, zeide hij: „ Laat „ ons een weinig wijken; dit ligte wolkjen zal schie„ lijk overdrijven (*)!" Zoo verhaalt men, dat een kinder-schoolmeester te *Antiöchië*, door LIBANIUS spottende gevraagd zijnde: Wat de Zoon des Timmermans, (bedoelende CHRISTUS,) thans wel maakte? aan den wijsgeer geäntwoord hebbe: „Hij, „ die de Schepper der wereld is, maakt thans eene „ doodkist voor den Keizer (†)."

JULIANUS wordt gewond. Zijne dood.

Ondertusschen rukte JULIANUS onvoorzichtig genoeg steeds dieper 's vijands land in, trok den Tigerstroom over, en zich door verraderlijke gidzen latende misleiden, stak hij zijne vloot, welke hij op deze rivier had, zelf in brand; waar na hem deze verraders in eene geheel verwoeste *landstreek* geleidden, waar hij zich welhaast van het geheele *Persisch* leger, onder het beleid van den Koning zelven, omringd, en van alle kanten hevig aangevochten vond. In één der daaglijks geleverd wordende gevechten, werd JULIANUS gevaarlijk gewond, aan welke wonde hij dien zelfden nacht, tusschen den 26 en 27sten *Junij* des jaars 363, in het 32ste jaar zijns ouderdoms, overleed, hebbende één jaar en acht maanden geregeerd.

Bijzonderheden

Men heeft velerhande bijzonderheden van de dood van dezen Keizer verhaald. Alles, wat zijne gedach-

(*) SOCRATES III. 14.

(†) SOZOM. VI. 2. THEODOR. III. 20, 24.

dachtenis kon bevlekken, werd bij de Christenen ligtelijk geloofd. Volgends sommigen, zal een Engel (*), volgends anderen eene bliksemstraal (†), hem het leven benomen hebben. Gewond zijnde, zal hij eene hand vol bloeds ten hemel geworpen, en CHRISTUS met deze woorden toegeroepen hebben: „ Gij hebt het gewonnen, *Galileër* (§)!" Anderen zeggen, dat hij dit tegen de zon gedaan, en gezegd hebbe: „ Verzadig u met mijn bloed!" Ook zal hij de andere Goden bitter en schandelijk gescholden hebben (**). Hoe geneigd men geweest zij, alle wonderbare berichten van dezen Keizer voor waar aan te nemen, blijkt uit deze gezegden van SOZOMENUS (††): „ Dat JULIANUS, in zijne laatste „ oogenblikken CHRISTUS gezien heeft, kan ik niet „ voor zeker zeggen, dewijl het slechts weinigen „ melden, evenwel durf ik het ook niet volstrekt, „ als eene onwaarheid, verwerpen. Want, het is „ gelooflijk, dat bij deze gelegenheid nog wonderlijker dingen gebeurd zijn, tot een bewijs, dat de „ Christelijke Godsdienst niet door menschlijke pogingen bevestigd is geworden." De Heidensche Redenaar LIBANIUS geeft, in zijne *Lijkreden* op JULIANUS (§§), te kennen, dat de Christenen, die den Keizer reeds lang hadden gehaat, oorzaken van zijne dood, door eenen Christelijken soldaat, geweest zou-

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

van zijne dood.

(*) THEODORET. *Hist. Eccles.* III. 25.
(†) EFREM *Syrus Tom.* III. *Opp.*
(§) SOZOM. VI. 2. THEODOR. III. 23, 24.
(**) FILOSTORG. VII. 15. (††) *L. c.*
(§§) *Orat. in Juliani necem pag.* 323. *sq.*

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

zouden zijn. In eene laatere redenvoering (*), schijnt hij, want de plaats is verminkt, beweerd te hebben, dat een Christen, op bevel van zijnen Bisschop, den Keizer vermoord heeft, en hij vermaant den Keizer THEODOSIUS, dezen moord te straffen. De Kerkelijke Geschiedschrijver SOZOMENUS (†), de eerstgemelde plaats van LIBANIUS aangehaald hebbende, voegt 'er bij, dat dit voorgeven heel wel waar kon zijn, want dat een Christen door den hoogen lof daar toe kan aangevuurd zijn, dien men, ten allen tijde, aan zulken gegeven heeft, die het menschdom van eenen geweldenaar verlost hadden. Men kan, zegt hij, onvoorzichtig genoeg, en niet naar de lessen van het Christendom, den genen niet ligt berispen, die, om Gods en des Godsdienst wil, eene moedige daad verricht heeft. Ondertusschen hebben van alle deze bijzonderheden, de *ééne* zoo min als de andere, *zekerheid*, dewijl 'er de Godsdiensthaat en *partijzucht* zoo blijkbaar in is. De berichten van onpartijdige Heidensche Geschiedschrijvers luiden veel eenvoudiger, en zonder in het wonderbare te vallen. EUTROPIUS (§), die zelf bij dezen togt tegenwoordig was, schrijft: „Terwijl de Vorst zich onvoorzichtig „in de gevechten blootgaf, is hij door eene vijande„lijke hand gesneuveld." AURELIUS VICTOR (**): „Hij is door eenen vluchtenden vijand met een spies „doorstoken." AMMIANUS MARCELLINUS (††), insge-

(*) *De Vindicanda Juliani nece in* FABRIC. *Biblioth. Gr. Vol.* VII. *pag.* 145. (†) VI. 1, 2.

(§) *H. Rom.* X. 8. (**) *Epit. C.* 43. (††) XXV. 3.

gelijks een ooggetuige, die onder de lijfwacht diende, beschrijft alles omstandig: „De Keizer," zegt hij, „ in één van deze schielijke aanvallen, zonder zijn „ borstwapen, toevliegende, om den vijand af te slaan, „ werd door een schicht, die, zijnen arm en zijde „ doorboord hebbende, de lever zelve kwetste, ge„ vaarlijk gewond." De Schrijver meldt wel niet, of deze schicht van eene vijandlijke hand kwam, dan niet, doch zijn geheel verhaal verwekt geen het minste vermoeden, of argwaan, van verraad. JULIAAN zelf zal, volgends dezen Schrijver, merkende dat zijn einde naderde, zijne om het bed staande vrienden, met gelatenheid hebben aangesproken: „ Dat hij „ thans geroepen, om den tol der natuur te betalen, „ zulks geern en blijgeestig deed, door de wijsgeerte „ geleerd, dat de staat der ziel gelukkiger is, dan die „ des ligchaams. Dat hij, in den ambtelozen, en „ naderhand in den verhevenen staat, zich zoo ge„ dragen had, dat hij zich geens dings bewust was, „ hetwelk hem thans eenige de minste knaging ver„ oorzaakte, hebbende hij steeds het doel van alle re„ gering, het geluk des volks, behartigd, dat hij lang „ uit wichelarijën geweten hebbende, dat hij door „ het staal zou sneuvelen, de Godheid dankte, dat „ hij niet door heimlijke samenzweeringen was omge„ komen, noch door kwijning onder eene moeilijke „ en langduurige ziekte; noch dat hij als een misda„ diger stierf. Ik onderwerp mij, zeide hij, met „ vreugd onder de eeuwige en onveranderlijke raads„ besluiten der Goden, schoon ik in den bloei mij„ ner jaren ben; zijnde wel bewust, dat hij, die naar

„ het

